

59

Institutiones graecae uel eo nomine
in greco habere q̄ conuertit, q̄ graeco
in interpretatio multo probabilius uerba
qui in constantinopolitana schola
conditi, uocis illi sensus per manus
a maioribus acceptos, scriptis nō
indubitate tradiderunt

265b

Alatrin 824

guz VI. 59

IV 1935:1980

Gay luy yoyix fies die
p̄ uis aduyn dny dny
uiff dulla uir uir

6 luegn aduyn
uiff dulla uir uir

6 luegn aduyn

uiff dulla
uiff dulla

INSTITVTI=

ONVM IVRIS CIVILIS

LIBRI QVATVOR.

Olim à Theophilo Antecessore, in Græ-
cum è Latino huberius diffusiusq; transla-
ti, & nunc nuper in gratiam eorum, qui-
bus operam Græcis literis dare non ad-
modum vacat aut libet, è Græco in
Latinum per D. Iac. Curtium
Brugensem Iurisconsultum
conuersi, ac iam pri-
mum excusi.

I. Ioan. II.

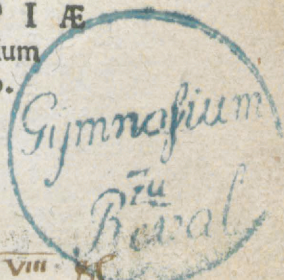
Iustitiam qui facit, ex Deo natus est.

ANTVERPIÆ

apud Ioannem Steellium

An. 1536. mēse septēb.

In scuto Burgundiæ.

emptus Lipsiæ VIII. 86
Mense Maio Anno

M D XXXXVIII

AMPLISS.

CLARISS. Q. VIRO D. IAC. AB
Haleutino, Eq. Au. Domino de Malde-
ghem, wtkercke, Lembeke, &c.
Iac. Curtius S.

Vum impellentibus huc amio
cis V. C. editionem horum li-
brorum adornare, quiduis po-
tius in animo habebam, quam
vt cuiquam eos dicarem: propter
rea, q̄ nihil in iis meum viderē
præter verba, hoc est rem adeo
leuem ac nihil, vt inde natum sit proverbium de
iis qui composita in fraudem oratione falsa pro-
veris obtrudunt, q̄ verba dare dicantur. Et ecce
repente frequens accurrit ex latere turba cauillan-
tium hominem esse me putidum, rusticumq̄, ac
planè indignū qui literas norim: q̄ tenebras que-
ram, famamq̄ detrectem, ac lucem spectare non
ausim. Quod quantumuis falsò dicatur, Nam quo
modo is qui in vulgus aliquid edit, sperare posset
vt lateat? autoritas tamen ipsorum velut de gra-
du sententiæ, quam institueram tenere, me deiecit.
Quid enim facerem? quum præferrim ex eo nume-
ro esset Damianus tuus: qui quia ipsius iussu hanc
omnem rem primū subissem, hoc quoq̄ sibi pu-
taret deberi, ne quid iniussu suo de editione consti-
tueretur. Ac mihi videtur satis acerbè ac rigide ius
suum, si quod habebat, in me & mea exercuisse:
quando ne ita quidem ad præsens hominē potu-
is differre, q̄ alia mihi in incude esse dicerem, quæ
A 2 longe

H-IV A

18155

52849995

EPISTOLA

longe iustius mea possem vocare. Venit igitur ad te Theophilus noster V. C. venit, sed incultus & incomposito habitu, dubitansq; ac hærens, quid primum quidve vltimum dicat: quippe ex medio itinere, ad alium quam ad quem emissus erat, abreptus. Amico & honesta valde, & parū, vt aiebat, grauiā efflagitanti morem gerere me putabam: simul & illud futurum sperans, vt prima eorū, qui Iuri operam darent studia, vtcunq; pro virili mea iuuarem. Itaq; & eo tempore, quo festa ac lata (vt cum Vopisco loquar) fieri dicuntur solent omnia, re aggressus, per intermissionum dilationumq; moras, dissimili vt necesse erat, & inæquali textura tandem absolui. Verū, vt aliquando tibi inscriberetur, nihil omnium minus tunc agebam. Nec verò querendum est, quare nō in manus resumpto libro, mutarim correxerimq;, quæ mutata aut correcta magis placere posse crederem: Quoniam, vt omittam integrum id mihi non fuisse, multo maxima parte iam excusa: quū omnis emendatio etiā in facili ac iucunda materia, ingratum quiddam & amarum habet, tum verò hic tantum in vertendo molestiarum exhaustum mihi fuerat, vt & ipsum emendationis nomen, velut earū memoriam resugerem. Etenim si plerisq; in rebus, iis maxime in quibus mercedem nō spectamus, ipsa muneris q; tractamus dignitas, diligentiam nostram cum primis intendere & exacuere consuevit. Quid tandē in omnibus his libris est, quod adeo mihi id, quicquid est laboris quod ego hic subiij, commendare debuerit? Est quidem ea Iuris Ciuilis excellentia, vt neq; eorum qui ad minima quæq; & infima sedemittunt, non honesta functio, & laudanda sit opera

DEDICATORIA.

pera: Sed longe alia est vertendi, & alia scribēdi ratio. Qui scribit, solutus ac liber nulliq; addictus, se ipsum hoc est naturam suam sequitur: quæ tempore mutata sunt, transt: quæ in presens omitti possunt, differt: modò capita rerum percurrit, aliās in altum penitus descendit: nunc stilum cohibet, interdum latius excurrit. Omnia prorsus varie. Deniq; quod vel maxime animos nostros accendit, solidam laudem, si ad eā aspirat, sperare potest. At illi alteri, intra ingenium eius quem vertit, stādum est: ac multa etiam præter animi sui rationem dicenda. Siue quid frigidius collectum, siue audacius translatum, seu durius aut inflatius dictum est, mutare nō licet. Quòd si qua deinde laus sequitur, maior & melior pars eius, ei qui transfertur decedi debet. Atq; hæc eo minora sunt, quo maior ac grauior est author, quem vertis, vbi scilicet & siuguris iuuet certare, & selectis verbis vti liceat. Nec enim omnia vt è Græcis conuersa sint, elaborandum est, sicut M. Cicero docet: satis est, si vel eiusdem generis sint. At verò hic noster, adeo non habet quod contentionem illam admittat, vt etiā videri possit operam dedisse, ne haberet. Sic & in verbis negligens est, & longus in exemplis, & in docendo remissus. Non quod ea commode casteque transfetri non possint, (Quis enim id dicat?) sed quod animus eius qui transfert, non satis iis se oblectet, parumq; tali opere pascatur. Quid tædij mihi concoquendum fuerit, quantunq; nauisq; inter vertendum abortum sit, ostendo: non Theophili studium vel operam damno: Quando is aliter ac scripsit, scribere nec potuit ferè, nec in his libris debuit: siue naturam rerū quæ traduntur specta

EPISTOLA

ctes, siue personā eorum quibus scribuntur. Quos
 nam & Iuris Ciuilis ea ratio est, vt quemadmo-
 dum res in medio postas, atq; in communi homi-
 num vsu versantes amplectitur: ita & sermone ē
 media hominum vita desumpto, contentum, nullo
 las dicendi figuras, nulla verborū lumina, nullos
 tractandi colores magnopere desiderare videatur.
 Et omnibus in artibus, id quū primis animadu-
 erendum ac cauendum est iis, qui rudibus earum
 εἰσαγωγὰς institutionesq; cōponunt, vt nec sum-
 mam ingenij laudem ex eo labore captent, nec tan-
 quam parua contemnunt, quæ viam ad maiora fa-
 ciunt, & sine quibus maiora non consistunt. Quid
 ergo, inquires V. C. mihi inscribis? Nihil ne ha-
 bet, quod quenq; capere possit? Imò enim vero
 complura. Quæ quanuis (vt dixi) non admodum
 grata sint nomen aliquod ex translatione quæren-
 ti, tamen eum, qui magis rem ipsam q̄ alia quædā
 expendat, vehementer delectare debeant. Etenim
 (ne singula quæq; tam anxie conspiceret) q̄ tibi pro-
 batum iri credimus eum docendi modum, quem
 Theophilus obseruat, tam facilem, tam expositū,
 tam familiarem? Primum quum nomen aliquod
 Iuris Ciuilis vel principaliter in disceptionem
 venit, vel obiter in re tractanda incidit, nec satis
 apertam habet significationem: mirum q̄ breui, q̄
 plana, q̄ commoda definitione id explicet. Quin et-
 iam in plerisq; eò descendit, vt quare in definien-
 do quicq; adiectum sit, exequi nō grauetur. Quod
 si quando non verba, sed res ipsæ vt sæpe fit, obscu-
 ritate aliqua laborant, eas ὡς ἐπιθέματος, id est,
 exemplis quibusdam pro tempore confictis, tam
 apte, tamq; aperte declarat, vt quantum teneras dis-
 centium

DEDICATORIA.

gentium aures, quanuis rudes adulescentum aios
 facile subire possint. Deinde vbi per medias Iuris
 regulas esse eundū videt, anteq̄ ad ea veniat quæ
 propria sunt eius disputationis, προειρησιαισ
 quibusdam (sic enim ab eo vocantur) dicentis animū
 præparat atq; instruit: ne quum illuc venerit, aut il-
 le velut in tenebris oberrans ad multa offendat, ni-
 hil videat, aut ipse seriem rerum, si tūc demum do-
 cere velit, soluere ac scipdere cogatur. Postremo,
 quoniam hoc non nunq̄ euenit, vt iis, quæ author
 quem exponis, dixit: vel aliqua non male pos-
 sis addere, vel tale aliquid sit consequens, quod
 omitti vix debeat: habet & Theophilus nonnullus
 id genus excessus. Incredibile tamen q̄ sese re-
 primat, q̄ modum teneat: in ea re præsertim, quæ
 neq; si semper sequaris modum aut finem habeat,
 & hodie sanè ad nimium venerit. Ne dicam inte-
 rim, q̄ vbiq; timeat, necui impudētior videri pos-
 sit. Sic enim ferè veniam præfatū, Τούτω δ' ἐξω-
 θεν ἰδῆ, αὐτ' ἐξωθεν δ' εἰδέναι ἐφέλεσθαι. Ab hac
 docendi ratione, qua melior nulla est, pudet dicere
 q̄ longe recedant qui his temporibus vulgo Insti-
 tutiones Iuris prælegunt. Nam perinde, quasi nō
 primam & infirmam ætatem instituunt, sed omni
 genere huius studij perfectis summā (quod aiūt)
 manum imponant, difficillimas quasq; & maxie
 arduas quæstiones iam inde à Pylji vel Azonis se-
 culo in doctorum disputationibus versatas, sub
 incudem reuocant: ac diffuse iis quæ in vtranque
 partem à multis multa dicta sunt relatis, et quibus-
 dam etiam ab ipsis ne nihil suum videātur asserre
 additis: ita rem omnem inuoluunt, vt neq; ipsi se
 (mitto nunc adulescentes) explicare omnino, aut

Theophilus
 Modum
 docendi
 qui obser-
 uat.

In mo-
 do
 docendi
 nonnulli

EPISTOLA

exitum vllum inuenire possint. Mirantur hæc q̄, q̄
 nuper ad hæc studia admoti sunt: tam exundans le-
ges ac iuracitandi flumen, tam paratam argumen-
torum copiam, tam variam opinionum expositio-
nem. Sed cum tempore hoc omni, quod prælectio-
 ni constitutum erat, in eum modū extracto ac con-
 sumpto, domum abeunt: si quem ipsorum roges,
 quid secum è scholis afferat, quod vel in vsum ali-
 quem transferri, vel viam munire ad maiora pos-
 sit: nihil habeat, opinor, quod commode & ad ro-
 gatum dicat. Habere tamen pro more doctores
 nostri videntur, vt priusq̄ ad rerum ipsarum inter-
 pretationem accedant, quædam de tituli significa-
 tione præmittant: ac breuiter & paucis constituat
 quomodo id de quo agitur, intelligendum sit. Fa-
 ciunt id sanè nonnunquam, (Cur enim vera disti-
 nulem?) sed plerunq̄ tam obscura sunt omnia,
 tam dubia, tam coacta, vt prima studia magis one-
 rent q̄ iuuent, & discentem incertiozem, q̄ ante su-
 erit, dimittant. Fingunt etiam casus aliquos. (Sic
 enim hodie vocant, quæ Græci *ἕματα*, & vete-
 res, species dicunt,) sed q̄ ineptos, quaq̄ absurdos:
 in his præsertim libris, vbi hoc decebat esse cõue-
 nientiores, quo rudes animos magis exempla in-
 trant q̄ regula. Equidem non opinor quenquam
 tam tristem esse aut seuerum, qui in iis legendis ri-
 sum tenere possit. Euidentialia verò (Nam & ea
sic dicuntur) quæ simile quiddã τὰς ἀποδείξεων
 habent, vt putantur: quàm indigna sint eo nomie,
 res ipsa vel me tacente clamat. Quod si ad partes
 & ij mihi vocandi sunt, qui neq̄ delectu vlllo habi-
 to, neq̄ veniam vllam (quod minimum est) præ-
 fati, oia vndeuis in prælectionibus suis ἐξωθεν ἀφο-
 ciscunt

DEDICATORIA.

ciscunt, veluti parum interfit, quo quicq̄ loco di-
 catur: Vides iam dudum quantam hic scribēdi ma-
 teriam habeam, q̄ latus se mihi campus ostendat.
 Quid enim minus ferendum est, q̄ q̄ isti vnus
 verbi arrepta occasione, tractatum ex iis aliquem
 quos maximos fufissimòsq̄ habet Ius Ciuile, ali-
 eno loco, non suo tempore, totum à Capite accer-
 sunt, ac tanq̄ Peliam quendam recoquunt? Ita fit,
 vt dum contrā q̄ Iustinianus factum voluit, infir-
 mas honorum adolescentum aures, multitudine
 ac varietate rerum obruit, aut spes illorū infringa-
 tur, & desertores huius studij fiant: aut ferius &
 magno cum labore ad ea veniant, ad quæ maturi-
 us per faciles quasdam methodos sine labore per-
 duci possent. Huc adde, Ius Ciuile in tam tenuem
 & obscuram artem contrusum non esse, ex qua tā-
 quàm è pistrino educendum dissipandumq̄ ac dis-
 pergendum sit: quin è contrario, doctissimū quæ-
 que & sapientissimū id iam diu optare, vt i existat
 tandem aliquis, qui ita Ius omne in artis formam
 redigat, vt & quæ dispersa non protinus ad manū
 sunt, in vnum colligat: & quæ diuisa iacent, iis q̄
 affinem tractatum habent, subiungat: & quæ con-
 fusa magnos tumultus cient, multos errores gige-
 nunt, per genera sua disponat: ac aliquando certa
 sit apud oēs perque gentes, & omnibus in scho-
 lis, Iuris Ciuilis ratio. Quod Ælius noster Martia-
 nus, non tantum fieri posse, sed etiam debere scri-
 bit. Quid porrò memorè, nihil egrius caueri pos-
 se, q̄, ne quantum opere ac temporis iis datur, que
 obiter, & (vt dixi) ἐξωθεν oblata vel ascita sunt:
 ei omne pereat et decedat, cuius potior ac prior in
 tractando esse ratio debebat. Magna sunt hæc, &
 A 5 grauiā

EPISTOLA

grauia: maius ac grauius illud, q̄ etiam exemplo
 non tantum peccato nocēt. Promior semper in des-
 teriora mortalium natura est: faciliusq; præcepto-
 rum vitia, vt parentum liberi, q̄ virtutes, reddunt
 & exprimunt discipuli. Vix mensem vnum aut
alterum in scholis versati sunt: iam Digesta cogi-
 tant, iam Codicem poscunt. Pudet è numero Ius-
 tinianistarum esse. Ardet animus cum Baldo, cū
 Bartholo, pedem conferre. Expertus dico: Eadem
 enim me imperitiā mala quæ ceteros, tam stultis
 cogitationibus fatigarunt. Inde, vbi de Iure pub-
 lice respondendi potestas facta est, ne id quidem
nos sequitur, vt regulas rationesq; Iuris, ad causā
de qua consulti sumus, accommodare possimus:
sed magna temporis iactura, per immēsa Consilia
orū, Repetitionum, Lecturarumq; volumina rap-
pimur, decisionem (sic enim loquimur) Doctoris
alicuius querentes. Haud aliter, atq; is qui viam
 quam non probe didicit, ingressus est, ad singula
 penè triuia, heret animo, & in proximas villas de-
 flectit, vt discat, quæ eundum sit. Quod tamen sic
 nolim accipi, vt eos probare videar, qui ex vna &
 altera iuris regula, de totare, quæ magnum & vari-
 um forsā tractatum habet, confidenter impuden-
 tēq; respondent: sed vt me vicem meam & alio-
 rum dolere intelligas, qui graui valetudinis iactu-
 ra, nec æstimandis quoq; sumptibus, Iuri ciuili o-
 peram damus, si, qui ad Doctoris nomen aspirant
 sine cortice (vt aiunt) interdum nare non poterūt,
 sed toti semper ex veterum scriptis pendebunt.
Vnde ergo hoc flagitium, vnde hoc dedecus flux-
it? Nimirum ex eo, q̄ omnis iam docendi ac di-
scendi ordo inuersus, & ratio peruersa est: nec quis
 quam

DEDICATORIA.

quam omnium seu magistri personam sumit, siue
 ad discendum venit, circa minora illa tantisper hæ-
 rere potest, dum solida in sequentes annos funda-
 menta faciuntur. Nec vident miseri quanto mino-
 re negocio, in cacumen euadat, qui obliquū & cir-
 ca montis latera, pendentem cliuū sequitur, q̄ qui
 per abruptas & asperas cotes rectā in altum con-
 tendit. His ego cogitationibus, & me inter relegē-
 di describēdq; tædia refocillari plurimum fens,
 & te inter legendum, si quando tātillum tibi esset
 à maximis quæ curæ tuæ incumbunt rebus ocij, ac-
 quieturum mihi persuasi. Quin etiam (vide quō
 progrediar) de euentu translationis tam magnifi-
 ce non dubitavi sentire, vt in spem venirem: nos-
 tros homines, quum accepissent, quemadmodū
 Græci, qui viuo etiam num Iustiniano, iura tracta-
 runt, in docendo Iure sese gesserint: rationem insti-
 tuendorum adulescentum in melius commutatu-
 ros. Porrò, in vertendo (Nam & eius rei reddē-
 da est ratio) eum morem seruaui, vt orationis ele-
 gantiam, verborumq; lenocinia non sanè captarē
 sed verbum verbo, quoad fieri posset, summa fide
 redderem. Quòd eò pertinet, ne quis aut sermonis
 dictionisq; negligentiam mihi potius, q̄ ei quem
 transtuli ascribar, aut timide se translationi meæ,
 tanq̄ ad exercēdum ingenium magis quam vt res
 intelligeretur scriptę, committat. Quāq; ò nemo
 se committat, sed omnes potius Græcis literis o-
 peram dent, & in pristinum decus redeat Iurispru-
 dentia. Nec rursus tamen ita me huic superstitioni
 alligauī, quin aliquando cum Græca significantiuz
 quid efferrent (vt propria quædam cuiq; linguæ
 sunt, quæ in aliam translata, indolē illam amittāt)

non

EPIST. DEDICATORIA.

nō vererem longiore verborū circūductu, tam ap-
postā vnus verbi significatiōem vtrunq; expri-
mere. Sed ea omnia (scio) tu boni confules: apud
quem omnis quidem semper excusatio facilis est,
sed illa hoc tempore facillima erit, quōd nec animi
causa, nec operis amore, sed eius rogatu, cui nihil
negare possem, tam grauem arduamq; prouinciā,
tam temere forsan susceperim. Apud ceteros quo-
que eo nomine paratiorem mihi veniam fore con-
fido, quōd nō admodum spectem aut postu-
lem, vt inter ingenij mei monumenta,
si tale quid vnquam curabo, transla-
tio hæc ponatur. Vale,
septimo Idus
Septemb,

AD LECTOREM.

Ignorare nolumus te Lector Optime, multa
in Græcis temporum vitio, aut scriptorum in-
curia, corruptiora esse q̄ Latina Curtij transla-
tio ostendat. Sicuti in omnibus ferè rebus natu-
ra fert, vt initio minus perfectæ prodeant. Ne quæ
tamen id falleret, Asterisci notulā * iis locis cibus
diligenter Curtius in margine ascripsit. Porrò et
id quod suo omisum loco est, hic referatur. Hæc
enim Folio. 120. adnotationi ad versic. Item cum
fœmina, in finem adiungi debent. Quid tamen si
speciem illam hic dicas repeti, quando nepotes in
auiæ hæreditate, cum iis qui agnationis iure præ-
ferri volunt, certamen omne & solum sustinent?
Est quidem id magnum loquacitatis vitium: Ve-
rum quid agas in rebus tam perplexis? Et hoc si
probamus, τῶν θεῶν significatiōē, quæ in Græ-
co est, de magnis maiorib;que patruis vel
auunculis, & amitis vel materteris,
intelligere debemus.
Vale.

IMP. IVSTI-

NIANI AVG. CONSTITVTIO:

Qua Institutiones confirmantur, appro-

banturq;

IMPERATORIÆ MAIE-
stati proprium est, non solum ar-
mis decorari, sed etiam legibus ar-
mari: vt vtrunq; tempus & belli
& pacis recte gubernetur: Ac Pri-
nceps Romanus victoriam repor-
tet, non tantum suis cōgressu ho-
stibus nomen sibi comparans, sed etiam per lega-
les adiuuentiones calumniatorum iniquitates ex-
pellens. Atq; tam iure constituendo venerabilem
se præbeat, q̄ de victis hostibus magnifice trium-
phet. Horum vtrunq; viam, cum summis vigi-
liis, maximaq; rerum futurarum prouidētia, Deo
annuente Imperator hic noster confecit. Et belli
cos quidem sudores eius Barbarę gentes sub iu-
gum missæ testantur, re ipsa fortiozem potentioze
que expertę: & tam Africa, quam alix innumerę
prouincię post multas annorum ciruoluutiōes,
victoriis eius a cœlesti numine præstitis, iterum
Romane ditioni & imperio ipsius additę clamāt.
Porro & oēs populi, iure quod aut ipse primus e-
didit, aut ex veteribus collegit reguntur. Et prin-
cipum quidem constitutiones, que olim consule
iacebant & inter se pugnabant, in luculentissimā
erexit consonantiam. Quum enim tres essent Co-
dices, Gregorianus, Hermogenianus & Theodo-
sianus: Adhæc & multę extarent alix constitutio-
nes, que post Theodosianum Codicem fuerant e-
missæ:

IMP. IVST. AVG. CONST.

missæ: Ac magna etiam esset contrarietas atq; dis-
cordia inter eas que in præfata volumina erant re-
lata: Optimus hic noster & maximus Princeps,
relectis iis que aut inutiles erant, aut eadem repe-
tebāt, aut cum aliis, quarū iure vtimur, pugnabāt:
Codicem iussit conscribi, quem de sue Serenitatis
nomine vocauit. Sed & his non contentus, ad im-
mensa veteris prudentię volumina curam suā ex-
tendit, & opus quod omnem spem vincebat, ve-
luti per medium profundū incedens, Deo fauente
absoluit: Et optimas quasq; & maxime probatas
receptasq; veterum sententias, vno libro cōclussit.
Atq; id quum peractum esset, Treboniano glori-
osissimo magistro & ex Questoribus sacri Palatii,
necnon Theophilo, Dorothęoq; viris Illustribus
& Antecessoribus, Quorum oim solertiam & le-
gum scientiam, ac in Principum iussis fidē, ex mul-
tis argumentis cum cognitā perspectamq; habe-
ret Imperator Sanctiss, cōuocatis specialiter man-
dauit, vt sua ipsius auctoritate, suōq; suo, Insti-
tutiones sue *εὐσεβῶς* Iuris componeret: quo
adulescentibus liceret, prima Iuris incunabula ex-
ordiāq; non ab antiquis fabulis discere, (Nā quę
ea legunt, que olim obtinebant, et nunc ab vsu re-
iecta sunt, similes videntur iis, qui in fabulis inci-
dere) sed ab Imperatorio splendore ea recognosce-
re, Ac tam aures ipsorum q̄ etiam animi, nihil inu-
tile, nihilq; perperam positum: sed quod in ipsa te-
rum obtinet experientia addicerent. Et ita quod
superioribus temporibus, vix post trium annorū
tempora Iuri operam dantibus cōtingebat, vt tū-
to tempore elapso, Principum cōstitutiones lege-
rent: Id nunc in ipsis rerū (vt ita dixerim) initiis
consequentur: tanto digni habitū honore, tantāq;
assequu

IMP. IVST. AVG. CONST.

assequuti felicitatem, vt & Iuris exordium & studij finē à voce Imperatoria adipiscerētur. Nam et præsens volumen ab Imperatoria voce componitur, quod veluti proœmiū est, atq; incunabula legalis disciplinæ cōtinet: Et perfecta veteris Iuris interpretatione, necesse est eū, qui in iure nauat operam, legendis Principum constitutionibus accingi. Posteaquā igitur cōpositi sunt libri Digestorum siue Pandectarum, in quibus omne ius antiquum collectum est, quos gloriosiss. Trebonianus & cæteri Illustres facundissimiq; viri composuerunt: In quatuor hos libellos, dictorum Digestorum institutiones Sereniss. Imperator noster partiri iussit: vt totius legalis disciplinæ prima essent elementa. In quibus, breuibus ac paucis expositum est, & quod apud maiores obrinebat, & qd deinde defuetudine obumbratū, Imperatoria cura illuminatum est. Has autē institutiones ex omnibus veterum institutionibus, præcipuèq; ex cōmentariis Gaij, tum institutionū, tum Codicum, in quibus de rebus quotidianis disputat, aliisque multis voluminibus collectas: præfati tres prudentissimi viri maximo Imperatori obtulerunt. Porro cū Serenitas eius eas legisset, cognouit opus esse, vt suum plenissimumq; robur per constitutionem eis accommodaret. Adhortatur igitur per presentem constitutionem clementiss. Imperator noster eos, ad quos eam rescripsit: vt summa ope, & alacri studio præsentis leges excipiant: Et iis legendis ita se prudentes ostendant, vt spes eos pulcherrima foueat alātq; fore vt toto legali opere perfecto, diuersa Reip. partes ipsis regendæ credantur.

INSTITVTI=

ONVM IVRIS CIVILIS A THEO

philo antecessore in Græcam linguam

translatarum, Liber primus.

Iac. Curtio Iuris Conf.

interprete,

DE IVSTITIA ET IVRE.

Tit. I.

NTE OMNIA DEFINITIONE Iustitiæ scire oportet. Est igitur Iustitia, constans & perpetua voluntas, ius vnicuiq; suū tribuens. Deinde dicamus quomodo definitur & Iurisprudentia. Iurisprudentia

autem est, diuinarum atq; humanarū rerum notitia, iustiq; & iniusti scientia.

His igitur generaliter præcognitis, incipientibus nūc nobis exponere leges ac Iura populi Romani, ita maxime videntur ea commodè tradi posse, si primò facili ac simplici via, post deinde exactissima diligentissimacq; interpretatione singula exequamur. Alioquin si statim in ipsis initiis processisq; rudes etiamnum & infirmas adolescentum aures multitudine ac varietate rerum onerauerimus: duorum alterum, aut desertores huius studij efficiemus, aut cum magno labore, sæpe etiam cum diffidentia, quæ plerunque iuuenes auerit, serius ad ea perducemus, ad quæ leuiori via deducti, sine labore & bona cum spe maturius perducii possent.

Iuris autem præcepta tria sunt hæc. Honestè vivere: Alterum non lædere: & ius cuique suū tribuere. Porro studij huius duæ sunt positiones siue

B

spécies.

LIB. I. INSTIT.

species. Publicum & priuatum. Et publicū quidem ius dicitur, quod ad statum rei Romane spectat. Priuatum verò, quod ad singulorū vtilitatē pertinet. Dicendum est autem de iure priuato, quod ex tribus constat partibus. Collectum est enim aut ex naturalibus, aut ex gentium aut ex ciuilibus præceptis.

DE IVRE NATVRALI GENTIVM ET CIVILI.

Tit. II.

IVS naturale est, quod ad omnia animalia quæ in terra, in aqua, vel in aëre sunt, extenditur. Nec enim vsque ad solos homines natura vim suam coangustauit: sed etiam, ea quæ in aëre sunt, disposuit: & iis quæ in terra viuunt, formā dedit. Ac ne illa quidem quæ in mari nascuntur, providentiæ suæ expertia esse passa est. Exemplum autem Iuris Naturalis est, maris atque fœminæ coniunctio, (quod nos matrimonium appellamus) & in liberis educandis studium. Videmus enim non homines modo, sed cætera quoque animalia, iis quæ legem hanc obseruant, ascribi. Quoniam natura quum singula quæque animalia videret morte cõsumi, per matrimonium, & ex eo sequentem liberorum procreationem: ac rursus eorum quæ procreata sunt caritatem, educationemque et successiorem, quandam veluti immortalitatem iis cõmentata est. Diximus supra, Iura aut naturalia esse, aut gentium aut ciuilia. Quum igitur dictum sit de Iuris naturalis definitione, & exemplis eius, necesse est, ut & de Iure gentium dicamus. Quoniam quicumque Rempublicam constituit, & eam legibus ornare vult: Has duas in legibus ferendis vias sequitur:

DE IV. NA. GEN: ET CI.

sequitur: Aut enim Ius gentium (quod etiam per abusionem Naturale vocamus) aut Ius Ciuile constituit: & aut Ius scriptum aut Ius non scriptum. Quid est Ius gentium? Ius gentium est, quod ad omnes homines aut eos saltem qui ratione volūt viuere extenditur. Exempla autem eius sunt. Cædes veteri. Adulterium puniri. Furem pecunia mulctari, quoniam & in pecunia nos læsit. Vt debitor memorem se ostendat beneficij et gratum aduersus eum qui in rebus angustijs necessitati ipsius succurrit. Vt seruus domini iussis, quæ lex non prohibet, dicto sit audiens. Vt contractus celebrantur, venditiones, emptiones, locationes, conductiones, deposita, Societates, Mutui dationes. Vt donationes fiant, vt testamenta conscribantur. Quid est Ius Ciuile? quod locale, & appellatur: Id est, ex vsu necessitateque rerum latum: locoque circumscribitur, & supplementis iis, quibus cuique loco opus est, destinatur, ea quæ locum illum male habent, tollit. Veluti, Ciuitas Atheniensium aduectio frumento vtebatur, quum sterilem terram haberent, nec vllalia res magis eos premebat ac grauabat, quàm anomæ caritas. Huic malo qui finem quaereret, quid aliud lege lata constituisset, quàm hoc? Vt negociatores omnes frumentarij, Immunitatem vectigalium haberent. Id enim quum fama per omnes gentes diffudisset, multi erant in Atticam abnavigaturi, duo hæc studentes, vt & propter frumenti inopiam statim & sine morâ rædio vanderent, & nullum insuper huius negotiationis nomine vectigal penderent. Quum autem multi illuc abnauigassent, dubium non est, quin magna aduecta fuerit frumenti copia. Ius igitur hoc, solis vtile erat Atheniensibus.

Atheniensium
sua sola
strata

B 2 Apud

LIB. I. INSTIT.

Apud Alexandrinos verò & alios, qui frumento abundant, non solum superuacaneum sed etiam ridiculum sit, tale aliquid constituere. Alterum exemplum Iuris Ciuilis præbet nobis Ciuitas Lacedæmoniorum. Quæ ex iure quod Lycurgus ipsis cõposuerat, peregrinos expellebat: quam inde *Ξενία* & *σιὰ* vocant, ne immistis peregrinis mores Ciuium Lacedæmoniorum in deterius mutarètur corrumpenturq;. Ius hoc apud Lacedæmonios magna in veneratione est. At Athenienses pœnè irrident, qui aded absunt ab expellendis peregrinis, vt etiam magno apud eos in honore sit *ara Misericordiae*, et tam officiose eos qui ad se veniunt excipiant, vt præ nimia humanitate pro iis saepe bella gerere nõ sint veriti. Omnes igitur populi aut scripto iure vtuntur, aut non scripto: Et aliàs proprio, id est, Ciuili, aliàs communi, id est, iure gentium. Quæcunque enim iura sibi quæque Ciuitas constituit, & intra eam consistunt: Ea Ius ciuile dicuntur. Quæ verò naturalis & humana ratio inter omnes homines inuenit, hæc apud omnes gentes obseruantur, & Ius gentium appellantur. Et populus igitur Romanus partim Iure Ciuili, partim Iure gentium vtitur. Quæ singillatim, & qualem naturam habeant, suis locis exponemus.

Sed ius quidem Ciuile, ex vnaquaque ciuitate, in qua obtinet, appellationem sumit, Veluti Atheniensem aut Lacedæmoniorum. Nam si quis leges Solonis, qui Atheniensibus leges conscripsit, aut Draconis, qui Lacedæmoniis, Ius ciuile Atheniensem vel Lacedæmoniorum appellare velit: non omnino peccauerit, aut à veritate aberrauerit. Similiter & Ius quo Ciuitas Romana vtitur, Ius Quiritum dicitur, hoc est, quo Quiriti vtuntur. Romani enim à Quirino, id est, Romulo, qui se

DE IV. NA. GEN. ET CI.

qui se ex Murte natū gloriabatur, Quirites appellantur. Quum verò quis indiffinitè Ius Ciuile dicit, non addito cuiusnā Ciuitatis, Romanū significat. Quemadmodū quum Poëtā dicimus, nec proprium nomen addimus, apud Græcos, subintelligitur Homerus; apud Latinos, Vergilius. Ius autè gentium omni humano generi cõmune est. Nam vsu exigente & humanis necessitatibus efflagitantibus gens humana quædam ex sese inuenit atq; cõstituit. Et bella enim coorta sunt, & ea captiuitates sequutæ, & introductæ seruitutes, quæ res maxime iuri naturali contraria est: Quoniam natura ab initio liberos homines omnes creauit. Ex hoc Iure gentium omnes ferè contractus inuenti sunt, vt emptio, venditio, locatio, conductio: societas, depositum, mutuum, & alij complures cõtractus.

Quum igitur de prima Iuris diuisione dictum sit, Aliud enim esse naturale, aliud gentium et aliud Ciuile, & vnumquodq; eorū definitione & exemplis explicatum sit: Transeamus ad secundam Iuris diuisionem. Ius igitur aliud scriptum est, & aliud non scriptum. Et scriptum quidem Ius est, vt Leges, Plebiscita, Senatusconsulta, Principum constitutiones, magistratuum edicta, prudentum responsa. Aueo ex te discere, Quot sint qui iura apud Romanos constituunt, & Quinam hi sint, & quomodo ea quæ singuli quicq; eorum cõstituerint vocentur. Sex sunt qui apud Romanos iura cõstituant. Populus, Plebs, Senatus, Princeps, Magistratus, & Prudentes vrbis Romæ. Et quid est Populus? communis fortunæ concilium, in vnum & eundem cum plebe numerum relato Senatu. Ius autè quod à populo constituitur, dicitur Lex, quoniam scriptum Ius erat, quod à populo constituebatur. Porro commune est omni scripto Iuri no-

LIB. I. INSTIT.

men, Lex: quum ex ea & cætera quinque Iuris cõstituenti rationes profisciscantur. Quoniam verò omnium, qui iura cõstituunt, prima potestas apud Populum erat, necesse erat, vt & ius quod ab eo constitueretur, communi nomine quod omnes iuris scripti species habent, cohonestaretur. Hunc autem in modum id constituebatur. Senatorio magistratu, veluti Cõsule interrogante, an hoc constituendũ esset, annuebat populus. Plebs est, reliqua ois multitudo exceptis Senatoribus, Quod autem ab ea cõstituebatur, dicitur Plebiscitũ, quasi quod Plebs sciuit ac ratũ esse iussit. Nam plebeio magistratu vt est Tribunus plebis (quẽ Greci *δὴμοκροῦν* vocant) interrogante, plebs cõstituere ius. Plebs autẽ à Populo eo differt, quo species à genere. Nã appellacione populi, omnes ciues significantur, cõnumeratis etiam patritiis & Senatoribus. At plebis nomine, sine patritiis & Senatoribus, cæteri ciues veniunt.

Tertio loco apud Romanos ius cõstituit Senatus. Senatus est, cõcilium ẽ selectis viris constans, quo nulli plebeio aditus est. Ius autẽ, quod ab eo cõstitutitur proprio nomine dicitur Senatusconsultum. Sed dicat hic mihi aliquis. Quomodo quum Populus facile conuenire posset, & legem condere, ius omne suum in tam varias secuit sciditq; appellaciones? Et causa eius rei est hæc. Quum vrbs Roma hominum numero abundaret, discordia vt ferẽ fieri consuevit, & seditio inter plebem & Senatum coorta est, Senatu fortẽ primas omnium rerum ad se trahente. Eiusce rei nomine secessio facta est, & vtriq; per se agebant, & per se Remp. gerebãt. Sed quoniam, vt in Repub. non poterant viuere quin negocia contraherent, & contractus inirent, ad tollendas controuersias, & iudicandas lit

tes

DE IV. NA. GEN. ET CI.

4

res quæ inde exoriebantur: Iura quædam à Senatu constituebantur. Idem & seorsum fiebat à Plebe. Non igitur iniuria, quæ ab iis constituta erãt, diuersam appellacionem sumpsere. Et quidem quod à Senatu constituebatur, Lex dici non poterat, quum Plebis consensus non interuenisset: vnde necesse erat, vt ab iis qui id constituerant, nomen caperet, & diceretur Senatusconsultum. Nimirum à Senatu, & à consulendo. Consulere porrò est, providere & curam gerere. Quoniam ergo Senatus constituendo Iure lites subinde incidetes ad curam suam reuocabat, merito vocatum est id Senatusconsultum. Sed & quum apud Plebeios litium materia non deesset: Ius ab iis constituebatur: quod nec ipsum lex dici poterat, propterea quod de sententia Patrum factum non esset. Vocatum est igitur Plebiscitum.

Quoniam tamen inimicitias eorũ immortales esse non decebat, Hortensius quidam vir patriæ amans, consuluit eis, vt postea mutua malevolentia, ad concordiam reuerterentur, enarrans mala quæ ex discordiis seditionibusque consequi solent: & tandem persuasos, in mutuam gratiam reduxit. Quum igitur in vnum conuenissent, postulare cœpit Plebs: vt ea, quæ ipsa sciuisset, & Senatum tenerent. Petebat autem & Senatus, vt Senatusconsulta & aduersus Plebem valerent.

Quumque his vtrique aduersarentur, & Senatus dedignaretur Plebiscita recipere, & Plebs ira ac dolore incensa, Senatusconsultis parere nōllet: futurum erat, vt veteres inimicitie renouarentur, donec idem Hortensius, compressa eorum dissensione, persuasit, vt alteri alterorum iura acciperent, & iis obtēperarent. Et ita quidem, quod vtriq; sine alteris cõstituerant, lex dici nō potuit,

B 4

quum

ius quo
gens a plebe

quum neque initio de cōsensu ambarum partium constitutum esset. Sed quum ius quod Plebs constituerat, (id est, Plebiscitum) eundem exitum haberet, & eundem sortiretur effectū, ut scilicet omnes teneret (id enim dico) ac legis vigorem haberet: Ac deinde successu temporis, Populus Romanus in magnam multitudinem excreveret, ita ut difficile esset, populum in vnum locum iuris constituendi causa conuenire, æquissimum visum est, ut vice totius populi, solus Senatus iura cōderet.

Tres diximus qui iura constituerent, Populū, Plebem, & Senatum: Quum igitur dictum sit, quomodo singuli eorum definiantur, quomodoque ius quod ab iis cōstituitur, vocetur, dicamus nūc & de eo, qui Quartus ius cōstituit. Quartus apud Romanos iura constituit Princeps. Et quid est Princeps? Princeps est, qui potestatem imperandi à Populo accepit. Ius autem quod ab eo conditur, generali nomine constitutio vocatur, hoc est, Διαταξις, aut διατάξεις. Porro in tria diuiditur: In epistolam, In edictum, & In decretum. Et quid est epistola? Rescriptū Principis ad relationem magistratus alicuius, de re quapiam dubia emissum. Veluti, Euēnit ut in Prouinciā aliqua, Mortuo quopiam quum neque parentū vllus extaret, neque liberorū, duo de hereditate contenderent frater & patruus defuncti, horū enim vterque solus ad hereditatem volebat admitti: Ille ut frater, hic ut patruus. Quum lex nulla esset, qua cōtrouersia hæc dirimeretur, Præses Prouinciæ ea de re quid fieri placeret ad Principē retulit. Princeps quū rem allatā legisset, rescripsit: Fratrem defuncti debere præferri. Per decretū quoque Princeps ius cōstituit. Et quid est decretū? Est sententiā Principis inter duas partes, de quarū ipse causa cognoscit & iudicat, pronuntiata. Ut

in ea

in eadē specie. Duo aliqui magnis cōtentionibus de defuncti cuiusdā hereditate agebāt, frater inquam & patruus defuncti, Nepe vter eorū potius ad hereditatem deberet vocari. Princeps causa cognita & vtroque audito, pronuntiauit: fratrem præferri. Et ea lex est Principis. Dicitur autem Decretum à decernendo, quod dispicere significat: Quoniam is ubi cum animo suo de rota re dispexit, id quod iustum sibi videtur, pronuntiat. Et quæ autem & decretū dicitur sententiā magistratus. Sed in hoc differt: Quod Principis Decretum, & eam ipsam & aliam similem causam quocumque tempore exortā dirimat: Magistratus autem decretum, eam tantū de qua agitur, ac interdum ne eam quidem, si intercesserit appellatio. Per edictum quoque ius cōstituit Princeps. Et quid est edictum? Quicquid ex sua natura motus princeps statuit ad honestatem & utilitatem subditorum. Dicitur autem Edictum ab edicendo, quod prædicere significat, & obuiam ire rebus, quæ si contingant damno aut dolori sint subditis futuræ. Nam sæpe Principes, quum de vita ac moribus suorum cogitationem instituerent, deprehenderunt aliqua, quæ admodum iniqua & praua essent. Quale hoc fuerit: Quidam quum cētum aureos mutuo daret, octonos aureos sibi quotannis dari usuræ nomine stipulatus est. Id quū Princeps apud se valde iniquū esse videret, commotus aduersus eos, qui tam grauius peccarent, constitutione emissā cauit, ut in centum aureos mutuo datos seni tantum (verbi gratia) quotannis usuræ nomine darentur. Porro in confessum venit, ea quæ à Principe constituuntur, legis vim habere. Sed dixerit hic mihi aliquis: Quare quum in Senatus cōsultis faciendis frequens sit Senatus, ea tamen plebiscitis non tenerent. Et rursum, quum immensus sit Plebis

Eam cētū de qua agitur. Nota contra vulgarem notionem errorum qui ex sententiis arum præiudicij argumenta captant.

LIB. I. INSTIT.

numerus, aduersus tamen Senatum Plebiscita non valerent, nisi Hortensius aliquis ita cum eis egisset, ut eo iure, quod alteri constituerent, utrosque teneri vel lent. Et tamen nemo Principis constitutionibus, quae ab eo vno homine emittuntur, parere detrectat. Sed dicimus eum, qui rationem eiusce rei cognoscere velit, in memoria habere definitionem Principis debere. Est enim Princeps, qui potestatem imperitandi a populo accepit. Porro autem populi appellatio, & Senatum & Plebem in se continet. Atque ita, neque Plebs constitutionibus eius parere renuebat, neque Senatus eas aspernabatur. Alioquin enim ipsi secum & cum suffragiis suis pugnant. Quum populus eum designarit, per legem Regiam, quae de imperio eius lata est, & omnem Principi in populum potestatem concesserit, quae igitur constituitur a Principe, communi nomine constitutiones vocantur. Atque harum quaedam sunt personales, neque in exemplum trahuntur: quia non hoc Princeps voluerit. Nam si cui Princeps ob egregiam in Reipublica merita aliquid concesserit, veluti immunitatem a tributis aut vectigalibus: Ac deinde alius quispiam non peius aut etiam longe melius de Reipublica mereatur, is ex illa lege consimilem sibi immunitatem vindicare non poterit: Propterea, quod illa lex intra certam personam consistat. Sed & si cui aut grauiorem quam pro delicto vel quam lege cautum est, poenam irrogauerit, aut sine exemplo poenae gratiam fecerit, Id ad consequentiam non peruenit. Itaque nec si quis postea in idem delictum incidit, aut similem gratiam consequetur, aut grauius quam par est in eum animaduertetur. Quoniam intra personas eorum, quibus subuentum est, vel auctum supplicium, ea sistentur. Personales igitur constitutiones personas eorum de quibus emissae sunt, non excedunt.

DE IV. NA. GEN. ET CI. Fo. 8
excedunt. Quae autem generales sunt: & ad omnes personas viam sibi faciunt, & omnibus in rebus valent, obtinentque.

Quatuor diximus, qui Iura constituerent, Populum, Plebem, Senatum, & Principem. Quinto loco apud Romanos Iura constituunt, Magistratus Populi Romani: Qui & ipsi sella consulari utebantur. Multi autem hi, & varij sunt: & communi nomine Magistratus Populi Romani vocantur. Porro constituiebant hi Iura, non per epistolam, nec per decretum, sed per edicta tantum. Et quoniam ratio est, ut Princeps & per decretum & per edictum Iura constituat: magistratus autem tantum per edictum. Et inde huius rei causa fluxit. Veteres quum Reipublica Romana constitueret, & eam bonis legibus institui vellent, id summo opere laborauerunt, ne quid in constituendo Iure admitteteretur, quod merito reprehendi posset. Id autem maxime videtur esse se consequuti, quum Principum decreta & edicta, legis vigorem habere voluerunt: magistratum verò non item. Satis enim sciebant: Magistratum multis haerere ac relinqui posse suspitionibus, verum amicitiae aliquid tribuens, aut donis corruptus, aut odio incensus ita pronuntiaffet. Quae in Principem non cadunt. Neque enim auro is inescatur, qui non tantum fortunatum nostratum, sed etiam corporum ipsorum dominus est. Neque ob amicitiam Iura conuellit: Quoniam princeps ei, quae diligit, aliter prodesse potest, unde & certior gratia, & verior gloria sibi circumdet. Neque etiam odio cuiusquam aliquid facit. Nec enim odium suorum quem Princeps: Aut si quis inuentus fuerit, is prope inter mortuos connumerabit. Porro ideo tantum per edictum iura constituere magistratibus permisum est, Quod edicta res ipsas praecedat. Id est quod antequam ne gocia & causae existant, proponi soleat: atque ita omnes

sinisterior

*Ro quare
Magistratus
tantum per
edictum
facit.*

LIB. I. INSTIT.

A præcedē
do)rectius
dixisset ab
eo quod
est præire
Prætorē di
ci, quasi
præitorem

sinisterior suspicio cesset. Præcipua autē iuris con
stituendi potestas Prætori urbano data est, & Præ
tori peregrino & Ædilibus Curulibus. Ac Prætor
ris urbani appellatio inde fluxit: Quoniam Prætor
à præcedendo quod anteire & imperare significat,
dictus est. Urbanus autē, quia Vrbs κατ' ἔξοχην id
est, per excellentiam Roma dicitur. Atq; is ijs qui
Romæ agebant, ius dicebat. At alter Prætor Pere
grinus dicebatur Prætor quidem ab eo quod est
præcedere. Peregrinus verò, quòd inter peregrinos
& aduenas ius redderet. Nam quum magna ho
minum turba Romam confluere, nec omnibus
Prætor urbanus operā dare posset: creatus est Præ
tor Peregrinus, qui peregrinis ius diceret. Porro
ædiles Curules & ipsi constituiebant Iura: Qui ex
eo nomen hoc sumpserunt, quòd ædium sacrarum
curam gererent, ædiles ab ædibus dicti, & curules
à cura. Id enim inter cætera ad sollicitudinem ipso
rum pertinebat, ne quis ante quadragesimum for
tè annum ad sacerdotium admitteretur. Aut, quod
vel magis est, quòd forum curarent, ita vocati sunt
Nam & qui Latine ædiles dicuntur, à Græcis ἀγο
ρανόμοι vocantur. Aut quod omnium maximè ad
verum accedit, ex illo. Nam quo tempore plebs
fecerant à Senatu, què admodum inter Patres Cò
sul ius reddebat, & controuersas dirimebat: Ita &
in plebe creatus est quidā, quem ij adirent qui ope
aliqua egerent, & ita ab adeundo dictus est ædilis
quasi ad ius. Nam euphonię & uoculationis gratia
interposita est litera é. Et ita facti sunt ædiles. Curu
les autē ideo dicuntur, quòd sella consulari uteren
tur. Horum edicta & in prouincijs obtinebāt. Ius
autē quod ij constituiebant, ius honorarium appella
batur: quoniam in honorem magistratum & au
thorit

DE IV. NA. GEN. ET CI. 7.

thorum eius, id valebat, & in vsum recipiebatur.
Ædiles igitur de capitulis & cauillis quibusdā ius
constituebant: & edictum eorum factum est por
tio ac coheret edicto amborum Prætorum Urbani
& Peregrini.

Sexto loco Ius constituunt prudentes. Pruden
tes dico, quibus iura condere populus aut Senatus
aut Princeps concessit. Ius autem quod ab ijs con
stituitur, generali nomine vocatur, Responsa Pru
dentum: quoniam per consultationem & responsi
onem Iura condebant. Porro responsum diuiditur
in sententiam & opinionem. Et quid est sententia?
Est perfecta & indubia responsio. Veluti, hoc face
re licet: hoc facere non licet. Opinio vero est, suspē
sa et timida, ac cum dubitatione elata responsio.

Vt existimo hoc fieri licere: existimo hoc fieri non
licere. Cōcessum autē erat his, vt publicè Iura cōsti
tuerēt, siue interpretarentur: qui & Iuris cōsulti ap
pellati sunt: quod de iure interrogarentur, Nā con
sulere, interrogare est. Quorū sententię & opinio
nes eam authoritatem obtinent, vt liberum nō sit
Iudici, à responsio eorum recedere: què admodum
& Principis cuiusdam cōstitutione cauetur. In his
igitur Ius omne scriptum consistit: in ijs scilicet,
quę vel à populo constituta sunt, vel à Plebe vel à
Senatu, vel à Principe, vel à magistratibus P. R.
vel ex responsio prudentum. IUS autem
non scriptum est, quod longa consuetudo consen
su vtentium approbavit, & ad similitudinem Iuris
scripti redegit. Haud igitur ridendus fuerit, qui
dicat in duas species Ius Civile distributum esse, in
Ius scriptum, & in Ius non scriptum. Summa autē
eorum origo ex institutis duarum Ciuitatū Athe
nārum scilicet & Lacedæmonis videtur fluxisse.
In his enim Ciuitatibus ita agi solitum erat, vt La
cedæmo

Responsa
diuiditur
in Sententiam
& Opinione

LIB. I. INSTITV.

cedamoni iura sua magis memoria mandarent, Athenienses ea maximè seruarèt custodirètq; quæ in literas essent relata. Sed iura quidem gentiũ veluti diuina quadam prouidentia, apud omnes per æquè gentes seruantur, vnde & firma semper atq; incõmutabilia permanent. Quæ verò ex Iure Ciuili descendunt, id est, quæ ipsa sibi quæq; Ciuitas cõstituit, saepe mutari solent: vel tacito populi cõsensu, vel alia lata lege.

DE IVRE PERSONA.
RVM. Titu.III.

QUum dixerimus quid sit Iustitia, & generalem iuris diuisionem exequuti simus, didicerimusq; quot olim iura constituerint ac quomodo ea, quæ à quoq; constituebantur, vocata sint: & quæadmodum aliud sit ius scriptum, & aliud sit ius non scriptum: pergamus ad aliud, ac discamus circa quot ius omne Romanorum versetur. Circa tria igitur versatur: circa personas, circa res, circa actiones. Et quidem circa personas, quũ dicimus, hic Senatorius est, aut plebeius. Circa res, quum querimus Testamentum ab aliquo factum valeatne, an inutile sit. Circa actiones, quũ in dubium venit, Sitne huic actio, an non sit. Atq; in primis de personis disserẽdum est, deinde de rebus, & postea de actionibus. Hic enim ordo verissimus & rectissimus est. Quoniam vbi homines sunt, ibi & res contrahi iniriq; in cõfesso est: Atq; quum res existunt, tunc & de actionibus necesse est querere. Dicendum est igitur de personis, nã & minutum quiddã sit ac inutile, Iura noscere: si personarum, quarum gratia ius constitutum est à nobis ignorentur.

Summa itaq; personarum diuisio est hæc, quòd hominum alij sint liberi, alij serui. Et libertas quid

DE IVRE PERSO.

3

dem (ex qua & liberi vocantur) sic definienda est. Libertas est naturalis facultas qua cuiq; facere quæ velit cõcessum est, nisi quatenus aut ius aut vis prohibet. Vis quidẽ, veluti quũ me agere aliquid volentẽ quod iure vetitum non est, fortior quispiam & plus habens virium prohibet. Ius autem veluti quum pœnarum minis cohibeor, ne quicquid animo collibitum est, faciam. Nam seruo ne omnia pro animo suo agat, timor domini obstat. Seruitus autem est constitutio iurifgentium qua quis dominio alieno contra naturam subiicitur. Quoniã natura omnes liberos produxit: bellorum autẽ machinamenta, seruitutem inuenerunt. Nam iure belli id contingit, vt victores eorum, quos vicerint, domini fiant. Serui autẽ ex eo appellati sunt, q; Imperatores captiuos quos vøndere volebant, seruabant, nec occidi sinebant. A seruãdo igitur serui dicti sunt, q; etiã vocantur micipia, q; ab hostibus manu capiantur. Porro serui aut nascuntur, aut fiunt. Nascuntur qui ex ancillis nostris, nobis gignuntur. Fiunt, aut iure gentium, id est, ex captiuitate: Aut iure ciuili, veluti quũ homo liber maior viginti annis, ad participadũ pretiũ se vœnundari passus est. Egi enim fortasse cum aliquo, vt me, verbi gratia viginti aureis venderet, & sibi pro lucro quinq; haberet, & quindecim mihi redderet. Hic talis, eo iure quod Romanorum propriũ est, libertatẽ amittit, cui tantam ignominie notã inussit, simul & seipsum ea in dignitã ostendẽs, & liberum arbitriũ quod per eã habebat, vili accepto argento, prodens. Et seruorũ quidem conditio nullam recipit diuisionem, Neq; enim de quoq; eorũ dicere possis, minus seruus aut magis seruus. Scindi igitur in species seruitus non potest. In liberis verò multas inuenimus differentias, Aut enim ingenui sunt aut libertini.

DE

LIB. I. INSTITV.
DE INGENVIS.

Titu. III.

Diximus liberos in duo diuidi, in ingenuos, & libertinos. Et ingenuus est, qui simul ac natus est, liber est, nondum seruitutis iugū expertus, siue ex duobus ingenuis matrimonio editus est, siue ex duobus libertinis, siue vna persona ingenua sit, & altera libertina. Sed & si quis ex matre nascatur libera, sed patre seruo: nihilo minus ingenuus erit: Quemadmodū & is, qui ex matre libera, & incerto patre, hoc est, ex meretricio concubitu natus est. Nec enim pueri ingenuitatē offendit, ex meretricio coitu conceptum esse. Sufficit autem liberam esse matrem, eo tempore quo nascitur: quāuis eo tempore quo conceptus est, serua fuerit. Et ex contrario, si libera concepit, & ancilla facta peperit, vt quia vendi se passa est, & ex pretio accepit, liberum est quod nascitur. Quoniam ei qui in vtero est, calamitas matris nō nocet. Porro quū dictum sit sufficere infanti ad libertatem, quod mater in pariendo libera fuerit: & quando conceptio in libertate cōtingit, ac partus in seruitute, liberum esse qui nascitur: Vide quid ex hoc questū sit. Ancilla quēdam quum pręgnans esset, manumissa est: paulō post ancilla facta est. Postea quę ancilla facta esset, peperit. Videamus, seruum an liberum pepererit. Et dicimus liberum esse, quod natum est. Sufficit enim ei, qui in vtero est, matrem ipsius vel medio tempore liberam esse. Quod & verum est.

Is qui ingenuus natus est, si status sui ignarus seruerit, & deinde manumissus fuerit, Ingenuitas eius per manumissionē non lædetur. Nam id ita scriptissime Principum constitutionibus cautum est. Libertatem ex abundantī & superuacuo datā, nulum ingenuitati præiudiciū parere. Et quomodo

DE LIBERTINIS.

contingat, vt ingenuus aliquis manumittatur, exemplo aliquo velut ex facto ostendamus. In ministerio meo liberam habebam mulierem. Ea peperit: Et anniculum (verbi gratia) relinquens puerum decessit. Non multo post euēnit, vt & ego morerer. Hæres meus quum in hæreditate mea infantē hūc reperisset, seruum esse putauit: Sed & is quum adoleuisset, conditionem suam ignorabat. Verum Ius cui nota est veritas: ex hæredis & ipsius pueri errore, ingenuitatem eius non mutauit. Et si hæres benescium manumissionis in eum conferre voluerit libertas frustra & superuacuo, vt dictum est, data, propter fictam seruitutem: veram ingenuitatē non corrumpet.

DE LIBERTINIS.

Titu. V.

Diximus qui sint Ingenui: Dicamus & de Libertinis. Libertinus est, qui ex iusta seruitute manumissus est. Verum adde, et legitima Libertinus igitur est, qui ex iusta & legitima seruitute manumissus est. Additum est autē definitioni Iusta, vt eum eximerē, qui suę conditionis ignarus seruiat. Adiectū quoque est, legitima: propterea, quod natura seruos nesciat, sed ex bellis inuenta seruitus. Porro liberatio horum, Latine dicitur Manumissio. Et quid est manumissio? Est datio libertatis. Etenim quādiu quis in seruitute est, manus potestatis nostrę subiecitur: Et manumissus, ab ea potestate liberatur. Manumissio autē hæc à Iure gentium originē assumpsit, cū iure naturali oēs homines liberi nascerentur. Nec enim nota erat manumissio, quum seruitus esset incognita. Sed postquam Ius gentium seruitutem introduxit, consequenter & beneficio manumissionis opus esse visum est. Et quū natura nobis vnū nomē hominis dedisset,

C Omnes

LIB. I. INSTITV.

Oēs enī hoīes appellamur: Jure gētiū tria esse hoīum genera cōperūt. Sunt enim liberi, & qui ijs opposnūtur serui. Est & tertiuū genus Libertinorū. i. eorū qui serui esse desierunt. Diximus hominū alios esse seruos, alios liberos. Et seruitutē quidē indiuiduā esse, libertatē vero in duas species diuidi: In ingenuos & libertinos. Ingenuitas quoq; indiuidua est, neq; magis aut minus in se recipit. Videam⁹ & de Libertinitate. Quę & ipsa hodie indiuidua est, q̄uis olim tres eius fuerint species, vt infra dicemus. Desinimus iā ante, quis esset libertinus. Porro manumissio multis modis procedit. Aut enim ex sacris cōstitutionibus in sacrosanctis ecclesijs manumittere possumus: Aut apud magistratū, quod dicitur Vindicta: (cuius appellationis causam infra discemus): Aut inter amicos (Sic enim id vocatur): Aut per epistolā: Aut in testamēto: Aut per aliam quālibet vltimā voluntatē. Sed & alijs multis modis libertas dari potest: Qui tum ex veteribus, tū ex Imperatoris nostri cōstitutionibus Introducti sunt. Libertas autē seruis omni tēpore rectē dari potest, etiā in die festo. Nec solū, cū magistratus in Pretorio cōstitit, sed etiā cū is procedit, possumus eum adire, & ita manumittere, veluti quū Pretor in vrbē Roma, vel Procōsul, aut Pręses in Prouincijs in balneū aut theatrū abeūt, aut ad edes publicas, vel quū quauis alia de causa in publico cōparēt. Libertinorū autē tripartitō diuisa erat cōditio. Nā qui manumittebātur: alias maiorē & iustissimā libertatē cōsequebantur, & siebāt Ciues Romani. Alias minorē, & effieiebātur Latini Iuniani, ex lege Iunia Norbana, quę conditionē eorū prima reperit. Dedititios vero inuenit lex Ælia Sentia. Ait enim: Si quis tēpore seruitutis inciderit in aliquod ex ijs vitijs aut affectis, quę eadē lege expressa sunt: veluti si

DE LIBERTINIS. 20
 ei si ob delictū, notis in frōte & stigmati cōpunctus, vel in publicos carceres cōiectus: aut propter delictū aliquod verberibus affectus, delictū cōfessus sit: Ac deinde gratia cū domino inita, manumissus ab eo fuerit: Libertinū Dedititiū hunc fieri. Dedititios autē eos nominauit ad exēplum peregrinorū. Nam quondā Peregrinorū aliqui cū Romanis vectigal pēderent: Sublatis aduersus Romanos armis, arma in eos sumpsere. Quos collata acie & dato cōgressu Romani vicerūt. Etenim quū impetū fortitudinēq; eorū, Perigrini sustinere nō possent, abiectis armis, sese dederunt. At Romani, cū ijs humanē agētes: Vitā quidē ijs cōcessere, sed huius appellationis ignominia affectis, vt quia se deditissent, dedititiū vocarētur. Et hi quoq; igitur Libertini, ex lege Ælia Sentia dedititiū vocati sunt: vt quorū turpitudine cōmunis erat, eorū & nomē cōmune esset. Sed dedititiū quidē iā ex multis tēporibus in desuetudinē abierant. Latinorū vero nomē nō admodum frequēs erat in vsu. Vnde & Imperator oīa augere cupiēs, & in meliorē statum reducere: duabus cōstitutionibus veterū errores correxit, sublata dedititiorum & Latinorū conditione: Et iure Libertinorum ad pristinā formā reuocato, Libertinitatē omnē vnus generis fecit. Quādo & primis Imperij Romani Incunabulis, vna atq; simplex fuit Libertinorū conditio, id est, vt Libertus eadem libertatē haberet, quā habebat manumissor, & vterq; Ciuis esset Romanus, tantūq; in illo differrent, q̄ libertinus esset is qui manumitteretur, quamuis is qui manumitteret, esset ingenuus. Et Dedititios quidem Imperatoris nostri sanctissimi constitutio sustulit, quam ad suggestionem Treboniani excellentissimi Quęstoris rescripta, & inter decisiones p̄ quas veterū altercationes

C. 2 cōpressit

LIB. I. INSTIT.

compressit, in vulgus emisit. Latinos autem Junii
anos & omnem quæ circa eos erat observantiam,
eodem gloriosiss. Quæstore suggerente, per aliam
constitutionē e Rep. sugavit, quæ & ipsa inter Im-
peratorias sanctiones resplendet. Vt omnes iam li-
bertini Cives sint Romani: nullo habito discrimi-
ne in ætate manumissi, aut in dominio manumisso-
ris, aut in modo manumittendi, sicut antea observa-
batur. Quid autē id sit, dicere necesse est. Tu hæc ha-
beto in modum præcipi cuiusdam inspectionis. Est
apud Romanos legitima ætas, est & naturalis ætas.
Est legitimus dominus, est & naturale dominium.
Est legitimus modus manumissionis, est & natu-
ralis modus manumissionis. Et naturalis quidem
ætas est, quæ minor est triginta annis. Legitima ve-
ro, quæ maior est anno trigesimo. Non quæ ætatē ma-
iorem triginta annis, natura non agnoscat: quoniam
omnis ætas naturalis est, sed quæ specialiter lex æta-
tis quæ annos triginta excedit, meminerit, ideo dixi
hanc ætatē esse legitimam. Est etiam (vt dixi)
naturale dominium, est & legitimus dominus. Et
naturale dominium dicitur in bonis: & Dominus
bonorum dominus. Legitimus vero dicitur, Iure
Quiritium, id est, Romanorum: Romani enim Qui-
rites à Romulo, à quo originē ducunt, vocantur.
& dominus dicitur, Iure Quiritium dominus. Quod
si quis vtrūque dominium habeat, is pleno iure domi-
nus dicitur: vt ambo dominia habēs, naturale &
legitimum. Est & legitimus modus manumissionis
& naturalis modus manumissionis. Et legitimus
modus, tribus modis procedit: vindicta, censu, res-
tamēto. Et vindicta erat, apud magistratum facta
manumissio. Dicta est autē vindicta, quæ vindicare-
tur mancipium in naturalem libertatē. Aut à Vindicta
quodā, qui quum servus esset, erupturā aduersus
Romanos

DE LIBERTINIS.

Romanos cōiurationē, indicio suo patefecit: pub-
lice à Romanis manumissus est, & in honorem
eius, quicumque apud magistratum manumittitur, vin-
dicta manumitti dicebantur. Quæ autē censu fiebat
manumissio, ea huic in modum procedebat. Censu
significat tabulam aut chartam, in qua Romani
facultates suas cōscribebant, vt belli tempore, pro
modo patrimonij sui vnusquisque conferret. In hoc
igitur censu cum iussu domini servus se liberum scri-
bebat, liberabatur à servitute. Testamento vero,
quum quis servum suum in testamēto liberum esse ius-
sisset. Naturales quoque modi manumissionis erant
tres: Inter amicos, per mensam, & per epistolā. Et
quidem inter amicos, quum presentibus amicis quæ-
piam manumittebant. Per mensam vero, quum li-
bertatis dandæ gratia servum conuiuium adhibebant.
Per epistolam, quando alijs in locis agenti missis li-
teris permittebatur, vt liber viueret. His ita præcog-
nitis, videto nunc rem qua de agimus. Quum in
manumittendo seruo tria legitima concurrebant:
vt & ipse maior esset annis triginta, & dominus
eius legitimus esset dominus, hoc est ex Iure Qui-
ritium: & servus vindicta, censu ve aut testamēto ma-
numitteretur, nec vitium vllum aut affectus subes-
set, omnino is qui manumittebatur, Civis Roma-
nus fiebat. Quod si quum vitium nullum subesset
tria non concurrebant legitima, Quoniam aut ser-
vus minor erat triginta annis: aut dominus raturam
bonorum erat dominus, nec etiā legitimus domi-
nium habebat: Aut manumissio procedebat per
mensam, aut per epistolam, aut inter amicos: Aut
duo interdum desiderabantur legitima, aut etiam
omnia tria: Is qui ita manumittebatur, Latinus
Iunianus fiebat. Porro quum vitium siue affectus
suberat, omnino is qui manumittebatur, fiebat de-
diticius

LIB. I. INSTITV.

ditius. Et hæc quidem olim. Hodie vero, quū (vt dictū est) vna sit species Libertinitatis ij qui manumittitur, omnino sunt ciues Romani: nec quicquid curiosus de dominio, modove manumittendi, aut de ætate tractamus.

QVIBVS EX CAVSSIS MANUMITTERE NON LICET. Tit. VI.

Superiora nos docere possunt, quot modis manumissio procedat. Nūc necesse est, vt discamus quæadmodum nō cuius domino liceat manumittere. Nā is qui in fraudem creditorū manumittit, nihil agit. Quia lex Ælia Sentia libertatē impedit. Odio enim ius habet illos, qui in fraudē eorum facultates suas minuūt, qui in tēpore necessitatis, quū egerent, pecuniā ipsi suppeditauerint. Eadē tamen lex quæ hoc capit, quibusdā manumittendi potestātē facit: quīs per hoc facultates ipsorum minuātur: hoc est ijs qui nō soluēdo sunt, quos Græci ἀπόρους vocāt. Is autē nō soluēdo est: qui plus debet, quā in bonis habet. Is igitur qui nō soluēdo est, valdē sit infracto egroque & curis confecto animo necesse est, quū apud sese tacitus cogitat, nō tā ea, quæ multa & graua viuos fatigant & vexant, vt pote quæ interdū vitari quibusdā modis aut minui possint: quæ ignominia infamiaque, quæ a morte cineribus atque ossibus suis videt iniustū iri. Nemo enim, qui modo mentē aliquā habet, hereditatē admittet, ex qua adiens nullum emolumentū sperare possit, sed quæ multorum arrogantia, molestiasque, iniurias, dāna, & lites secum afferat. Nemine igitur hereditatē suscipiēte, reliquū erit, vt bona ipsius a creditoribus vendātur, & per hoc memoria eius laceretur ac minuatur. Neque enim dicēt creditores se heredis illius bona vendere, sed defuncti. Permittit igitur lex Ælia Sentia ei qui nō soluēdo est, vt si seruos

QVIB. EX CAVS. MANV.

si seruos habet, vñ eorū cū libertate heredē instituat: qui post mortē ipsius heres ei fiet ex necessitate, nepe solus & necessarius. Solus, quoniā vnū & eū solum ei qui nō soluendo est, heredē licet instituire. Nā vsque ad vnū lex cōstitutionē suā vitiat et corrūpit. Necessarius, quoniā & inuitus heres fit. Fiebat autē hic heres, quū nemo alius ex testamēto heres esset, aut quia alius heres nō erat scriptus, aut quia qui scriptus erat, hæres esse nolebat. Magna est ergo huiusce legis prouidētia, qua prospectum est, vt ij qui nō soluēdo sunt, quū eorum hereditatē oēs auerfarētur, vel seruū suū heredē haberent: creditoribus satisfacere, debitaque dissoluere possint. Aut hoc eo non faciēte, creditores res hereditarias venderēt, nō defuncti, sed heredis nomine. Et ita manes defuncti ab omni cōrumelia vindicarentur. Atque vtique tum defunctus scilicet, tum liberus, beneficio afficeret. Nā & qui nō soluēdo obiit, quāuis in serui pretio, facultates suas imminuerit, tamē ignominia euasit. Et seruus quis ignominia subijciatur, mercedē tamē ignominie habet libertatē. Sed etsi seruus heres sine libertate institutus sit, nihilominus liber fit. Sic enim id generaliter cōstitutione Imperatoris nostri cautū est: Siue nō soluēdo, siue locuples decesserit dñs. Atque in hoc noua quadā humanitatis ratione vsus est: vt per solā institutionē ipsam seruus manumissus esse intelligat. Cū veri simile nō sit, dñm nolle eū liberū esse, quæ sibi heredē esse voluit: sed eo manente in seruitute, neminē ipsius hereditatē amplecti. Quomodo quæ in fraudē creditorū manumittere videat, quærere necesse est. Et quidā dicebant eum in fraudē creditorū manumittere, quæ plus deberet, quā in bonis haberet. Alij eū, cui deducto ere alieno, nihil reliquū esset. Plerique eū, cuius pars patrimonij creditoribus

LIB. I. INSTITV. O

possit sufficere, sed datis libertatibus futurum sit, vt creditores lædantur, quia hoc modo desinet soluendo esse. Verum præualuit, vt non solum inspiciamus, an non soluendo sit is qui manu mittit, sed etiam an vt creditores defraudet, det libertatē. Tūc enim datio libertatis impeditur, quum & cōsiliū interuenerit, & euentus acciderit. Itaq; si ea vtracq; concurrant, seruus non fit liber. Sin vnum desit, libertatem adipiscitur. Vtrūq; autem, hoc est consiliū & euentus, inuenies in hac specie. Qui dam trecentorū aureū patrimoniu habebat. Hic trecentos aureos debebat. Et ad defraudandos creditores suos, voluit seruos qui centum aureis valebant, manumittere. Atq; ita patrimoniu eius ducētorum aureū fiebat. Hic vtrūq; est, & consiliū & euentus. Nā & malo consilio rem aggressus est, & euentus creditoribus damno est. Deficit autē euentus hunc in modum. Qui mille aureos in bonis habebat: Trecentos tantū habere se putabat: & quadringentos debebat. Seruos suos, qui centum aureorum erāt, in fraudem creditorum manumisit. Res hęc pessimo consilio inira est: nempe in necē damnūq; creditorum. Euentus tamen eis damno nō est. Nam & deducta seruorum qui manumissi sunt æstimatione, abundē superest in bonis, quonominā creditorum dissolui possint. Consiliū deest, vt in hac specie. Aliquis mille aureos in bonis habebat: & debebat quadringentos. Eo procul a patria profecto, contigit, vt fortunā ipsius luculentum damnum acciperent, ædibus fortē incendio absumptis, aut ruina oppressis, ita vt iam ad trecentos aureos reciderint. Is quum nondum damnā sua rescisset, seruos quosdam pretij centum aureorum, quorum nimix erga se benevolentix gratiam volebat referre: manumisit.

In

QVIB. EX CAUS. MANV. 13

In hac specie, nihil affectu animoq; fraudandi factū est: sed euentus creditores lædit. Quoniam quod in patrimonio superest, dimittendis creditoribus non sufficit. Vides enim quē admodum amplum se putarit habere patrimonium, & quod æri alieno dissoluendo posset sufficere. Ac fidelissimos & optime de se meritos seruos manumiserit: & in omnibus perq; omnia ostenderit, nihil agi malo consilio. Euentus autem damnosus est, Quia non vt putabat, in patrimonio eius vere plus erat, q̄ in ære alieno. Interdum enim aliter existimamus de facultatibus nostris, q̄ rei veritas se habet. Tunc igitur (vt rem in pauca conferam) impediuntur libertates, quum & fraudis iniq; consiliū, vt seruos manumitterē: & creditoribus nocet damnoq; est, id quod egi.

Satis ex iis quę proxime dicta sunt patet, Libertates in fraudem Creditorum datas impediri per legem Æliam Sentiam: Veluti quæ tam improbā tamq; alteri damnosam manumittentis cogitationem oderit. Eadem lex, irritas esse vult libertates, quę a minore viginti annis præstantur: nulloq; odio, sed fauore potius manumittētium. Nouerat enim eos, qui eam ætatem agunt, facile circumueniri, seruulorumq; blandimentis & adulationibus capi, & ita facultates suas leuiter diminuere. Id ergo quum sciret, Insidiis quę illinc intendi & parari poterant, constitutionem suam opposuit. Non tamen id ita prohibet: Vt non libertates eorū, qui apud magistratū iusta causa manumissionis in consilio approbata, manumissi fuerint, ratas habeat. Sed dicamus prius quid sit consiliū, deinde iustas manumissionis causas enumerabimus. Consiliū est, confessus certorum virorum statis anni diebus coeuntium. Habebatur autem hoc consiliū, non

C 5 Romę

LIB. I. INSTIT.

Romę tantū, sed etiam in prouinciis. Coibant autem viri illi, tempore cōuentus. Et quid est cōuentus? Est certum statumq; tempus litium dirimendarum gratia ifuentum. Nam Romani, quum totum ferē annum bellis gerendis occuparētur, atq; in tempus, hyems eos & hyberne tempestates sub pellibus agere prohiberēt: quoniam vt in cōmuni vita, sine litibus controuersisq; esse non poterant: omiſſis armis, Iudiciis vacabāt, & multos eam in rem cōstituebāt Iudices, vt ambiguas ipsorū causas dirimerēt: qui Recuperatores vocabātur, quia per eos vnusquisq; debitū recipiebat. Tempus autem illud ā cōueniendo conuētus dictū est: Cōueniebāt enim & Iudices & litigatores. Extremo autem cōuentus die habebatur consilium, in prouinciis hūc in modū. Procedebat enim Proconsul aut Pręses, & in tribunali suo considebat, vnāq; iuxta ipsum viginti viri, q; dicebātur Peregrini Recuperatores, quia per eos mācipium naturalē libertatē recipiebat: (Scis eni natura liberos oēs hoies productos esse) & apud eos ā manumittētib; allegabantur iustę causę manumissionis. Habebatur & Romę cōsiliū die aliquo Conuētus, Prętoꝛe pro tribunali sedēte, et assidentibus ei quinq; Senatoribus & quinq; equitib; Romanis. Erat autē dignitas Equestris minor ordine Senatorio, sed tñ veluti seminariū eius. Quum dictū sit de cōsilio, dicemus et de iustis causis. Iusta causa est, Quū minor viginti annis, patrē aut matrē vult manumittere: quos natura filio parētes dedit, sed dñi volūtas seruos fecit. Et quō id accidit, vt is q; ex seruis natus est, liber sit ac Ciuis Romanus, Parentes autē in filij dominio sint: Finge oēs tres in vnus esse dominio. Et filium ā dño minorē viginti annis heredē institui: & hoc modo illū cū cęteris rebus et paren-

tum

QVIB. EX CAVS. MANV.

14

tum suorū dñm fieri. Deinde quum filius parentis suos ē quibus ipse genitus esset, seruituris iniuria ac calamitate affectos videre nollit, manumisit eos apud cōsiliū. Est et iusta causa, si quis dicat, filius meus naturalis, aut filia mea naturalis est. Finge eni quempiam amore ancille suę captū fuisse, & liberos ex illa habere. Quod natū est, haud dubie seruum est, vt ex seruo vētre procedēs. Rursus & illa iusta causa est, si quis dicat, Frater meus naturalis aut soror mea naturalis est. Nā quum pater meus ex ancilla sua stupro cognita liberos haberet, quos nō manumiserat, illorum eo mortuo ego dñs iure sum factus. Sed eos ego ob naturalē cognationem manumisi. Iusta & illa causa est, si quis dicat, Prædagogus meus est, aut nutrix, aut educator, aut alūnus vel alumna, aut collactaneus. Idemq; est si procuratoris habendī gratia, seruum manumittere velim, vt liber factus sine vllō impedimēto negocia mea administret. Vel ancillam matrimonij causa, hoc est, vt eam in vxorē ducā. Nam quoniā inter liberū et seruam matrimonium nō cōsistit, ideo eā manumittere volui. Is autē qui matrimonij causa manumittit, intra sex mēses vxorē eā debet ducere nisi iusta causa impediērit: Veluti, quia manumissor Senator factus est: Nā Senator libertinā vxorē ducere nō potest. Sed & is q; procuratoris habendī gratia manumittitur, maior esse debet septēdecim annis. Quum autē semel in cōsilio causa dicta est, siue vera sit siue falsa, manumissione sequuta, non retractatur. Nam quum ea dicitur, contradicere licet, & manumissioni moram facere. Quę postquā sequuta est, non credetur ei, qui iustam illam causam fictam esse contendet. Quoniam verō diximus, Minorem viginti annis manumittere non posse, nisi iustam in consilio causam dixerit: absurdum

dum

LIB. I. INSTIT.

dum quiddam hinc oritur. Cōringit enim, vt qui maior sit quatuordecim annis, legata maximi pretij dare, testamentumq; facere, & hæredes instituerē possit, & quocūq; modo velit de hæreditate sua disponere. Seruulum tamen vnum, qui decē aureis valeat, manumittere nō possit. Ridiculū igitur hoc ius est, quod maiora concedit, & minora adimit. Quod profecto ferendū non videtur, vt oīa bona sua quis in alterum trāsferre possit, vnū seruulum libertate donare nō possit. Vnde & Imperator noster Sanctiss, tanta iuris iniquitate commotus: constituit, Vt quemadmodum de cæteris omnibus rebus suis adulescentes in testamentis secundum voluntatem suam disponunt: Ita etiam quamuis minores viginti annis seruos suos testamento possent manumittere.

Porrò quoniam inæstimabilis res est apud Romanos libertas, & propter hoc lex Ælia Sentia ante vigesimū annum libertatē dare prohibuit: Ideo ipse mediam quandā viam ingressus, non aliter minori viginti annis, seruo suo libertatem dare testamento permisit, q̄ si decimūseptimum annum impleuerit, & decimum octauum attigerit. Etenim quum veteres maiori septemdecim annis pro aliis postulare permittant, Quare nō dicamus iudicij sui stabilitatē et in manumittēdis seruis ei prodesse: Qui enim adeò sapit, vt alios patrocinio suo iuare possit, is haud dubie & sibi recte consulat. Itaq; minor viginti annis inter viuos nō manumittet. In testamēto autē post annū decimūseptimū, recte id faciet. Nam quum sex anni sint ab anno decimo quarto, vsq; ad annū vigesimū completū: Imperator noster in tribus primis annis vsq; ad annū decimūseptimū prohibitionē legis Æliæ Sentiaē seruauit, post annū verò decimūseptimū, manumittere concessit.

DE LE

DE IIS QVI SVI VEL ALIE.
DE LEGE FVSIA CANINIA.

Tit. VII.

L Ex quidē Ælia Sentia minori viginti annis domino seruum suum manumittere nō permittit. Erat autem et alia lex quę de manumissionibus tractabat, Furia Caninia: quę certū tantum seruorū numerū in testamēto volebat manumitti. Hanc verò legem Imperator noster optimus, vt libertates impediret, & inuidia plenam per cōstitutionem suam sustulit. Inhumanū esse iudicās, Viuos potestatē habere vel oēs seruos suos manumittēdi, nisi quum aliqua causa impedit, veluti quū minor viginti annis manumittere prohibetur, aut quum in fraudem creditorū datę libertates reuocantur. Morientibus verò nō permitti, vt citra impedimentū seruos suos manumitterent.

DE IIS QVI SVI VEL ALIENI

iuris sunt. Tit. VIII.

A D exitum nobis perducta est prima personarum diuisio, in qua dictum est, Hominū alios esse liberos & alios seruos. Ac rursum Seruitutem indiuiduum quiddam esse, & Libertatem in duas species scindi. Liberatorū enim alios esse ingenuos, & alios Libertinos. Atq; iterum Ingenuitatem esse indiuiduam: Libertinitatē verò olim in tres species diuisam fuisse. Nam libertinorum alios fuisse Ciues Romanos, quosdā Latinos Iunianos, & aliquos dedititios. Addidimus etiam dedititiorum & Latinorum condiciones diuersis constitutionibus sublatas esse. Vt iam Libertinitatis vna tantum sit species quemadmodum et Ingenuitatis. Dicamus nunc & de secunda personarum diuisione. Hominum enim alij sunt in potestate, alij sunt suę potestatis. hoc est, alij sunt sui iuris, alij sunt iuris alieni. Dicamus igitur prius de personis

LIB. I. INSTIT.

personis quę alieno iuri subiectę sunt: Nam ex iis & eas cognoscemus, quę sui iuris sunt. Quicumque enim inter has non sunt, apertum est, inter eas esse quę sui iuris sunt. Subiectū autem esse alieno iuri, Gręce ὑπερδουσίτης, Latine dicitur potestas. Hęc porrō habemus aut in seruos nostros, aut in liberos nostros. Ac prius inspiciamus de iis qui in potestate dominorum sunt. Est autem potestas ἡ ἀρχὴ ἐξουσίᾳ, Summa licentia vel autoritas. Potestas verō hęc in seruos, Iurisdictionem est. Nec enim tantum apud Romanos, sed etiam apud alias gentes, ea in vsu habetur. Adeoq; iuri nostro subiecti sunt serui, vt vitę necisque in eos sit potestas, hoc est, vt eos trucidare impunē liceat: Atque vt quodcunq; per seruum acquiritur, id ad dominum eius pertineat. Sed hodie, nulli omnium qui sub Imperio Romano sunt, sine causā legibus cognita, seruum suum occidere permissum est. Ac ne supra modum quidem scire in eum licet. Constitutione enim Antonini Cęsarıs, is qui seruum suum sine iusta causā occiderit, nō minus puniri iubetur q̄ is qui alienum seruum occidit. Est autem iusta causā, si dominus seruum suum cum vxore ipsius rem habentem comprahenderit, aut quum domino manus iniicere vellet, dominus eum ferro occupatum interemerit: His enim ex causis cędes ad pœnam non vocatur. Nec verō occidi tantum seruos idem Princeps vetuit, sed etiam maiorem dominorum asperitatem aliā quadā constitutione coercuit, quę ex huiusmodi occasione initium sumpsit. Iulius quidā Sabinus, sc̄uus admodum & immitis erat in seruos suos. Qui quum tā immoderatam eius acerbiter ferre non possent, relicto domino, aliq̄ in ædes sacras, aliq̄ ad statuas principū cōfuge

DE IIS QUI SUI VEL ALIE. 25
fugerunt. Quumq; Aelius Martianus Præses Provincie illac præteriret, auxilium eius inuocauerūt: Is quum eos interrogasset, simul & conditionem ipsorū cognouit, & causam cur se adirent didicit. Sed quum nullam legem haberet, qua species talis dirimeretur: Rem ad Principem retulit, quid de ea fieri placeret consulens. At Princeps ad ea commotus rescripsit, Seruis de domino querentibus facile credendum non esse. Natura enim seruus domini hostis est. Sed Iudicem causam vtriusq; cognoscere, & apud sese de tota re statuere debere. Vt si intolerabilis dominorū sc̄uitia videretur, cogantur domini eos, quibus tam duri & acerbi incumbūt, bonis conditionibus v̄ndere, & dominis pretium illorum reddatur. Ideo autem dixit bonis conditionibus, ne dominus seruo infensor, graues v̄nditioni cōditiones apponeret, paciscens scilicet vt autem semper haberetur in vinculis, aut nunquam mitteretur, aut habitaret in regionibus quę tā graui & immiti cœlo sunt, vt nemo id nisi qui diu assueuerit, ferre possit. Et ita potestas fieret v̄ndenti domino, etiam a v̄nditione crudelitatem suam in seruum effundendi. Rectissime autē & illud Princeps adiecit, vt v̄nderetur seruus, ac pretium domino daretur: quo scilicet & seruus per v̄nditionem ab impotenti & acerbo domino liberaretur, & dominus circa seruum damnatum nō sentiret perpretium quod ei redditur. Nec est quod indignetur dominus, non licere sibi, vt suis seruis impetret: Quoniam subditos suos Princeps & inuitos bene serui desperata liberatione, aut manus ac vim sibi afferrēt, aut fuga arrepta, pretium sui dño auferrēt. Vtriusq; igitur prouidit, & dominis & seruis. Nā & hoc expedit Reipub. ne quia sua re male vtatur.

Sunt

Sunt autem rescripti ad Ælium Martianum missi
 verbaliter. Dominorum quidem potestatem in ser-
 uos suos illibatam esse oportet, id est, iura domi-
 norum minui non debent. Sed tamen id dominis
 utile est, ut auxilium feratur seruis, qui male à do-
 minis habentur, aut ex immodica ira, aut per famem
 vel aliam intolerabilem iniuriam. Vnde nec seruis
 qui iusta petunt, id negandum est. Cognosce igitur
 turde querela eorum, qui ex familia Iulij Sabinus ad
 statuas confugerunt. Et si, re tota perquisita, durius
 eos à Sabinus quæ parerat tractatos: aut ad turpissimam
 quædam obeunda adactos esse compereris, dis-
 strahi iube. Idque ita, ut nunquam in venditoris potestatem
 reuertantur. Quod si dictus Sabinus in fraude
 huiusmodi constitutionis aliquid agere tentauerit, pater
 quidem & prima fronte seruos venundans, sed etiam
 & per occultum pacifcens ut sibi reddantur: Seuer-
 rissime aduersus eum qui tantum facinus admiserit,
 fraudemque constitutioni suæ fecerit, princeps
 eam rem exequuturus est.

DE PATRIA POTESTATE
 Titu. IX.

Am ante diximus in potestate nos habere ser-
 uos nostros & liberos nostros. Quum igitur
 de eo dictum sit, quemadmodum serui in potestate
 nostra sint: Reliquum est, ut dicamus: quemad-
 modum in potestate nostra sint liberi nostri. In
 potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis
 nuptiis suscepimus. Porro quod Græci vno verbo
 lo dicunt γάμος, pro eo Latinus sermo duo habet
 nuptias & matrimonium. Et quid est matrimonium
 siue nuptiæ? Viri & mulieris coniunctio, in diu-
 uiduam vitæ consuetudinem promittens siue pre-
 bens. Ius autem potestatis quam in liberos nostros
 habemus, proprium est Ciuium Romanorum. Ne-
 mo

mo enim alius talem potestatem in liberos suos ha-
 bet, qualem habent ciues Romani. Nam potestas
 quam in seruos habemus, Juris gentium est. Qui igitur
 ex me & vxore mea nascitur, in potestate mea
 est. Similiter & is, qui ex eo qui in potestate mea
 est, & vxore eius nascitur, id est, nepos meus, et ne-
 ptis mea, æquæ in potestate mea sunt. Idem & in pa-
 nepotibus proneptibusque, abnepotibus abnepti-
 busque, & deinceps dicendum est. Qui verò ex filia
 mea nascuntur, in potestatem aui materni, id est,
 in meam scilicet non cadunt, sed in potestate pa-
 tris sui sunt.

DE NVPTIIS. Tit. X.

Vitas autem nuptias inter se contrahunt Ciues
 Romani, qui secundum ea quæ de nuptiis, legibus
 cauentur, cõeunt. Necesse est autem, ut ma-
 sculi puberes sint, fœminæ viri potentes, hoc
 est, ut illi maiores sint annis quatuordecim, hæc
 annos duodecim excedant. Atque hæc dicimus,
 siue filii familiæ siue patres familiæ sint ii qui nu-
 ptias contrahunt. In filiis tamen familiæ aliud quid-
 dam exigimus. Nempe parentum cõsensum, in quo-
 rum potestate sunt ii, qui matrimonio coniungun-
 tur. Id enim fieri & Ciuilis & naturalis postulat
 ratio. Ciuilis quidem propter ius quod Romano-
 rum proprium est, nempe patriam potestatem. Na-
 turalis verò, quoniam æquum est, ut qui ad illam
 usque ætatem eos educauerunt (parentes scilicet) hoc
 honoris habeant, id est, ut matrimonio cõsentiant.
 Oportet autem patris iussum præcedere, hoc est,
 oportet à patre rem comprobari. Vnde illud in du-
 bitationem deuenit, Quum pater in furore esset, si-
 lius aut filia ad contrahendas nuptias sollicitabatur.
 Neque enim calamitas patris furiosus, liberos à pote-
 state eius liberat, Quoniam neque sana ac sobria pa-
 tris
 D rentis

rentis mens potestatem patriam aduersus liberos inducit, vt cōsequenter dicere possimus, quum pater sapere desit vnā & patriam potestatem extingui, sed potius liberos ex iustis nuptiis natos esse, eam constituit. Nuptias igitur liberi volebant contrahere, sed quum filii familias essent, opus erat patris consensu. At is qui in furore est, nullum potest habere consensum. Querimus ergo an possint. Et quidem si dicimus cōsensum esse, quum specialiter pater dixerit sibi id quod agitur placere, hunc a furente consensum præstari morbus non patitur. Sin autem consensum esse admittimus, quum pater res que gesta est videret, nō contradixerit: Propius est, vt citra impedimentū nuptiæ procedant. Attamen ne hoc quidem verum est. Nam is qui in furore est, tacendo nō cōsentit. Quoniam is demum tacendo consentit, qui quum rem sentiat que agitur, si illa parum ipsi placeat, contradicere potest. At is qui furore tenetur, tacet quidem, sed vt malis oppressus, non vt placide quiescens.

Quoniam igitur multæ magnæque hisce de rebus inter Iurisperitos erant dubitationes, edita est Imperatoris nostri constitutio, que totam controuersiam dissoluit, ac filio cuius pater in furore est permittit, vt legitimam sibi uxorem adiungat, non expectato patris consensu, quemadmodum & filia permissum est (Nam in filia, tanta non erat quæstio) iis tamen seruandis, que præfata constitutione comprehensa sunt.

Porrò quoniā diximus, Iustas esse nuptias, quum Ciuis Romanus maior annis quatuordecim uxorem ducit ciuē Romanā maiorē annis duodecim: An si quis matrem suam, sororemve aut filiam in uxorem acceperit, licitum est hoc matrimonium? Et dicimus nequaquam. Quoniam a quibusdam nuptiis abstinendum est. Et vt rem omnem melius intel-

ligas, hæc habere in modum cuiusdam præuiz inspectionis. Cognatio nomen est generale, diuiditur autem in tria: In parentes, in liberos, & in propinquos qui ex transuerso veniunt. Et parentes quidem sunt, qui nos genuerunt. Veluti pater, mater, auus, auia, & qui supra hos sunt.

Liberi verò, qui ex nobis gignuntur: Veluti filius, filia, nepos, neptis, & qui infra hos sunt.

Ex transuerso propinqui sunt, qui neque nos genuerunt, neque a nobis gignuntur, sed stirpem suam et radicem nobiscum habent communem. Veluti, Frater, soror, Patruus vel auunculus, Amita vel matertera, Consobrinus, cōsobrina, & qui ex his descendunt.

Cognatio autem quæ ex latere siue ex transuerso est, in duo diuisa est: In agnatos & cognatos. Et agnati quidem sunt, qui per masculos nobiscum coniunguntur, vt frater consanguineus & soror consanguinea: & fratris liberi, & nepos neptisue ex fratris filio: & patruus, & patruus liberi: & ex filio patruus nepos neptisue: & amita. Atque (vt totam rem vno verbo absoluam) tamdiu per ordinem procedit agnatio, quamdiu nulla interuenit persona fœminina, quæ causam det cognationi.

Cognati verò sunt, qui per fœminas nos coniungunt. Vt frater vterinus nō etiā consanguineus & liberi eius. Aut soror vterina, aut etiam sororis cōsanguineæ liberi: Nam & hi cognati sunt. Quoniam sororis persona agnationem incidit.

Porrò agnati & legitimi dicuntur, id est, Iure Ciuili inuenti, & cognati, id est, natura cogniti. Cognatos verò sola nouit natura, quia non item legitimi sunt. Quos enim Ius Ciuile nouit, hos nouit & natura, Quos verò natura nouit, hos non omnino nouit & Ius Ciuile.

LIB. I. INSTIT.

Hæc autem cognatio bifariam cõstituitur, Aut natura, aut iure ciuili siue adoptione. Natura, quum ex iustis nuptiis liberi nascuntur. Adoptione, quum quis filium habens, alium in adoptionem accipit. Is enim qui ita adoptatur, filij mei naturalis & fratris sui adoptiui agnatus est, est autem & cognatus. Quos enim adoptio ei agnatos facit, hos facit & cognatos. Quoniam actus hic legitimus, hoc est, adoptio, facile agnationi quæ & ipsa legitima est, coniungitur. Legitima enim legitimis facile coheret. Porro agnatio adoptioni coniuncta secum trahit & naturam, id est, cognationem: & quos adoptiuus agnatos vocat, hos nominat & cognatos. Quos verò cognatos vocaret, si natura mihi esset filius: hos, quum adoptiuus est, neque agnatos neque cognatos vocabit. Cognatio enim quæ natura contingit, pro nulla habetur in adoptione. His ita præcognatis, vide nunc rem de qua agimus. Diximus supra non semper iustas esse nuptias, quum Ciuis Romanus ciui Romanæ iungitur, propterea quod a quibusdam nuptiis abstinendum sit. Er quidem inter parentes & liberos in infinitum prohibet sunt nuptiæ: Neque enim potest quisquam matrem suam vel auam, aut filiam vel neptem in vxorem accipere, siue naturales sint siue adoptiue, etiam si maxime per emancipationem soluta sit adoptio. Quoniam & pristinum patris vel auæ nomen pudori esse oportet. Sed & inter personas quæ ex transuerso gradu cognationis iunguntur, est prohibitio aliqua, verum non perpetua. Ecce enim inter fratrem & sororem nuptiæ non consistunt, siue ab eodem patre eademque matre nati fuerint, siue ab eodem patre tantum vel ab eadem matre tantum. Sed & si qua mihi per adoptionem soror esse coeperit, quantum constat adoptio, matrimonium impeditur: quum

verò

DE NVPTIIS.

19

verò ea dissoluta fuerit, quia aut ego emancipatus aut illa emancipata sit, citra impedimentum procedent nuptiæ. Nam quum adoptio quæ legitima res est, per emancipationem quod & ipsum iuris Ciuilis nomen est, dissoluta sit: nullo cognationis genere ea mihi videtur coniungi. Nam antequam in vnus essemus potestate, & agnatam eam vocabam & cognatam: Verum adoptione per emancipationem dissoluta, agnatam eam amplius non vocabo. Quoniam adoptio, quum sit res iuris ciuilis: ciuilem quæque cognationem, id est, agnationem secum vnâ quum extingueretur sustulit. Sublata autem agnatione, dissoluta est & cognatio. Nam quum agnatam eam vocare non possim, consequenter nec cognatam potero. Quapropter si quis generum suum adoptare velit, debet antequam filiam suam emancipare. Et si quis quum filium habeat, nurum suam velit adoptare, antequam debet emancipare filium. Id enim nisi fecerit, per adoptionem generi vel nurus soluetur matrimonium. Quoniam futurum est, ut fratres sint. Porro inter fratres neque si adoptiui sint, consistunt nuptiæ. Fratris mei aut sororis meæ filiam vxorem ducere fas non est. Imò ne neptem quidem eorum: quæuis mihi quarto gradu sit. Quo tamen ex gradu vxorem possum ducere, veluti patri vel auunculi, amitæque vel materteræ filiam. Id enim pro vniuersali regula tenendum est: Cuius personæ filiam vxorem ducere non possim, eius nec neptem ducere me posse. Quod si pater meus naturalis virginem aliquam adoptauerit, atque ex ea nata sit filia, vxorem hanc possum ducere. Nam hæc mihi per foeminitatem sexum cognata est. Porro iam dictum est: Cognationem quæ natura contingit, pro nulla haberi in adoptione. Duorum fratrum vel sororum aut fratris & sororis liberi, recte inter se nuptias contrahunt. Amitam meam (est autem amita patris mei)

D 3 mei fo

LIB. I. INSTIT.

mei foror) vxorem ducere non possum, quamuis adoptiua sit: neq; etiam materteram (est autem matertera matris foror) quoniam matrum locum obtinent. Qua ratione, neque magnam amitam, neque magnam materteram ducere potero: quoniam vicem auiarum sustinent. Est & magna amita aui mei foror, quam pater meus amitam, & ego magnam amitā appello. Matertera magna aui meae foror, quam mater mea materteram vocat, & ego magnam materteram. Dictum est de amita, eam in vxorem accipi non posse, neq; si adoptiua sit. Quod tamen in matertera nō eque placuit. Et quomodo contingit vt amitam adoptiuam vel amitā magnam adoptiuam habeam? Verbi gratia, Auius meus paternus quum patrem meum filium haberet, puellam aliquam in adoptionem accepit. Et pater meus hanc adoptiuam sororē vocabat, eoque adoptiuam voco amitam. Magna autem amita adoptiua quomodo procedit? Finge a proauo meo paterno, quum auum meum filium haberet, puellam aliquā in adoptionem acceptam esse: quā auus meus sororem adoptiuam vocabat, & pater meus amitā adoptiuam, at ego magnam voco amitam adoptiuam. Ideo autem in amita adoptionis mentio semper fit, in matertera verò, nō item: quia quum per virilem sexum illa mihi coniungeretur, dubium non erat, quin esset mihi agnata. Atque ideo erat & cognata. Quoniam qui agnatus est, is omnino & cognatus est. In matertera autē, per adoptionē nuptiæ non impediabantur. Quoniam quum matertera me per foemine personam contingat, cognata tantum mihi est: & ex adoptione, nullo iure cognationis mihi iungitur, propter regulam qua dicimus, Cognationem, quæ natura contingit, in adoptione pro nulla haberi.

Quando

DE NVPTIIS.

20

Quando igitur cum hac nuptiæ non prohibentur, ideo in fingenda exempli specie, materteram adoptiuam non posui. Et quomodo accidit, vt quis materterā adoptiuam habeat? Veluti, si auus meus maternus, quum matrem meam haberet filiam, puellam quampiam in adoptionem accepit, quam mater mea sororem adoptiuam vocabat, & ego voco materteram adoptiuam.

Diximus iam de nuptiis propter cognationem prohibitis. Sunt & aliæ quæ non per cognationis iura, sed per affinitatis venerationem parum procedant. Est autem Affinitas, propria quædam personarum qualitas, quæ citra cognationem nobis ex nuptiis coniunguntur. Veluti, Priuignam nupumve meam vxorem non possum ducere, quoniam loco filiarum habentur. Et nurus quidem est, filij mei vxor. Priuigna verò, vxoris meae filia.

Porrò in his addenda est dictio Quondam, & dicendum est, In vxorem accipere non possum priuignam quondam meam, aut quæ nurus quondam mea fuerit. Nam addita dictione Quondam, ostendimus personas eas non extare, quæ affinitati causam dederunt. Atqui ne sic quidem iis possum matrimonio coniungi, sublati personis per quas contracta est affinitas, sed affinitatis veneratione ab huiusmodi coniunctionibus abstinendum est.

Nam quum dico, Quæ quondam nurus mea fuit, ostendo maritum illius, filium meum: defunctum esse. Item quum dico, Quæ quondam priuigna mea fuit, ostendo matrem illius, vxorem meam, mortuam esse. Etenim si hæc adhuc priuigna mea est, & illa adhuc nurus: maior est ratio, quæ prohibet ne eam vxorem ducam, Quoniam futurum est vt aut vnus vir duas habeat vxores, aut vna mulier duobus maritis nupta sit. Si enī nurū meam du-

D 4

xero,

LIB. I. INSTIT.

Maiore p:
hibitione)
Græcè est in
editiõe Ba:
siliensi κώ
λασιμ, qđ
nihili ver:
bū est. Ideo:
que aut κó
λασιμ legē
dum est, aut
κώλασιμ.
Editio Lo:
uaniēsis ha:
bet κóλα:
σιμ. Ego
malui κώ:
λασιμ.

Qui vul:
go dicuntur)
οι ἀλλήλο
πρόγονοι,
Latine pos:
sent dici cō
priuigni, nē
pe quorū al
terius pater
alterius ma
trē in vxorē
duxerit.
Sicut a Trā
quillo in vi
ta Claudij,
cōsocerū di:
cuntur, quo:

xero, & filium meum & me illa habebit maritus. Sin verò priuignam meam, continget, vt & vxor mea mihi sit nupta, & filia q̄q̄ eius priuigna mea. Porrò capitalis in eos pœna cōstituta est, qui binas nuptias contrahūt. Nemo igitur maiore prohibitiōe omiſſa, (de capitali pœna sentio) de minore disputat: & in honorem affinitatis cōiunctiōem dicit prohibitam esse.

Vxorem non possum ducere, quæ quondā aut socrus mea aut nouerca fuerit. Quoniam matrū lo co habentur. Et socrus quidē est, vxoris meæ mater. Nouerca verò, patris mei vxor, ex qua ego natus non sum. Addidi autem & hic dictiunculam illam Quondam, vt ostendam personas quæ causam affinitati dederunt, non extare, quia aut vxor mea, aut pater meus defunctus sit. Nam si adhuc supersint, fiet vt gementur nuptiæ. Etenim si socrum meam vxorem duxero, futurum est, vt duas habeam vxores socrum & filiam eius. Sin nouercam, duorum illa vt vxor sit continget, patris scilicet mei, & mea ipsius. Porrò ex iis quæ diximus, nosti capitale esse binarū nuptiarum pœnam.

Patrimus, quum filium ex Titia haberet, Patrimam quæ filiam ex Titio habebat, vxorem duxit: Aut ex contrario, Ille filiam, hæc filium habebat. Horum liberi (qui vulgò dicuntur ἀλλήλο πρόγονοι, quasi dicas inuicē priuignos) recte inter se nuptias contrahūt, licet frater aut soror iis natus fuerit ex matrimonio, posteaquā ipsi nati essent, contracto.

Vxor mea diuortio à me digressa, alij viro donupsit. Ex eo filiam concepit. Quæritur, An filiam hanc ex ea natam vxorem possim ducere? Et quidem certū est, hanc priuignam non esse. Quoniam priuigna est, quæ ante meas nata est nuptias.

Attamen

DE NVPTIIS.

21

Attamen honestas exigit, vt ab huiuscemodi conjunctione abſtineam. Nam & filij mei sponsa, non sequutis nuptijs nurus mihi non est facta: Neq; patris mei sponsa, nuptijs rescissis nouerca mihi facta est: Et tamen quāuis nihil eorū quæ antè dicta sunt obſtet, quo minus eas vxores ducam, rectius nos & iure facturos tradit Iulianus, si ad has & tales nuptias non acceſſerimus.

Cognatio quoq; quæ in seruitute contracta est, an impedimento sit nuptijs, tractari potest. Vt luti, cum sorore sua aliquis manumissus est: Queritur, an permissum sit eos matrimonio coniungi. Et quidem quantum ad Iuris subtilitatem attinet, nulla inter eos videtur esse cognatio. Verius tamē est, vt ius sanguinis cōiunctiōem impediatur.

Sunt & aliæ personæ, quas diuerſas ob causas vxores non possunt ducere. Sed eas in libris pandectarum siue digestorum ex multis veteribus collectas, inferi Imperator noster sanctissimus voluit.

Quod si quis aduersus ea quæ dicta sunt, vxorē duxerit, neq; cognationē quæ inter Parentes & liberos est veritus: neq; personas quæ ex latere veteris sunt, obseruans: neq; memor prohibitionis, quæ ex affinitate procedit: aut etiam cognationem quæ in seruitute contracta est, contemnens. Nec mariti ipse, nec illa vxoris habebit nomen: Quin imo nec matrimonium erit, quod gestū fuerit, nec dos, quod illatum. Quoniam tamē ne hæc quidem improborum cupiditates coercere possunt, grauior in eos pœna Iure constituitur: Cautum est enim, ne qui ex huiuscemodi coniunctionibus nascuntur, in patris potestate sint: (Quoniam quos sola nouit natura, eos ius ignorat vt non secundum præcepta sua genitos) sed quantum ad patriam potestatem attinet, tales sunt, quales ij qui ex meretricio coitu &

rum alteri
filia, alteri
filio nupſi:
set.

LIB. I. INSTIT.

vulgo nascuntur. Nam neq; ij patres habere intel-
liguntur, ob numerum eorum, qui cum matribus
illorum consuetudinem habent: Sed receptum est,
vt Spuriij vocentur: vel à Græca voce $\omega\rho\alpha\delta\eta\mu\mu$,
quasi $\omega\rho\alpha\delta\eta\mu$, id est, sparsim & vulgo ac passim
concepti: vel à Latinis notis S.P. quasi sine patre fi-
lij. Quibus consequens, vt tali coniunctione soluta
nec dotis petitio procedat. Nec tamen eas tantum
pœnas quas retulimus patiuntur ij qui illicitas nu-
ptias contrahunt, sed etiam alias quasdam, quas ex
Principum constitutionibus latius potes discere.

Inuenias etiam, quando is qui simul ac natus
est, in potestate patris non est, tamen postea in po-
testate patris sit. Et quis hic tandem est? Consue-
tudinem cum muliercula aliqua habebam, cuius
matrimonio mihi legibus interdictum non fue-
rat, habebam autem cum ea consuetudinem, non
vt cum vxore, sed vt cum meretrice forsan vel vt
cum concubina. Ex ea mihi sunt nati liberi. In po-
testate mea ij non sunt: quia matrimonium nō p̄g-
cesserit. Sed naturalis est filius. Si hunc ego postea
Curia offeram: Potestati meæ subiectus fiet.
Idemq; si cum muliere aliqua non vt cum vxore,
rem habui: quam ne vxorem ducerem, nulla lex
verabat, sed voluntas tantum mea deerat, Natus
est ex ea mihi filius. Is in potestate mea non est. Si
postea (quemadmodum Imperatoris nostri Resu-
giosissimi constitutione cauetur) dotalia quum ea
fuerint instrumenta confecta, non solum qui
ante nati fuerint, sed etiam ij quos postea
nasci continget, potestati meæ subiecti
entur: secūdū ea, quæ præfata Impe-
ratoris nostri cōstitutione
cōprehensa sunt.

DE

DE ADOPTIONIBVS.

22

DE ADOPTIO-
NIBVS.
Tit. XI.

EX ijs quæ dicta sunt nouimus, In potestate
nostra esse liberos, qui ex iustis nuptijs no-
bis nascuntur. Verum sciendum est, & adop-
tios liberos in potestate nostra esse. Et quid
est adoptio? Actus legitimus naturam imitans ad-
eorum, qui liberos non habent, solatium inuenit.
Fortè quispiam quum liberos non haberet, quia
vel vxorem non duxisset, vel sterile matrimoniu
esset expertus, vel liberos quos habuerat amisisset:
leuare volens aut naturæ malignitatem, aut infor-
licitatem fortunæ, aliquem in adoptionem acce-
pit. Hoc autem ideo dictum est, non quod ij tantū
adoptent, qui liberos non habent: Nam & ij qui
habent, citra impedimentum adoptant, vt & su-
pra diximus in illa specie, vbi diximus, eum qui
generum aut nurum adoptare vellet, prius filium
aut filiam emancipare debere: Ita igitur ea in spe-
cie nisi nuptiæ prohibuissent, nihil fuisset, quo ad-
optio impediretur.

Sed ideo adoptionem dixi ad eorum, qui libe-
ros nō habent, solatium inuentam esse, vt id quod
plurimūq; sit ostenderem. Porro quæ Latine dici-
tur adoptio: eam Græci $\gamma\omicron\delta\epsilon\sigma\iota\alpha\mu$ vocant.

Est autem adoptionis nomen generale, &
in duas species diuiditur. In arrogationem, & in
eam quæ in generis sui nomine stat & propriè di-
citur adoptio.

Fit igitur duobus modis: Aut ex Principis re-
scripto, Aut per iussum magistratus.

Per

Actus legi-
timus) Hæc
definitio:
nē tradidit
& Placēti-
nus cū Ioa-
ne licet ab
Accursio
repræhen-
datur.

LIB. I. INSTIT.

Arrogatio Per Principis rescriptum eos easve in adoptionem accipimus, qui quæve sui iuris sunt, & hæc species adoptionis, arrogatio vocat. Imperio magistratus eos easve adoptare possumus, qui quæve in aliena potestate sunt: siue primum gradū ad patentes naturales obtineant, qualis est filius filia: siue inferiorem, qualis est nepos neptis. Et hæc proprie adoptio dicitur. Nam adoptionis nomē & generale & speciale est.

Atq; olim quidem quæuis adoptare licebat, qui in aliena erat potestate, & potestas patris naturalis transibat in adoptivum. Sed hodie edita est Imperatoris nostri constitutio, qua cauetur: ne quū quis filium fa. adoptat, potestas patris naturalis dissolvatur, neve ad patrem adoptivum trāseat: neve in potestate eius sit, quāvis eadem constitutione iura ab intestato successionis ei in bonis eius qui ipsum adoptaverit, tributa sint. Quod si pater naturalis nō extraneo cuiusdam sed focero suo hunc in adoptionem dederit: qui illi erat avus maternus. Aut si quisquum posteaq; emancipatus esset (quod sæpe contingit) liberos suscepisset: filium sibi post emancipationem natum, patri suo, avoq; illius paterno dederit in adoptionem: In his casibus, quū in vna & eandē personam & naturalia. i. quæ ex genitura comparantur, & adoptionis iura concurrant: dubium nō est, quin filius in potestatem patris adoptivi transeat: & iure civili & natura illi coniunctus atq; in familia & potestate sit aui paterni.

Multæ igitur sunt differentie inter arrogationem & adoptionem, Atq; hæc quidē prima. Arrogatio fit apud Principem. Adoptio apud magistratus. Secunda differentia. Arrogatio in patribus fa. Adoptio in filiis fa. Jocum habet. Est & tertia differentia. Pater fa. impubes olim in adoptionē accipi non

DE ADOPTIONIBVS.

non poterat: Ad extremum tamen id permissum est, sed quædam in eo obseruanda sunt. Quum igitur per rescriptum Principis paterfamilias impubes arrogatur: Querendum est, an honesta sit causa, quæ arrogationem confluat. i. an non ob turpē amorem, is qui pater futurus est, arrogationem velit fieri. Item an id vtile sit pupillo, an vero non expediat. Nam forte arrogator in ops est, aut interdū sumptuosus, & pupillus admodū diues. Et si quid horū compertum fuerit, non procedet arrogatio. Ad hæc & illud necesse est, vt arrogator personæ publicæ. i. rebellionis caueat, si intra pubertatem pupillus decesserit, quem arrogauerit, restitutum se bona illis qui si adoptio facta non esset, ad successionem eius venturi erant. Sed neq; aliter pupillum hunc arrogator emancipare potest, nisi iusta causa approbata dignus visus fuerit emancipatione. Quid enim, si aut patri adoptiuo insidias fecerit, aut aliud quid egerit, propter quod merito ex adoptiuo patris potestate abijci debeat: Sic tamen vt bona, quæ patri adoptiuo per ipsum acquisita fuerint ei reddantur. Sed & si decedens pater adoptivus eum exheredauerit, aut viuis sine causa emancipauerit: quartam partem bonorum suorum ei relinquere iubetur, exceptis videlicet bonis quæ ad patrem adoptivum transtulit & quorum commodum post arrogationē ei acquisiuit. Hæc autē omnia in filio fa. adoptato cessant. Primum quia filius fa. nihil habere intelligatur. Secūdo quia pater omnibus hisce de rebus perquirere possit, & ita eum in adoptionem dare.

Tres diximus differentias. Dicamus etiā quid commune sit inter arrogationem & adoptionem. Nam ferè, quæ in quibusdam differunt, quædam etiā communia habent. Atque in primis id vtriusque commune.

Oratio
orog
& adopt.

LIB. I. INSTITV.

1
 mune est. Eum qui in adoptionem accipit, maior rem esse eo qui adoptatur oportet: Quum ad similitudinem & imitationem naturæ introducta sit adoptio. Porro natura, Pater filio semper senior est. Nam illud pro monstro sit, & à natura alienum dicere, Filium patre seniore esse.

Atque hæc tam in filiisfamiliæ, quàm patribusfamiliæ procedunt. Porro necesse est, vt pater octodecim annis præcedat: hæc enim ætas plena pubertas dicitur: quando & in ijs qui tardius pubescunt, habitus corporis tunc omnino concurrit.

2 Secundo & aliud inter hæc commune est. Nā in locum nepotis aut neptis, vel pronepotis aut proneptis, & deinceps adoptare possim, etiam si filium non habeam. Quod autem dicitur sum non tam commune est inter ea, quæ proprium est differentiæ, quæ tertia est. Nā in patribusfamiliæ non procedit. In locum enim nepotis alieni filium adoptare possum: & rursus alienum nepotem in locum filii. Quoniam necesse mihi non est, ordinem gradumque qui apud patrem naturalem est seruare. Quarto commune ijs est. Quod si quis in locum nepotis aliquem adoptet, velut ex eo natum quem aut naturalem habet aut adoptiuum filium: opus sit omnino & filii consensu. Nā cum mortuo illo, qui adoptauit, is qui adoptatus est, in potestatem eius recidat, ex quo nasci esse per adoptionem fingitur: Ideo eum qui in medio est, consentire oportet, ne ei inuito suus heres agnoscatur. Ex contrario tamen, si quis quum filium haberet, & ex eo nepotem, nepotem alteri det in adoptionem: filii consensu non est opus. Est & quinto quod inter arrogationem & adoptionem commune sit. Quemcumque enim in adoptionem accepi siue per arrogationem siue per adoptionem: siue apud Principem, siue apud Prætores aut Præsides vel pro-

cōsulem

DE ADOPTIONIBVS.

24

consulem: quum is extraneus non esset: hunc ego & alteri in adoptionem dare possum. Vt enim in multis alijs ita & in hoc similitudo est inter arrogationem & adoptionem.

6
Sed & Eunuchi quod sexto inter arrogationem & adoptionem commune sit, nobis præbent. Tu vero hæc habeto in modum præuix cuiusdam inspectionis. Eunuchus nomen generale est, & in tres species diuiditur. Quoniam Eunuchorum, alij sunt Spadones, quidam castrati, alij Thlibiæ. Et spadones quidem sunt, qui propter vitium aliquod aut frigiditatem membrorum genitalium liberis operam dare non possunt, sed eo sublato liberos suscipere possunt. Thlibiæ vero sunt, quibus à nutrice vel forsitan matre, extriti sunt testiculi. Castrati autem sunt, quibus excisa sunt membra virilia. Hoc ita præcognito, videto nunc cætera: Quæstum est an Eunuchus adoptare possit? Et dicimus Thlibiam, aut castratum adoptare non posse: neque Patremfamilias apud Principem, neque filiumfamilias apud Prætores aut alios. Nam quibus natura negauit liberos posse gignere, his neque Jus Civile, quod naturæ vestigia sequitur, concessit. Quum ne sperare quidem possint, vt liberis vnquam dent operam. At spado, quoniam is sperare potest, vt vitio quo tenetur cessante, liberos possit gignere, rectè in adoptionem accipiet tam filiumfamilias quam patremfamilias. Sed spado qui filiumfamilias adoptauerit, in potestate eum non est habiturus. Quoniam omnino futurum est, vt extraneus sit. Nā quomodo Spado paternus aut maternus auus esse poterit? Nisi si quis dixerit, Non eum tamen spadonem esse, qui initio liberos corporis vitio gignere non potuit, sed tamen sperabat. Verumtamen illum, qui quum ante liberos gignere potuerit, postea in tale vitium collapsus est, vt liberis operam dare non possit.

Est

LIB. I. INSTITV.

Est & quod septimo inter hæc commune sit, id quod à fœminis procedit. Nam neque per arrogationem neque per adoptionē fœminæ quæquā adoptare possunt: quoniam per adoptionem in liberos patria potestas queritur. At mulier ne naturales quidem liberos in potestate habet, & Ius Civile naturam quantum potest sequitur. Haud inuria igitur neminem adoptabit fœmina, nisi si ex indulgentia Principis in solamen amissorū liberūm aliquem velit in adoptionem accipere. Itaq; mulier quæ liberos non habet, ne ex Rescripto quidē Principis aliquem adoptat.

Præter differentias iam ante dictas, est & hæc. Si quem arrogauero, qui & alium in potestate habeat: filius eum suus sequitur: & ipse mihi erit loco filij: hic verò, loco nepotis. Sin autē quēpiam filiū fa. ex quo & filius sit: adoptauero, ipse in potestatem meā solus transibit: & filium suum apud auum naturalem relinquet. Et ratio quidem huiusce rei in promptu est, quoniam quum in potestate esset, alium in potestate habere non potuit. Quod autē is qui filium in potestate habet, in arrogationē acceptus, vnā secum & filium suum trahat, vel ex eo appareat: Quod Augustus Cæsar, non ante Tiberium qui deinde ei in Imperio successit, in adoptionem acceperit, q̄ is Germanicum adoptasset. Quū enim vellet Tiberium loco filij habere, & Germanicum loco nepotis: atq; id vna adoptione fieri cuperet: Curauit vt prius Germanicus à Tiberio adoptaretur, & ita ipse deinde adoptauit Tiberium.

Quidā seruū suum adoptauit. Queritur an valeat adoptio, aut quid inde sequatur? Et scribunt veteres responsum esse à Catone: Adoptionē quidē non valere. Nā ea in liberis personis locū habet. Sed rament adoptione, quāuis vt adoptio nullam

QVI. MO. IVS PATR. SOLVI. 29

Iam vim habeat: liberum fieri seruum hunc. Qui enim seruum adoptare voluit, dubiū non est, quin tacitè eum manumittere festinauerit. Hic igitur, id quod expressit, non confecit: quod verò in animo non habuit, id peregit. Hęc ratio & Imperatorem nostrum mouit, vt constitueret, quum quis in iudicio & actis interuentibus de seruo suo dixerit, filius meus est: ex huiuscemodi verbis, seruū qui dē ius filij nō habere, sed tamen seruū esse definire.

QVIBVS MODIS IVS PATRIÆ POTESTATIS

soluitur. Titu. XII.

EX ijs quę supra dicta sunt, didicimus qui iuri nostro subiecti sint, nēpe serui & liberi nostri, tum naturales tū adoptiui. Exequuti sumus etiā in quibus arrogatio & adoptio differant, atq; in quibus cōueniant. Nā sex inter eas sunt differentię, & septem ijs sunt cōmūna. Nunc videamus, quēadmodum potestas nostra soluitur. Quod enim quibusdam modis contractum est, hoc etiam quibusdam modis dissolui potest. Et potestas quidem quā in seruos habemus, per manumissionem soluitur. Quot autem modis manumissio contingat, iam ante à nobis diffuse dictum est. Nam domini mors, non seruitutis liberationē sed dominij mutationem promittit. Potestas vero quam in liberos nostros habemus multis soluitur modis. Atq; in primis mors parentis, liberis sui Iuris efficit. Sciendum est autē Parentes dici omnes qui supra nos sunt, Liberos vero omnes qui infra nos sunt. Quod igitur dictum est, morte parentis liberos sui Iuris fieri, distinctionem quandam recipit. Nam si pater obiit, dubium ea res nō habet, quin filius & filia sui Iuris fiant. Sed quum

auus decessit, non omnino nepotes & neptes sui iuris fiunt. Tempus enim mortis aui spectandum est. Et si quidem interueniat media persona, hoc est filius in potestate: & nepotes eo tempore in potestate aui sint, quo is moritur. Auo mortuo nepotes sui iuris non erunt, quoniam in potestatem patris sui recident. Sin autem is, qui in medio est, ante patrem iam decessit, aut de potestate eius exiit, tunc nepotes quum in potestatem eius cadere non possint, post obitum aui, sui iuris fiunt.

Liberat autem liberos a patria potestate & parentis deportatio. Nam si quis alicuius malefici accusatus, & conuictus, huiusmodi acceperit sententiam a Praefide vel Praefecto & alijs: Volo te deportari in insulam illam, simul atque sententia lecta fuerit, Lex ei & Ciuitatem & bona adimit: & Ciuitate Romana exutus, fit peregrinus. Atque ita per deportationem perinde atque per mortem eius, liberi in potestate esse desinunt. Neque enim possunt liberi qui Ciues Romani sunt, in peregrini potestate esse: quum soli Ciues Romani liberos in potestate habeant. Sed & si filius deportatus fuerit, in potestate parentis esse desinit. Quum enim sit Peregrinus, in potestate Ciuis Romani esse non potest. Si tamen ex indulgentia Principis reuocatus & Ciuitati redditus fuerit, omnia illi in pristinum statum restituantur. Quod si non deportatus sit, sed tantum relegatus parens: Dixit enim Praefectus, Praefes, aut Proconsul: Relego te in illam insulam, lex ei Ciuitatem non adimit. Quapropter in suo habitu manent omnia, & ipse liberos in potestate retinet. Ex contrario, si qui liberum relegati fuerint de patria potestate non exeunt.

Quidam criminis interrogatus est quasi ab eo commissi. Deinde conuicto crimine, ita a Praefide vel Praefecto

Praefecto pronuntiatum est. In metallum ego te mitto, Aut: Bestias ego te subijcio. Hic coestim seruum potest efficitur, non solum amissa ciuitate, sed etiam Libertate. Et huc quoque in modum liberi ipsi sui iuris fiunt.

Filius a armata militia: nomen dedit, aut Senator vel Consul factus est, nihilominus in potestate patris remanet. Neque enim militiae aut consulatus dignitas de potestate parentum liberos liberat.

Quod si patricius filius factus est, tunc ex constitutione Imperatoris nostri, simul atque codicillis patriciatus accepit, de patria potestate liberatur. Quis enim ferat, Patrem per emancipationem eius patriae potestatis posse soluiere, Imperatoriani vero consuetudinem, eum quem sibi patrem delegat, ab aliena potestate eximere non valere?

Contigit, ut pater meus in hostium potestate veniret, & seruus illorum in me ipse factus est. Queritur, an ego filius eius, mei iuris sim, an vero in potestate ipsius? Et quidem ego me patrem esse non possum dicere: propter spem postliminii. Est autem postliminium ius quoddam, quod res qui ab hostibus redeunt, pristinam omnem conditionem restituit. Cur autem dictum sit postliminium infra dicemus. Itaque reuersus parens etiam liberos in potestate sua recipiet, quoniam postliminium eum fugit, semper in Ciuitate mansisse, nec ab ea unquam exisse. Neque rursum medio tempore dicere me postum esse filium. Nam quomodo ego qui ciuis sum Romanus in potestate eius ero, qui hostium seruus esse Necessarium est. Et siquidem reuersus fuerit pater, in potestate eius ero. Sin illic mortuus fuerit, mei iuris sum. Sed quem admodum in confasum venit, illo apud hostes mortuo, me mei iuris fieri. Ita querendum est, ex quo tempore de potestate eius exisse videat: Ex eoque

tempore, quo ab hostibus captus est, an verò ex eo quo apud hostes decessit. Interest enim inter vtrumq; & quidem plurimum. Finge enim quendam binos habere liberos, & duo aureum millia in bonis. Quorum alter diligens fuerit, & acceptis de bonis paternis, mille aureis, ex negociationibus suo labore alios mille aureos lucriferit. Alter quasi socors ac negligens esset, nihil omnino lucratus fuerit. Posttr̄pus aliquod nuntio allatum est, Patr̄ eorum apud hostes extinctum esse. Cōparauerant igitur se, vt paternam h̄reditatem diuiderent. Et negligens quidem ille hic dicebat: Nunc dem̄ se se quum verè pater mortuus esset, sui Iuris factos esse. Quicquid ergò tu diligens quæstus fecisti, id patris est. Et necesse est tria aureum millia in diuisionem venire, hoc est, vt vterq; millenos quingentenos accipiat. At alter ille diligens contra aiebat: Ex eo tempore, quo captus esset pater, sui Iuris se fuisse. Videtur enim is, qui non redijt, illo tempore extinctus esse. Vt igitur paterfamilias, quæcūq; lucratus sum: ea mihi non alij, acquisiui. Et h̄c sententiam magis sequimur. Sed & si filius meus ne postve ab hostibus captus fuerit, æque dicimus ius patriæ potestatis in eum, in suspenso esse. Neq; enim me dico, eum in potestate non habere, propter ius postliminiij: Quippe qui redire possit. Porro quomodo is qui semel de potestate mea exiit, iterum ei, nulla re interueniente subiicietur? Quoniam postliminium non solum mihi reddit potestatem quam ego in alios habebam: sed etiam eam quam alij in me habebāt, mihi conseruat. Neque rursus saluam mihi esse dico potestatem in filium meum. Quomodo enim eum qui hostium seruus est, in potestate habere possim?

In suspenso igitur erit Ius patriæ potestatis.
Dicitur

Dicitur est autem postliminium à limine & post. Vnde eum qui ab hostibus captus est, & in fines Romanos postea peruenit, rectè dicimus postliminio reuersum esse. Nam sicut limina in domo quendam finem faciunt, sic & Imperij Romani finem veteres esse limen voluerunt. Atque hinc & limes dictus est, quasi finis quidam & terminus. Ab eo igitur postliminium vocatum est, quia eodem limine reuertitur, quo & amissus erat is qui ab hostibus captus fuerat. Nec vero is tantum qui vel ab hostibus fugit, vel ab ijs dimissus est, ius postliminiij habet, sed etiā is, qui victis hostibus à nobis receptus est.

Patria quoq; potestas per emancipationem soluitur. Et quid est emancipatio? Actus tres emancipationes, & tres manumissiones vel vnam emancipationem & vnam manumissionem completens. In hunc autem olim fiebat modum emancipatio. Quinque aderant testes & libripens, statèram & nummum æreum ferens, & medius aliquis. Deinde medius ille ijs præsentibus filium de patre emebat, dabatq; quasi in similitudinem pretij, vnũ illum nummum, & ita filius in potestatem medij illius transibat, loco serui futurus: & eum medius ille vindicta manumittebat. Sed is tacita quadam ratione in patris potestatem recurrebat.

Iam secundum igitur eum pater vendebat, idq; eundem in modum: & emptor eum rursus vindicta manumittebat. Atq; iterum tamen tacito iure in patris potestatem reuertebatur.

Tertium ergo vendebatur, & ita soluebatur patria potestas. Vindictaq; manumittebatur, & ita sui iuris fiebat. Tres igitur emancipationes & tres manumissiones patriam potestatem soluunt. Emancipatio autem dicitur venditio in eũ

Tertium ergo) græcè est τῶ πατρὸς Νάνιος quidam (vt audio) le

git ὁ παρ
ταῖς, ego
vero lego,
ut & verti
το τριτοῦ

LIB. I. INSTITV. IV

modum qui dictus est facta. Filium sui iuris efficiunt tres emancipationes & tres manumissiones. Ideo autem vendebatur filius, ut in servitutem redigi videretur, & ita commode ei libertas daretur. Nam liber manumitti non poterat.

Filia tamen, & nepos, neptisve & relique personae per unam emancipationem & unam manumissionem sui iuris fiebant.

Agebantur autem haec & sine Principis rescripto. Sed haec quidem olim, Nam hodie edita est Imperatoris nostri Sanctissimi constitutio, qua haec omnia in melius reformata sunt: Ut veteri strogura, & imaginariis venditionibus expolite: parentibus liceat competentes Iudices vel magistratus adire, & filios, aut filias, vel nepotes aut neptes & ceteras deinceps personas a potestate sua liberare, simpliciter dicendo: hunc ego emancipo, & a manu mea dimitto. Et post huiusmodi emancipationem, si contingat eum eamve, qui quaeve emancipatus emancipatave fuerit, sine liberis facto testamento decedere: Eadem Iura ex edicto Praetoris in bonis ipsius manumissori parenti praestantur, quae & patrono dantur in bonis liberti, qui testamento condito sine liberis decessit.

Ad haec si impuberes sint, ij qui emancipati sunt, parens qui eos emancipavit, tutor eorum erit. Quoniam libertatis dationem, & tutela onus sequitur.

Quidam filium habebat, & ex eo nepotem vel neptem in potestate. Filium hic emancipare potest, & nepotes in potestate retinere. Aut ex contrario nepotes emancipare, & in potestate retinere filium.

Sed & si pronepotem habeat aut proneptem, idem

QVI. MO. IVS PATR. POTES. 23

idem dicimus, licere ei, ut pronepotem emancipet, & filium ac nepotes retineat. Aut etiam e diverso, ut filium & nepotes emancipet, & retineat pronepotem. Aut etiam ut omnes emancipet.

Est & alius modus quo patria potestas soluitur. Nam si ego eum, quem in potestate habeo, paterno aut materno avo in adoptionem dero: soluitur quidem potestas, quam ego in eum habebam, sed in avum transfertur.

Fit autem id hunc in modum, actis interuentibus apud competentem Iudicem, Nam eum pater adire debet, & si praesente avo, qui adoptaturus est, & eo, qui in adoptionem datur consentiente, nec contradicente, sententiam suam declaraverit, dicendo: Hunc ego in adoptionem do, tunc iura patriae potestatis in avum transferuntur. In hac enim specie, diximus vetera adoptionis iura servari, & eum qui adoptatur, potestati adoptantis subijci.

Quidam filium in potestate habebat, cui vxor gravida erat. Filium aut emancipavit, aut avo in adoptionem dedit. Natus deinde nepos est. Queritur utrius in potestate sit is qui natus est: Aui, an patris? Et dicimus eum in potestate Aui esse. Quoniam in iustis nuptijs tempus conceptionis spectatur.

Porro quum conciperetur, Filius ex quo hic genitus est, in potestate erat: merito igitur in Aui naturalis potestate erit. Quod si post emancipationem vel adoptionem conceptus & natus fuerit: omnino Patris sui, aut Aui adoptivi subijcietur potestati.

Id autem regulariter scire debemus, Filium, qui in potestate mea est, siue naturalis, siue adopti

adoptiuus sit, nullo modo me cogere posse, vt se
vel inuitus emancipem.

DE TVTELIS.

Titu. XIII.

Diximus hominum quosdam seruos esse,
alios liberos. Et rursus Liberos alios
Ingenuos esse, quosdam Libertinos. Dixi-
mus & secundam diuisionem, Aliquos esse
se sui Iuris, & aliquos alienæ potestati subditos.

Quum igitur de potestate, tum de ea quam in ser-
uos nostros habemus, tum de ea quæ in liberos
nostros, vel ex iustis nuptijs vel ex adoptione no-
bis cõpetit differuerimus, dictũq; sit etiã quema-
dmodũ ea soluantur. Transeamus ad aliã diuisionẽ.
Ex ijs personis quæ in potestate non sunt, quæ-
dam in tutela sunt, aliæ in curatione, quædam nec
tutorem nec curatorem habent. Sed quoniam mul-
ti sunt qui neutro iure tenentur: Dicamus de ijs,
qui vel in tutela, vel in curatione sunt. Qui enim
inter hos non sunt, nempe haud dubium est, quin
inter illos sint. Et prius videamus de ijs qui sub tu-
toribus agunt. Dum illud ante omnia sciamus, In
tutela esse, rem esse in ijs qui alieno iuri subditi
sunt, in eptam alienamq; sed eorum propriam esse
qui sui Iuris sunt.

Atq; in primis definiamus quid sit Tutela.
Tutela est (vt Seruius definit) Ius quoddam, ac
potestas in liberum caput data, & ad tuendum
eum inuenta, qui per ætatis imbecillitatem se de-
fendere non potest, Iure Ciuili permiffa. Tutel-
res igitur sunt, qui dictam vim & potestatem ha-
bent: ad quorum sollicitudinem pertinet, curam
pupilli gerere, & res eius seruare. Ex eo autẽ quod
ab ijs agendum est, appellationem sumpserunt.

Latine

Latine enim vocantur Tutores, q̄ quasi tuitores
quidam sint, & rem pupilli indemnem seruent, ac
ipsum vbicq; defendant. Quemadmodũ & æditui
sacerdotes dicuntur, qui ædes tuentur.

Dicamus primo loco, Qui quibus tutores relin-
quant. Tutores igitur parẽtes liberis, quos in po-
testate habent, testamento relinquunt. Atqui iam
paulo antẽ diximus, Tutorem habere rem esse in-
eptam & absurdam in ijs, qui in potestate essent.
Sed sciendum est, Liberis quidem qui in potestate
sunt tutores relinqui: sed in tẽpus quod post mor-
tem patris futurũ est, quum sui iuris erũt. Nam &
tũc demum ea quæ testamento cauentur, valebũt.
Liberis igitur impuberibus patres quos in pote-
state habent, tutores testamento relinquunt tã ma-
sculis q̄ foeminis. Nepotibus autem & neptibus
ita demum relinqui possunt, si post mortem aui, in
potestatem patris sui recasuri non sint. Itaq; si quis
filium in potestate habeat & ex eo nepotem, ac ne-
poti testamento tutorem relinquat: Sic distinguen-
dum est, vt si quidem eo tempore quo testator mo-
ratur, in potestate eius mediũ ille fuerit, Nepotes
tutorem illum testamentarium habere nõ possint.
Quum enim mortuo auo in patris sui potestãtẽ re-
cidant, nulla est ratio, cur tutores habeant. Quoniã
iam dictũ est, Tutorem habere, rem esse alienã
ab ijs, qui in potestate essent. Sin autem eo tempo-
re quo auus moritur, mediã illa persona sui iuris
fuerit, tũc quia nepos per aui mortem sui iuris fiat,
valeat tutoris datio in eum qui sui iuris est facta.

Et liberis quidem qui in rerum natura sunt, dari
tutores posse, iam dubium nõ est. An igitur & po-
sthumis? Posthumi autem sunt, qui post mortem
nostram nascuntur. Et sanẽ id ita dicimus, Quoniã
multis in casibus pro iam natis habentur. Porro tũc

E s recte

LIB. I. INSTIT.

recte posthumis tutores damus, quum si nobis viuis nati fuissent, futurum erat, vt in potestate nostra fra fierent, nec qui squam ante eos ordine prior esset, quos suos haredes vocamus.

Sed & si emancipato filio pater testamento tutorem dederit: datio quidem tutoris, si Iuris ciuilibus ordinem ac regulam spectes: non procedit quonia dictum est, Solis iis quos in potestate habemus, testamentarios tutores a nobis dari posse. Sed Prætor, aut Præses vel Proconsul mortui voluntatem adimplet, & tutoris dationem confirmat, idque etiam sine inquisitione: hoc est, non inquirens, an locuples sit, aut an possit rem pupilli gerere: quum ad plenissimam omnium earum rerum fidem probationemque defuncti testimonium ei sufficiat.

QVI TESTAMENTO DARI

possint tutores, vel non. Tit. XIII.

Quam dictum sit, qui tutores relinquat, ineligamus et qui relinqui possint. Testamentum igitur tutores damus, non patresfamilias tantum, sed etiam filios. Sed & seruum nostrum testamento cum libertate, recte tutorem damus. Quod si filio meo seruum meum tutorem dederim, libertate ei non adscripta, sed sine libertate (quod dicitur) eum tutorem dederim. Favour pupillorum placuit, directam ei libertatem tacite competere, & per hoc eum recte tutorem esse. Ideo autem dixi directam libertatem, vt simul atque testator decessit, ipse seruitute liberatus, tutelam suscipiat. Nam si fideicommissaria sit, necesse est, vt a pupillo manumittatur. Quid autem id sit, paulo clarius apertiusque dicendum est. Tu vero hæc habeto in modum præuicæ cuiusdam inpectionis. In testamentis varia & diuersa verba sunt. Sunt enim quedam, quibus haredem scribimus. Sunt & alia per quæ legata damus: & alia per quæ tutores da-

QVI TESTA. DAR.

30

res damus, et alia per quæ relinquimus libertatem, & alia per quæ vel fideicommissum vel fideicommissariam libertatem relinquimus. Haredem scribimus dicendo: Illum haredem esse iubeo. Et ea vocatur haredis institutio. Legatum damus hunc in modum: Huic lego decem solidos, & vocatur legati datio. Tutorem damus sic: Illi filio meo tutorem do. Et vocatur tutoris datio. Libertatem relinquimus ita: Ille seruus meus liber esto, & vocatur libertatis datio. Sed omnia verba hæc directa dicuntur. Porro igitur & aliis verbis pecunias relinquimus, hunc in modum: Rogo te heres, vt des illi decem solidos, & vocatur fideicommissum. Libertatem vero sic relinquimus: Rogo te heres, vt seruum illum meum manumittas: & hæc vocatur fideicommissaria libertatis datio. Verba autem, ex quibus fideicommissum constat, dicuntur precaria; quasi dicas Græcè παρακαταίκα. Libertatem igitur directam relinquimus per dictiunculam Esto: & precariam, per verbum Rogo. Estque hæc inter has duas libertates differentia. Quod directam, simul atque is qui heres scriptus est, hereditatem adiit, siue suscepit, aut admisit, ipsa vim suam explicet, & seruum seruitute liberet. Precaria vero, opus habeat factio haredis. i. vt seruum apud magistratum vel alio quouis modo ex iis quos supra retulimus, manumittat. His cognitis, videto nunc rem quam tractamus. Diximus, Quum seruum meum sine libertate filio meo tutorem dedi, tacite directam libertatem ei deferri. Atque ideo directam, ne factio haredis opus sit, sed vt ex testamento ei libertas competat. Si enim fideicommissaria fuisset, et pupillus fuisset heres scriptus: Seruum sibi tutorem datum, is manumittere non potuisset. Quoniam minor viginti annis (vt scis) per legem Aliam Sententiam seruum suum manumittere non potest, nisi ex iusta causa in Consilio approbata.

Sed

LIB. I. INSTIT.

Sed dixerit hic aliquis: Iustam & hanc causam esse. Verū, primò hæc supra in iustarum causarum numerum à nobis relata non est. Deinde vt specialiter fuerit relata, tamen in manumittendo opus est cōsensu & autoritate tutoris. Quomodo is igitur, qui nondū tutorem agit, sed adhuc in seruorum numero est, consensum potest præstare? Quod si tutor seruum suum liberū putabat esse, & vt liberum tutorem dedit: non æquè dicimus ei libertatem tacitè competere. Quoniam in proxima specie, de defuncti voluntate illam ei dedimus: in hoc autem casu, nulla huiusmodi defuncti voluntas inueniri potest. Quomodo enim? quum is eum liberum esse perauerit.

Seruus alienus purè inutiliter testamento datus tutor. Sic tamen dari videtur posse. Ille illius seruus, quum liber erit, tutor esto, id est, quum manumissus fuerit. Seruum tamen nostrum sub hac conditione inutiliter tutorem damus. Seruus ille meus, quum liber erit, tutor esto. Et ratio quidē in propositu est. Quod enim in potestate nostra habemus, id in casum conferre non debemus.

Si furiosum aut minorem viginti quinque annis tutores testamento dederim: tutores sient, quum ille compos mentis, aut hic maior viginti quinque annis fuerit factus. Ad certum tempus, vel ex certo tempore, recte damus tutores. Ad certum tempus. Veluti, Ille vsq; ad duos annos tutor esto. Et certo tempore. Veluti, Post duos annos, q̄ mortuus ero, hic tutor esto. Dare tutorem & sub conditione possumus. Si nauis ex Asia venerit, ille tutor esto. Potest & ante hæredis institutionem tutor relinqui. Veluti si dicam: Ille filio meo tutor esto. At ille hæres mihi esto. Certe tamen rei aut certe causæ tutorè dare nō possumus. Veluti, Ille tutor esto

DE LEG. AGN. TUTELA. 11

esto in hoc fundo, aut in hac lite. Personæ enim tutor, non causæ vel rei dari consuevit. Si quis filius suis tutorè vel filii dederit, & posthumè vel posthumio videtur dedisse. Quoniam filij vel filix appellatione, & posthumus ac posthumia continentur. An igitur & nepotes filiorum appellatione veniūt, vt scilicet tutores qui filiis dati sunt, & ipsis dati intelligantur, ac filiorum appellatione significantur & nepotes? Et ita sanè id dicimus. Si modo non filiis sed liberis dixerit. Nam si dixerit filiis meis tutorem do, non continentur nepotes. Aliter enim filij & aliter nepotes appellantur. Quod si dixerit: Posthumis tutorem do, tunc quicumq; natus fuerit, siue filius sit, siue nepos: sub eo tutore qui datus est, erit.

DE LEGITIMA AGNATORUM TUTELA. Tit. XV.

Diximus, Parentes liberis suis, quos in potestate haberent, testamentarium dare tutorem posse. Quid igitur, si nullus sit tutor testamentarius? Aut enim pater intestatus obiit, aut quum testamentum faceret, tutorem dare oblitus est: Aut is qui datus erat, viuo testatore decessit: In cuius tutela erunt hi? Et lex duod. Tab. in hoc casu tutores dat eis agnatos. Et quinam sunt agnati? Habero hæc in modum cuiusdam præuiz inspectionis. Cognatio nomen est generale, & in tria diuiditur: In parètes, In liberos, & in propinquos ex latere. Et parentes quidem sunt, qui nos genuere: Pater, mater: Auis, auia: Proauus, proauia: & qui supra hos sunt. Liberi sunt, qui ex nobis nascuntur: Filius, filia: nepos, neptis: Pronepos, proneptis: & qui infra hos sunt. Ex latere autem veniūt, qui neque nos genuere, neq; à nobis gignuntur, sed eandem stirpem, & radicem nobiscū communem habent.

bent. Veluti Frater, soror, Patruus vel auunculus
 Amita vel matertera, consobrinus, consobrina,
 qui ex iis nascitur. Porro cognatio hæc que ex la-
 tere venit, in duas species diuisa est: In agnatos &
 in cognatos. Et agnati quidem sunt, qui per viri-
 lem sexum nobis coniunguntur. Veluti frater eo-
 dem patre genitus, & liberi eius: Item soror eodē
 patre genita: tum patruus, ac liberi eius, deinde
 amita. Cognati verò sunt, qui per feminam non
 contingunt. Ut soror eadem matre tantum geni-
 ta, ac liberi eius. Item matertera ac liberi eius, tum
 & amite liberi. Agnati autem & legitimi dicitur
 tur, à lege scilicet, quasi Græcè dicas *νομικους*. Di-
 cuntur verò & cognati, quasi dicas naturales. Quo-
 niam quos Ius civile nouit, hos nouit & natura.
 Cognati verò tantum habent cognationem natu-
 ralem. Quos enim natura nouit, hos non proferunt
 nouit & Ius civile. His ita præmissis, video num
 rem de qua agimus. Quum igitur nulla est per-
 na testamentaria, sub cuius tutela sint liberi, necesse
 est, ut legitimi siue agnati tutela suscipiant, qui per
 virilis sexus personas nobis cōiuncti sunt. Agna-
 ti autē dicitur hi, veluti frater eodē patre natus, &
 filius eius neposq; ex eo. Qui verò per feminam
 nos contingunt, agnati non sunt, sed naturali ratione
 cognati. Sic igitur materteræ meæ filius, agnatus
 mihi non est, sed cognatus: sed & ego ei cognatus
 sum. Quoniam qui nascitur, patris non matris fami-
 liam sequitur. Atqui amita agnata est, qui tū ex eo
 nascitur cognatus est. Quæ ergo huiusce rei ratio.
 Quia interueniens femine persona, nempe amite
 agnatione interseidit. Id enim in vniuersum scien-
 dum est. Qua quisq; me cognatione cōtingit, eam
 & me, tū illo habere. Quod autē diximus, Agna-
 tos ad tutelam vocari, non hanc habet significatiōem
 Rom

non omnino non fecerit testamentum is, qui tutores da-
 re poterat: sed si quantum ad tutelam causam pertinet,
 decesserit intestatus. Quod & tunc contingit, quum is
 qui datus est tutor, ante eum qui dederat, defunctus est:
 aut quum testator in testando oblitus est filio dare
 tutorem. Sed ius quidem agnationis plerumque quauis
 capitis diminutione perimitur. Quoniam agnatio
 Iuris civilis nomen est. Cognationis autem iura non
 omni capitis diminutione mutantur. Et hæc quidem in
 agnatione ratio est: Quia civilis ratio (i. capitis di-
 minutio) civilia quidem iura (i. agnationis) corrumpere
 potest. Naturalia verò (i. cognationis) non vitio-

DE CAPITIS DIMINUTIONE.

Tit. XVI.

Diximus capitis diminutione iura agnationis
 plerumque corrupti. Constituamus quid sit capi-
 tis diminutio. Capitis diminutio est, prio-
 ris status commutatio. Aut ita: Est affectio ex
 circumstantia iuris civilis contingens, statum eius qui eam
 patitur, aut mutans aut minuens. Tres autem sunt capi-
 tis diminutiones. Aut enim maxima est, aut minor,
 quæ aliqui mediā vocant, aut minima. Tres igitur
 sunt capitis diminutiones, maxima, mediā, minima.
 Maxima autem capitis diminutio est, quum quis &
 libertatem simul & ciuitatem amittit. Quod in iis con-
 tingit, qui per atrocitatem sententiæ in eos lata, serui
 potest efficiuntur. Veluti quum bestiis aut igni tra-
 dendis sunt. Vel in libertis, qui in ingratitudinis in pa-
 tronum admittit commendantur. Et in iis, qui se ad pretium
 participandum venditari passi sunt. Horum enim vnus
 quisque in maximam capitis diminutionem collapsus,
 vnà cum ciuitate & libertate amittit. Mediā capi-
 tis diminutio est, quum ciuitas quidem amittitur, sed
 libertas manet integra. Quod ei contingit, cui aqua et
 igni interdictione fuerit: vel ei qui in insulam deportatus est
 Vterque

LIB. I. INSTIT.

Vterq; enim, quum liber maneat, Ciuilitatem Romanam exiit. Et in hoc quidem æquales sunt. Sed in illo differunt, q̄ deportatus, certo loco cōcludatur, hoc est, in insula illa. Is verò, cui aqua & ignis interdictum est, omni loco arceatur. Minima capitis diminutio est, quum & ciuitas & libertas retinetur ac salua permanet: sed præsens hominis status mutatur. Quod in iis accidit, qui quum sui iuris essent, seipfos in adoptionem dederunt, & alio no iuri subiecti sunt facti: Aut cōtra, Is qui alieno iuri subiectus erat, sui iuris factus est. In his enim tantū, ius alienæ potestatis, aut ius suæ potestatis commutatum est. An seruus igitur, quum manumittitur, capitis diminutionem patitur? Et dicimus, Nequaquam: quoniam necq; antè, caput vilius habuit, sed nunc demum à manumissione caput liberè, & Iure ciuili cognosci cepit. Quibus autem Princeps dignitatem adimit, capite minui non videntur. Itaq; necq; is qui Senatu motus est, capite minutus dicitur. Per capitis igitur diminutionem plerūq; ius agnationis perimitur. (Cur autem datur dictio Plerūq;, mox discemus.) Cognationis verò ius plerūq; non perimitur. Ideo autem dixi Plerūq;, q̄ minima capitis diminutio interueniens, in suo habitu statuq; Cognationem conservat: Maximaverò capitis diminutio intercurrere ius quoq; cognationis corrumpat. Nam si quis in dactus in seruitutem fuerit, cognatus iis nō manet quibus cognatus erat. Sed necq; is, qui semel liber postea seruus factus est: post manumissionem, priuilegias cognationes, quas antequam in seruitutem redigeretur, habebat, recipit. Sed & si in media capitis diminutionem inciderit, veluti deportatus: & hunc in modum soluitur cognatio. Intellexisti igitur, quum pupillo tutor quæritur, nec vilius est

DE LEGI. PATRO. TUTELA. ¶

ius est testamento relictus, locū agnatis fieri ad tutelam. Quod si plures sint cognati, non ad omnes simul tutela pertinet, sed ad eos tantum qui proximiores gradu sunt. Veluti, Est agnatus frater, est et patruus. Magis est, ut frater ad tutelam vocetur. Si tamen plures eiusdem gradus sint, veluti multi fratres, aut plures patrum, omnes pariter vocantur.

DE LEGITIMA PATRORUM TUTELA. Tit. XVII.

LIBERTVS aut liberta tutor indigebant ob minorem ætatem: Quis eorū tutelam suscipiet? Testamentarius? Nequaquam. Hos enim dat is, qui impuberes in potestate habet. Qui autem ex seruitute manumissi sunt, in potestate nullius videtur esse. Quoniam nec parentes habere intelliguntur. Legitimi igitur? Et quomodo is qui parentes nō habet, propinquos ex latere habere potest? Quum hi per illos comprehendantur. Quid ergo est? Lex duod. Tab. patronos & eorū liberos, ad tutelā horū vocat. Quā (ut et iā supra diximus) dationē libertatis onere tutelæ sequitur. Vocatur autem & hæc legitima tutela, quā ex lege duod. Tab. inuenta est. Sed dicat hic aliquis. Atque quū verba legis duod. tab. legerē, nullā huiusce tutelæ mentionem inueni. Verū huic dicemus: Quāuis non nominatim & expressis verbis in ea lege de hac tutela differatur, tamen per interpretationem ex mente legis id posse colligi. Sic enim in parte aliqua suarum constitutionum ait. Si quis sine liberis, & intestato decesserit, ad hæreditatem huius agnati vocantur. Et rursus in alia parte ait: Si quis tutore indiget, huius tutelam agnati suscipiunt. Agnatos igitur, quibus emolumentum hæreditatis detulit, & onere tutelæ grauauit. Et hæc in ingenuis. Quum autem ad libertinos venisset, ita lo-

LIB. I. INSTIT.

quata est. Si libertus aut liberta sine liberis & instituto decesserint, ad hereditatem horum patroni aut eorum liberi veniant. De tutela vero, nihil omnino dixit. Quum igitur patronos ad libertorum hereditates vocasset: Necessario veteres tota lege mente perspecta, ad similitudinem agnatorum dixerunt, & patronos eodem modo onus tutelae subire. Quoniam plerumque, ubi successionis emolumentum est, ibi & onus tutelae esse oportet. Ideo autem dixi plerumque: Quia si a femina impubes numerum mittatur, & impubes libertus decedat, ipsa quidem ad hereditatem eius vocatur: sed tutelae eius (si vivit) onere non premitur. Quoniam tutelae esse civile officium est, & alienum a feminis.

DE LEGITIMA PARENTVM
tutela. Tit. XVIII.

Filium meum, filiamve, aut nepotem vel nepotem quum adhuc impuberes essent, emancipatum. Quis horum tutelam suscipiet, quoniam omnino non tutore indigent? Testamentarium non potest dicere. Nam is testamento dat tutorem, qui impuberem in potestate habet. Agnatum igitur? Sed per emancipationem ius agnationis corruptum est. Quis ergo ad tutelam vocatur? Quemadmodum & supra diximus, Pater & avus, qui eos manumiserint: exemplo patronorum, & tutores eorum erunt. Atque ipsi legitimi tutores dicuntur.

DE FIDUCIARIA TUTELA.
Tit. XIX.

Pater iam dictas tutelas, est & alia quae vocatur fiduciaria. Nam si filium meum, aut filiam vel nepotem aut neptem, vel pronepotem aut proneptem, quum impuberes essent, manumiserint: ego legitimus eorum tutor sum, quemadmodum supra proximo titulo dictum est, Quoniam manumiserint

DE TUTELA FIDUCIARIA: 34

for liberi capitibus, exemplo eius qui ex vera servitute manumissus: ad tutelam eius vocatur. Si ergo contingat, ut ego liberos masculos relinquens decedam, hi fiduciarum tutores erunt impuberis, cuius ego per emancipationem factus sum tutor legitimus. Euenit autem, ut non solum frater fratri fiat tutor fiduciarius: sed etiam patruus nepoti ex fratre, & pater filio. Et frater quidem fratri hunc in modum. Duos habebam filios, alterum viginti quinque annorum aut etiam maioris aetatis, alterum impuberem. Quum impuberem emancipassem, ego ei legitimus tutor eram. Me defuncto, frater perfectae aetatis, tutor ei erit fiduciarius. Patruus vero nepoti, quomodo: filium habebam maiorem viginti quinque annis: & nepotem nepotemve ex filio iam ante mortuo. Emancipavi hunc nepotem: dubium non est, quin ego ei sum tutor legitimus. Post mortem igitur meam, patruus ut fiduciarius tutelam suscipiet.

Pater autem filio, hunc in modum: Filium habebam maiorem viginti quinque annis, & impuberem nepotem ex eo. Nepotem emancipavi. Ego quidem ut legitimus ad tutelam vocor: sed a morte mea, pater ut fiduciarius vocabitur. Verum dicat hic mihi aliquis: Quare quum patronorum liberi, legitimi tutores dicantur: eorum parentum liberi, qui impuberes emanciparunt, appellationem mutant? Nam parentes legitimi tutores dicuntur, eorum liberi, fiduciarum? Sed haec eius rei ratio est. Nam si ego vivens filium meum sui iuris non fecissem, omnino post obitum meum sui iuris fieret, nec in potestatem fratris sui aut patris caderet. Ideo nec eandem tutelam habebit filius emancipatoris, sed vocabitur fiduciarius. Libertus autem, si manumissus non fuisset, sed servus mansisset, utique servus liberorum defuncti futurus erat.

LIB. I. INSTIT.

Porrò tunc præfati omnes ad dictas tutelas vocantur, quum maiores fuerint viginti quinque annis. Id enim generaliter Imperatoris nostri constitutio in omnibus tutelis & curationibus obseruari præcepit. Absurdum nanque existimauit: Eum, qui alterius cura indigeret, aliorum bona administrare.

DE ATTILIANO TUTORE,

& eo qui ex Lege Iulia & Titia dabatur. Tit. XX.

Pupillus aut pupilla opus habebant tutorem. Non erat testamentarius, ne agnatus quidem. Cessabat & tutela, ad quam patroni vocantur. Neque pater extabat, qui ad exemplum patroni tutelam susciperet. Fiduciaria quoque tutela, locum non habebat. Quis ad tutelam vocandus est? Et dicimus Romæ. A Prætoribus urbano cum maiore parte Tribunorum plæbis, (hi autem omnes decem erant) id est, cum sex aut septem, in qua sitione habita, tutorem idoneum dari. Idque ita iubente lege Attilia. Vnde & Tutor, qui sic datur, ab authore dicitur Attilianus. Sed angustissimis finibus eius legis constitutio continetur. Neque enim extra Romam procedit. Sed in provinciis ad exemplum eius dux sunt lætæ leges, Iulia & Titia, quibus iubetur ut iis quibus tutor quaeritur, iudicio Præsidis provincie tutor detur: qui & ex illis appellationem sumpsit, ut Iulius Titianus vocetur. Porrò non ei tantum, qui tutorem non habet, Attilianus tutor aut Iulius Titianus datur: sed etiam quum is qui tutor esse debuit, ex aliqua causa impedimentum habet, ne tutelam suscipiat. Quid enim si quis hærede instituto filio, tutorem ei sub conditione dederit: Si nauis ex Asia venerit, aut ex die, veluti post biennium ab obitu suo? Quamdiu aut conditio aut dies pender, Attilianus

aut Iu

DE ATTILIANO TUTORE. 35

aut Iulius Titianus tutor datur. Sed & si pure datus est tutor, & is qui hæres scriptus est, deliberat de adeunda hæreditate: Finge enim extraneum hæredem esse institutum, & filium esse exhæredatum, tutoremque ei pure relictum, & interim deliberare secum hæredem scriptum. Et hac in specie datur Attilianus tutor, aut Iulius Titianus. Quod si contingat, ut aut conditio existat, aut dies veniat, aut hæres adeat: Tunc is qui testamento datus est tutor, ad tutelam accedet, & hi quiescent, ac tutores esse desinent.

Sed & si is qui tutor est, in hostium potestatem venerit: Rursus, in vrbe quidem Roma Attilianus, in provinciis vero datur Iulius Titianus tutor: qui & ipsi tutores esse desinent, quum is qui captus erat ab hostibus, hostes effugerit: Nam reuersus, tutelam iure postliminij recipit.

Et hæc quidem olim sic habebant. Postea sublata est Attilianorum tutorum & eorum, qui ex lege Iulia & Titia dabantur, datio: Nam & Consules primò vtriusque sexus pupillis, tutores secundo iurisdictionem suam dare coeperunt: hoc est, inquirentes, an hi qui tutores erant dandi, locupletiores essent: an honestam frugis vitam ducerent, an denique alienis bonis administrandis sufficerent. Post Consules autem, & Prætores ex constitutionibus eandem rem ad curam suam reuocauerunt. Nam prædictæ leges Attilia & Titia nihil neque de cautione à tutoribus exigenda, rem pupilli saluam fore cauebant: neque de compellendis tutoribus ad tutelam administrationem, constituiebant.

Hoc igitur iure vtimur, ut in vrbe quidem Roma, Aut Præfectus vrbis, Aut Prætor secundum iurisdictionem suam tutores det. (Ideo autem dicitur secundum iurisdictionem suam, quia sint aliqui quibus

LIB. I. INSTIT.

quibus Præfectus, non autem Prætor, decernere tutores possit.) In prouinciis uero Præsides Præuinciarum, aut magistratus iussu Præsidium, dum modo non ample ac magnè sint impuberum facultates, tutores creent.

Verùm Imperator noster per constitutionem suã, huiuscemodi difficultates hominũ resecans, disposuit: ut nõ expectato Præsidium iussu, si facultates pupilli uel adulti usq; ad quingentos aureos ualeant: Defensores ciuitatum vnã cum eiusdem ciuitatis religiosissimo Episcopo, uocatis & aliis publicis personis, id est, magistratibus, uel Alexandria, Iuridico: tutores aut curatores creent: Legitima cautione secundum ea, quæ eadem cõstitutione expressa sunt, præstanda: idq; eorũ periculo, qui illam accipiunt, si cõtingat, ut ii qui eam cautionem præstiterũt, locupletes non sint. Porro, ut in tutela sint impuberes, naturali iuri cõgruit. Quoniam iustum est, ut is qui perfectè ætatis non est, alterius cura regatur. Quum uero puberes facti fuerint pupilli, tutelæ iudicio cum tutoribus ad reddendã rationem agent.

DE AVTHORITATE TUTORUM. Tit. XXI.

Quoniam didicimus, Tutorẽ administrandis pupilli bonis constitui: sciendum est, eum in omnibus, quæ a pupillo geruntur, authorẽ esse debere: & si quid sine authoritate illius factum fuerit, nihil factum esse uideri. Sunt tamen in quibus nõ admodum tutoris authoritate opus sit. Veluti, stipulatus est a me pupillus, decem aureos mihi dare spondes? Ad hoc ut ualeat stipulatio, superuacua est tutoris autoritas. Quõd si pupillus ipse stipulanti promittat, ad constituendam stipulationem cõsensu tutoris necessaria

DE AVTHO. TUTORVM.

15

necessarius est. Placuit enim, pupillum meliorem conditionẽ suam facere posse, & facultates suas aut gere sine tutoris autoritate: peiorem uero facere conditionẽ, aut minuere facultates nõ posse, nisi in re agenda interueniat tutoris autoritas. Vnde in iis casibus, in quibus uelut citròq; actiões inter cõtrahentes nascuntur, ut in locatione, mandato, uel deposito (Nam is qui deposuit, directam habet depositi actionem: Qui uero aliquid in rem depositã impendit, contrariã) Nisi interuenierit tutoris autoritas, is quidem qui cum pupillis contrahit, obligabitur, sed ipsi inuicem, contrahenti non obligantur. Sed neque hæreditatem adire, neq; bonorum possessionem petere, neq; fideicommissariam hæreditatem suscipere aliter possunt, q̃ tutore auctore, quamuis illis admodum lucrosa sint, nec uolum in se damnum habeant. Præsens autem tutor, author fieri debet, si id quod agitur, pupillo conducere existimat. Sin autem post tempus adsit, aut absens per epistolã id significet, nõ ueliter authorem se facit. Veluti, contraxi ego cum pupillo, necesse erat, ut ipso in cõtractu tutor præsens diceret, se authorem fieri: Si ergo quum eo tempore domi in uibe ageret, post diem foris in uenit, & dixerit se authorem fieri: Aut etiam nõ uenerit, sed per literas significauerit se authorem fieri: Autoritas hæc (ut dictũ est) nihil proderit. Iudicium quod suscipere cũ tutoris autoritate debet pupillus. Vnde illud questũ est. Quũ ego tutelã pupilli gererem, litẽ cũ eo habebã, reus an actor. Pupillus sine autoritate mea iudiciũ ingredi nõ poterat, et ego actor in re meã uetabar esse. Porro nec lis morã patiebat. Hac in specie olim a Prætorẽ tutor dabat, quod dicebat Prætoris, quod a Prætorẽ dare. Verũ sublatã ueterũ solẽnitãte, sublatã est & tutor Prætorius.

F 4 Hodie

Hodie igitur in locum eius, datur curator: quo constituto peragitur iudicium, Eoq; ad finem perducto, curator esse desinit. Et hoc in casu, eodem tempore & sub tutela est pupillus & in curatione. Nam aliis quidem in rebus, ego ei tutor sum. In sola verò lite, quam aduersus me habet, in curatione dati curatoris est.

QVIBVS MODIS TUTELA

finitur, Tit. XXII.

QUum dictum sit, quemadmodum tutela constituitur, dicamus quomodo ea & soluitur. Quod enim aliquo modo constitutum est, hoc & aliquo modo soluitur.

Soluitur tutela per pubertatē tum masculi, tum foeminae. Pubertatem autem veteres, nō solum ex annis, hoc est, ex eo q̄ quis decimum quartum annū egressus esset, aestimabant, sed etiam ex habitu corporis. Itaque siue quis eo habitu corporis fuisset ante decimum quartū annū, siue maior fuisset quam tuordecim annis, Nec habitus adfuisset, inter puberes nō numerabatur, sed tūc demum cū vtraque eōcurrerent. Verū Imperator noster, indignum id esse castitate suorum temporū iudicans, voluit id quod veteres in foeminis seruabāt: Nam solū in iis spectabant tempus, an scilicet maiores essent anno duodecimo, Quippe qui habitum curiosius quærere existimarent indecorum esse. Putauit igitur Imperator noster, & in maribus impudicum esse corporis habitudinem inspicere: atque ideo quod in foeminis veteres seruabant, id & in maribus valere voluit. Ea q; de re, & constitutionē edidit: In qua statuit, vt pubertas in maribus post cōpletum annū decimū quartū inciperet. Et quæ de foeminis erant prodita, in suo statu reliquit, vt ab anno duo decimo impleto, puberes esse intelligerentur.

Præter

Præter modum iam dictum soluitur & tutela si impuberes aut in captiuitatem venerint, aut in arrogationem sese dederint, vel si etiam deportati fuerint (quos Græci dicunt περιωρισμένους). Nam aliquando ij qui proximi sunt pubertati, tale aliqd admittunt, ob quod in pœnam hanc incidāt. Aut adeo ingrati sunt aduersus patronos suos, vt in seruitutem redigantur. Aut nonnunq; etiam in hostiū manus veniunt. Tutelam igitur soluit ac perimit, & minima, & media, & maxima capitis diminutio. Sed & si quis impuberi tutor testamento datus fuerit ad certam conditionē, veluti Tutor esto, donec nauis ex Asia venerit: post conditionis euentum, soluitur tutela. Tutoris quoq; morte, vel ei qui in tutela est, tutela finiri solet.

Sed & si maximā Capitis diminutionem tutor passus fuerit, per quā libertatem amisit: aut mediā per quam ciuitatē exiit, omnis finitur tutela. Minima autem capitis diminutione tutoris, veluti si seipsum in adoptionē dederit, sola legitima tutela perit. Ceteræ vero hoc est testamentariæ, & quæ a magistratibus dantur, in statu suo permanent. Nā capitis diminutio pupilli, etiā si sit minima, omnes tutelas tollit. Quoniam alieno iuri subijcitur pupillus: Porrò Tutorē habere, aliena res est ab ijs, qui aliena in potestate sunt. Datus est aliquis testamento tutor vsq; ad duos annos. Biennio finito, tutelā deponit. Desinit autem & tutor esse is, qui vt suspectus à tutela remouetur. Quoniam fortè male administrabat res pupilli. Sed & is qui iusta ex causa se excusat, (Quenam vero sint iustæ causæ infra discemus) tutor haud dubiè esse desinit.

DE CVRATORIBVS.

Titu. XXIII.

F;

Diximus

LIB. I. INSTIT.

Diximus eorū, qui sui Iuris essent, Alios in tutela esse, alios in curatione, Plerosq̄ neutro iure teneri. Quū igitur de Tutoribus dictum sit, & quot sint tutelę. Sunt aut̄ hæc Testamētaria, Agnatorū siue legitima, Patronorū sub qua continetur & tutela parentū manumittētium, Fiduciaria, & Attiliana, siue Iulia Titiana, in cuius locū aliā Imperator noster adinuenit. Quūq̄ etiam dictum sit, quot modis ea finiatur: Nunc dicemus & de curatione. Masculi igitur, adhęc & femina, quum puberes facti sunt, curatores accipiunt, donec vigesimū quintum annū egressi fuerint. Quāuis enim puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negocia tueri nō possint. Dantur autē curatores ab iisdem magistratibus, a quibus & tutores. Sed curator testamento vtiliter non datur, verum datus, decreto Prętoris vel Pręsidis constituitur, item adulescens inuitus curatorē non accipit, nisi in litem. Nam curator & ad certam causam dari potest, vt supra diximus. Multę itaq̄ sunt inter Tutores & Curatores differentię. Nā Tutor solis impuberibus datur: Curator sæpe impuberibus, interdum verò & puberibus. Tutor rectē datur testamēto, sed Curator inutiliter. Inuitus nemo curatorem accipit, in tutela sunt & nolentes. Tutor ad certā causam dari non potest. Curator autē maximē potest. Pręter adultos, & furiosos in curatione sunt: necnon & prodigi: etiā si maiores sint viginti quinque annis. Sunt autē in agnatorū curatione, quę admodū lege Duod. Tab. cautū est. Ac Romę quidē Pręfectus vrbis, aut Prętor in prouincijs vero Pręsides, furiosos & Prodigis ex inquisitione dant curatores: quum aut nullus extat agnatus, aut is qui extat, inutilis est administrationi. Porro in curatione sunt & mentecapti, & surdi ac muti, &

DE SATISDA. TUTOR.

qui perpetuo morbo laborant, propterea q̄ ipsorum suarum curā gerere non possint. Interdū autem & pupilli curatores accipiūt, Veluti si legitimus tutor non sit idoneus. Nā ideo ei non alius tutor, sed curator datur. Quia regula est, qua dicitur: Tutorē habenti, tutorem dari non posse. Sed & si tutor testamentarius, vel quē Prętor aut Pręsides dedit, inidoneus est ad administrationē, dum tamen malignē ac fraudulenter in rebus pupilli nō versetur, curator ei adiungi solet. In locum quoq̄ eorum, qui se ad tempus a tutela excusant, curatores dari consueuerunt: de quo & infra latius.

Si Tutor aduersa valetudine laboret, aut alia qua necessitate impediatur, quo minus pupilli negocia gerat. Veluti si suis litibus distēsus sit. Et pupillus aut absit, aut infans sit (quem Gręci *ἄπαιος* dicunt). Potest Tutor suo periculo Actorem constituere apud Prętorem aut Pręsidem Prouincię. Qui ideo actor vocatur, quia per acta constituitur. Quod si pupillus adsit, et loqui possit, is ab eo cum tutoris autoritate, constitui potest.

DE SATISDACTIONE TUTORVM VEL CVRATORVM. Titu. XXIII.

Quandoquidem de Curatoribus diximus, quomodo aut constituantur, aut esse desinant: & quod alij vsque ad vigesimum quintum annum in curatione sint: alij vero qui certo morbi ac vitij genere tenentur, donec eius mali liberationem consequuti fuerint. Nunc generalem aliquem sermonem instituamus, qui ad omnes quicunq̄ res aliorum administrant, sese extendat.

Omnis

Tutorem habenti tutorem dari non posse

LIB. I. INSTIT.

Omnis igitur tutor, omnique curator, cautionem prestare datis fideiussoribus debet, per quam reprobmittat, velur & integras res eorum, qui in tutela spstus vel curacione sunt, fore. Hæc enim maxima Prætoris cura est. Ex tutoribus tamen excipe testamentarium. Quoniam hic onere satisfidandi non grauat. Fidum enim ac diligentem eum futurum in administrando, ipso testatoris testimonio satis probatum est. Non dissimiliter, & tutores curatoresque ex inquisitione dati, satisfidare non coguntur. Idoneos namque eos esse, vel ipsa magistratum inquisitione argumento est. Quoniam hæc & talia inquiri solent. An vir sit bonæ frugis, An locuples: An vitæ pigmora habeat, id est, liberos. Nam qui liberos habet, non uir quemadmodum erga pupillos affectus esse debet, quibus in locum patris datus est. Denique an terram diligat, in qua natus est, hoc est patriam. Interdum tamen & hi debent satisfidare. Nam si duo vel plures testamento aut ex inquisitione dati fuerint tutores aut curatores: Atque unus eorum quo magis pupillo vel adulto de indēnitate cautum sit, satisfidationem offerat. Is contutori vel concuratori preferatur, & solus administrabit. Quoniam certior est adulescenti satisfidatio, quam defuncti testimonium, quod falli potuit, sicut & magistratus. Quapropter ei tolli credetur administratio. Potest tamen & alter hæc in re contradicere, & satisfidationem offerendo, administrationem in se transferre. Itaque si multi sint tutores testamentarij vel curatores, non potest unus aliquis exurgere, ac dicere contutori vel concuratori. Satisfida, & tibi omnem habe administrationem. Verum si quis id velit agere, ut contutor aut concurator suus satisfidationem presteret: prior ipse satis offerat, ut deinde per æmulationem, atque ea re commotus alter, ad satisfidandum veniat. Quoniam quum

satisfidatio

DE SATISDA. TUTOR.

39

satisfidationem offero, electionem do contutori, satisfidare vellet a me accipere, & administrationem mihi cedere, an potius ipse satisfidare mihi, & administrationem sibi habere. Quod si nemo eorum, qui testamentum aut ex inquisitione dati sunt, satis offerat: Tunc si quidem defunctus certæ alicui personæ administrationem commisit, is solus gerere debet. Sin autem de nemine id testator expressit, is gerere debet, quem maior pars contutorem elegerit. Nam id ita & edito Prætoris cauetur. Quod si tutores inter se deligendo eo qui gerere debet, dissentiunt, & alij hunc alij illum eligunt: Nam fieri potest, ut tam amplæ non sint pupilli facultates, ut vnus sufficiat administrationi. Tunc Prætor eligat, quem velit, & ei administrationem committat. Idemque dicimus & in pluribus ex inquisitione datis, Nam & in his, a maiore parte eligi debet, qui rem pupilli gerere possit. Porro autem pupillus, quum pubes factus fuerit, vel adultus quum ad perfectam & iustam ætatem venerit, non solum tutores aut curatores ex rerum suarum administratione obligatos habebit, sed etiam eos, qui satisfidationem ab illis acceperint. Habetque aduersus eos actionem in factum, pro indēnitate suarum que dicitur subsidiaria, quæ vltimum auxilium prebeat. Quum enim neque a tutoribus vel curatoribus neque a fideiussoribus eorum res pupilli indēnis seruari potest, Tunc hi qui satisfidationem ab his acceperunt, actione in factum tenentur: quæ ex ea re vocata est subsidiaria. Datur autem ea quum aut omnino non curarunt satisfidandum, hi qui curare id solent: aut quum curarunt quidem, sed non idonee passim sunt caueri: & non locupletes fideiussores acceperunt. Sed & in hæredes datur, quemadmodum & Responsis prudentum & Principum rescriptis cauetur. Quibus & illud exprimitur, ut si tutores vel

curatores

LIB. I. INSTITV.

curatores satisfare ob administrationem suam non
 sint, captis pignoribus ad id cogantur, hoc est, ius
 su magistratus ex bonis eorum aliquid capierunt,
 quod loco pignoris sit. Porro neque Praefectus Vro
 bis, neque Praetor, neque Praefes provinciae actione sub
 sidiaria tenebuntur: sed ij tantum qui huiusmodi sa
 tisfactiones accipere solent, ut magistratus, & de
 fensores Ciuitatum.

DE EXCVSATIONIBVS
 TVTORVM VEL CV
 RATORVM. Titu.
 XXV.

Neq; id tantum, quod modo diximus, inter
 Tutores & Curatores commune est, ut sa
 tisfare cogantur, sed etiam illud, quod quum ad tute
 lam vel curationem vocantur, excusatione
 possint. Nam quum lex non nesciret, graues admodum
 & molestas esse earum curas ac sollicitudines, excu
 sationes quasdam varijs ex causis commenta est,
 quarum vna qui vsus fuisset, onus tutelae aut curati
 onis euaderet. Plerumque autem propter liberos excusa
 re nos possumus, siue in potestate sint, siue emanci
 pati. Si enim tres liberos Romae superstites quis ha
 beat, vel in Italia quatuor, vel quinque in provin
 cijs, is recte a tutela & curatione excusare se ex
 plo ceterorum munerum potest. Nam & tutelae ac cu
 rationes in numero publicorum munerum esse, in con
 festum venit. Sed adoptiuu liberi ad excusationem
 non profunt, sed naturales (ut dictum est) etiam si alteri
 in adoptione dati sint. Nepotes ex filio proderunt,
 persona quoque in medio est, defuncta. In patris enim
 locum succedunt: sed nepotes ex filia, excusationem
 non praestant. Liberi quoque (ut dixi) ij tantum profunt,
 qui in viuis sunt: defuncti vero, non. Si tamen in be
 lo amissi sint, quae situm est, an profint. Et placuit, Eor
 dumtaxat

DE EXCVSAT. TVTOR. 40

dumtaxat excusationem praestare, qui in acie, ipsosque
 in conflictu ceciderint. Nam quando ij pro Repu
 perierunt, per rerum gestarum gloriam semper viue
 re intelliguntur. Imperator quoque Marcus in consti
 tutionibus semestribus rescripsit, Eum qui res fi
 scales aut publicas administraret, quoadiu in ea ad
 ministracione est, excusationem a tutela & curatione
 habere. Et ratio quidem in promptu est. Quoniam ne
 cesse est, ut aut dum rebus pupilli vel adulti opera
 damus, fiscus in multis laedatur, aut dum fiscum inde
 nem seruare volumus, iura adolescentium minuatur.

Sed & ij qui Reip. causa absunt, a tutela & cu
 ratione excusantur: non tantum futura, verum etiam ab ea,
 quae nunc eis incumbit. At qui quum semel admi
 nistracionem aggressus est, excusatio non solet admit
 ti. Verum is qui semel administracionem aggressus est,
 si medio tempore Reip. causa peregre proficiatur,
 utitur quidem excusatione, sed tantisper sine peri
 culo ab administracione potest abstinere, dum Reip.
 causa abest. Itaque & in locum eius curator datur.
 Reuersus autem ex profectioe, quam Reip. causa sus
 ceperat, statim & tutelae oneri subiicitur: Ac ne an
 ni quidem habet excusationem siue vacationem: sicut &
 Papinianus lib. V. Resp. scribit. Nam anni spatium
 tunc datur reuersis ex profectioe, quam Reip. causa
 susceperant, ad excusationem: quum quis ad nouam
 tutelam vel curationem vocatur. Itaque si quum Tutor
 sit, Reip. causa aliquo proficiat, Tutor quidem
 esse desino, sed reuersum statim necesse erit admini
 stracionem aggredi. Quod si quum tutor non essem,
 Reip. causa peregre profectus fuero, Ac deinde re
 uersus ad tutelam aliquam vel curationem vocer, velu
 ti in primo mense, quam reuersus sum, aut sexto, aut x.
 aut duodecimo, Aut denique (ut re vno verbo absol
 uam) antequam annus expletus sit: excusatione uti poterō.

Sed

LIB. I. INSTITV.

Sed & qui potestatem aliquam gerunt, excu-
satione vtuntur, vt voluit Marci Principis rescri-
ptum. Sed susceptam tutelam potestas superueniens
non soluit. Iudicium cum pupillo vel adulescente
habebam: Id excusationē non prestat: nisi fortē de
omnibus nostris bonis, aut de hereditate contro-
uersa sit. Tres tutelæ vel curationes, quas ego no-
studio & per affectationem accepi, vacationem
quarta tutela vel curatione præstant, quam diu ea
tres tutelæ vel curationes consistunt. Ideo autē di-
xi, quas non studio & per affectationē accepi, quia
si fortē huius aut illius tutelam vel curationem af-
fectauerim suscipere, quum opulenta esset: ea nu-
merum trium tutelarum non explebit. Sed & illud
sciendum est, non ex personis, sed ex patrimonijs,
tres tutelæ æstimari. Nam si quis tres aut plures li-
beros decedens relinquat, eorumq; eorum tutor vel
curator fiam: vna erit tutela, quoniam & vnū pa-
trimoniū est. Sed & paupertas excusationē præ-
bere solet. Id enī & diui fratres Antoninus & Ve-
rus, & Marcus deinde Imperator, rescripserunt. In-
uenias ergo, vbi & paupertas prodest. Si quis quum
ad tutelam vocatur, in idoneum se & imparē oneri
inuncto doceat, aut morbum aliquem excuset, vel
aduersam valetudinem, propter quam nec suas res
gerere possit, admitti debet ita se à tutela vel cura-
tione excusans. Is qui literas nescit, iustā habet excu-
sationē vt D. Pius rescripsit: quāuis & imperitorum
literarum, interdum alienis negocijs gerendis suffi-
ciant. Si quis inimicum suū liberis testamēto de-
derit tutorem, excusationem hoc nomine is habet
bit. Quēadmodū ex diuerso, non excusabitur, qui
se tutelam patri pupillorū quum adhuc viueret, ad-
ministraturum promisit. Nemo ex eo solo excusa-
tionē habet, q̄ dicat se patri pupillorum ignotum
fuisse

DE EXCVSAT. TVTORVM. 41
fuisse. Id enim rescripto diuorum fratrum conti-
netur. Inimicitij, quas cum patre pupillorū vel
adulorum exercui, si capitales fuerint, nec reconci-
liatio interuenerit, à tutela vel curatione me libe-
rant. Sin autem capitales non fuerint, excusationē
non præstant. Si quis mihi status controuersiam
fecerit, liberorum eius tutelam non cogar suscipere.
Qui maior est annis septuaginta, à tutela &
curatione excusationem habet. At minor viginti
quinq; annis, olim quidem ad tutelam vocatus, ex-
cusatione utebatur, dicens se minorem esse vigin-
ti quinq; annis: Verum Imperator hunc non excu-
sationem, sed prohibitionem habere voluit. Vnde
si quis minor viginti quinq; annis ad tutelam vel
curationem vocetur, ne excusatione quidem indi-
get, vt eadem constitutione expressum est. Sic itaq;
neq; impubes, neq; etiam pubes minor viginti
quinq; annis, ad legitimam tutelam vocabuntur.
Id enim ab omni Iure Ciuili alienum est, vt qui in
rerum suarum administratione, alieno indigent au-
xilio, quicq; ab alijs regi debent, hi ad aliorum tute-
lam vel curationem vocentur. Quemadmodum
autem minor viginti quinq; annis nec volens ad
tutelam vel curationem admittitur, Ita neq; miles,
Grammatici, Rhetores, & medici qui Romæ
sunt, aut qui in patria sua has artes exercent, dum
sint intra numerum à constitutione, quæ hac de re
loquitur, datum, vacationem à tutela & curatio-
ne habent. Est enim cōstitutio Antonini, quæ quot
medici, grammatici, aut rhetores in quacq; ciuitate
esse debeant, declarat.
Qui multas habet excusationes, si cum quibus-
dam ex ijs vteretur, probare non potuit: potest in-
tra tempora excusationis, & ceteris vti. Is qui ad
tutelam vel curationē vocatur, & onus illud studet
effugere

effugere, excufatione vti, & non appellare debet. Tunc enim appellatio neceffaria est, quū is qui excufatione vti voluit, obtinere non potuit. Porro qui excufatione vti vult, intra quinquaginta dies, qui continuo currunt, & vtilis non sunt, ea vti debet. Nam ex quo die tutorem se datum esse cogno- rit, incipiunt currere. Excufatione autē hunc in mo- dum vti debēt, siue testamentarij sint, siue legitimi, siue patroni, siue fiduciarj, siue a magistratibus dati tutores, siue etiam curatores specialiter dati, siue per leges vocati, siue in Ciuitate sint, vbi dati sunt, siue intra centesimum milliariū ab eo loco, siue vltra centesimū milliariū agant: dī numeratione facta vicenorum millium, quę in singulos dies præbetur, & quę conficere debet is, qui ad tutelā vel curatōnē vocatus est, vt in locum, vbi datus est tutor, veniat ad vtendum excufatione sua. Sic tamen vltimū postq̄ venerit in ciuitatē in qua se velit excufare, reliqui sint ei triginta dies. Quod & Scuola sic dicebat cōputari debere, vt non minus q̄ quinquaginta dies tutor vnq̄ ad proponendā excufationē haberet, sed & plus interdum. Veluti, quum certior factus est, aberat. CC. millibus, habet quidē in itinere X. dies: sed post aduentum suum habet. XL. dies. Aberat. CCC. in iter quidem habet. xv. dies: & post aduentum habebit reliquos. XXXV. dies. Sin absuit. CCCC. millibus, in rationē itineris habet. xx. dies, Vicies enim. XX. faciunt CCCC. equum aduenerit, habet dies. xxx. Quod si absuit CCCCC. millibus, dies habet. xxv. itineris nomine: &. xxx. post aduentum suum. Sin vero. M. millibus erat diffitus, quinquaginta dies habet, quos in iter impendat, nihilominus & elapsis quinquaginta diebus, habebit &. xxx. dies integros. Et hūc in modum interdum plus habet q̄ dies quinquaginta, sed

DE SVSPECTIS TVTORIB. 48
ta, sed nunq̄ minus, sicut dicta exempla singillatim ostendunt. Datus est aliquis tutor. Is ad omnes pupilli res datus videtur esse. Nec dicendū est, In alijs eum esse tutorem, Et in alijs non esse. Tutor sui pupilli, Is pubes euasit. Nominatus sum curator eius, Inuitus curationem subire non cogor. Itaq; si pater me tutorem filio suo impuberi testamento dederit, addens se, me eūdem ei curatorem dare: Curator eius fieri non cogor. Id enim D. Seruerus & Antoninus rescripserunt. Vxori suę datus est aliquis Curator. Excufatione vti potest, q̄uis administrationi sese immiscuerit.

Aliquis quum Tutor nominatus esset, falsis vsus allegationibus excufationem meruit: Non liberat id eum ab onere tutelę, sed si qua in re læsus fuerit pupillus, q̄ ipse res illius non gesserit, damnum hoc præstare cogetur.

DE SVSPECTIS TVTORIBVS VEL CVRATORIBVS. Tit. XXVI.

Quoniam de Excufationibus dictū est, dicamus quomodo Tutores & Curatores, suspecti crimine postulent. Crimē autē hoc ex lege Duod. Tabu. descendit. Sed videamus apud quos crimē hoc intēteretur, & qui vt suspecti remoueantur, & qui suspectos facere possint. Suspecti igitur sūt, In vrbe quidē Roma, apud Prætorē, In prouincijs autē, apud Præsides, aut legatū q̄ Proconsulis personā sustinet. Dictū est, qui cognoscant, dicamus et de suspectis. Et sciēdū est, Tutores oēs siue testamentarij sint, siue alterius generis, suspectos fieri posse. Vnde & legitimus, vt suspectus remouet. Sed & si patronus sit, idē dicemus: hoc tū sciendū est, samq; patroni parcendū esse, licet vt suspectus remotus fuerit. nā suspecti iudiciū, famosum est

LIB. I. INSTITV.

Nunc consequens est, vt dicamus qui sus-
ctos facere possint. Et sciendum est, Publicam esse
hanc accusationem: hoc est, cuius homini licere, et
eam moueat. Plus dico, & fœminas admitti. Si
enim id rescripto diuorū Seueri & Antonini per-
missum est. Sed ex solæ admitti debent, quæ pœ-
tis necessitudine ductæ ad hoc procedunt: veluti
mater, nutrix, auia. Ne soror quidem prohibenda
est. Sed & si qua alia mulier fuerit, quam Prætor
etatis studio eò venire viderit, ac non impudenti-
elatum nec sexus verecundiam egredientem, seu
misericordiam adductam non posse æquo animo in-
suriam pupillorum ferre, admittet & eam ad accu-
sationem.

Impuberes, tutores suos vt sus-
ctos remouere non possunt. Sed adulti Curatores
suos accusare possunt: de consilio tamen necessa-
rium suorum, veluti cognatorum & qui per affi-
nitatem ijs coniunguntur. Et ita id Seuerus & An-
toninus rescripserunt. Suspectus autem est, & qui
non ex fide tutelam gerit, licet soluendo sit. Sic enim
id ait Iulianus. Tutor etiam antequam tutelam
gerere incipiat, vt suspectus remoueri potest: quod
admodum Iulianus respondit, cuius responsum in
constitutione quadam approbatum est.

Qui vt suspectus remotus est, si ob dolum re-
motus est, infamis est: Si ob culpam, non æquum
Quædiu quis vt suspectus postulatur, donec iudicium
finem accipiat, ad administrationem accedere
non debet. Est enim id ei interdictum, vt Papi-
niano videtur. Sed si cognitio suspecti, susceptæ fue-
rit, ac medio tempore tutor aut curator decesserit,
extinguitur tale iudicium. Nam qui mortuus est
quomodo remoueri possit?

Si tutor non comparet aut copiam sui non fa-
cit, vt alimenta pupillo à Magistratu decernantur.
Cautum

DE SUSPEC. TUTORIEVS. 43

Cautum est Seueri & Antonini constitutione, vt
in possessionem bonorum eius pupillus mittatur
& bonis tutoris curator detur, qui ea quæ tempo-
ris deteriora sunt futura distrahat, veluti iumentorum
vestes, & quæcunq; talia sunt. Ergo vt suspectus re-
moueri poterit, qui non præstat alimenta pupillo.
Sed si quis copiam sui faciat, & neget propter inopi-
am alimenta pupillo decerni posse, & comperit
fuerit, id falsum esse: Ad præfectum Urbis punien-
dus remittendus est. Quemadmodum & is, qui da-
ta pecunia redemit vt tutor fieret.

Libertus quoq; si malè tutelam filiorum vel
nepotum patroni sui gessisse probetur, Ad præfe-
ctum vrbs in corpore puniendus remitti debet.

Ad extremum & illud sciendum est, eos qui
per fraudes in tutela vel curatione versantur, etiam
si satisfactionem illam offerant, quæ dicitur, Rem-
pupilli saluam fore, nihilo minus remouendos esse
se à tutela. Quia satisfactio maleuolum tutoris pro-
positum non mutat: sed diutius in rebus pupilli,
grassandi facultatem præbet. Suspectum enim &
eum putamus, qui tam perditis, afflictisq; &
peruersis est moribus: vt vel ex ijs ostendi
possit, suspectum eum esse. Enimuero

Tutor aut Curator, quamuis pau-
per sit, dum & fidus sit, & dili-
gens, eo nomine quasi suspec-
ctus remouendus
non est.

INSTITVTI=

ONVM IVRIS CIVILIS A THEO
philo antecessore in Græcam linguam
translatarum, Liber secundus,
Iac. Curtio Iuris Conf.
interprete.

DE RERVM DIVISIONE. Tit. Primus.

Vperiore libro, enarratis ijs
qui iura constituerent, factum
à legum diuisione initio, dixi-
mus, ius Civile Romanorum
circa hæc tria versari, Personas,
Res, Actiones. Ac plenariè de
Personis tradita doctrina, dixi-
mus: Quosdã liberos esse, quos-
dam seruos: Et Liberos quosdam Ingenitos,
quosdam Libertinos. Alteramq; fecimus diuisi-
onem, quòd hominum quidam essent alieni Iuris,
quidam, sui. Et quoniam alieni iuris essent, ac quocum-
quidam id dissolueretur. Iterumq; quòd eorum quosdam
sui iuris essent: quidam sub tutoribus agerent, quosdam
curatores haberent. Sed & hoc intellectum
est, quemadmodum Tutores constituerentur, &
absoluerentur, vel excusarentur aut suspecti pos-
sidentur.

Nunc ad secundum ordine veniamus tracta-
tum: & de rerum diuisione dicamus. Est autem di-
uisio

DE RERVM DIVISIONE. 44

uisio compendiaria infinitæ materiæ compræhen-
sio. Porro summa rerum diuisio est hæc, Quòd
quædam in dominio seu patrimonio nostro sint,
quædam extra dominium seu patrimonium nos-
trum habeantur. Namq; alia, iure naturali siue gê-
nium, communia sunt omnium, Alia, publica, alia,
vniuersitatis, alia, nullius. plerumq; in singulorum
dominio: quæ varijs ex caussis cuiq; acquiruntur,
sicut ex ijs, quæ sequuntur, apparebit.

Naturali ergo Iure, communia omnium ho-
minum hæc sunt: Aer, aqua profluens, & mare, &
per hoc littora maris. Nemo igitur ad littora ma-
ris accedere prohibebitur: veluti prodeambulans
di, aut naus adaptandæ gratia. Sic tamen, vt à vil-
lis siue domicilijs, monumentisq; ibi positis, & ab
ædificijs abtineat, nec ijs negocium faciat. Hæc
enim omnium communia, aut iuris gentium non
sunt, sicut & mare est.

Flumina autem omnia, & portus, publica
sunt, hoc est populi Romani. Quapropter & ius
piscandi, omnibus commune est, in fluminibus &
portibus. Quoniam vero dixi, Littora vt mare,
iuris gentium esse, definiendum est, quid sit litus.
Littus est quatenus hybernus fluctus maximus
excurrit. Vnde & in estate, vsque ad eum locum lit-
tus definemus.

Riparum quoque vsus, publicus est, vt vo-
lunt iura gentium, sicut & ipsius fluminis vsus, pub-
licus est. Itaq; verbi gratia, & nauigium ad ripas
appellere, & funes de arboribus ibi natis religare,
& naus onera in his locis reponere, liberum cui-
que est: sicuti nec per flumen ipsum nauigare, quis
quam prohibetur.

Vsus igitur riparum, vt dictum est, pub-
licus, aut Iuris gentium est: sed proprietas
iparum

*Diuisio
genial?*

LIB. II. INSTITV.

ipfarum, eorum est, quorum prædijs adiunctæ sunt, vel adherent.

Qua de causa, & arbores in ijs ripis natæ, eorum sunt, quorum & proprietas riparum. Subi
cto enim solo, cedit superficies.

Littorum quoque usus publicus est, ut & ipsius maris: & ob id data est facultas volentibus, causas ibi sibi componere, in quas se recipere possint, ut & retia siccare, & ex mari deducere. Sed proprietate eorum, proprium non capit dominum: eiusdem enim iuris est & mare, & que subiacet mari terra vel arena.

Vniuersitatis sunt, non singulorum, veluti quæ in Ciuitatibus sunt theatra, stadia, publica balnea, porticus, & si qua alia sunt communia ciuitatum.

Nullius autem sunt res sacræ, religiose, & sanctæ, Quodenim diuini Iuris est, id nullius in dominio est.

Sacræ res sunt, quæ ritè & per Pontifices Deo consecratæ sunt, veluti Ecclesiæ, sacella martyrum, oratoriæ, & dona, quæ ritè ad ministerium Dei destinata sunt: quod genus fuerint & pretiosa simul cæmelia. Hæc autem Imperatoris nostri constitutio alienari, & obligari prohibuit, excepta causa redemptionis captiuorum. Nam si quem à Barbaris capi contingat, nec pecuniam habeat sanctissimæ eius ciuitatis. Ecclesiæ: Datur ciuitatis episcopi vel œconomo, facultas eâ distrahendi, aut acceptis nummis in causam pignoris dandi: Vnde scilicet captiuum redimant. Quod si quis autoritate propria, quasi sacrum sibi locum constituerit, Nemo eum sacrum dixerit: Semel enim dictum est, quæ literæ sacræ fieri consueuerint, sed dicimus locum hunc prophanum esse, siue priuatum.

Sed

DE RERVM DIVISIONE.

45

Sed & si contigerit, ut ædes sacræ terræ motu subderent, aut vetustate collaberent, nihilominus locus in quo fuerint, sacer est, nec vllius in bonis, ut Papinianus ait, Qui enim sacer factus est, nullo modo sacer esse desinit.

Ex ijs que nullius sunt, sunt & religiosa. Porro religiosum propria sibi vnusquisque voluntate constituit, dum mortuum infert in locum suum. Quod si locus communis fuerit, ac purus, necdum religiosus factus, inuito socio ac nolente, mortuum illic inferre, & reliquias ibi condere non licet. Sin verò commune fuerit monumentum, & inuitis sociis reliquias ibi condere licet. At si loci alicuius, alius habeat vsum fructum, Est autem vsum fructus, ius quoddam certis modis constitutum, sed in comprehensione mentis consistens, quod efficit ut in aliena proprietate ego utar & fruare. Si igitur eiusdem loci, alius vsum fructum habeat, alius proprietatem, Proprietarius reliquias ibi condendo, nisi consentiente vsum fructuario, locum religiosum non facit. Etenim, quum iam religiosus factus, in nullius bonis esse possit, ac vsum fructum in alterius proprietate consistere, vsum fructus definitio doceat, Merito necessarius est vsum fructuarij consensus, neque quæquam eorum firmum erit, quæ in damnum vsum fructuarij à proprietario aguntur. In alienum quoque locum consentiente domino inferre licet, & locus religiosus efficitur. Sed & si quis inscio vel inuito domino intulerit, & id ille quum rescisset, ratum habuerit, fiet & ita locus religiosus.

Sanctæ quoque res, ut muri portæque, quodam modo diuini iuris sunt, nec in vllius dominium cadunt. Ideo autem muros sanctos diximus, quæ capitalis aduersus eos poena constituta sit, qui aliquid in muros deliquerint, ut si quis inde lapides tollat, aut aliud

G 5 muro

LIB. II. INSTIT.

muro damnum inferat. Vnde & legum eas partes, quibus pœnæ conſcriptæ ſunt aduerſus eos, qui contra leges fecerint, ſanctiões vocamus. Dicuntur autem & inde ſancti, quòd ſancire firmare ſignificet. Quando igitur muri firmè nos tuentur & firmis munitionibus tutos faciunt, ideo ſancti appellantur. Poſſumus autem & ex fabulis veterum, aliam huius appellationis cauſam afferre. Quorundam enim deos perhibet inter homines verſatos eſſe, qui & eos à malis vndique immunes conſeruarent. Procedente deinde tempore, factum eſt, vt perreſſi hominum, eos deſeruerint. Igitur homines deorum auxilio deſtituti, ad imitationem & militudinemq; cuſtodia, quam ab illis habuerant, mœnia excogitarunt: quando id ergo ſanctum eſt, quod magno in pretio eſt, ideo muros portæſque, vt in locum eorū quæ vtiq; magni habenda erant, inuenta: ſanctia dixerunt.

Dicamus deinceps & de rebus, quæ ſub dominio ſingulorum rediguntur. Hæ autem multis modis patrimoniij noſtri ſunt. Quarundam enim de minimi efficiuntur iure naturali, quod ſicut dictum eſt, Iuſgentium appellatur. Quarundam verò, exacta ſtrictaq; & ciuili ratione: quod ius proprie Romanorum eſt. Commodius autem eſt, à vetuſtiori Iure initium docendi facere. Porrò in conſeſſum venit, antiquius eſſe ius naturale, quod vnà cum genere humano, in lucē natura produxit. Ciuilia verò Iura tunc inueniri cœperunt, quum & ciuitates cōdi, & magiſtratus creari, & leges cœperūt ſcribi.

Feræ igitur beſtiæ, & volucres, adhuc & piſces hoc eſt, quæcūq; animalia in terra & in mari, & in cœlo nalcuntur, ſimul atq; ab aliquo capta fuerint, Iure gētium ſtatim in dominio illius eſſe incipiūt. Quod enim antè nullius erat, id naturali ratione occupantur.

DE RERVM DIVISIONE.

46

cupantis fit. Nec intereſt feras beſtias & volucres in ſuo fundo quis capiat, an in alieno: venandi aut occupandi gratia illuc ingreſſus. Recte tamen à domino fundi prohibetur, ſi illud is præuiderit. Poſteſt enim prohibere, ne in fundum ſuum ingrediat. Si quid autem eorū quæ dicta ſunt, animalium ceperit quis, tantisper ipſius eſt, dum cuſtodia eius continetur. Simul atq; verò cuſtodiam eius euaserit, & in naturalem libertatem ſe receperit, in illius qui antè ceperat, dominio eſſe deſinit, ac rurfus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere animal intelligitur, quum conſpectum ſtrum effugerit, aut ita ſit in conſpectu, vt difficilis ſit eius perſequentio. Quid enim ſi in ſummū quempiam & accēſſu difficilem locum confugit?

Illud quaeritum eſt. Ceruus aut aper, ita à me vulneratus eſt, vt facile capi poſſit: Quidam dicunt, conſeſſim tale animal, meum fieri. Aliis placet, meum quidem fieri, quod ego letali vulnere aſſixi, ſed eoſque donec perſequor animal. Quòd ſi id perſequi ceſſem, meum eſſe deſinit, & occupantis fit. Fuit & tertia ſententia dicentium, Non aliter me, qui vulnerauerim, dominum eius fieri, quam ſi illud ceperim.

Atque hanc tertiam ſententiam magis probat Imperator noſter, huiusmodi addens rationem. Ait enim, multa interim accidere poſſe, quæ me dictum animal capere non ſinant. Nam fortè occurrens fera aliqua longius me progredi vetuit, aut eripuit quod vulneraueram. Vel denique in perſequentio, in aſpera & inculta loca incidens, inueſtigare beſtiam non potui.

Apium natura fera eſt. Itaque proſeſſo, neque apes, quæ in arbore tua conſederint, tuæ ſunt, antequam alueo, quæ Greci et κυψέδρυ vocāt, includas: quem

quemadmodum neque volucres, que nidum in arboribus tua fecerint, ante quam capiuntur, tuae sunt. Vnde si quis preueniat, et eas in alveo suo recoadat, dominus earum fiet. Fauos quoque, si quos fore effectum, volenti licet auferre, quamuis in fundo meo effecti sint. Quod si priusquam fauos alter contingat, ego id prouidens, prohibui ne fundum meum ingredere (Id enim iure possum facere) neque mo obstabit, quo minus fauos ipse capiam. Examen quoque apium, quod alueis tuis relictis auolauerit, tantisper tuum esse intelligitur, dum in conspectu tuo est, nec difficilis est eius persequutio. Quod si oculos tuos effugerit, occupantis fit.

Pauonum & columbarum natura fera est. Nec vero dixerit quis, familiare illis esse, ut auolent & rursus redeant: Nam & apes idem faciunt, & tamen extra controversiam est, feram earum esse naturam. Sed & ceruos aliqui ita habent mansuetos, ut & dominos relinquunt, & in sylvas abeant, ac rursus redeant. Nihil tamen minus, fera eorum natura est. In his autem animalibus, que ex consuetudine redire solent, quum abierint, quod genus sunt apes, colubae, pauones, cerui: certissima nobis tradita est talis regula. Tantisper enim ea nostra esse dicimus, dum animi habent ad nos redeundi. Quod si animi hunc habere desinant, & nostra esse desinunt, occupantisque sunt. Quoniam autem animi in brutis intelligere non possumus, ex reuertendi consuetudine is accipiendus est. Finge enim ceruam meam me relicto solere in sylvas abire, ac eodem postero die aut etiam tertio reuerti, nec vnquam ultra tres dies extra aedes meas emanasse. Si ergo ea intra tertium diem, intra quem reuerti solita est, ab aliquo excepta sit: habeo ergo, ut lesus circa proprietatem eius, in rem aduersus eum actionem.

Quod

Quod si quarto die quis eam ceperit, nullam aduersus eum actionem mouebo. Manifestum est enim, ex eo quod reuertendi consuetudinem non obseruauerit, dominium meum aspernatam esse.

Domesticarum gallinarum & anserum non est fera natura. Quod vel ex eo intelligere est, quod aliae sint gallinae, quas feras dicamus, Graece vocantur ἀγροίονες, & alij ite anseres, quos feros dicimus, Graece ἀγροχναρία. Vnde si anseres tui, aut gallinae, aliquo modo turbati auolauerint, aut etiam conspectum tuum effugerint, tui nihilominus sunt, quocumque in loco inueniantur. Et qui lucrandi causa, aut animo interuerti ea animalia retinet, furari videtur, & furti in eum datur actio.

Naturalis est & eorum acquisitio, que ex hostibus capiuntur: Nam hoc, iure gentium comparatum est, ut quaecumque ex hostibus ceperimus, statim nostra fiant: adeo ut liberi homines capti, in seruitutem nostram redigantur. Si tamen haec mancipia a potestate nostra euaserint, & ad suos redire coningant, pristinum recipiunt statum.

Preciosi lapilli, gemmaeque, & cetera que in litore maris reperiri solent, naturali ratione statim eius sunt, qui reperit.

Ea quoque que ex animalibus dominio meo subiectis nascuntur, mea sunt, sicut & illa, ex quibus nascuntur. Iuris gentium est & acquisitio per alluionem. Alluionem Graeci πρόσκλυσις aut πρόσχωσις vocant, quasi Latine dicas, adundatio, nem vel adaggerationem. Quicquid enim per alluionem flumen agro nostro adicit, iure gentium meum fit. Est autem alluionis definitio, Incrementum latens: Porro id per alluionem videtur adiacere, quod ita paulatim adiacitur, ut intelligere ne-

mo

LIB. II. INSTIT.

mo possit, quantum quoque tempore proprietati nostræ adiciatur. Finge enim duo esse prædia, tuum, item & meum, mediumque flumen fluere. Si flumen paulatim & sine intellectu aliquid terræ meæ adiciat, hoc per alluionem meum sit. Sin verò vi & impetu fluminis, pars aliqua fundo tuo detraha, & prædio meo applicata sit, Dubium ea res non habet, quin quod adiectum est, tuum maneat. Neque enim id sine intellectu factum est. Quod si pars, quæ fundo tuo detracta est, arbores habeat & prædio meo adiecta, longiori tempore ei adhaerit, & arbores quas ferebat, ita radices egerunt, ut in meum veniant: ex eo tempore mea fient, ex quo terra mea solum ali coepere, ut quæ scilicet radices habeant in terra mea.

Insula in medio maris nata est, quod rarius contingit: Occupantis sit insula. Quum enim nullus us antè fuerit, nunc alicuius esse incipit. Quod si in flumine nascatur, ut frequenter accidit, & in medio fluminis consistat: communis erit eorum, qui ex utraque parte fluminis, ad ripam possessionem habent, pro modo mensuræque latitudinis hinc & inde spectantium fundorum, quæ latitudo ripæ proxima sit. Veluti verbi gratia, Extenditur insula hæc in pedes centum. Et qui ex dextera parte ripam pedum possidet, latitudinem habet prope centum itidem centum, sed alter tantum septuaginta. Is ergo qui in parte dextera est, dominus fiet insulæ, ad pedes vsque centum in latum. Is verò, qui in sinistra est, ad pedes vsque septuaginta in latum. Sin verò vni ripæ proximior est insula, & longius abest ab altera, eorum est tantum qui ex ea parte quæ proximior est, prope ripam prædia possident.

Quod si flumen, quod fundum meum præteribitur,

DE RERVM DIVISIONE. 48

bitur, per partes diuisum, & in duo scissum, in fundum meum excurrerit, factòque ibi circulo seu anfractu, deinde ad extremum, in sese rediens, vnum rursus fiat, Ita ut locus, qui in medio est, formam insulæ habeat, à flumine in duo scisso, per circumquendam & anfractum circumdatus: Id quod ita circumdatum est, meum permanet, quia & antè meum fuerit.

Sin autem naturali alueo, id est, ventre illo, aut cubili, in vniuersum relicto, per aliam partem fluere flumen coeperit: Prior quidem alueus, eorum erit, qui prope ripam eius, prædia possident, pro modo scilicet latitudinis vtriusque eorum, qui vtrinque prædia habent, prædij: Quæ tamen latitudo ripæ sit proxima.

Novus autem alueus, eius esse iuris incipit, cuius erat & flumen, hoc est, publici. Quod si post tempus aliquod, ad priorem redierit alueus, rursus & hic iam relicto alueus, eorum esse incipit, qui prope ripam eius prædia possident.

Aliud quiddam est, si crescente flumine totus ager meus inundatus fuerit: Neque enim hic dicemus, totum agrum fieri publicum, aut dominium eius mutari, quoniam nihilo minus meus permanet. Vnde futurum est, ut si ab iis locis, quos inundatione sua texerat, recedat, agrum meum recepturus sim, nullo eorum facto domino, qui in vicino habent prædia: sicut nouus alueus, publicus iam factus, recessu fluminis eorum sit, qui prædia in propinquo habent.

Ex aliena materia, speciem quis fecit. In quæstionem cadit, Vter speciei futurus sit dominus iure naturali. Is ne, qui materiam in speciem vertit, an verò is, qui materiæ dominus fuerit.

Quod

LIB. II. INSTIT.

Quod genus est, si quis ex alienis medicamentis emplastrum aut collyrium cōposuerit, aut ex alienis uuis, vel oliuis, vel spicis, uinū vel oleum, uel frumentū fecerit: aut ex alieno auro argento uel aere, uas aliquod fecerit: aut ex alieno uino & melle, mulsum: aut ex aliena lana, uel uelamentum: aut ex alienis tabulis, nauem. Et magnæ fuerunt hæc actiones inter Sabinianos & Proculianos cōtentiones. Nam Proculiani, dicebant eum, qui speciem fecisset, dñm eius quod fecisset, fieri. Contra Sabinianos, dominum materiæ, & speciei uolebant esse dominum. Exitit & tertia sententia, medium quoddam tenēs, aliās Sabinianis, aliās Proculianis attentionem, quam et religiosissimus noster Dominus elegit. Ea est, ut si species, quæ confecta est, in partem, ex qua confecta est, materiam, resolui possit, speciei sit dominus, qui & materiæ. Sin uero si pristinam materiam reduci non possit, eius sit speciei, qui eam fecerit. Quod uidere est, in exemplis relatis. Vas quod ex massa æris, argenti, uel auri, conflatum potest pristinam æris, argenti uel auri formam induere. At uinum, oleum aut frumentum, in uas, oliuas, aut spicas reuerti non potest. Imo ne mulsum quidem, in uinum & melle resolui potest.

Et hæc quidem de iis dicta sunt, in quibus res materia aliena fuit. Quod si ex mea & tua materia speciem aliquam fecerim, ueluti, ex meo uino & tuo melle, mulsum: aut ex meis & tuis medicamentis, emplastrum: aut ex mea & tua lana, uelamentum. Dubium non est hoc casu, Eum esse dominum qui fecerit. Non enim operam tantum suam in eam speciem impendit, sed etiam partem materiæ præbuit. Sed si quis alienam purpuram uelamentum suo intexuerit, quāuis adiecta purpura pretiosior sit uelamentum cui adiecta est, tamen accessionis uice accipienda est. Et qui dominus fuit purpuræ, aduersus eum qui surripuerit, & hæc commiserit, furti actionem et furti condictioem habebit, siue ipse qui surripuit, uelamentum fecerit: siue alius surripuerit, & alius surreptam uelamentum adiunxerit. Nam actione in rem agere purpuræ dominus non potest. Videtur enim purpura extincta esse, nec per sese esse iam, sed una esse cum uelamento. Omnis tamen furti condictio intentabitur. Etenim quamuis ea quæ extincta sunt aut interuersa, actione in rem uindicari nō possint, aduersus tamen fures, & quosuis possessores, licet ii fures non sint, condictioe furtiua agere poterimus. Sed ita, si is fuerit fur, qui uelamentum cui purpura adiuncta est, possidet, & furti actio & condictio furtiua locum habent. Sin uero alius a fure, sola condictioe tenetur: actione furti, nequaquam.

Materiæ duorum quorundam, ex uoluntate dominorum confusæ sunt, totum id corpus quod ex confusione confectum est, utriusque erit commune. Ueluti, Duo aliqui uinum suum confuderunt, aut massas argenti uel auri conflauerunt. Sed & si diuersæ sint materiæ, & diuersarum materialium confusiones propriam speciem cōstituunt, ut ex uino et melle mulsum, aut ex auro & argento electrum: dicimus duorum commune esse, quod confectum fuerit. Atque hæc quidem, quum id ex uoluntate dominorum factum est. Quod si fortuito & præter sententiam dominorum, confusæ sint materiæ, siue eiusdem generis, siue diuersi sint, non idem erit.

Si Titij frumentum tuo mistum, & unus aceruus factus fuerit, siquidem ex uoluntate uestra, communis erit aceruus. Quoniam singula corpora, hoc est,

H est,

LIB. II. INSTIT.

est, singula grana, de consensu vestro communice sunt. Quod si casu facta fuerit mistio, aut Titius prater voluntatem tuam id miscuerit, acerius non erit communis. Quoniam singula grana, in constantia sua manserunt, nec mutata sunt per commixtionem. Quapropter communis non erit materia eius talis in specie. Quemadmodum, neque grana ouium communis fiet, si pecora Titij, tuis pecoribus immista fuerint. Quod si contingat ut tu aut uuum frumenti, aut Titius possideat, aduersus possessorem alteri in rem actio competit. Porro in iudicis officio continetur, ut aestimet, quale cuius fuerit frumentum, & secundum qualitatem & mensuram possessorem actori condemnet.

Si quis in suo solo, ex aliena materia domum construat, ipse eius quod constructum est, dominus fit. Solo enim cedit quicquid inaedificatum fuerit. Illud tamen apertum est, dominum materiae, non in perpetuum excidisse dominio eius: sed tantisper dum consistit aedificium, neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum ut sibi reddatur agere, propter legem duod. Tab. qua cautum est, ne quis alienum tignum aedibus suis iniunctum, eximere cogatur. Sed ut duplum eius pretium refundat, proposita personae actione, quae de tigno iniuncto dicitur.

Est autem huic actioni locus, non tunc solum quando quis lignum meum in suum aedificium conuertit, sed etiam si lapidem, pessulum, aut columen. Nam tigni appellatione quauis materia significatur, ex qua aedificia fieri possunt. Haec autem lege duod. Tabu. constituta sunt, ne in rem agatur aut ad exhibendum, ob lignum aedificio meo iniunctum, uti ne si condemnatus a Iudice fueris, id quod petitur, dissoluere cogar aedificium, pro

DE RERVM DIVISIONE.

58

textu sententiae ac iudicatio satisfaciendi. Ac bene ea in re lex duodecim Tabularum aedificiis confusa iuit. Quod si aliqua ex causa eueniat, ut aedificium collabatur, dominus materiae si nondum per actionem de tigno iniuncto, duplum consequutus est, poterit audacter & in rem & ad exhibendum agere.

Supra iam diximus de eo, qui suo in solo ex aliena materia aedificium construxit. Nunc speciem ex contrario fingamus. Si in tuo solo ex mea materia domum extruxi, Tu soli dominus, & aedificij eris dominus, per regulam dictantem: Superficiem subiecto solo cedere. Vnde & in perpetuum dominium materiae amisi. Scilicet enim prudens, quae in alieno solo aedificauit. Itaque profecto, etiam si contingat ut aedificium diruatur, ad materiam vindicandam, in rem actionem non habebit.

Illud omnino extra controuersiam est. Si me aedificatorem contingat esse in possessione domus: & soli dominus, vsus regula dictante; Superficiem subiecto solo cedere mecum velit in rem agere: siquidem bonae fidei possessor fuerim, quia meum esse solum putarim: consequuturum me, non tantum pretium materiae, sed etiam mercedes factio, praescripturum, Nisi bona fide aedificauit. Sin vero mala fide possederim, quia non ignorauerim locum esse alienum, nullam habebit exceptionem. Sed cogar locum restituere, vna cum his quae inaedificata sunt. Quoniam illud mihi obicitur, quod temere in eo, quod alienum esse sciebam, aedificauerim.

Si Titius alienam arborum in suo fundo plantauerit, Titij erit arbor. Sin vero is Titius arborum suam

LIB. II. INSTIT.

suam in fundo Mæuij plantauerit, Mæuij tantum erit arbor: Si modo vtraque in specie, quod plantatum est, radices egerit. Nam arbor antequam radices egerit, & subiectam terram apprehenderit prioris domini manet. Sed simul atque radices egerit dicta planta, conuertitur dominium eius, in soli in quo sita est dominum.

Qua ex re talis orta est quaestio: Vicinus fundi mei, ad finem agri sui, arborem habebat, prope cuius radices meas: euenit ut paulatim huius arboris radices sub terra latius serperent, ac in fundum meum subirent, terramque meam apprehenderent, & de alerentur. Relata quaestione, placuit meam arborem fieri: Neque enim patitur naturalis ratio, ut alterius sit arbor, quam eius in cuius fundum radices egerit. Vnde si in confiniis duorum fundorum nascatur arbor, cuius radices vtrunque in fundum porrigantur, communis haec arbor fiet.

Porro, quemadmodum plantae quae in terra aliena nascuntur, eius fiunt, qui & subiectae terrae dominus est: eadem ratione & quae seruntur, ut frumentum, hordeum, quaeque alia iis similia, solo cetero dominus. Sed & quemadmodum bonae fidei adiacentor in alieno solo, actione in rem petitus, in domino sic conseruat per exceptionem doli: ita per eandem doli exceptionem tutus erit, qui sua impendia in fundo alieno conseruit, dum bona fide id fecerit.

Chartas meas aut membranas aliquis absque meo & aliqua in iis scripserit, libellumque compositum hinc ad similitudinem folii, superficies subiecto dicit: etiam si maxime aureae sint, quae inscriptae sunt litterae: etenim dominus ego libelli fio. Neque interest, carmen sit, an historia, aut oratio rhetorica, quod inscriptum est. Vnde futurum est, ut si

DE RERVM DIVISIONE.

si rem agens aduersus eum qui libellum fecit, refundere impendia scripturae paratus non sim, doli exceptione submouear, dum bonae fidei possessor fuerit, qui scripserit.

Aliquis aliena accepta tabula, pinxit in ea, imaginemque effinxit. Quaestum est, utrius haec imago sit? Et existimant quidam Pictorem tabulae dominum fieri, & tabulam picturae cedere. Alij contra, eum qui tabulae fuerit dominus, & picturae dominum fieri dicunt, qualiscunque tandem ea sit pictura. Imperatori vero nostro prior sententia magis placuit: & eum, qui pinxerit, imaginis dominum vult fieri. Ridiculum enim putabat esse, Picturam Apellis (fuit is pictor apud Graecos praestantissimus) aut Parrhasii (magnum hic apud Romanos nomen habuit) vilissimae tabulae cedere.

Vnde si tabulae dominus in possessione imaginis sit, Pictor qui actione in rem proposita, pretium tabulae non vult reddere, doli exceptione submouebitur. Quod si is qui depinxit, imaginem possessionem habere non potest: Nam per impositionem picturae, dominio tabulae excidit. Sed datur ei utilis in rem, qua se in agendo ut quasi dominum experiri dicat. Sed & si utilis in rem agens, sumptus in pingendo factos, ei qui bona fide pinxit, nolit restituere, doli exceptione expellitur.

Procedit autem hic tractatus, quum de dominio imaginis quaeretur. Nam illud in confessum venit, siue is qui pinxit, siue alius quispiam, tabulam furto abstulerit, furti actionem aduersus furem dari domino.

Quum dominum esse te putarem, alienum de te fundum emi, aut dono accepi, vel ex alia iusta

LIB. II. INSTIT.

caussa, bona fide tamen, veluti ex permutatione. Ratio naturalis dominum esse me vult percepto- rum fructuum, propter culturam curamq; quam in iis adhibui. Quapropter, si postea superueniens fundi dominus, fundum per in rem actionem vindicet, nullam aduersum me habebit actionem de fructibus illinc perceptis, & a me consumptis. Quod si sciens alienum fundū possedj, fructus me lucrabor, sed vnā cū fructibus restituere fundū cogor, etiam si fortē consumpti sint.

Eiusdem fundi ego proprietatē habeo, tu vsu- fructum. Non aliter tu vsufructuarius fructuum dominus fies, quā si eos a terra perceperis. Quia propter si maturis iam fructibus, & terrā adhuc adherentibus, mori te contingat, non capiet esse hæres tuus, sed proprietario acquiruntur. Eadem ferē & de colono dicuntur. Hoc est, de eo qui mercede conducit. Nam si tibi fundum mercede locauerim, non antē fructuum qui inde percipiuntur dominus fies, quā eos a terra separaueris. Quod autem dictum est, ferē, paretcon est, & explendit orationis gratia additum.

Quoniam verō nonnihil de vsufructu fundi differui, scire debes, In pecudum vsufructu esse fructum ipsarum, vt & lac, pilos & lanam. Quocirca & agni, hædi, vitulique & equuli, simul atq; eduli sunt, vsufructuarij sunt. Ancillarum autem partus non sunt in fructu. Vnde si tibi ego ancillam meam vsufructum concedam, Tu quidem pro fructu ministerium eius habebis, & manus operam: quod verō natum ex ea fuerit, proprietario acquiratur. Absurdum enim visum est, hominem connumerari inter fructus, quum hominum causa,

DE RERVM DIVISIONE,

fructus omnes rerum natura comparauerit.

Quod si quis gregis habeat vsufructum, in locum demortuorum capitū, ex foetu vsufructuarius summittere, & numerum implere debet. Sic enim id Iuliano videtur.

Verbi gratia, Concessi tibi vsufructum gregis centum ouium, euenitque vt triginta oues morerentur, & quinquaginta nascerentur: Triginta ex his, prioribus debes addere, vt datum tibi numerum conferues, & ita relinquas viginti, tuas facies.

Sin verō vineæ tibi, aut etiam fundi vsufructum concessi, in locum demortuarum, vel senio confectarum vitium, & in locum laborariorum vel delectarum arborum, alias substituere debes.

Oportet enim te rectē, & vt virum integrum deo ser, fundum colere, cuius tibi vsufructus concessus est, & ita versari, vt optimus paterfamilias versaretur.

Quidam thesaurum in fundo suo reperit. Diuus Hadrianus naturale ius sequutus, repertori thesaurum concessit. Idēque statuit, Si quis in sacro aut religioso loco, fortuito casu repererit.

Quod si quis in alieno fundo non data ad hoc opera, sed fortuito thesaurum repererit, dimidium eius, domino soli concessit Hadrianus.

Per consequens igitur, Si quis in Cæsaris loco thesaurum repererit, dimidium thesauri Cæsari præstabit, dimidium sibi repertor retinebit.

Sed & si quis publico in loco, aut fiscali repererit, eodem modo repertor dimidium lucrabitur, & dimidium fiscus aut Ciuitas accipiet.

Est & naturalis acquirēdi modus per traditionē,

LIB. II. INSTIT.

Et quid est traditio? Est de manu in manum translatio, naturalem quendam minimèque multæ solennitatis actum, & qui facile absolui possit, continens. Neque enim aliud tam naturæ conuenit, quàm domini voluntatem in alterum rem suam transferentis, ratam haberi. Vt autem traditione dominium transferatur, hæc necesse est vt concurrant. Nam & eum qui tradit dominum esse oportet: & animo volentis dominium transferre, traditionem facere: & corporale esse id quod traditur. Corporale ideo dico, quòd incorporalia, quum tactum fugiant, traditionem non recipiant. Ideo quoque dixi tradentem esse dominum debere, propterea, quòd is qui dominus non est, dominium quod non habet, transferre non possit. Sed & hoc adiectum est, animo volentis eum dominum facere, qui accipit: vt commodatum & depositum exciperem, Nam his in rebus & corporale est, quod traditur: & qui tradit, dominus esse sed tradit, paulò post se sperans recepturum.

Nec referre opinor, quale sit id quod à domino traditur, siue prædium Italicum, siue possessiones stipendiariæ, aut tributariæ. Vocamus autem stipendiarias & tributarias possessiones, quæ in prouinciis sunt, Principis iussu à populo occupatæ. Appellationis verò huius inde fluxit occasio. Quidam apud veteres Imperator, quum toto orbe subactò, virtus eius in magna populi admiratione esset, Prouincias omnes diuisit. Et quasdam sibi retinuit, alias populo reliquit.

Quas Populus acceperat, ex stipendiariæ inde appellatæ sunt, quòd Stipes ἐξαιρωσ siue collationem significet, & particulatim argenti aliarumque rerum factam collectionem,

Quum

DE RERVM DIVISIONE 51

Quum igitur minutula quædam Prouinciales ex ijs, quæ apud ipsos nascebantur, collectione facta, mitterent Populo, vt ea in vsus suos & voluptates impenderet: factum est, vt Prouinciæ stipendiariæ dicerentur, & deinde consequenter, Domus quoque & prædia stipendiaria, Imperatoris verò prouinciæ dictæ sunt Tributariæ. Quoniam tributum est graue illud vectigal, quod Princeps prouinciæ libis suis indicebat, eo nomine, quod magnos alèdis exercitiis sumptus faceret. Qui autem ex largitione Populi vel Principis Stipendiaria, vel Tributaria habebant prædia, domini illorum non erant: Verum dominiū aut apud Populum erat aut apud Principem, sed vsu fructū eorum habebant, & plenissimam detentionem, Ita vt & transferre possent & ad heredes transmitterent. Nam Italicorum fundorum dominiū quoque, domini dominiū habebant. Et hæc quidem olim. Hodie verò Imperatoris nostri constitutio, nullam esse vult differentiam Italicorum, & Stipendiariorū vel Tributariorū. Sed si is qui dominus est, rem suam tradat mihi, siue ex donatione, siue in dotem, aut ex alia quauis causa, velut ex permutatione: dominiū in me sine dubio transfert. Sed & si quis tradat id quod vendidit, non aliter transfert dominium in emptorem, quàm si emptor venditori pretium rei soluerit, vel aliter de pretio satisfecerit. Quid ita? quoniam pro se Titium dedit quempiam, qui pretium soluere re promiserit, aut etiā pignus pro pretio prestitit. Est autem hoc & lege Duod. Tab. cautum. Nihilque minus inuenias & iuris gentium esse, quoniam & naturalis iustitia ei adheret, quum apud omnes gentes equè obseruetur. In alijs igitur causis, is qui tradit, dominium transfert: In emptione, non aliter, quàm si pretium accepit, aut satis eo nomine factū est. Sed & si

H 5 vendit

LIB. II. INSTIT.

venditor, neque precium accepit, neque loco emptoris, expromissorem, neque pignora, sed fide emptoris contentus est, satis sibi pollicens fore, ut precium accipiat. Dicendum & hic est, dominium statim ad emptorem transferre. Facta autem traditione, nihil inter est, is ne, qui dominus est, tradiderit: an voluntate eius, alius. Hac ratione, si cui liberam potestatem fecero, rem meam ut volet, administrandi, & is ex his negocijs rem vendiderit, tradideritque: in accipientem transfert dominium. Nam voluntate domini id iudicere videtur. Invenire est, & species quasdam seu casus, in quibus & sine traditione, nuda tantum voluntas dominio transferendo sufficiat. Veluti cum modavi tibi librum meum. Locavi tibi fundum meum. Deposui apud te mensulam meam. Si postea huiusmodi tibi vendam, aut donem, simul unam cum donatione aut emptione, dominium te eorum facio, idque traditione non accedente. Nam quum ante apud te naturalis dictarum rerum fuerit possessio detentatione, ob hoc solum, quod rem meam tuam esse velim, statim dominium eius tibi acquiritur, perinde atque si ea causa donationis, venditionisve, specialis traditio intercessisset. Varias in horreo merces repositui. Tu mecum egisti, ut eas tibi venderem. Cum tractu celebrato, soluisti precium. Si ego claves tibi horrei, quam ab eo haud longe abessem, tradiderim, statim sis mercium dominus.

Interdum voluntate mea transfero dominium, & in personam incognitam, de qua rogatus suam te traditionem sine post traditionem, dicere omnino non possim, quoniam ea quaeque sit. Id autem contingit in Praetoribus & Consulibus, qui pro more, vel in processibus vel in spectaculis, iacere quaedam solent in vulgus: & dominus sit statim, qui acceperit. Quavis, is qui iacit, ignoret, quid eorum quisque

DE RERUM DIVISIONE 54

quisque sit accepturus. Unde & illud liquet, si rem meam asperner, & ex possessione mea vel detentatione abijciam, statim eam occupantis fieri. Id Veteres dixerunt, Pro derelicto. Pro derelicto, id est, & habetur, quod dominus ea mente eoque animo abijcit, ut id patrimonij sui esse nolit. Itaque profecto statim dominus esse desinit.

Aliud est in his rebus quas coorta inter navigandum tempestate, ut onus navis leuius reddatur, in mare nauigantes eijciunt. Haec enim quavis abiectione, abijcientium manent. Palam est enim, eas non hac mente eijci, quod illi eas sui patrimonij esse amplius nolint, sed magis, quod cupiant unam cum nauis, disserimen maris effugere. Quapropter, si quis eas res fluctibus expulsi, aut in mari natantes excipiat animo lucrandi aut interuertendi, furtum committit. Consimiles his & illae res sunt. Veluti exempli causa. In locum quempiam proficisci volebam: Habebas tu carrucam, qua ego iter celeriter conficere poteram. Rogavi te, ut liceret accedere, & res meas imponere, quod maturius, ubi esse volebam, venirem. Id tu mihi promisisti, siue precio, siue etiam sine precio. Res meas carruca imposui. In itinere, & currente carruca, evenit ut aliquid rerum mearum me ignorante de carruca decideret: non fiet hoc reperientis, sed mihi dominium servatur. Datur enim mihi actio eo nomine in rem, ad exhibendum. Furtique & condictio furtiva, ea autem est actio quaedam, vindicationi similis, & evictio adversus fures.

DE REBUS CORPORALIBUS & INCORPORALIBUS. Titul. II.

DICTUM

LIB. II. INSTIT.

Dictum est supra, de rerum diuisione, Quasdam enim esse naturales siue Iurisdictionum, Quasdam publicas, Quasdam vniuersitarias Quasdam nullius. Pleraque singulorum. Dicitur etiam multis modis fieri, vt dominium rerum acquiramus. Et naturales modos enarrauimus hosc. Venationes, Hostium spolia, Repertos in maris litore lapillos aut gemmas. Quae ex animalibus nostris nascuntur, & alluionem: & Insulam siue in mari, quod rarius est, siue in flumine, quod frequenter enatam. Ad haec & proximum esse, a quo quem flumen reliquerit: & ita speciem ex aliena materia conficere, vt confecta, ad pristinam materiam reduci nequeat: & ex sua & aliena materia aliquid efficere: & alienam purpuram suo vestimento intexere: et duorum materiam vel eiusdem vel diuersi generis, ex voluntate dominorum aut fortuito misceri: aut plurium dominorum frumenta, voluntate ipsorum in vnum acerum confundi, Non item si vno tantum volente aut casu id accidat: & regulam dictam, Subiecto cedere superficiem, vt in non vna specie visum est. Cuiusmodi est, quum ex aliena materia in solo meo edificatum est, aut ex materia mea in alieno solo domum erexit: aut alienam arborem in suo quis agro plantauit, aut arborem suam in aliena terra, Ita vt radices ageret. Quod obtinuit & in serendo frumento: & in literis, quae chartis aut membranis meis inscribuntur. Contrarium esse in imagine. Illic enim aliena tabula, picturae cedit. Est & inter naturales acquisitiones, ab eo qui dominus non sit, bona fide fundum accepisse. Haec enim bonae fidei possessio, sufficit vt quis fructuum consumptorum dominus fiat. Praeterea & thesauri inuentio, aut totum aut partem inuentori tribuit. Per traditionem quoque secundum quod constitutum est, natura

lis

DE REB. CORP. ET INCORP. 55

lis acquisitio est. Sed haec quidem nobis omnia de corporalibus dicta sint. Porro quoniam rerum aliae corporales sunt, aliae incorporales. Est autem corporalis, quae & nomine cognoscitur, & sub tactu oculisque recidit: veluti fundus, domus, vestis, seruus. Incorporalis vero quae sola mente intelligitur, neque sub tactum, neque sub oculos recidit. Tractatu habito de Corporalibus, dicamus & de incorporalibus. Incorporale est autem, quod in Iure consistit: vt hereditas. Et quid est hereditas? Est ius quoddam certis modis constitutum, sed intellectu comprehensum, quod alieni patrimonij vniuersalem dominum me efficit. Deinde & vsusfructus. Est autem vsusfructus, ius quoddam certis modis constitutum, quod efficit vt in proprietate alterius, ego re vtam & fruam. Ad haec & obligationes quocumque modo contractae. Multi enim sunt contrahendae obligationis modi, vt in sequentibus docebimur. Et quid est obligatio? Est iuris vinculum, quo quis quidem facere cogitur, quod facere debet. Neque vero dixerit quisquam, Quod in hereditate & res corporales inveniuntur: Nam habet hereditas & seruos, & fundos, & aedificia, & libros. Sed & vsusfructus habet in se fructus, qui ex fundo percipiuntur, qui vtiq; corporales sunt. Ad haec, quod ex obligatione nobis debetur, plerumque corporale est: veluti fundus, seruus, pecunia. Dixi plerumque, quoniam vt ex his quae sequuntur discemus, saepe & incorporale est, quod ex obligatione petimus. Ne quis ergo dixerit, Hereditatem, vsusfructum, & obligationem, corporalia esse, quia res quae in illa cadunt, corporales vt dictum est, sint. Nam ius ipsum, quod mihi potestatem facit, in vniuersum, alienum patrimonium accipiendi, aut ex alieno fundo fructus colligendi, aut quod mihi debetur, exigendi, spectandum est: quod

vtrique

LIB. II. INSTITV.

vtiq; incorporeale est, quāuis circa corporalia vetur. Inter Incorporalia, sunt & seruitutes (quæ vocātur) vrbānorū & rusticorum p̄diorum. Et quid est seruitus vrbāni p̄dij? Est ius quoddam certis modis constitutum, sed intellectu compr̄hensum, quod efficit, vt vicinus vrbānus, vicini onera sustineat. Seruitus rustici p̄dij est, ius quoddam certis modis constitutum, sed intellectu compr̄hensum, quod efficit, vt vicinus rusticus, vicini onera sustineat. Ad hæc est & vsus. Et quid est vsus? vsus ab vtendo dicitur. Et est ius quoddam certis modis constitutum, sed intellectu compr̄hensum, quod efficit, vt in aliena proprietate, ego re vtar, sed vtar tātum. Præterea & habitatio. Et quid est habitatio? Est ius quoddam certis modis constitutum, sed intellectu compr̄hensum, quod efficit, vt liberè in aliena domo habitem, ab vsu & vsu fructu separatum.

DE SERVITVTIBVS.

Titul. III.

Dicamus primo de seruitute rustici p̄dij. Et definitionē quidē nosti. Necessarium igitur species dicere. Seruitus rustici p̄dij est, iter, actus, via, aqueductus. Et qd est iter? Verbi gratia. Habebā ego fundum, habebas & tu fundū in propinquo: quū in meū ire vellem, opus erat mihi magno circuitu. Rogauit te, vt mihi iter cōcederes, hoc est, vt mihi per tuū fundū ire liceret. Nā hæc via cōpendio ducebat in fundū meū. Tu mihi iter cōcessisti, vt trāsire possim, sed neq; cū iumento, neq; cū vehiculo. Actus ab agēdo iumento dicitur, verbi gratia, quū rogabo te, vt mihi per fundū tuū trāsire liceat, cū iumento vel vehiculo. Qui igitur iter habet, actū nō habet, Nā cū iumento aut vehiculo trāsire nō potest. Qui verò actū habet, habet

DE SERVITVTIBVS.

habet & iter. Potest enim & solus & cū iumento transire. Via est ius eundi & habēdi iumenta. Via igitur eadem habet, quæ & actus. Sed in ceteris est differentia, sicut in Digestis docebimur. Aqueductus est, ius ducendi aquā per alienū fundū. Verbi gratia. Habebas fundū aquis abundantē, habebam & ego fundū in vicino aquis indigentē. Rogauit te, vt mihi liceret, ex fonte, qui in tuo oritur, aquā in fundū meū ducere. Id tu mihi cōcessisti. Hęc seruitus dicitur aqueductus. Nunc dicamus seruitutes vrbānorū p̄diorū. Seruitutes vrbānorū p̄diorū sunt, quæ edificijs inherēt. Vnde & Latinè vrbānorū p̄diorū dicitur. Edificia enim omnia, vrbāna p̄dia appellātur, quāuis in villa sint. Et quænam sunt seruitutes vrbānorū p̄diorum? vt onera vicini sustineā. Eę aut sunt hęc. Habebam ego domū, habebas & tu in vicino domū. Rogauit te, vt mihi liceret, trabes meas in parietē tuam immittere, aut stillicidia mea, vel canales aquarum in tegulis meis collectarū, in gēdes tuas vel arcam projicere? Aut tu ius huiusmodi habebas in gēdes meas, & rogauit te, ne stillicidia tua aut canales in domum vel arcam meā projiceres. Aut rogauit te, vt mihi tale ius cōcederes, ne tibi liceret domū tuā altius tollere, et ita luminibus gēdiū mearū officere. *Inter seruitutes rusticorū p̄diorū (Nā illuc recurrēdū est) dicitur quidā meritō numerari & aqueductū, vt scilicet mihi liceat, in fundo tuo versari, & ex fonte, qui ibi oritur, aquā haurire. Item vt pecudes meas ad aquas tuas appellā, aut vt ibi pascant, quoniam forte gramine fundus tuus abundat, aut vt calcē coquam vel arenā tollā. Porro ideo seruitutes hęc dicuntur rusticorū & vrbānorū p̄diorū, q̄ sine p̄dij rusticis vrbānis cōsistere non possint. Nec enī potest q̄s̄p̄ seruitutē p̄dij vrbāni rusticis acgrere, nisi q̄ p̄dij habet

Aqueductus
stū) in Græcis est ἀκτὴ
αἰσθητὴ, quod nihil
ad rem facit. Ideo
aut ἀκτὴ
αἰσθητὴ λέγεται
gēdum est:
aut forte
ἢ γὰρ
(quoniam necid male
cōuenit huic loco)
tale aliquid

LIB. II. INSTITV.

habet vrbānum aut rusticū: necq̄ rursus quisq̄ de
bere aliquam dictarum seruiturum, nisi qui p̄gredia
um habet vrbānum vel rusticum.

Quod si quis vicino seruitutem velit constitu
tuere, p̄actionibus atq̄ stipulationibus id efficere
potest. Nam vbi conuenerit de seruitute constituē
da, stipulatur is, qui ex constitutione eam acceptu
rus est. Spondes manere constituta seruitute: Et si
non maneat, spondes dare mihi nomine p̄cenz aut
reos centum? Potest quis etiā in testamento herede
dem suum damnare, dicendo: Damno te heres ne
gdes altius tollas, vt luminibus vicinæ domus nō
officias. Aut damno te heres, vt vicinum patiaris
tignum in parietem tuū immittere, aut vicinum in
tuas ædes stillicidium proijcere. Aut, vt permittas
vicinū itineris seruitutē vel actus, habere per fun
dum tuū, aut ex eo aquam ducere in fundum suū.
Sic itaq̄ constituitur seruitus, P̄actis, stipulationi
bus, & in testamento.

DE VSVFRVCTV.

Titul. IIII.

Post seruitutes vrbānorū & rusticorum p̄ro
diorū, differamus nunc de Vsumfructu. Et quid
dem nosti, quēadmodum in superioribus de
finierimus, quid esset Vsumfructus. Nō absu
dum tamen fuerit, & aliā definitionē addere. Vsum
fructus est. Ius quoddam, quod efficit, vt rebus ali
enis vtar & fruam, quantum tamē fieri possit, salua re
rum primitiuarum principaliumq̄ substantia. Etenim
nim quum Vsumfructus, quāuis incorporalis sit,
de rebus tamen corporalibus p̄ædicetur, necessē
est & ipsum vnā cum re corporali perimi. Verbi
gratia. Concessi ego tibi vsum fructum serui mei,
& tu quidem es vsumfructuarius, ego verō propri
etarius: quādiu superest seruus, vsumfructus consti
tuit.

DE VSVFRVCTV.

57

stit, illo aut mortuo, & vsumfructus extinguitur.

Separationem igitur habet Vsumfructus a pro
prietate: multisq̄ id modis accidit. Veluti in hac
specie. Vsumfructū tibi fundi mei legauī. Hæres
quidem eius habet proprietatem, Legatarius ve
rō, vsumfructū. Aut item ex cōtrario: Legauī tibi
fundum deducto, hoc est, retento vsumfructu: Hic,
Legatarius quidem habet proprietatē, hæres verō
vsumfructum. Aut iterum, alteri legauī vsumfru
ctū, tibi proprietatē. Et hæc quidem in testamento

Porrō autē sine testamento, si quis alteri velit
vsumfructum cōstituere, p̄actionibus & stipulati
onibus id efficere debet. Ne verō in vniuersum in
utiles essent proprietates, vsumfructu semper sepa
rato, placuit certis quibusdā modis extingui vsum
fructū & ad proprietatem reuertī.

Constituitur autē vsumfructus non tantum in
fundo aut edibus, sed etiā in seruis, iumentis & alijs
rebus, exceptis ijs, quę ipso vsu cōsumuntur. Harū
enim neque naturali neque ciuili ratione consistere
potest vsumfructus. Et quęnam sunt hæc res? Pu
ta vinum, oleū, frumentum, vestis. Quibus cōsimi
les sunt & nūmi, siue pecunia numerata. Nā & hi
ipso vsu, et assidue per mutatione, dū ab alio in aliū
transiūt, quodā modo extinguntur. Quoniā verō
ne procedere quidē in ijs vsumfructus dicitur, fa
ctū est S. C. censens & earum rerum quadam ratio
ne posse vsumfructum constitui. Etenim si quis
moriens, hæredem instituat, legetq̄ tibi mille solio
dos, aut mille sextarios vini vel olei, aut viginti
modios frumenti, in vsumfructū tantum. Tu lega
tarius accipiens solidos, vinūq̄ aut oleum, præter
naturam vsumfructus, dominus eorum sis. Nam
vsumfructus in aliena proprietate est. Sed quoniā
hisce in rebus secundum leges, vsumfructus non cō
stitit

LIB. II. INSTITV.

fit, mirum non est, si neque regulæ in usufructu ceptæ, hic obseruentur. Nam usufructus (ut dictum est) in aliena proprietate est. Sed satisfabis mihi, de tanto restituendo, quantum & accipis, si contingat, ut moriaris, aut capitis diminutionem patiaris. Neque verò in his tantum, quæ dicta sunt, procedunt hæc, Verum etiã in cæteris, ut in vestimentis, in cetera, aut ubi denique usus, rem qua de agitur, consumitur. Fit autem eorum dominus legatarius, si & æstimatione eorum in eatur (Quod de pecunia non dico, Nam pecunia non æstimatur, Per eam enim cetera æstimationem accipiunt) cautionem præstante Legatario, ut quum mortuus fuerit, aut capite minutus, æstimatione earum rerum restituatur. Non igitur Solent natus, qui hæc censuit, Vsumfructum in his constituit, quoniam ne potuit quidem, sed inuento cautionis, quandam quasi vsumfructum introduxit.

Extinguitur autem usufructus, morte usufructuarii, & duabus capitis diminutionibus maxima & media. Item non utendo per modum consuetudinis, aut tempus constitutum. Quæ omnia Imperatoris nostri constitutio amplexa est. Similiter extinguitur usufructus, Si usufructuarius, vsumfructum proprietario cedat: Extraneo enim cedens nihil agit, & inefficax est talis cessio. Sed & si contra usufructuarius proprietatem acquirat, simili modo constituitur. Vocatur autem hoc, consolidatio, hoc est *Consolidatio*. Quoniam in vnum conueniunt usufructus & proprietas. Quod si quis ædium habeat usufructum, ex quo vel incendio consumptus sit, vel terræ motu subsederint, vel vetustate conciderint, usufructus extinguitur, sic ut sine nudi quidem solli, siue area usufructus usufructuario relinquatur, quoniam ei non soli, sed ædium usufructus erat constitutus. Extinctus autem usufructus aliquo

DE VSV ET HABITA. 59
ex dictis modis, ad proprietatem recurrit. Et ex eo tempore dominus rei plenam in ea incipit habere potestatem, hoc est, fructus capere potest. Nam antè, quum fructus capere non posset, non plenam videbatur habere in re potestatem.

DE VSV ET HABITATIONE. Titu. V.

Post seruitutes & vsumfructum, Consequens est dicere de vsu & habitatione. Vsus ipsidem modis constituitur, & ipsidem extinguitur, quibus usufructus. Minus autem lucri est in vsu quam in usufructu. Nam qui vsum fundi habet, nihil amplius habere potest, quam ut oleribus ibi natis, pomis, floribus, fœno, stramentis & lignis, quantum vsui quotidiano satis est, utatur. Eatenus quoque vsuario in fundo herere licet, ut neque fundi domino molestus sit, neque ipsi, per quos opera rustica fiunt, impedimento sit. Vsum autem vendere, locare, aut gratis alteri cedere, non licet, quum usufructuarius omnia hæc facere possit.

Item, is qui ædium vsum habet, eatenus potestatem habere intelligitur, ut ipse tantum habitet, non ut in alterum habitationem transferat. Vnde quaestum est, an amicum recipere liceat: Et placuit, posse. Concessum autem ei est habere in habitatione, uxorem, & liberos, sed & libertos. Quin etiam & alios quamuis essent liberi, quibus non minus quam seruis utatur, velut mercede conductos. Quod si mulieri vsus ædium relictus sit, potest ibi sine dubio cum viro habitare.

Item si vsus mihi sit concessus serui, ego solus operis eius & ministerio uti possum. Idemque est & si iumentum vsu habeam. Quod si pecorum vel ouium mihi vsus legatus sit, neque lacte, neque hagnis, neque lana ipsarum, uti concessum est.

LIB. II. INSTITV.

Hæc enim in fructu sunt, hoc est, vsus fructus sunt, non vsus. Sed in hoc tantū mihi prodest vsus ouis q̄ possim eas in fundum meum mittere, & eū ita stercoreare. Nam ouium sumus, fundum reddit feruilem & pinguem.

Ouin finis

Si sui habitatio legata, vel alio modo constituta sit, neq; vsus id videt, neq; vsus fructus, sed quæ si ius quoddam proprium. Questum est autem, an qui habitationē haberet, alteri eam posset locare. Et quum multi Iurisperiti contradicerent, ac solus Marcellus locare p̄mitteret, facta est religiosissima Imperatoris nostri constitutio, quæ hanc cōtrouersiam decidit, approbata Marcelli sententia, propter vtilitatem rerum, permittētis non ipsum tantum habitare si velit, sed etiam alteri locare.

habitatio locari p̄

Hæc de seruitutibus, vsu fructu, vsuq; & habitatione disseruisse sufficiat. De hæreditatibus autem & obligationibus, suis exponemus locis. Quoniam verò dictum est summam quibus modis naturali res acquiramus, Necessarium est nunc dicere, quibus modis legitimo ac civili Iure aliena acquirere possimus.

DE VSVCAPIONIBVS ET

longi temporis præscriptionibus,

Titul. VI.

Quum dictū sit, de naturalibus acquisitionibus, tractemus & de Civilibus. Quod igitur is, qui suam mihi rem tradit, ad herentia dominiū transferat, in cōfesso est. Quid autem si alienā mihi quis rē, cuius nō sit dominus, tradat? An trāsferat hic dominiū? Et dicimus, q̄ nequaquam. Quomodo enim, quod nō habebat? Quid ergo? Possessionē in me aut detērationem, quā habebat trāsulit. Nec ea parua res est. Nā si bona fide accipiā. Est autē bona fide accipere, si credam eū dominū

Bona fide accipere

DE VSVCAPIONIBVS.

minū esse, qui vendidit, aut donauit, aut ex alia iusta causa, velut ex permutatione dedit. Olim quidem, si res erat mobilis, anno elapso, dominus fiebat, siue in Italia, siue in prouincijs agerē. Sin verò immobilis per biennij lapsum, quū fundus aut domus esset in Italia, vsucapiebatur à me, ex lege Duod. Tab. & mei dominiū fiebat. Nec verò iniquam esse legem aliquis existimauerit, q̄ alter per vsucapionem hoc est temporalem possessionē dominus efficeretur, & alter dominio rerum suarum priuaretur. Id enim adinuētum est, ne res ipse perirent. Namq; vnusquisq; ignorās, num verē esset dominus rei, quam possideret, nullā omnino ei curam impendebat, semper timens ne quando verus dominus veniret, & eam sibi auferret. Et ea de causa socordes quoq; erant mortales, & per socordia ipsorum, sine cura sollicitudineq; res erant, quod quū esset, illud quoq; meritō eueniebat, vt corrūperentur, & pessum irent. Perspecta igitur hac hominū cogitatione lex Duod. Tab. in re mobili tēpus anni statuit: in immobili, biennij: Intra quod nisi dominus adesset, res à possessore auferri nō posset. Nec id admodum indignantibus dominis. Sufficiebat enim ijs anni & biennij tempus ad inquisitionē rerū suarū. Et hæc quidem lex Duod. Tab. Imperator verò noster meliore & humaniore sententia vsus, sanxit, ne tā facile tamq; maturē, rebus suis domini defraudarētur. Neq; iterum certo loco beneficentiam suam coangustauit, sed generalē ea de re promulgauit cōstitutionē. Qua cautū est, vt res quidem mobiles vbiq; elapso trienio vsucapiantur: Immobiles verò per longi tēporis possessionē. i. si presentes sint domini, decēnio: Sin absentes viginti annis elapsis. Verbi gratia. Fūdū tradidisti mihi, aut domū ad Titij spectāre, quū te dominū eius

LIB. II. INSTITV.

eius putarē, & ita bona fide rē accipiēti. Si presens est Titius, decēnium mihi ad vsucapionē sufficit. Sin verò peregrinē, viginti anni. Hęc autē nō de ijs tantum, quę in Italia sita sunt immobilia, constituta sunt, sed & in ijs, quę in Prouincijs: ac olim stipendiaria aut tributaria appellabātur, & vt breuiter dicā, in tota terra eius imperio subiecta. Vbiq; tamē bonę fidei possessione precedente. Quoniā verò dictū est, bonę fidei possessore vsucapere posse. Inuenire est casus, in quibus vsucapio non procedat. Verbi gratia. Si quis liberā personā possideat, aut rē sacrā religiosāve. Nā quia dominū addicit vsucapio, hęc autē in dominū nullus recidunt: meritō, nec vsucapioni subiiciuntur. Idem dicitur est, si quis alienū fugitiuū possideat: neq; enim vsucapione subiicitur. Neq; itē res furtiue, neq; vi possessa: etiā si q̄s decē aut viginti annis eas bona fide possederit. Hęc autē ita accipe, vt furtiuas inreligas, in mobilibus: vi possessas, in immobilibus. Nā furtiuarū rerum vsucapionē inhibuit lex Duode Tab. & lex Attilia. Vi possessarū, lex Iulia & lex Plautia. Quū te igitur aliquis cōsultit, num ille, quod ex vāditione possidet, vsucapere possit: Id te antē omnia querere oportet, bona fide an mala possideat. Et vbi intellexeris bona fide possidere: ad secundā mox quęstionē decurre, & roga, num sacra sit res: num religiosa? num libera persona? nū furtiuū? nū vi possessum? Et si qd eorū inueneris, dic vsucapionē nō procedere propter vitium rei inherēs qm̄ furtiua est aut vi possessa. An igitur fur q̄ ve per vim possidet, vsucapere potest? Forte incōsulte prosliens, dices nequa q̄: propter vitium, quod rei adheret: Nā furtiua est, aut vi possessa. Verū id te dicere nō oportet. Ordinis enim es oblitus. Sed dicere debes, vsucapionē non procedere, propter priorē

Casus in
quib. vsucapio
nō procedat

NB

DE VSUCAPIONIBVS.

priorē rationem, quoniā mala fide possidet. Nouit enim furtiuā esse, aut vi possessam. Quod si fur quive per vim possidet, eā rē alteri bona fide accipienti tradat, tunc ex priori respōsione, cum bona fide possideat is, qui rē possidet: vsucapio non impeditur, sed propter vitium rei inherēs prohibebitur: Nā furtiua est, aut vi possessa. Et quid est furtiuū? Furtiuū est, non solum, quod noctu aut interdū clam furripitur, sed etiā quęcuq; res mobilis aliena, quę inuito domino cōtrectatur. Contrectare autē est, vt dominū circa rem versari, & omnia in ea agere, quę domini solent. At qui, si verū est quod dicimur, nunq; res aliena vsucapietur. Quicūq; enim rē alienā possidet, inuito domino eam contrectat. Sin autē inuito domino cōtrectat, furtiuā reddit. Quod si furtiua est, prohibetur vsucapio. Vitio igitur laborat definitio, & adijciendum est ei, malo animo, & dicendū. Furtiuū est, non solum quod noctu vel interdū clam furripitur, sed omne alienū mobile, quod malo animo inuito domino cōtrectatur. Sic enim definitio, sine defectu ac vitio est, At qui, quamuis hoc addito, inuenio tamen cur vsucapio non procedat. Nam qui rem alienam inuito domino possidet, profecto malo animo eam contrectat, & furtiuam reddit. Sed verum hoc nō est: Fieri enim potest, vt rem alienam quis contrectet inuito domino, & furtum tamē non committat. Velut in hac specie. Commodauit Titio librū meum, aut seruum meum locari, aut lancem apud eum deposui. Defunctus est hic, te hærede. Tu ea in hereditate inuenisti, & hæreditaria esse putasti: vādidisti alicui bona fide accipienti, aut donasti, aut in dotem dedisti. Ecce rem alienam, & inuito domino contrectas: Furtiua tamen non fit, quoniam malus animus abest.

Furtiuū?

LIB. II. INSTITV.

Quapropter, is qui accepit, sine dubio rē vsucapit et, quoniā & bona fide possidet, & res abest à vitio. Neq̄ enim dicere possumus, Hērēdē, qui bona fide vādidit furtū cōmittere. Id & in alia specie inuenire est. Vsum fructū tibi ancillę meę concessi. Vsum fructus autem ancillę in opera manuum, & ministerio eius est. Ea apud te enixa est, Paulam est, partum eius mihi domino acquiri, vt in superioribus dictū est. Tu tamen existimās partum ancillę ad te vsufructuarium spectare, vādidisti, aut donasti eū. Ecce & hic inuito domino fecisti, quoniā tamen malo animo vacabas furtum eo facto nō cōmittitur. In vniuersum enim id scire debes, Furtum sine malo animo non fieri. Furtum (inquit) sine affectu furandī non cōmittitur. Et pauca ego tibi species enarraui: Sed rerum ipsarū varietates atq; circūstantię, multas alias producere poterunt, in quibus aliquis rem alienā inuito domino alienabit, nec tamen furtiuam reddet.

Et hęc quidem de furtiuis. Porō res vi possessa, ex facto vim inferentis estimāda est. Vt si quis me aggressus, vi ex dibus meis aut fundo me expellat: Nā quid furtiuū sit, ex Iuris regulis cognoscitur. Si te igitur vi ex re immobili expellā, non possum eam vsucapere: Quoniā mala fide possideo. Sed & si quis bona fide eam à me accipiat, non vsucapit, propter vitium quod rei inest. Est enim vi possessa. Quōd si nullo vis illatę vitio laboret, is qui eam bona fide accipit, vsucapere potest. Et qualiter id cōtingat, dicere necesse est. Habebat aliquis fundū eū peregrinē profectus vacuū reliquit, aut etiā præsens, nullā eius curā habuit, aut mortuus est sine successore, neq; quisq; omnino hereditatē eius adiit. Ego cōspicatus vacātem esse hunc fundum, nec à quoquam possideri, In possessionem eius intraui vsuca

Res vi
possessa

DE VSUCAPIONIBVS.

61

vsucapere eā nullo modo potero. Mala enim fide possideo, sciēs esse alienū. Quōd si eū alteri tradam bona fide accipiētī, procedit vsucapio: & longū tēp^{us}, dominū ei, vt dictū est, acquirit. Quoniā neq; prior respōsio vsucapionē impedit, q̄ppe quū bona fide possideat. Neq; rursus posterior, Abest enī res à vitio. Atqui dicere possit aliquis, furtiuā rem esse factam, Nā quū ego sciēs esse alienū fundum, eum tamen vādam, furtiuum videor facere. Sed falsa est ratio hęc: quoniā rerū immobilium furtum non committitur. Sublata est enim & explorata à Ciuili Iure sententiā quorūdam Iuriconsultorum existimantium, in rebus immobilibus furtū committi. Sed neque res vi possessa est, quoniā neq; facinus vim inferentis consequutum est.

Reliquum est ergo, vt qui eam bona fide accipit, decem aut viginti annis elapsis, dominus fiat, quū & cōstitutionibus adiuetur, quę dicūt: Longam & indubitatam possessionem nulli auferri debere.

Dictum est, res furtiuas & vi possessas vsucapere non posse. Aliquando tamen eę in vsucapionem cadūt. Veluti, si in domini potestatem reuertę fuerint. Tunc enim vitio, quo tenebantur, liberantur, & in vsucapionis causam redeunt. Verbi gratia. Seruum tu mihi Titij, quem surripueras, aut fundū quem vi obtinueras, vādidisti: Impediebatur ius vsucapionis. Euēnit, vt medio tempore possessio eius à me ad Titium dominū transfret, Statim furtiuę esse res aut vi possessę desinūt. Quapropter si postea ego possessionem earū nanciscar, nihil obstat quo minus vsucapiantur. Hęc habeto in modum pręuicę inspectionis, veluti pro fundamento quodam. Si quis testamento facto moriatur, is ei succedit, quem hāredem scripserit. Sin verō intestatus, ad successiōnē eius venient liberi, si qui sunt:

I 5 post

LIB. II. INSTIT.

post hos si non extant, agnati: & sunt hæredes. Si agnati defunt, cognati, & sunt bonorum possessor res. Quod si nulli eorū supersint, aut hæreditatem nō admittant, vacantia fiunt ea bona, & fisco acquiruntur. Et quicumq; actionem habet aduersus defunctum, qualiscūq; ea sit, siue in rem siue in personam, siue hypothecaria, eam intra quadriennium aduersus fiscum proponet.

His ita veluti pro fundamento quodam præcognitis, vide deinceps cætera. Suprà diximus res furtiuas & vi possessas, vsucapi non posse. Inuenias & aliud, quod vsu non capiatur: Veluti, res fœscalis vsucapi non potest. Scribit tamen Papinianus: Si quis sine successore moriatur, bonaque eius fiant vacantia, & aliquis antequam bona fisco denuncientur, quædam ex iis mihi vëndat & tradat bona fide ementi, procedere vsucapionem. Non dum enim res fœcales fuerunt, quæ in patrimonio um fisci versæ non sunt. Hoc nanque non solum Pius Imperator, sed etiam Diui Seuerus & Antoninus rescriserunt.

Nouissime autem & hoc scire oportet. Rem vsucapiendam talem esse debere, vt nullum in se vitium habeat, vtque item bona fide ematur, aut ex donatione capiatur, vel etiam alia ex causa conparetur.

Sed et veram esse possessionis causam oportet. Error enim falsæ causæ, locū vsucapioni non præbet. Veluti, Possidebam rem, quam emisse me putabam, nec emerā, aut donatam esse mihi, nec erat donata. Nam falsa possessionis opinio, vsucapionem impedit.

Fundum alienum bona fide aliquis possidebat, & opus erat longo tempore vt dominus fieret: & post octo fortè aut nouem annos mortuus, hæredem

DE VSVCAPIONIBVS.

62

dem Iure Ciuili, aut Iure Prætorio bonorum possessorem habuit. Hæres huius aut bonorum possessor, si reliquo tempore possideat, ita rem habebit, vt auferri ab eo non possit, etiam si fundum esse sciuerit alienum. Nam possessionem bona fide inchoatam, mala fides successoris non vitiat.

Quod si contrā, mala fide alienum fundum quis possederit, hæres eius aut bonorum possessor, etiam si alienum esse ignoret, nō iuuabitur, propterea quod initium possessionis, cum mala fide apud defunctum fuerit. Hæc de longo tempore dicta. Religiosissimi nostri domini constitutio etiam ad vsucapionem produxit, vt à defuncto bona fide inchoata possessio in re mobili, et successori proficiat ad implendam vsucapionem, & tempus eius confirmetur, quamuis successor alienam esse sciuerit. Ex contrario quoque vt mala fide inchoata possessione à defuncto, hæredem bona ipsius fides in possidendo, non iuet.

Sed & si quis bona fide rem alienam emerit, temporèque aliquo possederit, demum vëndiderit. Possederit & is, qui eam iterum de emptore emit. Coniuncto vtriusque personæ tempore possessionis, secundo emptori dominium eius acquiritur. Sic enim Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

Emissa est & constitutio à D. Marco in modū Edicti, qua cauetur, vt qui rem alienā à fisco emerit, elapso quinquennio dominus eius fiat. Edictum hoc necessarium erat iis, qui minore tempore, quam quinquennio, domini eius, quod emerāt fieri non poterāt: Veluti, quia fortè furtiuum erat, & post tempus quinque annorum, conuentus emptor, præscriptione repellebat agentem. Et hæc quidem Diuus Marcus.

Exitit

LIB. II. INSTIT.

Extitit autem & D. Zenonis constitutio, dicitur
Eum, qui a fisco emerit, aut dono acceperit, aut ex
permutatione comparauerit, statim securum fieri, &
potiorem auferre calculum, siue experiat, siue con
ueniatur. Ipsum vero rei dominum, usque ad quadri
ennium actionem habere aduersus fiscum. Atque
hac non in proprietate tantum, sed etiam in pigno
re vel hypotheca, eadem constitutio pro lege tradi
dit. Itaque neque dominus rei, actionem in rem, ne
que creditor Seruiana de rebus a fisco alienatis, sal
uas habebunt post quadriennium. Extat & princi
pis nostri constitutio, quam nuper emisit, qua cau
etur, ut eadem obseruetur, in iis quoque serenitas ipsius
alienauerit, aut religiosissima domina nostra, quae
cunque Zenonis constitutio, in fiscalibus aliena
tionibus introduxit.

DE DONATIONIBVS. Tit. VII.

EST & alius modus acquisitionis, Donatio
De qua tractare necessarium est. Meminimus
eius, velut obiter, & supra, verum nunc per
ctam de ea instituiamus doctrinam. Donatio
num igitur duo sunt genera, quarum vna mortis
caussa dicitur, & altera inter viuos. Et mortis cau
sa donatio est, quae per mortis cogitationem fit.
Veluti si quis periculosam aggressurus navigatio
nem, aut iter infestum feris, latronibus, hostibus ve
ingressurus, donet aliquid, ut si quid donati huma
nitas contigerit: ei, qui accepit, extorqueri donatio
no non possit. Sin vero prior decesserit is, in qua do
natio collata est, liceat donati, quod donauit repe
re. Quod si poenituerit donante, donationem suam re
cipit, quemadmodum si prior decesserit donarius.
Haec autem mortis causa donationes, per omnia
ad exemplum legatorum redactae sunt. Nam olim
dubium erat inter Iurifconsultos, donationibus an
legatis

DE DONATIONIBVS.

legatis similes essent: Et quum vtriusque quaedam ha
berent insignia, donationis inquam & legati, alij do
nationi esse simile, alij legati instar habere dicebant
donationem causa mortis. Sed prodiit constitutio
Principis nostri, quae hanc contentionem per
secuit. Sancitum est enim, ut per omnia ferè lega
tis exaequaretur. Dixi ferè, quoniam a viuente in
viuentem confertur. Constituatur igitur secundum
ea, quae diuina eius constitutione expressa sunt. Est
autem veluti in summa, Mortis causa donatio, quum
se quis mauult habere, quam eum cui donat: et eum cui
donat, lucrari rem mauult, quam haeredem suum.

Huiusmodi donationem & diuinus ille Home
rus Telemachum Piræo facientem introducit, In
Odysea, his versibus:

Πείραϊ, οὐ γὰρ τ' ἴδ' μερ ὅπως ἔσαι τὰδε ἔργα,
εἶπερ ἔμ' ἐμὲ μνηστῆρες ἀγίνωρες οὐ μεγάροισι
ἄλλοθεν κτείναντες πατρώια πάντα δάσοντι,
αὐτὸν ἔχοντά σε βόλοισι ἐπαυρέμερ, ἢ τίνα πῶνδ' εἰ
εἰ δ' ἔτι ἐγὼ τούτοισι φόνον ἔχω κῆρα φυκίσω,
δὴ τότ' μοι χαιροῦν φέριμ πρὸς δῶματα χαιρωμ.

Id est, si Latine transferas:

Piræe, incertus quoniam rerum exitus harum est,
Si tacita incautum stolidi me fortè necare
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:
Hæc ego te malo, quam illorum quempiam, habere.
Sin ego eos iusta meritos affecero clade,
Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

Cognita donatione causa mortis, dicamus de
reliquis donationibus, quae sunt inter viuos. Friunt
autem hæc nulla subsistere mortis cogitatione, sicut
et quae legatis comparantur. Porro has, ubi finem
acceperint, temere non licet reuocare. Perficiuntur
autem

LIB. II. INSTIT.

autem sine scriptis accipiunt, quum donator voluntatem suam, per literas aut etiam sine scripto declarauerit. Et quemadmodum venditor rem venditam tradere emptori cogitur, Ita et Principis nostri constitutio, Eum qui donare voluit, omnino quod donauit, cogit tradere, pleniter et perfectum robur donationis tribuit, etiam si traditio non sit sequuta. Neque vero id tantum de iis, in quos donationes conferuntur statuit Princeps, sed & quiddam aliud praeter hoc adiunxit. Nam quum veteres quidam Imperatorum constituisent, ut donationes quae ducetos solidos excederent, actis interuenientibus insinuarentur, ipse sanciuit, ut usque ad quingentos solidos donatio & sine insinuatione, valida esset. Inuenit adhuc donationes quasdam, quae neque si summam quingentorum solidorum excedant, actorum insinuatione indigeant, sed robur eas & vires habere iussit. Multaque praeterea & alia ad vberiore exitum, & robur donationum inuenit. Sed ea omnia facile reperiet, qui diuinas eius constitutiones velit euoluere.

Illud autem sciendum est, quod & si plenae ac perfectae sint donationes, secundum modos iam relictos, si tamen ingratus probatus fuerit donatarius, in eum a quo beneficium in ipsum collatum est, Constitutio Principis nostri, potestatem fecit donatori, eas ex certis causis quae ingratitude ascribuntur, reuocandi. Ne, qui res suas liberalitatis causa, in alterum transtulit, damno iniuriaque ab eo afficiatur, cui donauit. Ingratitudinum autem modos & actiones per quas donationes reuocantur, facile est discere, si quis dictam constitutionem legat.

Est & alia species donationis inter viuos, quam veteres quidem Iurisconsulti ignorarunt, sed constitutiones Principum, qui post illos venire, introduserunt. Vocatur autem ante nuptias donatio,

DE DONATIONIBVS.

64

quam scilicet sponsus in sponsam confert. Habet autem tacitam in se conditionem, ut tunc demum vires habeat, & rata sit, quum nuptiae fuerint contractae. Porro ante nuptias vocata est, quae ante contractum matrimonium fieri debeat: non autem post nuptias. Nam in vniuersum, omnis prohibita est donatio constante matrimonio inter virum & uxorem facta. Sed prodiit constitutio sanctissimi Iustini, permittens, ut quemadmodum veteres tradunt, constante matrimonio dotem augeri posse, & si forte centum solidi in dotem dati essent, licere mulieri post tempus contracti matrimonii quocumque vellet addere, & dotem maiorem facere, Nec quisquam id donationem vocabat. Ita & vir donationem ante nuptias possit maiorem reddere. Ac permisit, ut vno partem suam augente, & alter idem faceret. Sed quum ita constitutio haec vellet, nomen donationis ante nuptias non erat conueniens, et dicebatur ante nuptias, quae tamen post nuptias facta esset. Itaque Princeps noster Religiosus, omni ex parte Ius Civile volens carere vitio, & aptare, quibus quibusque dare noxia laborans, constituit ut non solum donationes haec constante matrimonio augeri, sed etiam initium capere possent. Nam si ego uxorem duxero nulla in eam collata ante nuptias donatione, ob inopiam forte aut aliam quam causam, nunc vero constituere ei aliquam velim, nihil obstat quo minus id faciam. Hoc insuper sancito, ne post hac ante nuptias, sed ut propter nuptias vocetur donatio. In his igitur doti exaequata est donatio propter nuptias. Et quemadmodum non augeri tantum, sed etiam dari dos post contractas nuptias potest. Ita et donationes quae propter nuptias fiunt, non solum praecedant nuptias, sed etiam post eas contractas, vel ex parte fiant, vel initium sumant.

Dixi

LIB. II. INSTIT.

Diximus Ciuiles acquisitiones, tum eam que per vsucapionem fit, tum eam que per longi temporis possessionem. Quod si quis diligentius inquirat, inueniet & alium antiquiorē ciuilis acquisitionis modum. Vocatur is autem per ius accretionis. Et in hunc fiebat modum. Patrimus & Titius seruum habebant communem. Patrimus inuito Titio communem seruum manumisit vindicta, siue apud magistratum. Cautū erat iure Ciuili, non solum Patrimus in hac specie nihil agere, neque seruum seruitute liberare, sed etiam partem domini, quam in eo habebat amittere, & amissam iure accretionis ad Titium transire: & ita denique solum Titium fieri eius dominum. Sed quum hoc exemplo esset pessimum, & seruum libertate defraudari, & eos qui erga seruum humaniores esse uellent, damno affici: rursus eos, qui misereri eius & seruitute liberare nollent, lucrū capere, parte serui ipsius accrescente: Religiosissimus noster Imperator, inuidia id plenum iudicans, diuinam ipse viam remedium excogitauit. Per quam & Patrimus qui manumiserat, & Titius qui non cōsenserat, & seruus qui libertatem acceperat, constitutioni ipsius gratias agant. Seruum enim liberū esse iussit (quando & veteres legumlatores multa & aduersus communis regulas studio & fauore libertatis inuenerunt) ut & Patrimus libertatem a sese datam, ratam firmamque esse lateretur, & socij res in pretio seruatum indemnis, id ei secundum partem domini, quam habebat in seruo, restituentem manumissore. Sicut etiam in dicta constitutione comprehensum est.

QVIBVS ALIENARE

licet vel non licet.

Tit. VIII.

Nunc

QVIBVS ALIENARE LICET. 69

Nunc mirabiles quosdā casus enumerare est necesse: quando aut is qui dominus est, rem suam alienare nō possit, aut is qui dominus nō est, rem nō suam possit. Et primo de illo dicamus, quādo dominus non alienet. Veluti, Mulier quādam, quum viro nuberet, varias ei res nomine dotis dedit, dedit aurem & fundū. Et traditione facta, totius dotis eum dominum fecit. Vir igitur quicquid eorū, que in dotem accepit, alienauerit, dominium in accipientem transfert. Dotale verō fundū, id est, qui datus in dotem est, lex Iulia alienari prohibet, quamuis eius vir sit dñs. Sed & hoc lex Iulia vetabat, ne res immobiles intra Italiam sitæ, a viro inuita vxore alienarentur. Obligare verō eas ne volente quidem vxore poterat.

Sed absurdum hoc videbatur esse, Alienationem cōsentiente vxore recte fieri, vbi tamē res penitus ad alium abit. Hypothecas verō, vbi res in dominio mariti manebat, nec de cōsensu vxoris cōcedi. Verūm, dicimus ex tali cogitatione, ad hanc rationem prorupisse legem. Nouerat enim, vbi de alienatione fundi dotalis, quā maritus faceret, ad mulierem referretur, ipso auditu turbatum iri mulierem, nec inductum iri ut consentiret. Sin verō de hypotheca vxori maritus aliquid diceret, nō grauatim eam consensum præstaturam. Non iniuria ergo, rogatione sua, hypothecarum causam subuertit: Alienationem verō, vxorij consensus difficultati reliquit. Lex igitur Iulia, alienationem inuita vxore factam prohibuit, Hypothecam autem, & de consensu vxoris factam vetuit. Et locum hæc habebunt tantū in rebus immobilibus intra Italiam sitis. Imperator verō noster, vtilissime vtrunque commutauit, Nec enim in solis Italicis prædijs, verūm etiam in prouincialibus, prohibitam esse

K & in

LIB. II. INSTIT.

& interdīctam marito voluit alienationē vel obligationem rerū dotalium, etiam si rei gerendę mulier cōsentiat: Ne muliebris sexus imbecillitas, p̄nicipium rebus ipsis afferret.

Porrō nunc dicere oportet, quādo is qui dominus nō est, alienandi habeat potestatem. Id autem velut in hac specie cōtingit. Centū a te solidos mutuo accepi, fundumq; tibi meum in causam pignoris obligavi, ac conuenit, vt anno elapso, et debito non exoluto, pignus tibi v̄ndere liceat. Ecce hic, creditor quum dominus non sit, recte alienat. Si quis tamen rem diligentius inspiciat, nihil miri cōtingit. Nam ei debitor ipse qui dominus est, v̄ndere videtur: cui ex pacto cessatione facta in soluto debito, v̄ndere creditorem permittit.

Et olim quidem formam quandam habebant creditores, qua concessum iis fuerat, hypothecarum aut pignora v̄ndere. Sed emissa est Imperatorum nostri cōstitutio, quæ neq; creditores, in debitorum persequutione, impediri voluit: neq; debitores remere & inexcusse res suas amittere. Eleganter igitur adinuenit alienandi modum, per quem pignorum v̄nditio possit procedere. Quæ constitutio v̄trunq; beneficio affectit, tum debitorem tum creditorem. Modos autem quibus hæc fieri possint, facile est inuenire, si quis sacrā hanc sanctionē legat.

Sunt & alij qui res suas alienare non possunt. Vt pupillus & pupilla res suas alienare non possunt sine autoritate tutoris. Quapropter neque mutuum dant. Quid autem id sit, dicere est operæ pretium. Tu verò hæc habeto in modum præuicacis inspectionis, velut pro fundamento quopiam.

Definitio mutui est, Vt accipiens dominus fiat, & vt nobis obligetur, non ad eadem illa, sed ad alia eiusdem substantiæ & quantitatis. Ideo autem

QVIBVS ALIENARE LICET.

dixi, vt accipiens dominus fiat: nempe vt commō datum & depositum vitarem: In his enim accipiens dominus non fit. Ideo rursus dixi, vt nobis obligetur: nempe vt vitarem donationem: In hac enim accipiens non obligatur. Ideo deniq; dixi, non ad eadem illa, sed alia eiusdem substantiæ & quantitatis: Ne scilicet vsus mutui tollerem.

Nam si cogeretur is, qui mutuum accepit, ea quæ accepit, reddere: superuacuum esset mutuari. Enim verò, non quæuis res mutuo dantur, sed ea, quæ in pondere, numero, aut mensura consistunt. Et in pondere consistūt, verbi gratia, aurum, argentum, plumbum, stannum, cæra, æs, pix, & si qua similia. In numero, quæ per numerum dantur, vt minuti nummi. In mensura, verbi causa, frumentum, hordeum, & reliqua talia.

His ita veluti pro fundamento præcognitis, vide nunc cætera. Diximus pupillum sine tutoris autoritate, res suas alienare non posse. Quid igitur si mutuum dederit sine tutoris autoritate, an valida est mutui datio? Et dicimus: Nequaquam. Nam in mutuo, accipiens dominus fit, id quod hic non fit, quoniam sine tutore pupillus alienare non potest. Neque mutuum igitur consistit, neque accipiens obligatur. Quid ergo? Nummos a se mutuo datos actione in rem pupillus vindicabit. Idæque, si extant nummi. Sin verò mala fide consumpti sunt, id est, ab eo qui pupillum esse sciuit, a quo mutuum accepit: actione ad exhibendum tenebitur. Nam quæ, quum extant, actione in rem vindicantur, in iis si occultentur, aut mala fide consumpti sint, actioni ad exhibendum locus est. Quod si bona fide consumpti sunt, id est, eo qui mutuum accepit, existimate adultū esse, qui mutuum dabit:

LIB. II. INSTIT.

Tunc neque actio in rem intentari potest, quoniam non extant nummi. Neque ad exhibendum, quoniam nam non occultantur, neque mala fide consumpti sunt. Quid ergo fiet, ne ius quod pro pupillo introductum est, in damnum ipsius vertatur? Et potestaequam nulla ei ex iuris regulis actio competit, reliquum est, ut conditionem habeat. Et quod pecuniae numeratione effectum non est, ut quod mutuum consisteret, & conditione teneretur accipiens: id efficiat bona fides conumentis. Nam & hic oritur conditio.

Quid autem contra, si quis pupillo rem aliquam det sine tutoris autoritate? Et dominus sit pupillus. Neque enim lex ei inuidet patrimonium suum sine tutoris autoritate augenti. Quid ergo si debitor pupilli, ipsi pupillo debitum soluat? Et debitum non est, quin pupillus eorum dominus fiat, quae soluuntur. An ergo debitor obligatione liberatus est? Dicimus quod nequaquam. Nam si libere debitor liberatum esse, iam reperitur pupillus accepto debito obligationem alienare, quod prohibuitur est. In solutione ergo debiti, opus est autoritate tutoris: Si quid enim sine permittu illius solum fuerit, non liberatur debitor. Et hoc apertissime Princeps noster Religiosissimus constituit, in constitutione, quam ad Caesarienses aduocatos, ex suggestione Treboniani quaestoris eminentissimi scripsit. Qua sancitum est, ut debitor pupilli, solutionem tutori eius aut curatori faciat. (Scis enim quando impuberi curator detur) quam ita facere debet, ut prius, iudicis sententia sine omni sumptu celebretur, quae solutionem fieri permittat. Quo subsequuto, si & Iudex pronunciauerit, & debitor soluerit: plena securitas ei qui soluerit, parata est, utpote a debito iam liberato.

Quod

QVIBVS ALIFNARE LICET. 67

Quod si praeter dictam formam solutio aliqua debiti facta fuerit, & soluta pecunia extet apud pupillum, aut acceptam, ut iliter in usus suos, aut patrimonium suum consumpserit: Fortem enim aut res suffulst, aut fundos suos exultiores reddidit, aut praceptoribus mercedes praebuit, aut creditorum dimisit. Nihilo minus & ita saluam habet aduersus debitorem actionem pupillus, sed si agere cum eo nitatur, & debitum petere, opposita doli mali exceptione, submouebitur.

Si vero acceptam per luxum & inutiliter consumpserit, aut furto amiserit: debitum a debitore iterum repetet, nec vlla obstat exceptio: Nam procul dubio condemnabitur debitor, Quia temere sine tutoris autoritate, & non secundum dispositionem constitutionis Principis nostri, solutionem fecerit.

Impuberes quoque sine tutoris autoritate, soluere non possunt. Quando nec dominium in accipientem transferunt: propterea, quod nullam sine tutoris autoritate res suas alienandi potestatem habeant. Quid ergo fiet, quum soluerunt, nec a debito liberantur, quasi is, cui solutum est, dominus factus non sit? Et dicimus, extantibus numeris fore, ut in rem actionem habeant. Suppressis aut mala fide consumptis, ad exhibendum.

Quod si bona fide consumpti sint, Quia forte creditor putabat esse adultos, & ita consumpsit: Quoniam neque actio in rem procedit, quum non extet: Inutilisque est & actio ad exhibendum, quum neque mala fide consumpti sint, neque superantur: ex ipso facto hoc liberabuntur pupilli a debito. Et quod numeratio sine autoritate tutoris facta non fecit, id conficit bona fides conumentis.

K

PFR

LIB. II. INSTIT.
PER QVAS PERSONAS

nobis acquiritur. Tit. IX.

Quæcunque dicta sunt, siue in rebus, siue in actionibus, acquiruntur nobis, non solum per nosmetipsos, sed etiam per eos quos in potestate habemus. Item per seruos alienos, in quibus usus fructum habemus. Sed & per liberas personas, & seruos alienos, quos bona fide possidemus, nostros esse seruos existimantes. De singulis ergo diligentius videamus. Et in primis, liberi nobis nostri acquirunt, quos in potestate habemus, siue mares sint siue feminae. Atque olim quidem, quicquid vndeque ad eos peruenerat, nobis in quorum erant potestate, acquirere: exceptis castrensibus pecuniis. Et ita hæc parentum erant, quæ liberi acquirerent: ut potestatem haberent, quod per unum vel unam ex liberis acquirere erat, alteri filio aut extraneo donare, vel vnde vel quocumque modo applicare.

Quod, quum Principi nostro inhumanum visum esset, generali ipsius constitutione competentem id curam accepit. In qua & liberis pepercit, & parentibus debitum honorem reseruauit.

Saciuit enim, ut si quid ex re patris, filio, qui in potestate eius est, obuenerit, donatum forte a patre, aliave ex causa ad eum translatum: hoc secundum antiquam observationem, totum patri acquiratur. Nec enim vlla inuidia est, id quod ex patris occasione ad eum profectum est, ad patrem reuerti. Quod vero alia ex causa filius familias acquirerit, eius ut usus fructus patri acquiratur, et proprietas apud filium maneat. Iniquum enim est, id quod magno labore, aut prospera fortuna cuiquam accessit, in alterum conferri, & ei qui primitus acquirerit, causam mororis esse. Quoniam non tam

PER QVAS PERSO. NOB. ACQ. 66
tam molestum est, nihil acquisisse, quam quum acquiseris, id tibi auferri.

Erant sanè & ante constitutionem Religiosissimi nostri Principis, quædam quæ patri non acquirebantur: Ut bona materna, & lucra nuptialia. Erat & constitutio, per quam licebat patri filium emancipanti, tertiam partem eorum, quæ acquisitionem effugiunt, sibi retinere, quasi emancipationis pretium. Et inhumanum quiddam accidebat: Ut emancipatio, quæ honoris causa filio familias dabatur (Nam sui iuris per eam fiebat) in damnum ipsius conuerteretur. Per diminutionem enim rerum, fortunis suis spoliabatur. Vnde Religiosissimus noster Princeps constituit, ne posthac tertiam partem proprietatis pater retineret in rebus filii, quæ in acquisitionem non veniunt, sed dimidiæ partis usus fructum. Sic enim & intactum apud filium, manet patrimonium suum, et pater dimidiæ partis usus fructum accipiens, maioris honoris nomine lætatur, ut qui pro tertia dimidiam sit habiturus.

Non solum autem liberi nostri, qui in potestate nostra sunt, nobis acquirunt, sed etiam serui nostri. Siue quid ex traditione nascantur, siue stipulentur, siue ex alia qua causa acquirant. Id enim & ignorantibus, imò quod maius est, & nolentibus dominis acquiritur. Nam seruus, ut qui in aliena sit potestate, nihil proprium habere potest, excipere hereditatem. Si enim ab aliquo seruus meus, heres scribarur: haud aliter eam acquirere potest, quam si iussu meo adeat. Nam fieri potest, ut onera, quæ latent necdum comparent, longe maiora sint lucro quod prima facie apparet. Porro absurdum esset, ignorantibus, imò & nolentibus nos, damnosam adire hereditatem. Eaque propter, in acquisitione hac, necesse est, domini iussu præcedat.

LIB. II. INSTIT.

Et si volūtate mea seruus meus adierit, perinde h̄ res efficiar, atq; si ego ipse hæres scriptus fuiffem. His autem consequēs est, vt & legata ipsiſ relicta, nobis acquirantur. Porrò, non solùm propriaſ per eos quos in potestate habemus, acquiritur nobis, verùm etiam possessio. Si quis enim rem non suam mobilem aut immobilem, seruo meo bona fide accipienti tradat, Possessio eius siue detentatio ad hoc mihi proficiet, vt rei dominus constituat per vsucapionem, vel longi temporis possessionē.

Et hæc quidē de seruis nostris. Acquirūt autem nobis, vt dictū est, & serui alieni, in quibus vsu fructum habemus. Non tamen quibusuis ex causis, sed ex duabus tantū: hoc est, Ex re mea, & ex operis suis. Ex re mea est, quando verbi gratia, curam ei possessionū mearum credidi: aut permisī vt pecuniis meis mutuandis præſſet, dispensatorēq; (vt vocatur) eum feci. Fieri enim potuit, vt ex diligentia circa rem familiarem, vel circa res rusticas vel in mutuum dando, extrinsecus aliquid ad ea, quę mihi debentur & ad me spectant, lucri corrodant: hoc dicitur ex re mea, & mihi acquireretur.

Ex operis autem suis, verbi gratia, aut sutor erant, aut faber, aut pictor. Locaui eum, vt aliis operaretur, pactamq; mercedem pro arte sua acciperet. Fieri potest, vt hic supra pactam mercedē, aliquid acceperit: & quod inde partum est, mihi acquireret. Id, est ex operis suis. Si quid verò extra has duas causas acquirerit, hoc ad proprietarium pertinet. Quapropter siue hæreditas ei relicta, siue legatum datum est, & legatū est consequutus, siue donatorem aliquis in eum contulit, proprietario id, non vsufructuario acquirat.

Quę dicta sunt de seruo, in quo vsufructum habeo: & in eo placuerunt, quem bona fide possideo, si

PER QVAS PERSO. NOB. AC. 69

deo, siue liber sit, siue alienus seruus. Nam & hi, ex duabus illis causis nobis acquirunt, hoc est ex re mea, vel ex operis suis. Quod verò extrahitas duas causas nanciscuntur, id, si liber est quem bona fide possideo, lex ipsi reſeruat, in illud scilicet tempus, quū fortunam suam is agnouerit. Quòd si alienus est seruus quem bona fide possideo, domino verò acquiruntur, quęcūq; ille acquirerit, præterq; ex duabus illis causis. Porrò qui bona fide alienum seruū possidet, Tantisper ex duabus tantum causis illis, eorū quę acquisita sunt per seruū, dominus sit dum trienniu tranſeat; hoc enim elapſo, seruū in potestatem vsucepit, & quacūq; is aliquid ex causa acquirat, ipsi acquirat. Nam qui liberū bona fide possidet, non vsucapit, vt dictum est. Sed neq; is qui vsufructū habet, vsucapere vnq; potest. Primū, quia non possidet, Porrò sine possessione, vsucapio non procedit. Est autē Possessio, animo dominis natis possidere: hic verò tantum habet ius vtendi & fruendi. Quòd si quis nullo ad Iuris regulas habito respectu, verum ex ijs quę oculis videt æſtimate rem, vsufructuariū possidere dixerit: alia & quidē maiori ratione, prohibebitur vsucapio: Nimirū, q; vsufructuarius mala fide possideat, Neque enim nescire potuit, alienū esse. Non solum autem proprietatis nobis per seruos in quibus vsufructum habemus, aut quos bona fide possidemus, vel per liberā personam, quā bona fide possideo, seruū meum esse existimās, sed etiā possessio acquiratur. Secundū tamen ea, quę paulò antè dicta sunt, hoc est, ex re mea vel ex operis suis. Nam si re alienam ex duabus his causis, ab eo qui dominus non fuerit, acceperint, tēpora, quibus ipsi in possessione fuerint, & mihi ad vsucapionem proficiant, siue current. Ex ijs igitur quę dicta sunt, appa-

LIB. II. INSTIT.

Regula

ret, per liberas personas quę nec in potestate nostra sunt, nec bonafide nobis seruiunt. Itē per alios nos seruos, in quibus neq; vsumfructū habemus, neq; possessionē bonafidei, nulla ex causa quicquid nobis acquiri posse. Et hoc scilicet est, quod vulgo dicitur. Per extraneam personam nihil acquiri posse, excepto casu, quē iam referam. Nam si quis mihi prædium quod alio in loco situm est, vendat: neq; ego illum proficisci possim, sed procuratorem meū mittam, & hic possessionē prædiorū accipiat: Possessio mihi per eum acquiratur. Nec vero solum si scientibus nobis id cōtingat, sed etiam si ignorantibus, possessio eius quod nostro nomine ipsi datus fuerit, nobis acquiratur, vt voluit constitutio Scueri Cæsaris. Possessio verō nobis acquisita, tacite sequitur & dominiū, si dominus fuerit, qui tradidit. Quod si non fuerit, per vsucapionem, aut longi temporis possessionē, dominium rei tradite acquirō. Hactenus dixisse sufficit, Quęadmodum singulę res nobis acquirantur. Est & alius Ciuilis acquirendi modus, per legatū: quo & ipso iure singulę res nobis acquiruntur. Itē per fideicommissa: vbi etiā singulę res possunt relinqui. Verū hęc cōmodius suis locis infra dicentur. Acquisitiones igitur aut Iurisgētium sunt, aut Ciuiles. Et Iurisgētium quidē sunt quatuordecim. Vt Venatio, Hostium spolia: & lapilli in litore maris inuenti, siue præcipuosę gēmę: Animalium nostrorū fœtus: Alluuios. Insula in mari aut flumine enata: Et prædia ad alterum a flumine desertum, habere: Et alienam materiam, in eam speciem quę in pristinam materiam redire nequeat, mutasse: Et ex aliena & sua materia speciem fecisse: Duorum materias eiusdem aut diuersi generis voluntate dominorum aut fortuito commistas esse. Regula, quę dicit Superficiē subie

80

PER QVAS PERSO. NOB. AC. 70
 eto cedere, vt in multis casibus visum est: veluti quum ex aliena materia domum in solo meo construxi: aut ex mea, in alieno. Alienam arborē in suo plantasse fundo, & contra, suam arborē in alieno fundo plantasse sic vt radices egerit: Literas chartis aut membranarum meis inscriptas esse: Porro in imagine viri tabatur regula, Nam tabulam vincebat pictura. Bona fide alienum fundum possidere, & hunc conseruisse: Thesaurum in suo loco, aut in sacro religiosōve ex casu reperisse. Si enim in alieno, pro dimidio tantū dominus fiet, siue Priuati, siue Principis, siue Fisci, siue Ciuitatis is locus fuerit. Ad hęc & traditio. Porro autē Ciuiles acquisitiones olim quinq; erant, hodie Quatuor. Veluti vsu capio: Longa possessio: & apud veteres Ius accrescēdi, eō quod temerē in seruum communem libertas esset collata: Et legatum. Ad extremum & fideicommissum. Sed hęc singulares acquisitiones sunt: Quoniam & vna res est, quę geritur, & vna res nobis acquiritur.

Sunt autem & alię acquisitiones, quę dicuntur per vniuersitatem. In quibus vna quidem res est, quę geritur, sed multa nobis sub vno acquiruntur. Porro Acquisitiones vniuersales sunt hęc. Hæreditas, Bonorum possessio, Adrogatio. Et aliena bona libertatum conseruandarum causa nobis addici. Ac de hæreditate quidem primo oportet differere: sed quoniam hæreditatum duplex est acquisitio. Aut enim ex testamēto, aut ab intestato ad nos pertinent: Prius de ea tractemus quę ex testamento ad nos pertinet. Qua in re necesse est, vice præfationis exponere, quemadmodum testamenta fiant.

DE TESTAMENTIS

ordinandis,

Tit. X.

Necessarium

LIB. II. INSTIT.

Necessariū est ante oīa testamenti dicere def
nitionē. Testamentū Latinē autē dicitur,
quam Græci διαθήκη vocant, inde nomē
habens, q̄ testatio mentis sit. Habet enim testimo
nium mentis defuncti. Ne quid aut̄ eorū, quę olim
in vsu erant ignoretur. (Nam quāuis in horum ig
norantia nihil sit periculi, tamen ad cognitionē hi
storiz, & vt intelligatur, quęadmodum paulatim
tēporis processu hęc mutata sint, haud absurdum
erit aliquid dicere) Testamentorū duo erant olim
genera. Et alterum quidē Calatis comitijs diceba
tur, alterum verò procinctum. Testamentū Cala
tis comitijs tēpore pacis fiebat bis in anno, hūc in
modum. Pręco vniuersam circūibat ciuitatem cō
clamans, & totus Populus congregabatur, & ita
qui volebat, teste populo testamentum scribebat.
Inde Calatis comitijs dictum est. Nā calare, vo
care est: Comititia, congregatio quoniā igitur vo
ti congregabātur, appellatū est testamentum cala
tis comitijs. Procinctum verò testamentū est,
quod fiebat, quū in pręlium essent exituri: nomēq̄
ab habitu in quo testamenta faciebant, sortitū est.
Procinctus enim dicitur, qui accinctus est & para
tus ad confligēdum cū hoste. Nā quū in incerto es
set, an redituri essent, testamento prius facto in prę
lium exhibāt. Porrò quum hęc duę tantū species in
vsu essent, Eueniebat vt nonnulli subitaneo motu
bo correpti, intestati morerentur: Neq̄ enim Cala
tis comitijs testabātur, quia nondū instaret tēpus:
neq̄ item in Procinctu, quia bellum non esset. De
inde & illud malū ominis videbatur, sano quēpiā
& valente corpore, testamentū facere. Ob hęc igitur
& libram. i. δια χαλκοῦ ἢ ῥυγοῦ. Fiebat aut̄ per
emanci

1
Testam
Calatis
Comitijs

2
Testam.
procinctum

3
Per æs
& libram

DE TESTA. ORDIN. 71

emancipationē. Porrò emancipatio est imaginaria
vnditio. In hūc verò modū vndebatur. Quinq̄
aderant testes, & libripens, Ciues Romani & pu
beres. Atq̄ ijs presentibus, is qui successor defun
cti erat futurus: patrimonium morituri emebat, ver
ba quędam dicens solēnia, quę nunc frustra sit res
ferre: & imaginarij precij nomine, nūmum rerum
domino dabat. Appellabaturq̄ is, qui emebat, fa
milie emptor. Deinde ordinabat moriens, quid
post mortē suam fieri vellet. Dicebat enī familie
emptori, siue heredi: Huic volo dari fundum, illi
domium: alij centum solidos. Hoc verò testamenti
genere inuento, Priora illa Calatis Comitijs & in
Procinctu iam longo tēpore in desuetudinē abie
rant. Sed & tertium genus per æs & libram, paula
tim sperni cœperat. Nam, quū idem familie emp
tor esset, & hęres: Pro certo habens is se heredem
futurum, in dominū hereditatis insidias compara
bat: Vnde complures pro veteri more familie em
ptorem adhibebāt: qui imaginaria emptione pa
trimonium morituri emeret: sed testator seorsum in
tabulis aut chartis, quę sibi heredem esse vellet, scri
bebat. Et predicta quidē testamentorū genera, so
lo Iure Ciuili cognita erant. Postea verò ex edicto
Prętoris, alia testamentorū faciendorum forma, in
uenta est. Nam Iure Prętorio nulla emancipatio si
ue imaginaria vnditio interueniebat, sed septē tes
tium signa honorario testamento sufficiebant. Si
quis enim testamento facto, septē testium signis id
fecisset signari, perfectum erat Iure honorario testa
mentum, Cum Iure Ciuili, signis testium opus nō
esset. Sed quū paulatim, partim ex vario vsu homi
nū, partim ex emendationibus constitutionū, in
vnam cōsonantiā cōiungi cœpisset Ius Ciuile &
Prętorium, Constitutum est & obtentum, vt vno
eodēq̄

familie
emptor

4
Testam
Prætorius
ad. 56

LIB. II. INSTITV.

eodemque tempore, (quod Ius Ciuile volebat) sepe
tem testibus presentibus & subscribentibus (quod
ex constitutionibus inuentum est,) signisque eorum
impressis (quod Prætor volebat) testamentum per
ficeretur. Sic igitur hodie ex hoc triplici Iure testa
menta constant, Ciuili, Constitutionum & Præto
ris. Et ex Iure quidem Ciuili descendit, ut testibus
presentibus vno contextu coniunctim testamen
tum peragatur. Ex constitutionibus autem, testato
ris testiumque subscriptiones descendunt. Porro signa
cula & testium numerus, ex edicto Prætoris. Om
nis autem hæc obseruatio ad hoc pertinet, ut fraudes
in testamenti confectione remouerentur, & omnis
dolus abesset: Vnde & à Religiosis. Principe non
stro, hoc constitutione quadam additum est, ut testator
ipse manu sua nomen hæredis scribendo exprimat,
quod hunc hæredem instituerit. Quod si id ille non fa
ciat, saltem testibus hæredis nomen dicere necesse
est: Et ut rem verbo dicam, In omnibus secundæ
constitutionis illius tenorem, procedi oportet.

Porro quoniam dictum est, ut testes signacula sua
imprimant, Scire debes: Eos & vno annulo testa
mentum signare posse. Quid enim si septem testes an
nulos habeant: qui omnes vna sint sculpeura, hoc est
vnum & eundem habeant characterem? Sicur Pæ
ponio videtur. Sed & alieno annulo signare licet.

Hi autem demum ad testimonium admitti
possunt, quibuscum testamenti factionem habeo
mus, hoc est, qui vel à nobis hæredes scribi possunt
vel ipsi nos scribere. Sunt & alij, qui omnino à tes
tamentario testimonio arcentur, ut Mulier, Impu
bes, Mutus, Surdus, Furiosus, Prodigus, seruus.
Postremo & is quem leges Improbum intestabi
lemque esse iubent. Et quisnam hic est? Dicam ex
plo. Quum quidam testamentum ordinaret, vno
caro

Testes

Subscriptio

Signacula
& nomen hæ
redi

Nomen hæ
redi

DE TESTA. ORDIN. 72

atus est Titius in testem, & in testem sese prebu
it, hoc est, testamento subscripsit, & signauit. Mor
tuo testatore, noluit adesse aut loco testimonij sub
scriptionem suam, signumque agnoscere. Hunc le
ges odio persequuntur, neque ex alieno testamen
to quicquam capere sinunt, neque ius testandi con
cedunt, neque in alieno testamento testem esse
permittunt. Is autem dicitur Improbus Intesta
bilisque.

Quid ergo si quis testium in testamento adhi
bitorum, qui tempore faciendi testamenti liber ex
istimabatur, postea seruus apparuerit? Videamus
an testamentum irritum & infirmum sit, quoniam
seruus esse testis prohibetur, ut dictum est. Et quum
primum esse testis prohibetur, ut dictum est. Et quum
ani Cæsaris constitutio ad Catonium Verum. Et
quum iterum idem contigisset, Diui Seuerus &
Antoninus rescripserunt, ex sua liberalitate se vi
tibus testamenti succurrere, ut perinde id habere
tur, quasi ab initio sine vitio omni factum fuisset,
omnibus existentibus liberis, qui pro testibus in
teruenissent: quum eo tempore, quo testamentum
condebatur, omnium opinione, pro libero habitus
sit, neque quisquam fuerit, qui status ei questionem moue
ret.

Si testamentum ego faciam, testis in eo potest
esse Primus, vnaque filius eius secundus, quauis in
potestate ipsius sit. Sed & duo fratres, qui in eius
dem potestate sunt, testes esse non vetantur. Neque
enim prohibet quicquam, quo minus plures ex vna
familia seu domo testes alieno in testamento adhi
beantur. Porro quum quis testatur, si testamen
tum suum esse vult perfectum & sine vitio, vide
at ante omnia, qui sint inter testes futuri, & inquie
rat, num quis eorum in potestate testatoris sit, &
inuentum à testimonio repellat.

Illud

LIB. II. INSTITV.

Illud verò amplius non querimus, Num quis testium in potestate habeat testatorem, aut in eiusdem potestate sit. Et ratio, est hæc. Vtrum vis testatorem esse, Sui iuris, an in potestate? Si sui iuris esse dixeris, nõ procedet questio, Num quis aut in eiusdem potestate sit, aut eũ in potestate habeat. Quòd si in potestate fingas esse: Iam maiore ratione, vim testamenti soluis. Quoniam, qui in aliena potestate est, testari non potest. Nã testamentum est, per quod quis rebus suis formam dat: at qui in potestate aliena est, plenam rerum suarum administrationẽ nõ habet, vt de ijs quomodo velit, statuere possit. Si tamen vnq̃ aliquis, qui aliena in potestate est, testatur: tunc reliquum erit videre, num fieri possit, vt & cætera procedant. Et sanè, quum diu querimus, Inuenimus veteranum, qui quũ in patris potestate sit. (Est aut̃ veteranus, qui aliàs militauit, & nunc militia solutus est.) De peculio tamen strensi, testari possit. Id est ijs de rebus, quas labor suo in bellis comparauerit. Id enim ei per Principũ constitutiones indultum est. Quando igitur testator hic, in aliena esse potestate inuenitur, Tractemus reliqua. An ergo, si Veteranus filius sua, de peculio castrensi testamentum faciat, pater eius, qui eũ in potestate habet, aut frater, qui in eiusdem potestate est, in testem adhiberi potest? Et dicimus quod nequaquã. Domesticum enim testimonium in testamento probatum non est. Porrò domesticũ testimonium, nõ ex cognatione intelligimus, sed ex vnitone, quæ per patriam potestatem contingit. Etenim quamuis ei Cõstitutiones Principum necdũ patria potestate soluta, permittant testari, tamẽ ab eo & illud exigunt, ne protinus in testado Iuris regulas contēnat. Quidam testamentum faciens, hæredem me scripsit, In huius ego testamenti con-

secutione

DE TESTAM. ORDINAN. 71

fectione testis esse nõ possum, neq; is, quem in potestate habeo: neq; is in cuius ego potestate sum: neq; frater meus, qui in eiusdem potestate est. Quia totum hoc negociũ, quod testamẽti ordinãdi gratia geritur, hodie inter hæredem & testatorem geritur. Etenim, quãuis hoc ius maxime apud veteres inordinatũ & cõturbatum fuerit, quũ solentis ille familię emptor in vsu esset: (Quia enim ipse, hæres esse prima facie videbatur, non poterãt ijs, qui per patriã potestatem familię emptori cõiungebantur, in testes adhiberi. Eos verò, qui hæredi clã scripto, sicut iam antè diximus, per patriã potestatem erant cõiuncti, imò hæredem ipsum, nihil verè habebat testes esse. Quasi nihil obstarent Iuris regulæ, propterea, quod lucrũ omne videretur in familię emptorẽ cõferri, & hæres rerum omnium esse ignarus.) Tamen ij ipsi, qui id permiserãt, Nec vetabãt quominus scriptus hæres, & si quis ei per patriã potestatem cõiungebatur, testimonia in testamẽto præstare recadmonebant testatores, ne faciliẽ hac sibi cõcessa licentia abuterẽtur. Et hæc quidẽ apud antiquiores. At Imperator noster, hac confusione tã incõposita correctã (Quid enim minus cõpositum, quã licentia concedere, & admonere ne quis ea vteretur?) quod Veteres pro cõsilio respondebant, ipse in legis necessitate trãstulit. Et quẽadmodum in veteribus illo familię emptore, nullius in testẽ admittebatur, qui per patriã potestatem ei coniungeretur, Ita nec hæredi, qui veteris familię emptoris imaginẽ obtinet: nec alijs ei per patriam potestatem cõiunctis, testimonia præstare concessit. In rem enim suam, lucrumq; suum testes videntur esse. Et quoniã veterum Principum constitutio, hæredẽ permissit in testem adhiberi, Idcirco talẽ constitutionẽ Imperator noster sanctissimus Codici suo

L

inseti

LIB. II. INSTITV.

inferi noluit. Legatarijs autem & fidelicommissarijs (quia non iuris successores sunt) & alijs omnibus per patriam potestatem ijs coniunctis, testimonium denegarum non est. Quin imò Constitutio quædam est Serenissimi Principis nostris, qua specialiter id permillum est, vt legata ijs, qui testes in testamento futuri sunt, relinqui possint: ac multo magis ijs, qui per patriam potestatem, ipsi coniunguntur.

Porrò nihil interest, in qua materia testamentum scribatur, vtrum in tabulis, an in chartis, an in membranis, aut alia quavis materia, vt in pellibus, aut eburneis pugillaribus.

Potest testator multa eiusdem formæ testamenta facere, sic vt vnumquodq; eorum ea obseruatione conficiatur, quæ in testamentis obtinet. Est autem id aliquando necessarium, plura esse testamentorum exemplaria. Vt si quis longinquam navigationem instituens, testamentum suum secum vellet portare, & aliud item domi relinquere, vnde de defuncto constare possit mentis ipsius contestatio. Sed & aliæ multæ causæ interuenire possunt ex varijs rerum humanarum casibus, quæ rem hanc maxime faciunt necessariam. Nam & hoc interdum accidit, vt vnum exemplar furto amittatur: aut in apud quem depositum est, peregrinetur, nec quidem quam sciat, vbi gentium degat.

Et hæc quidem omnia, de testamentis, quæ in scriptis fiunt, intelliguntur. Quòd si quis sine scriptis testamentum facere velit, iure scilicet Ciuili, Nō Pretor testamentum sine scriptis ignorat, Quomodo enim nosset q signa testiū semper requirat: Seprem testibus adhibitis, & voluntate sua coram eis nuncupata, perfectum firmumq; iure Ciuili erit hoc testamentum.

DE MILITARI TESTAMENTO. Titu, XI.

DE MILITARI TESTAM. 74

Am supra dictum est, quæadmodum testamentum ordinari debeant. Sed ea tam diligens & exacta obseruatio, in paganorum testamentis locum habet.

Verum in militaribus testamentis omnis ratio hæc cessat. Militibus enim ex Principum constitutionibus, propter rerum Ciuiliū imperitiam concessum est, testamenta sua sine hac obseruatione ordinare. Proinde, & si vel vno teste testamentum fecerint, vel suis manibus heredum nomina non scripserint, Rata tamen eorum voluntas est. Etenim, quum in expeditionibus occupati sint, non mirum est, si solennitatem huius obseruationis ignorent.

Et olim quocumq; in loco agerent, militariter poterant testari: Sed constitutione Imperatoris nostri, tum demum eis concessum est, vt voluntas ipsorum quocumq; modo facta, siue in scriptis siue in scriptis, firmum ex se robur haberet: quum in castris siue in expeditione sunt. Eo vero tempore, quo alijs in locis versantur, aut in ijs, quæ Sedeta vocantur, id est, vbi eos agere necesse est, siue in sedibus suis: militaribus in testando non fruuntur priuilegijs. Sed testari quidem possunt, & si filijfamili sint, dum tamen in omnibus, iuris communis obseruatione cum extra castra degunt, sequantur.

Porrò non absurdum fuerit, in medium proferre, quia à Traiano de militaribus testamentis, statutum sit, in tali ferè specie. Miles aliquis conuocatis quibusdam, coram eis dixerat: Se, hunc aut illum sibi heredem esse, velle, & seruum hunc manumitti. Et hæc sine scriptis omnia. Post mortem militis, quaestio coorta est, inter eos, qui ab intestato veniebant, & eum, qui hæres nuncupatus erat. Et hi quidem qui ab intestato veniebant, negabant ea, quæ defunctus dixerat, animo testandi dicta esse. Contra hæres, Propositio

L. 2. militu

Sedeta

LIB. II. INSTITV.

militum priuilegio, ex eo testamentū vt validum tuebatur. Statilius Seuerus, ad quē in iustum iuratum, dubitationē suam ad D. Traianū retulit. Atque is ita rescripsit. Id priuilegium quod militantibus datum est, vt testamēta militum quocūq; modo facta, rata sint: sic intelligi oportet, vt prius constare debeat testamentū factum esse, in scriptis aut sine scriptis. Is ergo defunctus miles, de cuius bonis quæstio mora est, si quibusdam in hoc conuocatis, vt coram testibus voluntatē suam declararet, Claret re significauit, quē sibi heredem esse vellet, & sine seruorum libertate donaret: testamentū hoc & sine scriptura, ratum esse dicimus. Quod si (vt sepe nunc in sermonibus congressibusq; cōtingit) præsentibus quibusdā, in aliquem cōuersus dixit, ego te heredem facio, vel bona mea tibi relinquo: non oportet hoc vim testamenti habere. Nec in vili alio magis id dispiciendū & cauendū est, q̄ in militibus, quibus pro priuilegio datū est, vt quocūq; que vellent modo testaretur. Ne quē in congressibus dicta fuerint, ad formā testamēti referantur. Alio qui non difficulter, post mortē cuiusuis militis, existerent testes asseuerantes audisse se, defunctum dicentem alicui, Ego te heredem meum facio, aut bona mea tibi relinquo, & per hoc vera subuevantur militum iudicia.

Miles siue mutus sit, siue surdus, rectē testatur. Sed tamen finge missum non esse à militia, cautiōria missione. Hunc enim absurdum & turpe esse militare. Nam alter ducis sui mādāta non exaudit, alter, si qua re opus ei sit, vt armis, dicere id non potest. Enim vero hætenus à principalibus constitutionibus id militibus concessum est, vt inobseruata solēnitate testentur, quatenus militant & in castris degūt. Post missionē verò, id est, quā veterani

DE MILITARI TESTAM

75

terani facti sunt, vel aliās extra castra sunt, quāuis adhuc militēt, paganorum solēnitatem obseruare debent. Quoniā verò diximus: Milites, qui in castris testantur, sine periculo Iuris obseruationē omittere: Veteranos verò cōmuni Iure testari debere. Vide quod inde quæsitum est, quātum inter militē & veteranum interstet. Miles in castris agēs, quocūque volebat modo, testatus est: missionem accepit: & obiit. Videamus num voluntas eius rata esse debeat. Et si quis tempus inquirat, quo testamētū factū est, dico valere, etiam non obseruata solēnitate. Sin verò tempus, quo mortuus est: testamentum quod sine iuris obseruatione factum est, valere non oportet. Quid ergo? Tempus ipsum hāc dubitationem resoluit. Nā si intra annum à missione obiit, decimo fortē, vndecimōve aut duodecimo mense, quā adhuc militare testamentū hoc vocare possis, robur & vires habere opinor. Sin verò annus post missionem elapsus est, amplius valere non potest. Sufficit enim mediū ei tempus, vt solēnitatē, quæ circa testamenta desideratur, obseruare disceret, & mutato priore testamento, aliud conderet. Quid autē si quis militariter testatus, heredem sub conditione instituerit, & ipse quidem intra annum à missione decesserit, sed conditio hæredi ascripta post annum extiterit? Videamus, an id testamēto noceat. Et dicimus, quod nequaquā. Id enim spectamus, vt mors intra annum post missionem contingat, non etiam vt aditio.

Quidam quum adhuc paganus esset, non iure fecerat testamētum: Deinde miles factus, & in castris agens, resignato testamento, quædam adiecit, aut induxit, aut fortē solum relegit testamentum, aut aliud quid fecit, vnde voluntas ipsius constare possit hoc testamentum utiq; volentis valere. Pos-

LIB. II. INSTITV.

stea defunctus est. Testamenū hoc quāuis non iure factum, valet: quasi ex noua ipsius voluntate, quā in castris degens, de testamento habuit. Item miles in castris degens non iure fecit testamentum, de inde capitis diminutionē passus est: Aut enim quū sui iuris esset, in arrogationem se dedit, aut quū in patria potestate esset, emancipatus est: nihilominus in robore suo manere debet testamentum, q̄ post emancipationem, noua militis voluntate videtur esse confirmatum: quoniā hoc ipso, q̄ non mutauit, valere id & vires habere voluit. Neq̄ capitis diminutio irritum facit testamentum, quū miles sit testator. Quod enim vt infra discemus, capitis diminutio testatoris, testamēta subuertit, id hic non obseruatur. Nam absurdum foret, testamentū nō iure factum, quod tamen valeat, per Juris Civilis regulas irritum fieri.

Sunt aliqui, qui cū in potestate patris sint, peculū habeāt, non castrense, sed quasi castrense. tam in anterioribus legibus, q̄ ex Principū cōstitutionibus. Quod genus fuerint, ea q̄ vel ex assessoris, vel ex aduocationibus, vel ex magistratib⁹ percipiūt, hoc est, annonā, quæ ex publico eis præbentur. Et de his permittitur, quamuis in patria potestate degant, testari. Sed quum hac in re non nihil esset dubitationis, Exiit quædam generalis Imperatoris nostri constitutio, dicens: Quicumq̄ in patria potestate constitutus quasi castrense haberet peculium, eum de hoc Iure communi testari posse. Quā constitutionem ybi legeris, nihil omnium ignora re poteris, quæ ad hoc ius pertinent.

QVIBVS NON EST PER-

missum testamentum facere.

Titu. XII.

Homi

QVIB. NON EST PERM. TES. FA. 76

Hominū quidā testamentum faciūt, quidam nō faciunt. Et dicamus de his, qui testamēta facere possunt. Sed quoniam hi multi numero sunt, dicamus de his qui facere nō possunt, quū pauci sint, vt ex his, multos illos cognoscamus. In primis testari nō potest, qui alieno iuri subiectus est. Quoniā testamētū est rerū suarū ordinatio siue dispositio. At qui alieno iuri subiectus est, disponere sua nō potest. Adeo verò prohibetur hic testari, vt si ego pater (sicut fieri solet) obsecundans ei, permittā ipsi, quotacūq̄ velit ex parte patrimonij mei testari, valere nō possit, quod fecerit. Neq̄ enim oportet priuati hominis voluntatem, plus virū habere q̄ leges. Sunt tamen, qui quous in potestate sint, nihilo minus testentur. Veluti, qui peculū habent castrēse. Et id quidē initio solis cōcessū erat militib⁹, tū ex autoritate Augusti, tū Neruæ, necnō optimi Imperatoris Traiani. Postea verò cōstitutio Hadriani & veteranis id egrē ferētib⁹, cōcessit, vt & ipsi, in potestate quū essent, testarentur. Itaq̄ si oēs hi testamēta fecerint de castrēsi peculio, id eis acceptū est, quē heredē scripserint. Sin verò intestati decesserint, nullis liberis eorū vel fratrib⁹ supstitib⁹, Iure cōmuni ad parētes eorū tāq̄ pagani siue profectitiū peculū id abibit. Quādo enim is, cui noui qdpiā cōcessum est, eo nō viuit, locus fit veteri legi. Et oli qualecūq̄ esset peculū, mortuo filio pater accipere solebat. Porro multe sunt profectitiū et castrēsis peculij differētiæ. Et prima quæ est hæc, q̄ de castrēsi filius testari possit, De profectitiō, nō possit. Secūda differentia, q̄ pater iratus filio, profectitiū ei peculū adimere possit: Castrēse, nō possit. Tertia differētia. Si qs graue es alienū cōtra xerit, et bona ei⁹ a creditorib⁹ distrahanē, Profectitiū filij peculū vnā vendit: Castrēse vero, nequaq̄.

L 4 Est

*Differētia
potestatis
castrēsis
& profecti
titij 27*

4 Est & quarta differentia, Nam si quis moriens plures relinquit liberos, quorum vnus peculium habeat profectitiū & Castrense: Profectitiū omnium fratrum commune erit: Castrense verò eius tantum qui id acquiserit. Quāuis omnia liberorum qui in potestate sunt peculia, pro parte patrimonij parenti habeantur, sicut & seruatorū peculia, in bonis minorum numerantur. Quę aut dicta sunt in Castrensis peculij, ea & in ijs intellige, quę per constitutiones Principum varijs de causis patri non acquiritur? Eo igitur excepto, qui castrense aut qui si castrense peculium habet, si quis alius filius factus, testamentum fecerit, inutile est huius testamentum, quāuis suę potestatis factus decesserit. Spectamus enim non solum mortis tempus, sed etiā tempus consecuti testamenti, an utroque tempore potestate habuerit testandi. Secundò testamentum facere non possunt impuberes. Nosti enim Testamentum esse potestatiōis mētis. At impubes mentē hoc est iudicium non habet. Item non testantur furiosi. Nam & hi mentē & ratione carent. Neque igitur impubes, neque furiosi testatur. Prudentia enim & animi iudicium, alteri nondum adfuit, alterum autē reliquit. Potestatem inualida sunt ipsorum testamenta, etiam si ante mortem alter in puberē euaserit, & alter ad mentē redierit. Si tamen furiosus eo tempore testamentum fecerit, in quo furor intermissus fuerit, hoc est, in intervallo: Quęritur an valeat? Et dicimus iure valere hoc testamentum. Quid ergo, si quis testamento condito, in furorē incidat? Et certē morbus furoris potestatem superueniens, testamentum recte atque ordine factum non inuertit: quemadmodum neque alium contractum furor superueniens rescindit.

Deinde neque prodigum, cui rerum suarum administratiōe interdictum est, leges testari permittitur.

Testa

Testamentum tamen quod antē fecerit, quod bonorum suorum interdictio ei fieret, firmum manet & ratum.

Item, mutus & surdus non semper testantur. Vtque autē de eo furdo loquimur, qui omnino non exaudit, non de eo qui tardius exaudit. Hic enim testatur. Nam & illum mutum dicimus, non qui tardius loquitur, sed eum qui omnino non loquitur. Quod autem dixi non semper, id ideo adiectum est, Quia sæpe etiam aliquis eruditus & qui literas norit, varijs casibus (qui multis ex causis contingunt) linguę vel aurium vsum amittat. Quoniam verò apud veteres neque hi testari poterant, Edicta est Imperatoris nostri constitutio, qua & iis, qui ex aduerso casu in hoc malum inciderint, permissum est, cum obseruationibus quibusdam testamentum facere. Normam verò ordinemque eius obseruationis facile est discere, si quis dictam constitutionem legat. Quod si quis testamento condito, vel ex morbo aliquo & aduersa valetudine, aut ex supplicio, quo Preses eum affecerit, vel alia quauis ex causa, mutus aut surdus factus fuerit, testamentum quod antē factum fuerit, vim suam retinet.

Cæcus testamentum facere potest, iis obseruationibus, quę constitutione quadam sanctissimi Iustini comprehensa sunt. Qui apud hostes est, non recte apud eos testatur, quamuis eum in ciuitatem redire contingat. Testamentum verò, quod apud nos fecerit, valere dicimus eo postea in hostium potestatem redactio. Nā si redeat, Iure postliminij valebit. Sin apud hostes moriatur, valebit ex lege Cornelia

DE EXHÆREDATIONE liberorum. Tit. XIII.

Diximus supra, quem ad modum testamenta fieri debeant. Veluti ut testator, sua manu scribat nomen hæredis, aut id dicat coram testibus. Item

L 3 vt ses

vt septem sint testes, & ii testamento subscribant, & id consignent, nulla re in medio agenda. Quod si quid eorū omissum fuerit, irritum facit testamentum. Porro vt vtiliter testemur, non dicta modo obseruatione opus est, sed & aliud quiddam querimus. Id enim videndū, num quem testator filium habeat, in potestate aut emancipatum. Quoniam hunc aut hæredem scribere, aut nominatim exheredare necesse est. Quod si eum silentio prætereat, ex ipsa scriptura & ordinatione sui, non subsistet testamentum. Itaq; & si filium ante patrem mori contingat, nihilominus irritum testamentum est, idq; ex regula quæ dicit. Ea, quæ ab initio non subsistit, ex postfacto non cōualescere. Neq; poterūt scripti hæredes hæreditatē defuncti suscipere, quamvis filius, qui præteritione læsus est, non superfit. Et hæc quidē, quum quis filium habeat in potestate. Quod si quis filiam habeat in potestate, aut nepotem vel neptem, aut pronepotem vel proneptem, neq; eos hæredes scribat, neque item exheredet, sed tantum ignominia præteritionis aspergat, non est irritū huius testamentum. Verū, qui præteriti erāt, scriptis hæredibus accrescunt. Est autem Ius accrescendi, veluti Ius partis auferendæ. Sed si extranei sint hæredes scripti, Ius accrescendi ad dimidiam vsq; cōpetit. Sin verò sui, pro rata. Exempli gratia. Tres aliquis instituit hæredes, filiam verò aut nepotem silentio præteriit. Si hæredes scripti, extranei sunt, filia vel nepos vnum semissem accipient, & alterū semissem hæredes scripti. Sin verò sui, pro rata accipiunt, hoc est, quadrantem suæ tres vncias, quantum accepturi erant, si pater intestatus decessisset, hoc est, quartam partem hæreditatis eius. Licebat autem hos non solum nominatim, sed etiam inter cæteros, hoc est, *ad opus* siue indefinitè exheredare, dicendo: Cæteri exheredes sunt.

Nominatim exheredatio hunc in modum fit: *Titius filius meus exheres esto.* Sed & à studiis exheredari quis potest ita, *Grammaticus ille exheres esto.* Et ab arte: *Excusor ille.* Et ab ætate: *Senex ille aut iuuenis.* Et à colore: *Albus ille aut niger.* Et vt in vniuersum dicam, *Sermo omnis & locutio, dilucidè explicans personā de qua quis loquitur, exheredationem nominatim perficit.*

Oportet autem eum, qui testamentum condidit, non liberorum tantū, qui in rerum natura sunt, sed & posthumorum curam gerere, eosq; vel hæredes scribere, vel exheredare. Nam si præteriti sint, simul atq; nati fuerint, testamentū rumpunt. Neq; est hic vlla differētia inter filium aut filiam, aut nepotē vel neptem. Nam si prætereātur, valet quidē testamentum ex scriptura sui, sed posthumo postea agnato aut posthuma, rūpitur, et inutile reddit. præteritum scilicet præteritionē. Nō igitur ex seipso et scriptura sui irritū est, sed per natiuitatē rumpit. Vnde contingat, vt mulier ex qua posthumus nasci speratur, abortū faciat, nihil obstabit q̄ min⁹ heredes scripti hæreditatē adire possint. Et sceminini quidē sexus posthumę vel noiatim vel inter cæteros exheredant. Nā si dixerit testator: *Ille mihi hæres esto, cæteri exheredes sunt:* per verba hæc exheredari videtur posthuma. Verum tñ ne turpissimo aduersus heredē iudicio, vbi nata fuerit cōsistat, dicēs: *Non de me cogitauit testator, quippe q̄ & ignorauerit me.* Iccirco & legata ei relinqui oportet. Vt ita scilicet dicat testator: *Ille mihi hæres esto, cæteri exheredes sunt.* Posthumę verò meę, si qua nascet, cētū solidos lego. Hoc eni ita factō, dicem⁹ ei: *Testator de te inter cæteros exheredationē scripsit. Itaq; pfecto & legato tibi reliquit.* Posthumos verò masculini sexus vt filium, nepotem, pronepotē, nō aliter exheredari placuit, quā si nominatim id fiat.

LIB. II. INSTIT.

Et quo modo nomen eius dicere possumus, quod necdum natus est? Dicimus id hunc in modum declarari posse, ut dicamus. Quisquis mihi filius natus fuerit, ex hæres esto: aut, qui ex illa uxore mea nascetur, ex hæres esto.

Sunt & alij quidam posthumorum loco, qui suo herede priore in gradu, mortuo, sui fiunt. Ut in hac specie. Habebam filium in potestate, & ex eo nepotem vel neptem. Et filius quidem mihi suus erat, propterea quod nemo eum præcederet: Nepos vero vel neptis, in potestate quidem mea erant, sui mihi non erant: propterea quod ante eos pater ipsorum esset. Si iam ego testamentum faciam, cuiusnam curam mentionemque habere debeo? Et certum est, filij eumque aut hæredem scribere aut exhæredare. Non igitur nepotis aut neptis? Non. Hi ergo, quum sui non sint, si prætereantur, neque efficient, ut testamentum ipso iure non subsistat, neque scripto hæredes accrescere poterunt. Hæc enim suorum propria sunt. Et si quidem hic rerum habitus usque ad finem seruetur, omnia illa recte dicta sunt. Quod si forte ante me adhuc viuentem, media illa persona, ex potestate mea abeat, vel morte vel per Patritiam sorte dignitatem: Jam nepos neptis ve velut agnatione quadam & instar posthumorum, suus suave inuenitur. Nam quum ante sui non fuerint, nunc sui fiunt. Et quemadmodum posthumi per natiuitatem ita ex isti per successionem in locum prioris, testamenta recipiunt. Ne igitur nouus hic (ut ita dixerim) suus, in locum prioris succedens, testamentum ruptum faciat, sicut filium ipsum, ita & nepotem neptem ve hæredes scribere, aut nominatim exhæredare debeo. Quod si præteriti fuerint, media persona exempta succedendo in locum eius, testamentum ut non factum legibus firmum, irritum & inualidum efficiunt. Idem legem

DE EXHÆRED. LIBEROR. 79

lege Julia Velleia prouisum est. Quæ ad similitudinem posthumorum exhæredari eos docuit, hoc est, nepotem quidem nominatim: neptem vero vel inter ceteros, dum tamen hic legatum ei detur.

Filium quis habebat, aut filiam emancipatos, hic si testamentum faciat, quantum ad Ius Civile atinet, hæredes eos scribere, aut exhæredare non cogitur. Nam eos propter capitis diminutionem, quam passi sunt, lex duodecim Tabularum ignorat. At Prætor respectu ad naturalem cognationem habito, & filios hos nouit, & emancipatos quoque hæredes scribi iubet. Quod si id testator nolit, masculi nominatim exhæredentur, foeminae vel nominatim vel inter ceteras. Quod si neque hæredes scripti, neque, ut dictum est, exhæredati fuerint, bonorum possessionem eis Prætor contra tabulas dat. Per quam filius aut nepos toram defuncti hereditatem accipiet: filia vero aut neptis, quantum si in potestate esset, lucraretur per Ius accrescendi. Hæc habeto in modum præuigilantia cuiusdam inspectionis. Si quem adoptaui in filium, hic mihi & lege & natura filius erit. Lege quidem propter adoptionem ipsam: Natura vero, propter legem. Naturam enim lex in sese continet. Tantisper autem natura huius filij pater esse videor, dum causa adoptionis durat. Quod si eum emancipauero: quum hic sit actus legitimus, legem quæ ex adoptione constabat, dissoluit. Porro lege iam extincta, si mul discedit & natura, tanquam eo amissa, quo cõtinebatur. His ita pro fundamento quodam inspectis, vide nunc cetera. Filiam tibi ego meam in uxorem dedi: natus est filius, & in tua scilicet erat potestate. Rogatus eum mihi dedisti in adoptionem. Quaestionis est, Vter nostrum huius in testamento suo mentionem facere & curam gerere debeat? Et dicimus, quod ego pater adoptiuus, Per adoptionem

LIB. II. INSTIT.

personam enim hic eiusdem iuris habetur, cuius sunt ex iustis nuptiis questu. Quemadmodum igitur iustum filium meum, qui in potestate mea est, heredem cogor scribere, aut secundum ea quae diximus exheredare, Ita & hunc adoptivum. Tu vero pater naturalis, scribere eum heredem non cogeris. Nam neque lege tibi filius est, quoniam in potestate eum non habes: Neque natura, quum ego per legem naturalis esse pater videar: nec fieri possit, ut duos patres naturales quis habeat. Quod si ego eum emancipavero, neque iure Civili, neque eo iure quod ex edicto Praetoris venit, inter liberos connumerandus est. Quare propter neque ego eum scribere heredem cogor, neque naturalis pater id facere cogetur. In ea enim causa filius hic erit, quasi a te naturali patre emancipatus fuisset. Sed haec quidem olim obtinebant. Verum Imperatoris nostri constitutio nullam esse in testamentis voluit differentiam inter masculos & feminas: propterea, quod utraque eque persona ad procreationem hominum idonea natura produxerit. Sed & illinc apertum est, nullum esse inter eos discrimen, quod lex duod. Tab. mares iuxta ac feminas ad successionem inter statim vocaverit. Quin & Praetor legem duod. tab. sequutus videtur, & ideo simplex ac simile ius, in filiis & filiabus & ceteris per virilem sexum descendantibus, non natum tantum, sed etiam posthumis, nec filia. modo, verum & emancipatis introduxit. Iustitiamque ut siue sui essent filii, siue emancipati, nisi heredes instituerentur, nominatim exheredarentur. Etenim si praetereantur, aequae testamenta ex ipsa scriptura ipsorum reddunt inutilia & iniusta, siue sui sint, siue emancipati, siue in rerum natura, siue in utero constituti potestata nascantur. Porro in adoptivis speciale quaedam observationem invenit in alia quadam constitutione Imperator noster sanctissimus, quam de adoptivis edidit.

Miles

DE HAEREDIB. INSTITVENS. 80

Miles in expeditione agens, testamentum fecit: liberos suos iam natos aut posthumos, neque heredes scripsit, neque nominatim exheredavit, sed contumelia praeteritionis affecit. Quaeritur est, an valeat testamentum? Et dicimus: si liberos hos habere se scripsit, nec mentionem eorum habuit, praeteritionem hanc pro exheredatione nominatim facta accipi (sicut Principum constitutionibus cautum est) & valere testamentum eius. Quod si nesciuit, ipso iure testamentum eius non subsistit. Mater vel avus maternus liberos suos heredes instituere aut exheredare necesse non habent, sed silentio praeterire possunt. Matris enim aut avae maternae silentium, non minus potest, quam patris exhereditatio. Nam neque mater filium aut filiam, neque avus nepotem neptemve ex filia, heredes instituere coguntur aut exheredare. Itaque praeterea, neque auxilium a iure Civili habent, neque rursum Praetor eis honorum possessionem contra tabulas pollicetur. Haec enim suis constituta sunt, non iis, qui sui esse desierunt. Sed aliud eis adminiculum servatur, quod paulo post dicemus.

DE HAEREDIBVS INSTITVENS.

dis. Tit. XIII.

POST traditam de institutione & exheredatione liberorum doctrinam, & illud dicere necesse est, quas alias personas heredes scribere possimus. Heredes igitur instituere permissum est, tum liberos, tum servos: Nec nostros modo servos, sed & alienos. Sed nostros quidem servos olim secundum plurimum Jurisconsultorum sententiam, haud aliter instituere licebat, quam cum libertate. Hodie vero & sine libertate servi institutio valet ex constitutione Imperatoris nostri, quae servos & sine libertate institutos, ad hereditatem sine impedimento admittit.

Neque

Necq̄ id per inuouationem introductum est, sed ex sententia quorundam veterū. Nam & Aetilius Iuriscultus id sequutus est, vt seruus & sine libertate rectē institueretur: sicut prudētissimus Paulus, tum in libris ad Massurium Sabinū, tum in libris ad Plautium refert. Seruus autem noster & is intelligitur, cuius alij vsumfructū concessimus, & nos in eo nudam proprietatem habemus.

Inuenias autem mirabilem quēdam casum, in quo nec cum libertate seruus vtiliter à domina hæres instituitur, vt cōstitutione diuorum Seueri & Antonini compræhensum est, quę locum habet in hac specie. Quidam aduersus Titiam accusationē instituerat, dicens eam cum seruo proprio Stichō adulterium commississe. Iudicio nondum absolutō, dicta Titia moriens, dictū Stichum cū libertate hæredem instituit. Quæsitū est post mortem eius an hæredis institutio valeret? Et dicti Principes rescripserunt, Seruum adulterij reum non vtiliter ante finem iudicij in testamento manumitti ab ea domina, quę eiusdē illius criminis rea postulat. Hęc igitur in tali specie serui institutio nullius momenti est.

Quoniam verò dictū est, & alienū seruum vtiliter à nobis hæredem scribi: Sciendum est & eum alienū esse, in quo testator vsumfructum habebat.

Quando autem seruum meum hæredem instituo, siue cum libertate, siue sine libertate (neq̄ enim interest, vt iam diximus) siquidem meus manserit, liber fit, & necessarius mihi hæres. Sin verò eum, testamento meo superstes, manumifero, voluntarius fiet hæres, & liberum ei erit, aut adire aut non adire. Necessarius enim esse non potest, dum verū que ex domini testamento nō habeat, hereditatem scilicet & libertatem. Quod si eum non manumifero

sero, sed alienauro: Noui domini iussu adiens, illi hereditatem acquirit. Alienatus enim & meus non permanens, neq̄ liber, neq̄ hæres esse potest, etiam si cum libertate hæres institutus fuerit. Quoniam dominus à libertatis datione destitisse videtur, propterea q̄ eum alienauerit.

Et hæc quidem de seruo nostro. Alienus autē seruus hæres institutus, si eiusdem domini permanserit, iussu illius hereditatem adiens, ipsi eam acquirit. Sin verò alienatus fuerit, aut viuo testatore, aut post mortem eius antequam domini iussu adiret: Tunc noui domini iussu adire poterit. Quod si viuo testatore à domino suo manumissus fuerit, aut post mortem eius ante aditionem, suo arbitrio vtpote liber, adibit.

Hęc habeto in modū cuiusdam præuię speculationis. Quos dominos hæredes instituere possumus, horū possumus et seruos. Nam seruus quum personam non habeat, à domino suo designationē accipit. Hęc est præuia speculatio, Vide nunc cætera. Titius seruum habebat, Stichum nomine.

Hunc ego Stichū ita hæredem scripsi. Stichus post mortem Titij domini sui, mihi hæres esto. Quæsitū est, an testamentū non subsistat: Nam mortuo Titio, nemo est in rerum natura, ex cuius persona designationem seruus habeat. Sed tamen placuit, heredis institutionem valere: Etenim vt maxime dominus eius Titius non superstit, tamen in hereditate, & hereditarius est seruus. Porro cum seruis hereditariis testamenti factionem habemus. Quoniam hæreditas nondum adita, personę vicem sustinere videtur defuncti, non heredis futuri: Quod autem id verum sit, vel hinc apparet, Si quis mortuo posthumum relinquat: nam etiam nondū nato posthumo, defuncti seruum vtiliter hæredē instituire

LIB. II. INSTIT.

stituere possum. Quamuis alienum posthumum (est autem alienus posthumus, qui si nascatur, tum mihi non est futurus) veteres mihi heredem instituere nō permittant. Atqui si hereditas personā sustineret futuri heredis, non vtiliter in hac specie, hereditarium seruum, heredem instituissem.

Cōplures, vnius erāt serui domini. Seruum hūc ego heredem instituere possum. Et dum modo cū singulis eorū testamenti factionem habuerim, vni cuiq; dominorum pro parte dominica, hereditas mea acquiritur.

Possum autem & vnum & plures, & vsque ad infinitum heredes instituere.

Hereditas plarunq; in duodecim diuiditur vncias. Et vniuersa hęc hereditas as appellatur, habetq; partes in sese, quę per propria nomina vsque ad assem appellantur. Sunt autem hęc: Vncia, duodecima pars hereditatis. Sextans. i. duę vncię, sexta pars. Quadrās, quarta pars, hoc est, vncię tres. Tertius, ens, tertia: quę vncias quatuor efficit. Quincunx, tertia pars & duodecima, hoc est quinque vncię. Semis, dimidia: hoc est, vncię sex. Septunx, dimidia cū duodecima: hoc est, septem vncię. Bes, duę partes ē tribus (Gręcē δὲ ἑξακοσιο.) siue octo vncię. Dodrans, duę partes ē tribus cū duodecima. Id valet vncias nouem. Dextans, duę partes ē tribus cū sexta, id est, vncię decem. Denunx, duę partes ē tribus, cū quarta: hoc est, vncię vndecim. As, vncię duodecim. Porrō nō vtiq; semper patrimonium de quo testator testamentum condit, in duodecim vncias diuidi oportet: Tot enim vncię assem abv soluunt, quot testator voluerit. Si quis igitur, vbi gratia, vnum heredem scripserit in semissem, id est, in vncias sex, totus as in sex vnciis erit. Neque enim dicimus forē, vt heres scriptus semissem accipiat,

DE HÆREDIB. INSTITVEND.

piat, & qui ab intestato veniet, alterum semissem. Quoniam paganus pro parte testatus, & pro parte intestatus decedere nō potest: Quāuis oino miles possit. Cuius voluntas, qualiscūq; sit, in testamentis pro lege habetur. Itaq; si miles testamentū ordinās ita dixerit: ille mihi ex quadrāte hæres sit, Dodrantem n̄ qui ab intestato veniunt, accepturi sunt.

Porrō autē quęadmodū as a testatore in pauciores vncias cōtrahi pōt, Ita & in plures extēdi pōt. Exempli gratia, dicere pōt: Ille mihi ex besse heres esto, & ille ex septūcē. Si plures instituā heredes, & ex æqs partibus esse eos heredes velim: sufficit eos sine partibus institui. Ita, Ille & ille & ille mihi heredes sunt. Quāuis enī ego partes nō nominē, tū ex æquo succedēt. Sin verō ex inæqualibus eos partibus esse velim heredes, tūc ex certa parte instituere, necesse est. Et dicere: Ille mihi ex triēte, & ille ex semisse heredes sunt. Quid ergo? si pluribus institutis heredibus, partes in quorundā personis expressi, et vnum aliquē sine parte institui, Quantū accepturus est, qui sine parte institutus est? Et dicimus, Si quidē aliqua desit ass̄ pars, forē enī Primū institui ex sextante: & addidi, Quartus mihi heres esto: vel, Quartus & Quintus & Sextus heredes mihi sunt. Tūc dicimus, Vnū illum, aut hosce tres, q sine parte instituti sunt, ex duabus vnciis siue ex sextante heredes futuros. Quod si in tres priores totum assem cōsumpserim, vno ex semisse, altero ex triente, tertioq; ex sextante heredibus institutis: deinde vnum aliquem aut plures sine parte subiunxerim: Tunc, quoniam nihil ass̄ deest, in quod venire possint, qui sine parte instituti sunt: Semis illi aut illis, q sine parte instituti sunt, dabitur. Quasi videat testator, ex vigintiquatuor vnciis heredes instituisse

Divisio
vncias

Qui igitur sine parte heres institutus est, aut parte que ad assem deest, aut semissem habebit. Neque vero interest, Primus, an post omnes, an in medio institutus sit is, qui sine parte est. Ubique enim eadem ratio & idem effectus est.

Complures heredes institui, ex certis partibus nec tamen assem in eos consumpsi, sed pars eius adhuc aliqua reliqua est. Pars igitur que vacat, ad quem spectabit? Et dicimus, que pars que reliqua est, tacite scriptis heredibus accrescit. Verbi gratia. Tres ex ternis vnciis heredes scripsi, ut ita quadrans vnus sit reliquus. Quadrans hic tacite singulis heredibus pro parte hereditaria accrescet, & in effectu vnusquisque eorum ex quatuor vnciis heres esse institutus inuenietur, perinde atque si singuli in singulos tertios instituti fuissent. Et ex diuerso, si plures ex certis partibus heredes scribam, & ex certa parte scribendo, duodecim vncias excedam: Tacite cuiusque id decrescet, quod superest. Verbi gratia. Quatuor ex quaternis vnciis heredes scripsi. Lex singulis singulas detrahit vncias, & in effectu singuli singulos habere quadrantes deprehenduntur.

Item plures ex certis partibus heredes institui, & duodecim vncias egressus sum: deinde et alium sine parte adiunxi. Quantum habebit is, qui sine parte est? Et dicimus: Quantum complendo alteri assiduerit. Verbi gratia. Sic dixi: Primus mihi ex quincunce heres esto, Secundus ex semisse, Tertius ex besse. Porro & Quartus mihi heres esto. Dicitur mihi futurum, ut quartus reliquas quinque vncias habeat. Nouemdecim enim vnciarum iis qui certas partes habent, relicte sunt. Idemque est, si vero que asse, hoc est dupondio, in tres illos consumptum alium postea sine parte adiungam. Nam & hic alium vnus habiturus est, ut ita triginta sex fiant vnciarum.

Eni vero has vigintiquatuor, aut triginta sex vncias, ad vnus assem reuocare reducereque possum.

Heres & pure & sub conditione institui potest. Pure, Ille mihi heres esto. Sub conditione, Ille mihi heres esto, si nauis ex Asia venerit. Ex certo autem tempore, vel ad certum tempus institui nemo vtiliter potest. Verbi gratia. Ille mihi post quinquenium que moriar, heres esto, vel a Calendis Ianuariis. Aut si quis ita dixerit: Ille mihi heres esto usque ad Calendas Ianuarias. Circumducto enim & pro superuacuo habito tempore, quod usque ad Calendas vel a Calendis est, perinde erit institutio, quasi pure fuisset facta.

Quendam sub conditione impossibili heredes institui, dicentes: Ille mihi heres esto, si mare ebiberit. Aut etiam legatum alicui, fideiue commissum vel seruo libertatem reliqui. Conditio hec impossibilis aufertur, ac pro non scripta habetur, & pure efficitur, quod heredi relictum est.

Heredem quendam sub pluribus conditionibus institui. Queritur, an expectandum sit, donec omnes implete fuerint? Et dicimus: Quod si coniectim ascripte sunt, veluti si dixerim: Ille mihi heres esto, si Capitolium ascenderit, & si nauis ex Asia venerit, & ille Consul factus fuerit: Omnium expectandus est euentus. Sin vero separatim & distinctim eas ascripsi, dicens: Ille mihi heres esto, si Capitolium ascenderit, aut si Titio dederit decem solidos: cuiusque volet parendo, heres fiet.

Vtiliter & eos quis potest instituire heredes, quos nunquam viderit. Verbi gratia. Fratrem alium quis habuit peregre degentem, & is ibi liberos creauit. Filios eos quos nunquam vidit, heredes scribere potest. Ignorantia enim testantis circa heredem, institutionem inutilem non facit.

LIB. II. INSTIT.
DE VVLGARI SVBSTI-
tutione. Tit. XV.

Nihil prohibet, quo minus testator, & institutio-
nem faciat, & substitutionem, aut de-
niq; (vt rem verbo absoluam) plures hære-
dum gradus. Gradus autem hæredum dici-
tur, qui totum assem, hoc est, duodecim habet vn-
ctas. Licet enī nobis ita testari: Primus hæres esto.
Si Primus hæres nō erit, Secundus hæres esto. Si nec
Secundus hæres erit, Tertius hæres esto. Quod si Ter-
tius nō erit, Quartus hæres esto: & ita deinceps in
infinitum substituere possumus. Et vltimo loco su-
per gradu, tanquā in extremū subsidium, seruum no-
strum instituere possumus. Vt si contingat omnes
recusare, seruus necessariō sit hæres.

Possumus autem, & vni vnum, & vni plu-
res, & pluribus vnum, & pluribus plures substitu-
ere. Vni vnum, vt Primus mihi hæres esto.
Si Primus non erit, Secundus hæres esto. Vni
plures, sic: Primus mihi hæres esto. Si Primus non
erit, Secundus & Tertius mihi hæres sunt. Plu-
ribus vnum, ita: Primus & Secundus mihi hæres
des sunt. Si ii non erunt, Tertius mihi hæres esto.
Plures pluribus, vt: Primus & Secundus mihi hæ-
res sunt. Si ii nō erunt, Tertius & Quartus mihi
hæreses sunt. Possumus adhæc & inuicem, hoc
est Græcè ἀμοιβάδῳp hæreses sibi instituere. Vt,
Primus mihi ex semisse hæres esto. Et Secundus itē
ex semisse. Quod si Primus hæres nō fuerit, hæres
esto Secundus & in partem eius. Sin verō Secundus
nō adierit, Primus in Secūdi partē substitutus esto.

Et si quis hæreses ex disparibus partibus scri-
ptos, vt hūc ex septunce, illum ex quincūce, inuicē
substituerit, & nullā in substitutione partium men-
tionē habuerit: Eas partes accepturus est substitutus,

DE VVLGARI INSTITVT. 84

tas, quas accepturus erat si adiiisset, is in cuius locū
substitutus est. Nam si cōtingat, vt is cui quincūx
datus est, adeat, & is cui septunx, omittat: dicendū
nō est Primū ex substitutione tantū quincūcē ha-
biturū, sed septūcem. Hūc enim Secundus acceptus
erit, si adiiisset. Quidam hæreses scripsit, Pri-
mum ex semisse, & Secundū ex semisse. Deinde di-
xit: Si Secundus hæres non erit, Primus & ex parte
Secūdi hæres esto. Quod si Primus hæres non erit,
Tertius hæres esto. Seuerus & Antoninus rescrip-
serunt: Sine distinctione Tertium hæredem esse
posse, siue Primus solus, siue Primus & Secundus
hæreditatem omittant. Quum seruum tuum pa-
tremfamilias esse putarē, hæredem eum institui. Et
adieci: Si is mihi hæres nō erit, Mæuius mihi hæres
esto. Mortuo me, seruus tuus quē heredē scripserā
te iubente, hæreditatē adiit. Queritur, an locus sit
substitutionis? Et dicimus, substitutū in partē di-
midiam admitti. Sed dicat aliquis, Substitutum in
totū assem admitti debere. Nam testator dixit: Ille
mihi hæres esto, Et si is non fuerit, Mæuius esto.
Quum igitur hæres institutus, hæres esse nō potue-
rit, vt qui seruus fuerit: necesse erat substitutum in
vniuersum ius vocari. Sed huic respondendū est.
Verba hæc, Si hæres non erit: in eo quidem qui
alieno iuri subiectus est, quum testator id non ne-
sciret, sic intelligi debere. Si neque ipse institu-
tus hæres erit, neque alium hæredem fecerit, hoc
est, alij acquiserit, vt tunc demū locus fiat substitu-
tioni. In eo verō, quē patremfamilias esse putabat
testator, hoc significare verba illa, Si hæres nō erit:
Si neq; sibi neq; ei, cuius iuri postea subiectus esse
coeperit, hæreditatem acquiserit: vt in totū, locum
subiectus esset, qui patremfamilias esse putabatur,

ideo substitutus dimidiam partem accipit. Idque & diuus Pius in persona Parthenij serui sui rescriptis. Fortè enim quispiam quum Parthenium Cæsaris seruum, liberum esse arbitraretur, hæredem eum scripsit, & deinde ita substitutum dedit. Quòd si Parthenius mihi hæres non erit, Mæuius hæres esto. Et tunc facta est constitutio, Vt dimidia pars hæreditatis per Parthenium Cæsari acquireretur, & in alteram dimidiam Mæuius substitutus vocaretur.

DE PUPILLARI SVBSTITV.

Tit. XVI.

A Tenim non extraneis tantum hæredibus institutis, substitutum dare possumus, sed etiam liberis nostris, ita dicentes: Filius ille meus hæres mihi esto. Et si hæres non erit, Ille hæres esto. Et hæc vocatur Vulgaris substitutio, quoniam apta idoneaque est, ut cuius fiat, tum extraneo tum filio. Sed in extraneo quidem multis casibus accidit, ut substitutio locum habeat. Quod genus fuerit, si institutus ante testatorem decedat. Si repudiet aut omitat hæreditarem; aut si sub conditione eo instituto, conditio non existat. In filio vero, vno duntaxat casu locus fit substitutioni: videlicet si filius familias ante patrem testantem decedat. Nam si ante filium decedat pater, substitutioni non fit locus. Ille enim statim patri fit hæres, neque absistendo nomen hæredis ponit. Nam hæredis nomen semel alicui partu, difficulter ad alium transfertur. Est & alia substitutio, quæ in liberis nostris procedit, Nec liberis tantum, sed quos in potestate habemus: nec tantum quos in potestate habemus, sed suis impuberibus. Vocatur autem ea pupillaris, ab ætate, de qua fieri solet. Substitutionem igitur pupillarem sic facere possumus.

Ille

DE PVPILLARI SVBSTITV. 89

Ille filius meus hæres mihi esto. Et si hæres fuerit, ac impubes moriatur, Ille hæres esto. Et si filius hæres factus fuerit, & ante pubertatem decesserit: locus fit substitutioni. Porro pupillari substitutioni vulgarem licet coniungere, & facere substitutionem (vt ita dixerim) vulgari pupillarem: huc in modum. Filius meus hæres mihi esto. Et si hæres non erit, (quod est proprium vulgare) aut hæres factus, intra pubertatem decedet, (quod est proprium pupillaris) Ille hæres esto. Quid ais? Viuo patre mortuus est filius. Ex prioribus verbis, venit substitutus, & hæres fit patris, non defuncti filij. Quòd si viuo filio pater decessit, & filius hæres factus, ante pubertatem mortuus est: Tunc ex verbis sequentibus substitutio locum habet, & hæres fit substitutus, non patris sed defuncti filij. Porro ius hoc pupillaris substitutionis, nulla propria lege inuentum, sed moribus & iure non scripto introductum est. Etenim quum pupilli testamentum sibi facere non possent: iustum visum est, ut Patres ipsi testamenta facerent. Hac ratione motus & Imperator noster sanctissimus, constitutionem emisit, quam & Codici suo voluit inseri: qua & tali casui consultum est. Ait enim: Si quis furiosos, aut dementes filios habeat, aut nepotes aut pronepotes, cuiuscumque sexus sint & cuiuscumque gradus, ius & potestas ei esto, etiam si puberes sint, ad similitudinem substitutionis pupillaris, certas personas substituere, in casum quo in dementia morbo adhuc manentes, decesserint. Quòd si resipuerint, substitutionem illam infirmari faciunt. Id quod & ipsum ad exemplum pupillaris substitutionis inuenit, quæ postquam pupillus adoleuerit, infirmatur.

Pupillari igitur substitutione in præfatum modum ordinata, duo quodam modo testamentum sunt.

M 5 Alterum

Alterum patris, erga filium; Alterū filij erga substitū-
tū. Quēadmodū si ipse filius heredem sibi scrip-
sisset. Quinimō, si verum dicere volumus, propriū
est, vt vnū sit testamentū, sed hereditates duę. Quā-
rum altera ad filium a patre defertur, altera a filio
ad substitutū vadit. Quęcūq; enim pupillus vel ex
hereditate paterna habuerit, vel ipse sibi acquisierit
post mortē patris: ad substitutum transeunt. Porro
vnum esse testamentū, vel eo argumento ostenditū-
tur, q̄ solum septē testes adhibeātur: quū, si duo fu-
issent testamenta, quatuordecim adhibēdi fuerint.

Contingit aliquando, vt qui filio suo pupil-
lariter substitutum dedit: in summum timorem
veniat, ne qui pupillo substitutus est, vbi nouerit
post mortem patris, se illi substitutum datum, pu-
pillo insidias comparet: (Est autē impubes ob eras-
tis breuia tempora, insidijs admodum obnoxius)
Siquis ergo pater ita formidulosus est, & formi-
dem hanc vitare vult: Pupillo herede instituto, ve-
lgarem substitutionem palam sine timore post in-
stitutionem pupilli scribat. Sic enim pupillo insid-
ari substitutus non poterit. Neq; viuo patre: Quia
tūc ignorat, quid in testamento scriptum sit. Neq;
a morte testatoris: Quia iam pupillus hæres patri
factus, locum vulgari substitutioni non facit: Por-
rō nemo sine spe lucri, insidias pupillo molitur. Et
id quidem de vulgari substitutione, Pupillare au-
tem substitutionem, quum quis facere vult, dicit
in hunc modum. Filius meus hæres mihi esto. Et
si hæres non erit, Ille mihi heres esto. Et quum vi-
tores, legata, fideicommissa, & libertates dederit.
In inferiore testamenti parte, hæc verba scribat.
Si verō filius meus Hæres factus ante pubertate
mortuus fuerit, Ille ei hæres esto. Et hanc partem
proprio lino colliget, & propria cæra consignet. Sed

Sed & in priore parte testamenti, hæc verba scri-
bat. Nolo inferiorem partem testamenti viuo filio
meo & adhuc impubere aperiri. Substitutione
enim pupillari hunc in modum facta, tutus erit
pupillus ab insidijs omnibus. Nam neq; viuo pa-
tre quisq; ei insidiabitur, propterea q̄ testamentum
omne adhuc clausum sit: neq; a morte patris, prop-
terea quōd tota substitutionis pupillaris ratio ig-
noretur. Quidam quum testamentum conderet, et
filium heredem scriberet, statim substitutionē pu-
pillarem subiunxit, valet nihilo minus substitutio.
Verum is qui id consilij cepit, & ibi filio substitu-
tum dedit, vbi filium heredem instituerit: cū mag-
no filij discrimine testatus esse videtur.

Non solum autem heredibus institutis liberis
impuberibus: pupillariter substituere parentes pos-
sunt, sed etiam exheredatis. Quemadmodum igitur
propter patriam potestatem, non quia hæres
describuntur, pupillarem habent substitutionē:
ita & exheredatis liberis veliter substituimus.

Verum dixerit aliquis. Quid ergo accepturus est,
is qui exheredato pupillo substituitur? Dicemus.
Si quid contingat pupillum ex hereditatibus, le-
gatis, aut donationibus propinquorum vel ami-
corum paternorum acquirere, Id omne ad substitu-
tum transibit. Ea quæ dicta sunt, de substitutione
liberorum impuberum institutorum vel exheres-
datorum: etiam ad posthumos trahuntur. Posthu-
mis enim vulgariter substituere possumus, hunc
in modum. Posthumus mihi hæres esto. Et si nō fu-
erit: Ille hæres esto. Hæres autem non est, si aut non
nascatur, aut natus ante patrem decedat.

Possumus & pupillariter: Ita. Posthumus mi-
hi hæres esto: Et si hæres fuerit, & impubes de-
cesserit, Ille hæres esto.

LIB. II. INSTIT.

Sed & illud ijs que dicimus cōsequens est, vt vbi gari pupillaris (quam vocant) substitutio in potestatis procedat.

Habeto hæc pro quadam præiudici inspectione. Pars testamenti, in qua pater sibi heredem instituit dicitur Principalis: Ea verò in qua filio impuberi substituit, dicitur Pupillaris. Pendet autem Pupillaris ex principali, & ex illa vni suam accipit. Hoc ita pro præiudici quibusdam cogito, Vide nunc reliqua Diximus liberis nostris impuberibus potestatis nos substituere. Id autem intellige: Quum nobis ipsi heredes instituitimus, hoc est, quum principale partem condimus. Hac enim non condita, Pupillaris non habet, vnde sibi robur assumat. Nam Pupillare testamentum veluti pars & sequela est principalis testamenti. Atqui sequela nemo inuenire potest, nisi & principale subsistat. A deo autem vni suam omnem pupillare testamentum à principali accipit, vt si principale non valeat, nec pupillare valere possit. Finge enim exempli gratia: Testator in Principali, nomen heredis sua manu non scriptum se, & tamen in pupillari id fecisse: Nullius momenti erit pars pupillaris, quoniam pars principalis vti laborat.

Possumus autem, si plures nobis sint liberi impuberes, vel singulis pupillariter substituere, vel eis, si eorum nouissimus impubes morietur. Sed si noster liberorum impuberum intestatū velim decedere: singulis propria substitutione substituo. Sin verò iura successionū ab intestato, salua & integra esse inter liberos malim, Tunc ei, qui eorū vltimus impubes morietur, alium quēpiam extraneū substituo. Et si alij mortui fuerint, fratres superstites, ius legitimæ hereditatis ab intestato habebunt. Sin verò vnus ex eis nouissimus impubes obierit, tunc

DE PUPILLARI SVBSTITV. 87

veniet substitutus. Præterea nominatim impuberi substituere possum, & dicere. Si filius meus hæres mihi fuerit & impubes deceaserit, Titius ei hæres esto. Possum autem & generaliter ei substituere. Verbi gratia, Multos vnâ cum filio meo hæredes institui, Aut multis institutis heredibus, filium ex heredi. Possum generaliter ita substituere, dicens. Quisquis mihi patri hæres erit, Is & filio meo antequam pubertatem morienti, substitutus esto. Per que verba, Ex substitutione ad hereditatem impuberis venient, qui & scripti sunt heredes & extiterunt. Nā si instituti, hereditatem ex principali parte repudiauerint, ex pupillari substitutione nihil capient. Diuiditur autem inter eos pupilli hereditas, pro portione hereditaria, Id est, pro qua parte patri heredes facti sunt. Et masculis quidem usque ad annos quatuordecim licet substituere. Fæminis verò usque ad duodecim. Quam ætatem si excedant, evanescent substitutione. Extraneo autem vel filio puberi heredibus institutis, nemo ad similitudinem impuberum liberorum substituit, dicens. Ille mihi hæres esto: Et si hæres mihi fuerit, & intra trigesimalium (exempli gratia) annum deceaserit, Ille ei hæres esto. Sed hoc solum permissum est, vt eum quē heredem instituerimus, per fideicommissum possimus obligare, alij hereditatem nostram vel totam vel pro parte restituere. Porro ius fideicommissi quid & quale sit, suo loco tradetur.

QVIBVS MODIS TESTAMENTA INFIRMANTUR.

Titu. XVII.

Diximus quēadmodum iure testamenta firmantur. Sed si quid eorum, quę ad solennitatem observationemque spectant, omissum fuerit, dicitur testamentum non iure civili firmum, aut verbi

LIB. II. INSTITV.

verbi compendio, Iniustum. Fortè enim legimus (id est, à lege statutus) testium numerus omnis est: aut adfuerunt quidem septem testes, sed non omnes subscriperunt: aut subscriperunt quidem omnes, sed non consignauerunt: aut ipsi quidè omnia hæc fecerunt, sed testator manu sua nomen hæc redi non scripsit, necq̃ coram testibus futurum successorem nominavit: aut aliquis qui liberos habebat suos, neque eos instituit, neque exheredavit. Omnibus his ex causis, testamentum dicitur non iure Civili factum. Quòd si nihil eorum neglectum fuerit, non tamen sic omnino ad finem vsq̃, vim habet testamentum. Nam aut rumpitur, aut irritum fit. Et rumpitur quidem hūc in modum. Quidam sine vitio omni testamentum condidit. Sed quum testator eodem in statu non mansisset, ius testamenti minurum est: fortè enim post testamenti constitutionem, adoptavit in filium, vel eum, qui sui iuris esset, apud Imperatorem, vel eum qui alieni, apud Prætozem, secundum ea quæ constitutione quadam pijsissimi nostri Principis cautur: Hoc est, quum avus est, qui adoptat, tunc enim adoptio naturam suam explicat: & testamentum eius rumpitur, per adiectionem novi huius Sui, perinde atq̃ per agnationem posthumi.

Sed & posterius testamentum quod iure perfectum est, superius rumpere potest, siue quis ex eo heres existat, siue non, dum existere potuerit. Id enim solum spectamus, An aliquo casu existere potuerit. Et qui fieri potest, ut qui existere potuit, non existat tamen? Finge eum qui in secundo testamento heres institutus est aut repudiasset aut viucte testatore, vel post mortem eius ante adiectionem mortuum esse, aut conditionem, sub qua institutus erat, non extitisse. Et in his casibus contingit, ut is, qui duo testameta fecerit

QVIB. MO. TESTA. INFIRM. 88

rit, intestat' tamè moriat'. Priore rupto per cōfecti onē posterioris, Et secūdo irrito facto, q̃ ex eo ne mo heres extiterit. Quidā testamēto cōdito hæ redem primū instituerat. Deinde post tempus ali quod, aggressus est & secūdū testamentū facere, quod & iure perfecit, hērede instituto secūdo: hūc in modū. Secundus mihi ex illa & illa re heres esto Nihilominus & hoc modo prius testamentū rū pitur. Nec enim quod ex certa parte Secundus hæ res institutus sit, id institutionē irritā facit. Ac ita D. Severus & Antoninus rescripserunt. Cuius con stitutionis hæc verba sunt. (Nec enim referre ab surdū est, Quū & aliud quiddā non inutile, ex ea discere possimus.) Quidā testamēto cōdito, pluri busq̃ in eo institutis hēredibus, In secūdo testamē to alium quendā ex certis rebus hēredem scripsit, hoc addito, Se nihilo minus velle & prius testamē tum valere. Decessit. Relata res est ad Severum & Antoninū, & ab ijs Cocceio Campano rescriptū est. Testamentū quidē secundo loco factum, licet in eo certarū rerum heres scriptus sit, nihilominus prius testamentū rumpit, perinde atq̃ si secundus heres sine aliqua rerum mentione institutus esset. Verū iusserunt eum, qui in secundo testamēto in stitutus erat, hēredē quidē esse, sed tamen teneri hæ redibus in priore testamēto institutis, ad restitu tionem hereditatis, ijs videlicet rebus cōrentū, ex qui bus heres scripserat. Ita ut si ea, quæ ipsi relicta sunt, quadratē Legis Falcidię nō faciūt: suppleri ei debe at, quod quadratē deest. Huius autē rei ratio in ver bis est secūdo testamento insertis: Quibus ut vale ret prius testamentū expressum est. Rupti ergo te stamēti vitiū multis modis accidit: Nā & posthu mi natiuitas, & novi Sui agnatio, et secūdi testamē ti cōfectio, testamētū rumpere solēt. Et hæc de rupto

Porro

LIB. II. INSTITV.

Porrò & irriti vitium testamenta soluit. Verò
 bi gratia, quum testator Capitis diminutione pati-
 titur. Quod quibus modis accidat, primo libro re-
 latum est. Si enim testator aut maximam patiatu-
 r, & fiat seruus: aut mediam, & Ciuitatem amittat: aut mi-
 nimam, & fiat alieni iuris, dando se arrogandū: Irritum fit testamentum. Quemadmodum igitur &
 iam dictum est, tria vitia sunt, quæ testamētis sunt
 molesta: Non Iure Ciuili factum: Ruptum & Irritum.
 Possumus autem & quod irritum est, ruptum vocare: &
 quod ruptum est, Irritum: Sed & ea quæ nec initio iure facta sunt, irrita vocare possumus: &
 sine differentia, his nominibus vtimur. Sed ideo singula vitia, singulis appellationibus distinguere institutum est, vt ex proprio cuiusque nomine cog-
 nitis vitij, facilius ea vitare possemus.

Sed hæc tria dicta vitia, testamentum Iure Ciuili factum infirmant, verum ad testamentum Iure Prætorio confectum non pertinent. Nam vitium non Iure Ciuili facti, stultum sit dicere in testamento, quod ad Ius Prætorium pertinet, locum habere. Sed neque vitium Rupti, id dissoluit, neque etiam Irriti, si contingat vt testator capitis diminutionem qua subierat, effugiat. Prætor enim duo tempora inquirit: nempe conditi testamenti, & mortis: & si quem utroque tempore inuenerit testamenti facti non habuisse, pro valido testamentum tuetur: nihil curiosus de medio tempore laborans, siue Ciuitatem, siue libertatem amisit. Omnino enim si septem testium signis signatum sit, & defunctus utroque tempore, testamenti factionem habuerit, quonia & Ciuis Romanus & suæ potestatis erat, hæredi scripto dat bonorum possessionem secundum tabulas. Quod si in Capitis diminutione decesserit, Quum enim se arrogandū præbuisset, mortuus est, antequam potestatis

DE INOFFICIO. TESTAM. 89
 tis suæ fieret: Tunc & ipse Prætor irritum esse non vit testamentum, neque hæredi scripto bonorum possessionem secundum tabulas pollicetur.

Quidam testamento condito superuixit, ac dixit, se nolle id testamentum valere. Ex solis his verbis testamentum non infirmatur. Nam quæ Iure cõfecta sunt, Iure etiam subuerti tollique debent. Plus dico: Et si quis post prius testamentum, secundum facere aggressus sit, & aut mortalitate præuictus, aut quia eum eius rei poenituit, id non perfecit: Diuini Pertinacis cõstitutione cautum est, vt prius testamentum firmum ratumque sit. Ait enim, Non aliter tabulas priores, quæ iure factæ sint, per sequentes irritas fieri, quæ & sequentes iure ordinatæ & perfectæ fuerint. Nam imperfectum testamentum, sine dubio, nullum & infirmum est.

Eadem cõstitutione & illud expressum est, Talem institutionem valere non debere, quum quis litis causa, quæ cum aliquo habet, Imperatorem hæredem instituit, nec firma huiusmodi testamenta vocat. Sed neque ex nuda voce sineque scriptis, hæredis institutionem in Imperatorem collatam admittit, neque commissurum se dicit, vt aliquid accipiat ex vlla scriptura tamquam ex vltima voluntate, nisi integra ei Iuris autoritas adesset. Secundum hanc cõstitutionem & D. Seuerus & Antoninus sepe rescripserunt. Licet enim (inquiunt) legibus soluti simus, attamen secundum leges viuimus. Quam vocem adeo diuinitiam sepe oportet in ore habere.

DE INOFFICIOSO
 testamento. Titu. XVIII.

Diximus supra, Posses parces in condendis testamentis, liberos suos hæredes non scribere, sed vel exheredare, vel præteritionis ignominia

minia afficere, In quibus scilicet præteritio, pro cuius heredatione accipitur. Sed quoniam patres hinc arrepta potestate, filios suos grauiter lædebant, ne linquentes eos in inopia: Nam si quis ex ascendentibus per masculos, aliquem ex liberis exheredasset, neque ipso iure inualidum erat testamentum: neque ab intestato filius venire poterat, Nam quomodo quum testamentum extaret? Neque Prætor bonorum possessionem contra tabulas dabat, Præteritis enim non exhereditatis ea dabatur. Quod si mater erat testatrix, Ne cogitare quidem poterant ij qui per matrem descendebant, de bonorum possessione contra tabulas. Aduersus enim testamentum foemine liberis bonorum possessio contra tabulas non datur. In extremum igitur subsidium inducitur est: ut liberi de Inofficioso testamento agere possint, qui queruntur aut dicunt, iniquum se exhereditatos vel iniquum præteritos esse: huius coloris prætextu, quod defunctus sanæ mentis non fuerit, quum testamentum ordinaret. Id autem dicitur à Liberis non quasi verè furiosus fuerit defunctus, sed quod reuera quid fecerit, verum non ut ratio pietatis exigat. Nam si verè furiosus fuisset, testamentum facere non potuisset. Aut certe ideo insanisse existimandus est quod naturam sine causa odisset. Non autem liberis tantum permillum est, testamentum patrum ut inofficiosum accusare: sed etiam patribus, ut liberorum testamentum impugnent. Porro soror & frater tum demum testamentum defuncti subuertunt, quasi scriptis heredibus à iure prælati, quum heredes instituti turpes personas sustinent, ut aurigæ, mimi, arenarij, & hi, quorum familiaritas ex turpi consuetudine confecta est. Sic enim id sacris constitutionibus expressum est. Parentes igitur ascendentes & liberi descendentes, quum ingrati in defunctum non extiterint aduersus

aduersus quemuis scriptum heredem, querelam inofficiosi testamenti intentabunt: frater autem & soror solum aduersus turpes personas. Cognati vero qui ultra fratrem & sororem sunt nullum habent aditum ad querelam inofficiosi, & eam mouentes, succumbent. Porro de inofficioso testamento agunt liberi, tum naturales, tum etiam adoptiui secundum ea, quæ constitutione Imperatoris nostri cauentur. Verum tunc demum querelam inofficiosi vtiliter intentant, cum omni auxilio destituti sunt, Nam extremum subsidium est querela inofficiosi. Qui ergo aliud ius habet, quo ad hereditatem defuncti totam, vel partem eius venire possit aditum ad querelam inofficiosi non habet. Et hoc non solum de liberis qui in rerum natura sunt, sed etiam de posthumis intelligi oportet. Sed & hæc omnia ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à defuncto relictum est. Id enim & constitutione quadam Sanctissimi Imperatoris, ad seruandam naturam verecundiam introductum est. Nam olim, nisi tota debita pars relicta fuisset, locus querelæ de inofficioso fiebat: Vt uti si quis quadringentos solidos in bonis haberet, necesse erat ei, omnino centum relinquere, hoc est, quartam partem hereditatis, ne querela posset intentari.

Hodie verò & si vnus solidus tantum, vel quantacumque pars hereditatis, vel res qualiscumque eis fuerit relicta, querela de inofficioso quiescit, constitutione id quod eis deest vsque ad quartam partem legitimæ partis quam ab intestato erant habituri, supplente: etiam si maxime testator propria manu non ascriptis, velle se, ut quod quartæ deesset, boni viri arbitratu compleretur. Id enim constitutio ipsa quamuis non adiectum, tanquam naturæ consentaneum admittit.

LIB. II. INSTITV.

Si quis patris voluntatē approbauerit, per quem relam de Inofficioso eā subuertere non potest. Vnde de vide quid questum sit, Is quē ego in potestate habebam, pupilli cuiusdā tutor erat. Moriens ego alium heredem scripsi, & filium meū exheredauit. Porro pupillo, cuius is tutor erat, legatū dedi. Legatū filius meus, quod pupillo relictum erat, exegerat: Postea de inofficioso vult agere, & se nihil ex paterna hæreditate habere dicat: Id ne ei liceat, An nihil nocuit, & legato exacto, videatur voluntatem patris approbasse? Et dicimus, Nihil eū patris præiudicij, quoniam pupilli nomine, & ex tutoris officio, legatum exegit. Nihil igitur prohibet, quo minus suo nomine de Inofficioso possit agere. Ex cōtrario quoque queritur Impuberē ego filiū in potestate habebā. Alio quodā herede instituto, Impuberē nihil ei relinquens exheredauit. Legatū autē Titio cuiusdam solidos centum, quē ego Impuberi testamētarium tutorem dederam, aut Prætor dederat, aut lege ad tutelam vocabatur, Titius tutor nomine pupilli de Inofficioso egit, & victus est: forte enim meritō exheredatus fuit Impubes. Postea hic idem Titius legatum sibi relictuū a scripto heredem petijt, haud dubium est, quin id nō amittat. Querelam igitur de Inofficioso excludit relicta Quarta ei, qui ab intestato ad hereditatem vocatur, siue per legatum relicta sit, siue per fideicommissum, siue per donationem causa mortis. Donatio autem inter viuos ijs non connumeratur, nisi in hoc donatum fuerit, vt in ijs casibus, quorum Imperatoris nostri Sanctissimi constitutio quedam meminit: & alijs quibusdam modis, qui veprehensī sunt.

Si quarta igitur filio relinquatur, Querela Inofficio

DE HÆRE. QVALI. ET DIFFE. 91
officiosi quiescit: Et si quidē vnus est filius, Quarta tam ei totius hæreditatis relinqui oportet. Sin autem duo sunt, aut etiam plures, Quarta omnibus relicta pro rata & ex æquo, efficit vt querela sileat. Verbi gratia, duo sunt. Necessē est, vt ijs relinquā singulos sescunces. Quod si tres sint, necessē est, vt singulas vncias ijs relinquam.

DE HÆREDVM QVALI-
tate & Differentia.
Titu. XIX,

Hæres nomen generale est, In tres autem species diuiditur. Nam Hæredum alij dicuntur Necessarij, Alij Sui & Necessarij, Quisdam Extranei. Et quisnam est Necessarius? Seruus, qui hæres institutus est. Inde sic vocatus, quia volens nolens omni modo post domini mortem, & liber statim & necessarius fit hæres. Itaque, Qui de facultatibus suis dubitant, & ratione subducta, verentur fore, vt nemo propter angustias rei familiaris ipsorum, pro heredem se velit gerere: seruorum aliquem in primo, secundo, aut tertio gradu aut etiam inferius heredem institute solent, Veluti Stichus seruus meus hæres esto. Ecce in primo gradu, Aut in secundo, sic. Primus hæres esto. Et si is hæres non erit, Stichus seruus meus hæres esto: aut etiam vltra. Nemine igitur ad hereditatem accedere audente, Ex necessitate veniet Stichus, & hæres fiet. Ac nisi creditorum nomina, quæ defunctus contraxit, dissoluta fuerint, aliterve eis eo nomine satisfactum, nulla defuncti memoriæ ignominia inuritur, sed hereditas distrahitur: Non iam illis dicentibus huius defuncti bona distrahi, sed Stichi hæredis. Crescitorum

LIB. II. INSTITV.

ditores igitur in bonorum possessionem missi, aut distrahunt illa, aut inter se diuidunt. Habet autem infamia huius mercedem seruus, Primò libertatē, cui nulla res comparari potest. Deinde & illud cōmodum ei prestat, vt ea quæ post mortem patroni, Stichus sibi ex alijs causis acquiserit, hoc est, non per occasionem hereditatis, ipsi reseruetur, neque in ijs ei molesti sint creditores, quamuis maximè defuncti bonæ æri alieno non sufficiant. Et hi quidem sunt Necessarij.

Porro, Qui sui & necessarij sint, videamus. Sui & necessarij sunt, verbi gratia. Filius, filia, Nepos, & Neptis ex filio, & deinceps liberi omnes, qui in potestate cuiusq; quum is moreretur fuerunt. Et filius quidem & filia ex sese omnino Ius suorum heredum habent. Verum vt nepos neptisve sui heredes sint, non sufficit eum eamve in potestate aut defuncti tempore mortis fuisse, Sed opus est ad hoc, vt sui heredes fiant, Patrem ipsorum ex quo nati sunt, in potestate patris sui esse desisse; Per mortem fortè aut emancipationem, vel alios modos, quibus patria potestas soluitur. Tunc enim nepos aut neptis in locum patris sui succedit. Et Sui quidem ideo appellantur, quia domestici heredes sunt, hoc est, quia viuo etiamnum patre, domini quodam modo existimantur. Vnde & lex Duode. Tabul. primam eorum causam fecit, in intestatorum successione. Et sui quidem ob diuersas causas vocantur. Necessarij verò ideo dicuntur, quia omnino siue velint, siue nolint, tum ex testamento, tum ab intestato, heredes sunt. Et iure quidem Ciuili nulla est differentia inter Necessarium, & Suum necessarium, Sed Prætor respiciens quid natura æquum sit, permittit ijs, vt hereditate paterna, si suspectam illam habent, abstineant. Nam in

DE HÆRE. QUALI. ET DIFFE. 92

ter duos Ingenuos, Longè melius est, defunctum contumelia affici, quàm viuum, quippe qui & iniuriam sentiat. Vbi is ergo abstinerit, Bona defuncti à creditoribus possidebuntur, idq; non sub filij nomine.

Extranei autem sunt omnes (vt rem verbo absoluam) præter hos ià dictos, qui iuri defuncti subiecti non sunt. Itaq; & liberi nostri emancipari, extranei vocabuntur. Sed & filius matri extraneus hæres & est & vocatur. Nam scemina liberos in potestate habere nō potest. Quidā testamento condico seruum suum heredem instituit. Quum testamento facto superuixisset, seruū vindicta manumissus, hic institutus hæres, necessarius sit, an extraneus: Et dicimus eum extraneū esse. Quoniā vtrūq; ex defuncti testamento consequutus non est, libertatem scilicet & hereditatē. In extraneis hæresibus illud obseruandū est, vt cū eis sit testamenti factio, siue ipsi heredes instituātur, siue ij qui in potestate eorū sunt. Hanc autē testamenti factionē duobus tēporibus exigimus: Quum testamentum condimus, vt tunc valeat institutio & quū morimur, vt tūc institutio rectè facta, vtilem effectum habeat. Quòd si quis curiosus in singula inquirat, et tertium inueniemus tempus, quo testamēti factionem eū habere oporteat, hoc est, quum hereditatē adit. Neq; vlla est differentia, vtrum purè an sub cōditione heres sit institutus. Nā ipsum Ius heredis, hoc est an heres esse possit, eo maximè tēpore spectat, quo hereditatē adire debet. Medio autē tēpore, quod est inter factum testamētum & testatoris mortem aut conditionem institutionis existentem, Si quis conditionaliter est institutus: Ius heredis mutatum, nullum ipsi ad succedendū, damnum affert.

LIB. II. INSTITV.

Vnde futurum est, vt si contingat eum Ciuem Romanum esse, quem heredem institui, & is post factum testamentum, Ciuitatem amiserit, & eam recuperauerit ante mortem meam, aut si conditionaliter institutus est, ante euentum conditionis: nihil eum prohibeat hereditatem acquirere. Sic igitur (vt rei totius effectum in vnum contrahamus) tria tempora inspicimus, quibus heredem testamenti factionem habere oportet. Testamenti confectio nem, Mortem testatoris, & tempus aditionis. Et ex ijs maximè testamenti confectio nem & aditionem. Testamenti factionem habere intelligitur: non is tantum, qui testamentum facere potest: sed etiam, qui ex alieno testamento capere potest, vel alij acquirere, licet hic testamentum facere non possit. Quapropter & furiosus, & mutus, & pupillus, & infans, & posthumus, & filiusfa, & alienus seruus, testamenti factionem habere dicuntur. Vt enim maximè testamentum facere non possint, tam ex alieno testamento, vel sibi vel alij possunt acquirere. Nisi quod in furioso ita speciem seu casum fingere oportet, vt à patre hæres esse institutus intelligatur. Nam ab alio institutus, donec respiciat, nec sibi, nec alij hereditatem acquirere potest.

Extranei autem hæredes, dicuntur & Voluntarij, Quum liberum ijs sit, vt hæredes sint, aut non sint. Alij verò necessarij dicuntur, propterea, quòd ex necessitate ad hereditatem veniant. Neque in hoc solum differentia est, verum & in illo quòd hereditatem acquirere, in extraneo dicitur aditio, In necessarijs, Immistio. Et quòd hereditatem non admittere, in extraneo dicitur Repudiatio, In necessario, Abstentio. Sed extraneus repudians, perinde est quasi nunquam ei hereditas delata fuisset,

Suis

DE HÆREDVM QUALITATE. 99

Suis autem & Necessarius quamuis abstineat, tam quum à morte patris protinus hæres factus sit, nomen hæredis nihilo minus retinet. Nam id tam sæpe dictum est, Nomen hæredis semel alicui partum, difficulter ad alium transferri: Nisi quod Prætor (qui & ius abstinendi inuenit) tutum cum præstat, aduersus molestias & negocia creditorum hæreditariorum. Et in his quidem differunt. In illo autem conueniunt. Quòd siue Necessarius immistuerit se, siue Extraneus adierit, postea omittendæ hereditatis facultatem non habent, nisi minores sint viginti quinq; annis. Nam hanc ætatè agentibus, sicut in cæteris omnibus causis, deceptis, Ita et hic in eo læsis, quod temerè damnosam hereditatem susceperint, Prætor subuenit: data eis in integrum restitutione, ad hereditatem omittendam. Quid ergo si quis maior viginti quinq; annis hereditatè, quàm opulentiam esse putabat, adierit: Et postea ex improviso grande æs alienum apparuerit, quod longo intervallo hereditatem excedat. Et exiit constitutio Hadriani Cæsaris, quæ huic succurrit, Quum prima facultate opulenta videretur hereditas, sed ex improviso postea æs alienum emerisset, quod aditæ hereditatis tempore latebat. Sed Hadrianus quidem ex speciali beneficio, certè personæ hanc veniam dedit, diuisus autem Gordianus postea ad milites solum hoc beneficium extendit.

Verùm Imperatoris nostri benevolentia, commune oibus Imperio suo subiectis hoc beneficium præstitit: Constitutionem enim nobilissimam æquifinamque scripsit, Vt ante aditionem inventarium fac, cum certis quibusdam obseruationibus: Quas si quis sequutus fuerit, etiam si inopem hereditatè adierit, in tantum duntaxat tenebitur, quantum è res hereditariarum quantitate colligitur. Vt ex

N 5 hac

LIB. II. INSTIT.

hac causa in posterū, Jus deliberandi necessarium nō sit futurum. Nam ad hoc inuentū est Jus deliberandi, vt prius cognosci posset, an admittēda esset hareditas, & ita quisq; adiret: ne scilicet ex improviso damnosam aliquis susciperet hereditatem. Quod si quis ea cōtemnens, q̄ diuina illa Imperatoris nostri cōstitutione cauētur, tēpus ad deliberandum petierit, & deinde hareditatē adierit, nō fruētur cōstitutionis illius auxilio, sed omne rēs alienū ab eo exigetur. Extraneus hares testamento institutus, aut ab intestato ad legitimā hareditatem vocatus, Potest pro herede gerere. i. vt hares admistrare, agere, seu tractare, aut etiā nuda voluntate hareditatē suscipere, & ita hares fieri. Pro herede autē gerere videtur, q̄ in rebus hareditariis vt dñs versatur, siue in vendendo, siue in colēdis aut locūdis p̄diis, & (vt rem verbo vno absoluaui) quocūq; modo voluntatē suam declarat, vel re vel verbo de adēda hareditate: duntaxat, si prius nouerit vtrū ex testamēto an ab intestato hares sit. Nam si quis hares institutus sit, & is tanquam ab intestato vocatus adeat, aut ex cōtrario, hares nō fiet. Pro herede gerere est, pro dño gerere. Veteres enim nomine haredis, pro dño utebantur. Quemadmodū autē nuda voluntate extraneus hares sit, dicēdo hareditatem semittere: Ita etiā cōtraria responsione statim ab hareditate repellitur, dicendo se nō admittēre hareditatē. Is qui mutus est aut surdus, sic natus vel postea ex accidēti factus, nihil prohibet, q̄ minus pro herede gerere possit, & hareditatē sibi accipere, dū modo id se sciat propter hareditatē facere.

DE LEGATIS Tit. XX.

POST testamentorū doctrinam, necesse est dicere de legatis. Sed dixerit hic aliquis, Eum, si id fecerit, docēdi seriem cōtinentiamq; institutio-

DE LEGATIS.

94

nis scidisse. Propositum enim erat ordine differere, de acquisitionibus quæ per vniuersitatem fierent: vnde oportebat, eum qui de hareditate quæ ex testamento defertur, dixisset, orationem suam vertere protinus ad eam, quæ ab Intestato defertur: & ita deinde per reliqua ad legatum venire, per quod singulæ res acquiruntur. Sed in promissu responsio est. Nam quoniam de hareditatibus quæ ex testamento defertur, differuimus: in testamento autem & legata relinquuntur: non omnino sine ratione aliqua est, sequenti loco & de legatis dicere. Et ante omnia definiendum est, quid sit legatum. Legatum est donatio à defuncto relicta.

Sed legati quidem nomen primitiuum est, & velut materia: procedunt autem ex eo genera quatuor. Per vindicationem. Per damnationem. Per sinendi modum, Et per præceptionem. Sunt autem & certa quædam verba, cuique legati generi assignata, per quæ singula genera significantur. Et vindicationis quidem hæc verba sunt: Do illi solidos centū. Porrò vindicatio hæc dominū faciebat legatarium simul atq; hares adfisset. Ita vt aduersus quēuis actione in rem vti posset. Et ideo referri solita est inter illa, per quæ singularum rerū dominia acquirimus, vt supra diximus. Dicta est autē vindicatio ab eo quod est vindicare. i. rē per actionem in rem auferre. Damnationis verò illa sunt verba: Damno te hares illi dare solidos centū. Nascebatur autē hinc legatario aduersus haredem actio in personā, quæ dicitur ex testamēto. Sinēdi modo, sic: Dāno te hares vt illi permittas illā rem accipere. Et hinc itidē actio ex testamēto cōpetebat. Præceptiois quæ illa verba sunt: Præcipuam ille ex parte hares rem illam accipito. Itaq; nō recte ei, quæ parte hares nō est, per præceptionē relinquimur. Nam

LIB. II. INSTIT.

Nam qui dicit *Præcipito*, vel *præcipuam accipito*, non dubiè declarat se præsupponere partem aliquam hæreditatis: hoc enim dicit, *Ad partem, quam erit illi qui, volo ipsum & illud habere præcipuum.* Exigebatur autem quod per præceptionem relicta erat, iudicio familiæ heriscundæ. Et hæc quidem olim. Nam iuniorum Principum constitutione hæc hanc verborum solennitatè per quæ singula quæque genera significabantur, sustulerunt.

Emissa est autem & Sanctissimi nostri Imperatoris constitutio, quam cum magna lucubratione fecit, studio validiores firmioresque defunctorum voluntates reddendi. Qua iussit, ut sententiæ, non verba mortuorum spectentur, & vna omnium legatorum generum sit natura: Atque etiam ut quibuscumque verbis aliquid relictum sit, liceat legatariis id persequi, siue per actiones personales, siue per actiones in rem, aut etiam hypothecariam. Multa autem de aliis summè vtilia, eadem constitutione docemur. Sed longe perfectius perpensum eius modum disciscant, qui verba eius diligenter perlegerint.

At neque ad hæc ea constitit constitutio, verum etiam maius quiddam adiecit. Quum enim videtur legata in multa versari solennitate, in fideicommissis autem magis testantis voluntatem foueri, et ideo latiore quoque ea naturam habere: Necessarium existimauit, Omnia legata fideicommissis exequi, sic ut nulla inter ea esset differentia: sed ut quod legatis deesset, id ex natura fideicommissorum repletur: & si quid amplius esset in legatis, per hoc crederet & fideicommissorum natura. Verum, ne confuse & permixtè de legatis et fideicommissis in promixtis Iuris siue incunabulis differentes, tenebriores adhuc adulescentium aures per difficiliore has traditiones offendamus in ipsis institutionibus, Operare

DE LEGATIS.

99

rapretium esse duximus interim, prius separatim de legatis, deinde postea de fideicommissis tractare: Vt natura vniuscuiusque per se cognita, subtiliorem postea & exactiorem, eruditi iam & quodam quasi habitu assumpto, doctrinam sine perturbatione accipiant.

Porro non solum testantis aut hæredis res, sed etiam alienæ legari possunt. Non tamen ut domino res suæ auferantur. Nam hæres dominum adire cogitur, & cum eo de re emenda agere. Et siquidem dominus eam vendere non recusat, emptam hæres dabit legatario. Sin verò emere eam de invito domino non potest, æstimationem legatario præstabit. Quòd si quis mihi rem legauerit, cuius commercium non habeo, id est, ius eam comparandi: Non solum non debetur mihi, quod relictum fuerit: sed neque æstimationem eius petere poterò. Quid enim, si quis mihi campum Martium legasset (Est autè locus publicus, non longe à Roma) vel basilicam, vel templum, vel quæ vñibus publicis destinata sunt, Veluti theatrum, Arenam, Equitum? Omnia enim huiusmodi legata, nullius momenti sunt.

Sed illud quod paulò antè dictum est, Alienam rem legari posse, tunc intelligendum est, quum ego testator alienam rem sciebam esse: Si enim ignorassem, non consisteret legatum. Nam fortè si meam non esse sciuissem, non etiam legassem: & hoc ita rescripto D. Pij cautum est. Si quis mihi rem alienam legauerit, neque hæres eam redimere, ut mihi daretur, velit: neque æstimationem eius præstare, quod legatum dicat non consistere, quia testator alienam rem esse nesciuerit. Ego verò legatarius instem & aduerfer, propterea quod validum esse contendam, quia defunctus alienam esse sciuerit: Vtri tandem onus probandi incumbit? Hæredi ne, qui ignorasse testatorem

statorem dicit, an mihi legatario, qui sciuisse con-
tendo? Et dicimus, Legatario onus probandi im-
cumbere, hæredem verò probare non cogi. Nam
legatarius, quum actor sit, meritò probandi onus
sustinet.

Sed & si

Titius à Primo mutuatus, fundum ei suum eius
debiti nomine, in pignoris causam dederat. Titius
us antequam debitum solueret, ad mortem veniens,
fundum hunc mihi legauit. Necessè est hæredem
hoc alienum quod Primo debetur, soluere: & mihi
hi fundum à pignore siue hypotheca liberum dare.
Sed tamen & hic eadem distinctio adhibetur, quæ
in præcedente casu, quum aliena res legata est.
Tunc enim hæres soluto debito cogitur fundum
ab hypotheca liberare: quum defunctus obligatus
esse rem sciebat, Idque Diui Severus & Antoninus
rescripserunt. Si tamen legatarium voluerit
defunctus rem legatam ab obligatione hypothecæ
liberare, & hoc specialiter expresserit, hæres con-
luere non debet.

Rem ego tibi alienam legavi, & quum post
stamentum superuixissem, Tu legatarius eius re-
factus es dominus. Illud profecto extra omnem
controversiam est, te eam rem ab hærede meo petere
non posse: Nam quomodo, quæ in tuo dominio
est? An ergo neque æstimationem eius petere
poteris? Et ita distinguendum est, Si quidem ex
causa emptionis eam comparaueris, æstimationem
eius per actionem ex testamento contra hæredem
intentatam, consequeris. Sin verò ex donatione
aut ex legato dominus eius factus fueris, ne pro-
rium quidem eius petere poteris. Idque propter
regulam dicentem: Duas lucratiuas causas in eum
dem hominem, & eandem rem concurrere non
posse. Hac ratione, Si eandem mihi rem Primus
& Se

& Secundus legauerint, & deinde diem suum ob-
terint: Querimus, An ab vtriusque hæredibus
rem legatam petere possim? Et dicimus, Quòd si
ex vnius testamento, rem ipsam consequutus sim:
ex alterius testamento nihil consequar: neque rem
ipsam, Nam quomodo, quum in bonis meis sit
neque pretium eius, quoniam rem ipsam ex lucra-
tiua causa consequutus sum. Sin autem ex vno te-
stamento pretium rei acceperim: nihil prohibet,
quo minus ex altero rem ipsam petam.

Non solum quæ in rerum natura sunt, sed eti-
am quæ non sunt, sed vt sint speratur: vtiliter lega-
mus. Veluti fructus, qui ex illo fundo nascuntur:
aut quod ex illa ancilla nascetur.

Si duobus quibusdam vnam & eandem rem le-
gauero, siue coniunctim, siue disunctim: & am-
bo legatum petant: In duo inter eos scindetur le-
gatum. Sin alter eorum deficiat, aut voluntate sua
aut fortuna. Voluntate, vt quia repudiauerit le-
gatum: fortuna, vt quia viuo testatore decesserit:
aut si quo alio modo capere non possit, vt quia Ci-
uitatem amiserit, Tunc totum legatum ad collega-
rium pertinet.

Et coniunctim quidem est, si ita relinquam: Ti-
tio & Seio Stichum seruum do, lego. Disunctim
verò, sic: Titio Stichum seruum do, lego. Seio ser-
uum Stichum do, lego. Sed & si adiecerim, Seio
eundem seruum, æquè disunctim legatum effici-
tur. Sic igitur coniunctio illa, Et, adiecta, coniu-
ctim legatum videri facit. Quòd si adiecta non sit,
disunctim.

Titij fundum moriens mihi legasti. Te adhuc
viuente fundum ego hunc de Titio emi deducto
usufructu: hoc est, nudam proprietatem sine usu
cepisti, & usufructus apud Titium mansit.

Pauco

LIB. II. INSTIT.

Pauco post tempore mortuus est Titius: & in morte ipsius extinctus usufructus, quem sibi ex ceperat, ad proprietatem recurrit. Mortuo te, cum hærede tuo ex testamento volo agere. Iulianus ait, recte me per actionem in personam, estimationem proprietatis fundi petere. Nam in hac petitione usufructus loci seruitutis obrinet. Sed officio Iudicis est, ut deducto usufructu, estimatione ab hærede prestari iubeat. Verbi gratia, Fundus cum usufructu, centum quinquaginta solidis valet: sine usufructu, centum. Agens igitur centum quinquaginta solidos petam: sed hoc officio Iudicis contentur, ut solius proprietatis estimationem accipiam, hoc est, solidos centum. Id enim absurdissimum est, ut usufructus pretium cõsequar, quum usufructus ex causa lucratiua ad me peruenierit.

Quidam meum mihi fundum legauit. Inutile est legatum. Quod enim meum est, amplius meum fieri non potest. Et si maxime fundum hæredem alienauerim: non debetur mihi, neque fundus ipse neque aestimatio eius.

Titius serui dominus erat: hunc mihi legauit, quum primi esse putaret, valet legatum. Nam veritas opinionis præualet. Sed & si meum, qui sum legatarius, seruum esse putauit: valet & ita nihil minus. Quoniam utilem exitum habet legatum. Nam & defunctus dominus est, Et ego dominus non sum: neque impedit quicquã, quo minus in me dominium transferri possit.

Rem tuam mihi legasti, & quum superuueres, alienasti eam. Ait Celsus, si adimendi animo, & quod ab amicitia mea recederes, eam alienaueris, legatum mihi non deberi. Quod si hunc animum in alienando non habueris, Quia forte magna tibi inueniuit necessitas ob publica aut priuata debita, & quum

DE LEGATIS.

97

quum parata pecunia egeres, eam vendidisti: Legatum ab hærede tuo petere possum. Idque etiam Seuerus & Antoninus rescripserunt. Quidam mihi prædium suum legauit, & quum superuixisset, pignori id dedit: ab iisdem Principibus rescriptum est, non videri eum, qui pignori dedisset, animo legatum adimendi id fecisse. Vnde legatarius hæredem cogit exoluto debito prædium a creditore luere & sibi dare. Quod si quis fundum mihi legauerit, & quum superuixisset, partem eius alienauerit: Pars que alienata non est, haud dubie mihi debetur: Pars autem alienata, tunc demum: quum non eo animo alienauit, quod ab amicitia mea recederet.

Centum mihi solidos debebas, Ego tibi liberationem debiti legauit: Valet legatum. Et neque a te hæres meus, neque ab hærede tuo, petere potest, neque ab alio qui hæredis loco est, ut ab eo qui in ueritate fideicommissum accepit, aut a bonorum possessore. Sed etiam ex contrario cum hærede meo ex testamento poteris agere, ut te accepti liberatione liberet. Porro non tantum in perpetuum debitori meo id concedere possum ne ab eo petatur, sed etiam ad tempus dicendo: Damno te hæres, ne intra decem annos debitum petas a debitore meo.

Quid autem, si ex contrario, debitor moriens debitum quod debet creditori suo legauerit? Quæritur an valeat? Et dicimus, Legatum hoc inutile esse, si nihil plus est in legato. Nam si is qui centena debet, centena legarit: Non valet, Igitur ut debitum petitur, & quum locum habet lex falcidia, non diminuitur ut cætera legata. Sin autem centena quina dena legata sint, valet legatum propter adiectionem. Quum verò sola centena sunt in legato, Ideo legatum non valet, quoniam sine lucro est.

Quod si tibi in diem debebam, ut quia forte sit

O pul

LIB. II. INSTIT.

pulatus eras centum solidos tibi dari post annos quindecim, aut debebam tibi sub conditione. Veluti, Si nauis ex Asia venerit: Et debitū tibi hoc purē legauī. Queritur, an valeat legatum. Et dicendum est, valere propter representationē, id est, quoniam statim iam soluitur. Id enim lucratur creditor, quod statim accipiat id, quod post decēnium, aut post euentum cōditionis erat prestandū. Aut etiā interdum quod nunquā daretur, si fortē cōditio nō extiterit. Quid ergo, si in hoc legato, viuo testatore debitor est, aut diē venire, aut cōditionē existere cōtingat? Et ait Papinianus vtile nihilominus esse legatum. Quia semel cōstitit ab initio, & lucrū in se habuit. Quod & verum est. Neque enim obtinuit sententia quorundā Iuriscultorum, qui existimabāt legatū extingui, quum in eam causam peruenisset, à qua incipere nō potuisset. Vt ecce adueniente die, aut existēte conditione: debitū purū est tēpore mortis testatoris. At si quis, quod ab initio purū erat, legauerit: iam dictū est legatum nō valere. Hic autem ideo valet, quia ab initio constiterit.

Dotem ego ab vxore mea accepi, Et cōstante matrimonio moriēs, dotē ei legauī. Valet legatū. Id enim lucratur mulier, quod plenior sit de legatis actio quā de dote. Nam (vt adhuc discere poterimus) non simul atque solutū est matrimonium, dos etiam redditur. At legatum protinus soluitur. Quid ergo, si dotem quā non acceperim, vxori legauerim? Sene- rus & Antoninus rescripserūt: Si quidē simpliciter legauerim: fortē quod dixerim: Vxori meae dotem lego, quā mihi dedit, Inutile est legatum. Nihil enim mihi dedit, & incerta est quantitas. Sin verō certę quantitatis mentionē fecerim, Vt si dixerim: Ceterum solidos, quos noīe dotis mihi dedit, ei lego. Aut forte illum fundū, quē mihi dedit, lego ei: Vtile est

DE LEGATIS.

98

le est legatū. Aut si dixerim, quę in instrumēto dotali expressa sunt, ei lego. Nā & sic valet legatum. Seruum tibi legauī. Is sine facto aut dolo haredis mei mortuus est. Dammū hoc erit legatarij. Sed & si alienus sit seruus, quod legatus est: & is nō ex haredis volūtate manumissus sit à dño, aut mortuū sit, non tenetur hares. Quodd si haredis seruus legatus fuerit, & is eum manumiserit, teneri haredē Iulianus ait ad estimationē ei⁹. Nec interesse putamus, Sciuerit an ignorauerit eū seruū à se legatū esse. Idē est, & si ipse seruū nō manumiserit, sed alij eū donauerit: & is cui donat⁹ est eū manumiserit. Nā & hic estimatio eius petet ab herede, quāuis ignorauerit eum legatū esse. Ancillam aliquis suam, cū natis suis legauit: viuo testatore mortua est ancilla. In ipsa quidē legatū est extinctū, sed in liberis eius valet. Nec cū ipsa, liberorum legatū perimitur. Seruus me⁹ dicitur ordinarius, Seruus autē serui mei vocatur vicarius. Quidā igitur quū seruū haberet Stichū nomine, qui vicarios habebat: Ordinarium mihi eū vicariis legauit. Cōtingit, vt ordinarius moreretur. Et hic legatū in Ordinario peremptū. In vicariis vtile est. Habeto hęc in modū cuiusdā preuicę inspectionis. Quædam sunt principalia, quædam sunt horū sequelæ siue accessoria. Et quādiu valent principalia, subsistūt & ea quę accedunt. Illis verō sublati, & hęc perimūtur. Verbi gratia. Principale est, Seruus: Accessorium, peculium eius: Quādiu seruus cōsistit, consistit & peculium. Seruo autem aut mortuo, aut manumisso, aut alienato, extinguitur peculium. Nam quomodo peculium apud me possit extare, ipso illo, quod principale est, non extante. Rursus, Principale est fundus: Accessorium, instrumentum ipsius. Est autem instrumentum fundi, Quicquid ad gignēdos, & colligēdos,

O s aut

Representatio L
an per S
cū m. d. Que
m. fr. i. c. u. d.

LIB. II. INSTIT.

aut transferendos vel conseruandos fructus perueniet. Ad gignendos. Vt serui operarij, boues, aratra, ligones, & cætera id genus. Ad colligendos. Vt falces & quæ iis similia. Ad transferendos. Vt plaustra, corbes, et cætera iis affinia. Ad cõseruandos. Vt dolia, testæ, lenticulæ, & quæcũq; talia sunt.

His ita præcognitis, vide nunc rem quam trauctamur. Seruum tibi meum cum peculio suo legauit. Quum à testamento factõ superuixissem, seruum meum manumisi, aut alienaui, aut in ori contigit. Non in seruo tantum, sed etiam in peculio, perit legatum. Nam quum principales causæ nõ subsistunt, neque ea quæ accessorij vicem obtinent, subsistere possunt. Idemq; est, si tibi fundum meum instructum, siue cum instrumento suo legauerim, Eumq; quum superuixissem alienauerim. Nam & hic, quum instrumentum sequela & accessorium sit fundi, extinguetur legatum & in instrumento.

Gregem ouium tibi meum legauit. Euenit deinde, vt totus grex ad vnam ouem perueniret. Postest legatarius & ouem quæ reliqua est, petere. Gregem ego tibi meum, in quo centum erant oues, legauit. Quum à testamento superuixissem, contigit, vt multis agnatis fieret capitum centum quinquaginta: Et ea quæ post testamentum edite sunt, in grege numerantur, & omnes legatarius accipiet, vt ait Iulianus. Grex enim, vnum corpus est, ex diuersis capitibus consistens. Sicut & domus, vnum corpus est, ex coherentibus lapidibus aut materiis consistens. Itaq; si domum tibi legauerim, & à testamento factõ, columnas aut marmora adiecerim, nempe & hæc adiecta accipies.

Peculium ego tibi serui mei legauit. In quo esse decem solidi. Siue me viuente quindecim fiant, siue quinq; Omne id legatarium respicit, siue lucrum est, siue

DE LEGATIS.

99

siue damnum. Hæc habeto in modum præiudicij cuiusdam inspectionis. Cessio est, legatorum quæ nondum percepta sunt, ad hæredes transmissio. Porro & patrifamilias est hæres, id seruo est dominus. Quod enim ego paterfamilias nondum perceptum, ad heredem meum transmittere possum, hoc scilicet & seruus domino acquirere. Quod verò cedere nõ potest, atq; ad hæredes transmitti, id neq; dominis acquirere. Cedunt autem legata, quum delata nobis fuerint. Deferriverò est, actionem eorum nomine cõpetere. Competit autem actio, in puris quidem legatis, à morte testatoris: In conditionalibus verò, post conditionis euentum. Et olim quidem legata adita hereditate cedebant. Sed quum id saepe in legatariorum damnum verteretur, hæredes enim videntes aliquos ex legatariis morbo laborantes, in magna esse virg periculo, aditione differebant. Ne legata eis cõpeteret, & ad hæredes ipsorum transmitterentur: Ideo placuit legata à morte testatoris cedere, siue deferrivero, Quoniam hoc tempus in hæredum arbitrio nõ est. Inuenias tamen vbi & legata quædam hodie propter diuersas Iuris regulas, ab aditam demum hereditate, vt olim solebant, cedant.

His ita pro præiudicio fundamento quodam inspectis, videto nunc rem, qua de agimus. Stichus serui mei peculium legauit. Post mortem meam ante aditionem, Stichus prædictus acquisiuit aliquid, vtrius lucro id cederet? Apud heredem manebit, an legatario dabitur? Et ait Iulianus: Si quidem ipse Stichus in testamento manumisso, legatum fuerit peculium suum: Omne quod ante aditam hereditatem acquisierit, ipsius esse. Et quæ ob causam, dicemus? Quia dies huius legati, ab adita hereditate cedit. Atqui, si à morte testatoris legatum cessisset, ad heredem spectaret. Huiusmodi ergo differentie quæ ratio

est: Audisti, Cessionem esse legatorum, quæ nondum percepta sunt, ad heredes transmissione. Hic igitur Stichus, ad quæ transmissurus erat peculium sibi legatum ante aditam hereditatem? Ad heredes non poterat: Quoniam seruus heredem habere non potest. Domino igitur acquireret. At enim quis dominus eius ante aditam hereditatem? Merito igitur non cedit legatum. Post aditam vero hereditatem, quoniam tunc & liber est factus & heredem habere potest: non sine ratione est, ut legatum cedat. En tibi igitur casum, in quo & hodie secundum Vetera Iura ab adita demum hereditate, legatum cedit. Non iniuria ergo, quum auctum sit legatum antequam cederet, Omnia quæ postea acquisita sunt, ad Stichum legatarium pertinent. Quod si extraneo cuiquam Stichi serui peculium legauerim: Quæ post mortem meam ante aditam hereditatem acquisita fuerint, apud heredem manebunt. Nam legatum hoc à morte testatoris cedit. Hæc autem dico, quæ post mortem meam acquisita sunt, legatario non dari, nisi quæ acquisita sunt, ex rebus ipsis peculiaribus descenderint. Veluti, Ancilla erat in peculio, & ea peperit. Fundus, & in eo fructus nati.

Porrò sciendum est, Quum seruus in testamento manumittitur, peculium non sequi. Quod si inter vivos eum manumittam, accipere eum cum libertate peculium, nisi id specialiter adimam. Idque Diui Severus & Antoninus rescripserunt. Seruus autem meus non solum habet in peculio, ea quæ quavis ex causa acquirit, sed etiam si quid in res aut rationes meas impendat, id peculium auget. Verbi gratia, Mille solidorum aliquis habebat peculium, & debebam ei centum solidos, quos in res meas impenderat, erit peculium eius mille

mille & centum solidorum. Si hunc igitur seruum testamento manumittam, & peculium ei suum legem, Dubium id non est, quin mille illos solidos sit consequuturus. An autem & centum illos, quos in rem meam impendit? Et iidem principes rescripserunt, Petitionem eum eorum non habere. Quæ enim in promptu sunt, & in parato, legare videor, non etiam quæ in rationes meas impendit.

Si dispensatorem rerum mearum testamento manumittam, sub hac conditione, Si rationes dispensationis suæ reddiderit: legare ei videor peculium. Ac dicere, ut iisdem Principibus visum est, ex peculio quod ei legatum videtur, debere ipsum reliqua inferre. Nam vnde quum seruus esset, exolutus erat ea quæ deberet, nisi ex peculio: ex quo & reliqua illaturus erat, si dominus quum adhuc viveret, reliqua petiisset?

Non solum res corporales, sed etiam incorporeales legari possunt. Et ideo si quis centum solidos mihi debeat, actionem quam contra eum habeo, alteri legare possum. Cogitur autem hæres hanc legatario præstare. Quod si debitum hoc exegerim, quum à testamento superuixissem, extinguitur legatum. Ecce hic igitur, Incorporale est, quod relictum est. Actio enim legata est.

Sed & tale legatum valet: Damno te hæres domum illius rescere. Aut, Titium ære alieno liberare.

Generaliter aliquis seruum aut rem aliam legauit, dicens: Do, lego huic seruum. Aut, do, lego illi equum. Queritur, Vtri danda sit electio, heredi ne, ut quæ velit soluat, an legatario, ut quæ velit accipiat? Et dicimus electionem esse legatarii, nisi specialiter contrarium dixerit testator. Optionis legatum, id est, vbi testator ex seruis suis, aut ex vestibus, aut

LIB. II. INSTIT.

ex libris, legatarium optare aliquid siue eligere iulo fit, tacitam habet conditionem. Vnde nisi legatarius uiuus optauerit, sed ante optionem mortuus fuerit, non transit id legatum ad heredem ipsius, propter regulam dicentem, Legatum conditionale ante euentum conditionis mortuo legatario, ad heredem eius non transmitti. Est autem optio, quum ita dixit Testator: Optato Titius de familia mea seruum vnum. Et hec quidem olim in vsu erant. Constitutio autem sanctis, nostri Imperatoris & hoc in meliorem statum transtulit: Licentiamque dedit heredi legatarii, seruum optare, quem legatarius in vita sua non optauit. Et diligentiore tractatu habito, illud in eadem constitutione additum est. Nam quum olim duobus aut pluribus optione relicta, si in optione non consentiebant, sed alius Seruum optabat, alius Pamphilum: Secundum aliquorum sententiam, in pendenti esset legati petitio, donec consentissent, secundum alios, dissenso eorum extinguere constituit Imperator, ut siue vnus legatarii plures sint heredes, qui in optando non consentiant, siue plures sint legatarii, qui non eundem seruum optent, ne legatum ideo crearet, quamuis copluribus veterum aliquid visum sit, contra omnem rationem. Sed totam hanc optionem siue electionem fortunam voluit committi, & iudicium eius expectari. Sorte enim iacta, eum optionem siue electionem habiturum, cui id fors dederit, & ceteros omnes collegatarios aut cohæredes hunc sequuturos, & cum accepturos, quem is elegerit, cui fors fauerit. Illis autem solis legare possumus, quibus cum testamenti factionem habemus.

Incertis personis neque legata neque fideicommissa relinquere possunt. Et neque id in paganis solum obtinet, sed ne militibus quidem permissum est, sicut Diuus Hadrianus rescripsit,

Incertis

DE LEGATIS.

201

Incerta autem persona est, quam incerta opinione testator animo suo subiecit, & de qua rogatus nihil certi possit dicere. Veluti, Siquis ita dixerit: Quicumque filio meo filiam suam in matrimonium collocauerit, fundum illum ab herede meo accipito. Aut, Qui primi a morte mea Consules designabuntur, is heres meus decem solidos dato. Incerta est & hic persona. Nam & hoc incertum est, quis filiam suam filio testatoris in uxorem daturus sit, & quis post testamentum sit designandus Consul. Nam si quis de eo testatorem interroget, nihil habet certi quod dicat. Et alios autem multos huiusmodi, facile est fingere. Libertas quoque incertae personae relicta, inutilis est. Nominatim enim seruos in testamento mandari placuit.

Sub certa autem demonstratione, Incertae personae utiliter legatur. Veluti si dixerit, Ex cognatis meis, quos nunc habeo, Siquis filiam meam in uxorem duxerit, rem illam ab herede meo accipito. Hic enim persona quidem incerta est, verum demonstratio, hoc est vniuersitas, certa. Nam dixi, Ex cognatis quos nunc habeo. Qui numerus, certus est.

Incertae personae legatum dedi. Dubium non est, quin non consistat. Si tamen per errorem haeres meus soluerit: repetere non potest. Ita enim, id sacris constitutionibus cautum est.

Alienus posthumus similis est incertis personis. Et ideo inutiliter ei legatur: Est autem alienus posthumus ille, qui natus suus haeres non sit. Ideoque ex emancipato filio conceptus & natus nepos, extraneus est mihi posthumus.

Et haec quidem olim ita in vsu erant. Sed est quaedam Imperatoris nostri in Codice posita constitutio, quae totam hanc de incertis personis partem, mirabiliter emendauit, non solum in hereditatibus, sed etiam

O 5 in le

LIB. II. INSTIT.

in legatis & fideicommissis. Sed ipsa sese constitutio, si quis eam legat, clarissime ostendit.

Incertus tamen tutor dari, ne ex hac quidem constitutione poterit. Certus enim esse debet. Quomodo am certo Iudicio debet testator filijs suis tutorem dare. Inutilis ergo erit illa tutoris datio, si dixerit. Qui primus ad iusta mihi facienda venerit, is filio meo tutor esto. Alienus postumus & olim heres institui poterat, & nunc potest sine impedimento. si forte in utero eius foemina sit, quam iure uxorem habere non possum.

Porro, ut clarius personas de quibus ageretur, explicarent, multas habebant veteres appellationes. Est enim nomen. ἡ κληρονόμομα. ut Titius. Cognomen. ἡ ἐπίωνμορ. hoc est quod nomini subiungitur: & id modo in laudem, modo in vitium sonat. In laudem, ut Pius: in vitium, ut Superbus. Est & proprium nomen. ἡ ἰδιοματισμοσ. quasi dicas appellativum. Hoc autem vel a maioribus assumitur, vel a benefactoribus. A maioribus ut si quis Achille vocet Æacidem. A benefactoribus, quemadmodum videmus Praesides quosdam Prouinciarum, qui proprijs appellationibus nomina illorum proponunt, quorum suffragio Praesides facti sunt. Veluti Strategium aut Constantinum. Si quis ergo quum legatum alicui daret, in nomine legatarij erant, ut si eum Titium dicere deberet, dixerit Scipium, aut in cognomine, ut si pro Superbo, Pium dixerit. Aut in appellativo, ut si pro Strategio dixerit Primum. Queritur, an legatum sit inutile, Et dicimus, si in confessum veniat, de quo sententia datur, nihilominus valere legatum. Idemque & in heredibus observatur. Nam si quem heredem instituens, in aliquo eorum quae dicta sunt, errorem: Institutionem id non

DE LEGATIS.

102

id non vitiat. Et merito. Nam nomina signatorum hominum gratia inuenta sunt. Quod si alio quouis modo intelligi possit, qua de persona agatur, nihil interest: Atque adeo nullum ex errore circa nomina damnum contingit.

Huic rationi proxima est & illa Iuris regula, qua dicimus, Falsa demonstratione legatum non perimi. Sciendum est enim Quod interdum demonstratio, Interdum Causa legatis accidit. Est autem Demonstratio, Rei quae legatur designatio. Veluti si quis seruum legaret. Stichum seruum meum verna lego Titio. Vtile est legatum, quauis non verna sit Stichus, sed ex emptione eum habeam. Aut etiam ita. Stichum seruum meum, quem de Seio emi, Titio lego. Quauis eum de Primo emerim, vtile tamen est legatum, propter dictam regulam, falsa demonstratione legatum non perimi.

Ficta quoque causa legato iniecta, legatum non vitiat. Est autem Causa significatio rationis, quare res quaeque legetur. Veluti si quis ita legauerit. Titio, quia me absente negocia mea curauit, Stichum seruum meum, do, lego. Vel ita. Titio, quia patrocinijs eius capitali crimine liberatus sum, seruum meum lego. Quamuis enim maxime, neque negocia mea vnquam Titius gesserit, neque patrocinijs eius capitale discrimen euaserim, valet tamen legatum: Idemque propter regulam: qua dicimus. Falsa causa legatum non perimi. Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa: Et ea falsa inueniatur, nihil consequetur legatarius. Verbi gratia sic dixi. Titio, si negocia mea vnquam curauit, fundum lego. Nam si curauit, habebit legatum tanquam impleta conditione. Sin autem non curauit, tanquam conditione defectus, nullam habebit actionem pro legato.

Hæc

LIB. II. INSTIT.

Hæc habeto in modum præuigæ cuiusdã inspectionis. Quum in vnâ & eandem personam concurrunt iura actoris & rei, cõfusio eo modo facta, iudicium tollit, & litem extinguit. Neq; enim fieri potest, vt quisquã aduersus seipsum iudicio consistat. Illud quoq; sciendum est, quod paulò iam antè dictum est, legata pura à die mortis testatoris cedere, conditionalia ab euentu conditionis. His ita præinspectis, videto nunc rē, quã tractamus. Quidam moriens hæredem me instituit: deinde & Stichum seruo meo legatum à me reliquit. Queritur, an rectè legatum hoc datū sit, quoniã in vnã personã, iura actoris & rei concurrunt. Ego enim reus sum, vt qui sim hæres: Ego rursus actor sum, vt qui sim dominus. Quoniã igitur ius actoris & rei in me concurrunt, lis confunditur. Quidam tamen Iurisperiti, putant inspiciendū esse: quando deferatur legatum, hoc est, quando actio pro legato competat, & num eo tempore diuisæ sint à se inuicē personæ hæredis & legatarij. Fortè enim quum superuixisset testator, ego seruū meum manumisi vel alienaui. Nam quoniam tunc diuisæ sunt personæ, valet legatum. Sin verò tempore mortis testatoris, ego seruū meum, qui & legatarius est, in potestate mea habere inueniar, extinctum est legatū propter rationem iam dictã. Et id quidem, quū pure datum est legatum. Sin autè conditionaliter relictum est, tunc non mortem testatoris, sed euentum conditionis spectamus. Et si quidem existens conditio Stichum inuenerit aut liberum aut alterius seruū, utile est legatum. Sin autè hac eueniente, in potestate mea inuentus fuerit, non consistit legatū. Et hæc quidem illi. Ceterum quod obtinuit, id ferè tale est. Nam in legatis conditionalibus verum est, quòd iam retulimus: spectandum esse euentum conditionis

DE LEGATIS.

109

onis. In puris autè vnã cum scriptura sui legatū inutile est, idq; propter Catonis regulam, qua dictum est: Omnia legata, quæcūq; inutilia erant futura, statim à testamento facto, testator decessisset: Eaque necq; ideo conualescere, qd testator post testamentū factum, tam diu superuixerit, vt medio tempore, facultatē habuerit hæres seruū Stichum vel manumittendi vel alienandi. Etenim si testator simul atq; testamentum fecerat, decessisset: futurum erat haud dubiè, vt seruus in potestate hæredis inueniretur. Quid autè è contrario. Si quis moriens seruū meum hæredem instituit, & ab eo mihi legatū dedit: Et dubium non est, quin hic valeat quod relictū est. Nam & si statim à testamento facto, testator decessisset: nondum futurum erat, vt apud hæredem dies legati cederet. Etenim supra quidem in proxima specie, vbi hæres dominus erat, & seruus legatarius, legatum seruo delatum, statim & domino acquiratur. In hac autem specie, dici non potest, legatum domino delatum, & instituto heredi seruo acquiri. Nam hereditas hic à legato separata est: & per hunc Stichum alijs hæres effici potest. Etenim si anteq̃ iussu meo hereditatem adeat, eaq; mihi acquirat, in alterius potestatem transfusus sit, nouo domino acquireret hereditatem. Sin autè manumissus fuerit, sibi adeundo acquirat hereditatē. Et in his casibus utile erit legatum. Diuisa enim est persona hæredis & legatarij. Itaq; vel cum eo si manumissus adijt, vel cum nouo domino, ad legatum agere possum. Quòd si in potestate mea permanserit, iussuq; meo adierit, euanescit legatum. Quoniam ego, & legatarius ex scriptura testamenti, & hæres per seruū acquisitionem inuenior.

Ante hæredis institutionē inutiliter legamus. Et merito. Et merito, Quoniã testamenta vim suã ex institutione

LIB. II. INSTITV.

te igitur
tra dūt aliq
in arte quā
Notarius
vocat: pro
ordine ser.
uandū esse,
vt prius le
gata dētur,
deinde ad
extremum
hæres scri
batur

tlone heredū accipiunt. Et ob id veluti caput atq
fundamentum totius testamenti intelligitur heredi
dis institutio. Sic igitur, id quod ante heredis insti
tutionem relictum fuerit, extra testamentum esse
videtur. Hac eadem ratione, neq; libertas ante hæ
redis institutionem dari potest. Sed quoniam San
ctissimi. noster Imperator absurdum putauit esse, scri
pturę quidem ordinem seruare (quod tamen & ip
si veteres vituperabant) testatorum autem volun
tates aspernari: constitutionē edidit, per quam &
hoc vitium emendauit. Vt iam liceat & ante hære
dis institutionem, & inter medias hæredum insti
tutiones, legatū relinquere, ac multo magis libera
tatem, vt pote quem leges omnes maximo fauore
prosequantur. Et ante heredis quidem institutio
nem, Veluti si ita in initio testamenti dixerō. Illi so
lidos centū lego: Aut, Ille liber esto. Et post deinde
subiungā. Ille mihi heres esto. Inter medias vero
heredum institutiones, quum dico: Ille mihi ex her
edibus heres esto. Illi et illi centum solidos lego. Aut
Stichus seruus meus liber esto: Deinde post subiu
gam & secundum hæredem ex altero semisse.

Post mortem hæredis, aut post mortem lega
tarij, inutiliter relinquitur legatū: Veluti si quis
dixerit. Post mortem hæredis Illi centum solidos
lego. Tunc enim quādiu superest hæres, legatū ab
eo non petitur. Post mortem verò eius, ab herede
eius non petetur. Idq; propter regulam qua dicitur
mus: Actionem, quę aduersus nos non coeperit,
neque aduersus hæredes nostros transire. Idemq;
est & in legatario. Nam si dixerim, Primo quum
mortuus fuerit, centum solidos lego, non constat
legatum. Quoniam neque ipse petere poterit, pro
pter verba testatoris; neque hæres eius propter re
gulam: qua dicimus, Actionem quę in nobis non
coeperit

DE LEGATIS.

104

coeperit, neque in hæredes nostros transmitti.
Item pridie quā legatarius aut hæres morietur,
inutile legatum est: Verbi gratia si dixerō: Pridie
quā futurum est vt Titius moriatur, Titio centum so
lidos lego. Incertus enim dies est qui pridie mor
tis sit. Nam post mortem, ad præteritum recurrentes
dicimus, Diem hesternum pridie mortis fuisse.
Et quoniam id non nisi ex morte cognoscitur,
perinde est, quasi post mortem legatum fuisset.

Verum & hæc Imperator noster Sanctissimi. simili
modo emendare dignatus est, Legatis ita relictis
firmitatē præbendo ad similitudinem fideicommissio
rum. Nam veteres fideicommissa in hunc modum
relicta admittebant, & legata calūniabatur. Sic igitur
nulla est hac in re inter legata & fideicommissa
differentia: valent enim vtręq;

Legatū quoq; quod pœnæ nomine relinquitur,
aut adimif aut trāsferitur, inutile est. Pœnæ noie
legari videtur, quod coërcēdi heredis causa relin
quit, quò magis aliqd aut faciat aut nō faciat. Nā
qm̄ multi quēdā ab heredibus suis fieri iubebāt, ac
modū quēdā illis præscribebāt viuēdi: Et heredes
has volūtates sine periculo ac dāno aliquo cōtēne
bant: Ideo videntes homines contēni iussa ac præ
cepta sua, pecuniariā quādā pœnā excogitauerūt,
per quā heres facere quicq; cogeretur vel cōtra ani
mū suū. Et deelarēmus id exēplo. Veluti: Ille mihi
heres esto, & filiā suā Titio in vxorē dato: aut ex cō
trario, nē dato. Quòd sic cōtra sententiā meā fecerit,
Seio decē solidos dato: Vel etiā ita, Hæres meus, si
seruū meū Stichū alienauerit, aut ex cōtrario, si nō
alienauerit, Titio. x. solidos dato. Nō valet legatū
propter duas rationes. Prima est, Quòd lex impro
bet legatū, quod in arbitrio hæredis positum est,

Atque

LIB. II. INSTITV.

Atqui hic in ipso est, ut legatum debeat, aut non debeat. Nam si iusta testatoris fecerit, nihil soluit: Sin aduersatus fuerit, Obligatur legatario. Ad hęc legata amore legatarij & ex beneuolētia dari oportet, non odio heredis. Porro adeo Regula hęc quę dicit: Legata pœnę nomine relicta inutilia esse, obtinet: Ut multę extent Principum constitutiones, quibus ostenditur, Ne Principē quidē agnoscere legatum quod pœnę nomine ei relictum sit. Neq; etiam ex militari testamento, ualet legatum pœnę nomine relictum, quāuis alię militum voluntates in testamento ordinandis, ut Iurisperiti dicunt, valde obseruentur. Quin etiā nec libertas pœnę nomine relicta, utilis est. Eo amplius nec heredem pœnę nomine utiliter institui scribit Sabinus. Veluti: Siquis ita dixerit: Titius mihi heres esto, si filiam suā Seio in matrimoniū collocaturus est. Quod si Titius filiam suā Seio in vxorem non dederit, Seius ei coheres esto. Inutilis est Seij institutio. Quā enim molesta est heredi, legati datio: tam nocebit ei & heredis adiectio. Quoniam dimidia hereditatis auferitur. Sed tantam hęc scrupulositatem Imperator noster Sanctissimus, parum sibi placentem generali constitutione sustulit. Ac iussit, ne ea quę pœnę nomine relicta sunt, vel adempta, vel in alium translata à cæteris legatis distarent, quę sine pœna vel datio nem, vel ademptionem, vel translationē habent. Exceptis uidelicet ijs, quę vel impossibilia sunt: vel legibus interdicia, vel aliās probrosa. Tales enim testatorum voluntates obrinere, à ratione suorum temporum alienum esse fanciuit. Et impossibile quidem legatum est, Veluti si dixerit: Titio si in cœlum ascenderit, centum solidos do lego: Et si non ascenderit, eos Primo lego. Nam Titius hic legatum consequetur. Aut si ita dixerit: Titio si vxorem

DE ADEMPATIO. LEGATOR. 209

tem illius adulterauerit, centum solidos lego. Et si non adulterauerit, eos Primo lego. Nam & hic Titius legatum consequetur. Aut ita: Titio si matrem suam verberauerit, centum solidos lego, Et si non verberauerit, eos centum solidos Primo lego. Aut si hunc in modum ademerit. Et si in cœlum non ascenderit, vel vxorem illius non adulterauerit, vel matrem suam non verberauerit, centum illos solidos ei non lego. Quoniam & hic inutilis est ademptio ut in prioribus casibus translatio. Quod si neq; impossibilia sint, quę legatario iniuncta sunt, neque legibus vetita, neq; probrosa, tunc & pœnę nomine facta datio, vel ademptio, aut translatio ualet.

DE ADEMPATIONE

Legatorum. Titio

tul. XXI.

ET in eodem testamento, utilis est legatorum ademptio, & in codicillis. Neq; interest, an contrarijs verbis fiat ademptio, Verbi gratia si dixi, Titio centum solidos do lego. Deinde paulopost in eodem testamento vel in codicillis, adieci negationem non, sic dicens. Titio centum solidos quę dari ei iusseram, non do nec lego. Ecce verba hęc contraria dicuntur, Per quę enim verba dederam, per eadem adimo, adiecta negatione non. Nam illi, do: hoc non do, contrarium est. Sed & si alijs verbis fiat ademptio, ualet & ita. Ut si dixerim, Titio centum solidos lego deinde dicam, Titio centum solidos dari nolo. Possimus autē & ab alio in aliū trāsferre. Verbi gratia: Seruū meū Stichū Titio reliqui, Possum ita dicere Stichū quem Titio legauī, Seio lego. Dicere autē id possum vel in eodē testamēto, vel in codicillis. Porro trāslatio tacitā in se habet adēptionē. Nam legatū quod à Titio ad Seiū trāsfero, tacitē Titio adimo.

P DE

LIB. II. INSTITV.
DE LEGE FALCI-
dia. Titul. XXII.

Hinc necesse est dicere de Lege Falcidia, per quam modus nouissime legatis datus est. Nam olim licebat totum patrimoniū, vel ferē totum, legatis exhaurire: Permittēte id lege Duod. Tabul. qua sic cautum erat. Vbi quisq; legasset suæ rei, ita ius esto. Sed postea placuit hanc legandi licentiam coarctare. Id quod & ipsorum testatorum gratia inuentum est, Ob id, q̄ plerūq; intestati moriebantur, recusantibus scriptis hæredibus, pro nullo aut minimo lucro hereditates adire: Et lata quidem est post hæc lex Furia, qua cauebat, Ne cui ultra mille aureos legare liceret. Quod si quis maiorem summam sibi relictam accepisset, quadruplum eius, quo plus q̄ licebat, acceperat, reddebat. Verbi gratia. Si mille et ducentos aureos acceperat, quadruplum ducentorum reddebat, hoc est, octingentos. Sed parata huic legi fraus erat. Et enim si quis quum quinque millia aureū in bonis haberet, quinque legatarijs millenos reliquisset, in legem non incidebat, & rursus tamen eueniebat, ut hæres, qui nihil lucri habebat, hereditatem repudiaret. Et ita iterum subuertebantur testamenta. Tertio loco lata est lex Voconia, Qua cautum erat, ne legatarius plus haberet q̄ hæres. Sed tamen & hæc ipsa facile conuellebatur. Nam si quis, quum centū solidos in bonis haberet, heredem me instituisset, & nonaginta nouem legatarijs singulos solidos reliquisset, neq; legē trāsgrediebatur, & locū tamē reiciebat repudiationi. Ob vnū enim solidū nemo totius hereditatis onera subire sustinuisset. Vltimò igitur lata est lex Falcidia, que totū defuncti patrimonium in duodecim vncias diuisit, & vetuit, ne cui ultra dodrantē, i. nouē vncias totorū bonorū legare

DE LEGE FALCIDIÆ.

106

legare liceret, siue vnus sit heres institutus, siue plures, sed vt quadrans, i. quarta pars bonorum apud heredem heredesve maneret. Quidā igitur quū quadringētos solidos in bonis haberet, duos heredes ex æquis partibus instituit Titium & Seium: Legauit autē nominatim a Titio, dicens. Damno te Titii, illi & illi dare res que valeant solidis ducentis, aut solidis centum octoginta. A Seio verò aut nihil specialiter legauit, aut rātula legauit, que parte eius dūtaxat in partē dimidiā minuerēt: sic vt et adhuc integri sint centū solidi. Aderāt legatarij, & cū Titio agebāt integra petētes legata. At is, cum exolutis legatis aut nihil esset habiturus reliquum aut pauca admodum: Quartā partē eius partis ex qua institutus erat volebat detrahere, siue deducere hoc est solidos quinquaginta. Ex aduerso dicebant legatarij, Satis esse factum a testatore Legi Falcidię. Tantū enim dodrantē bonorū legatis esse exhauri. Coorta igitur hac questione: Placuit, Sūe queq; partis, ex qua heres scriptus esset, quartam retinere posse. Neq; ideo ergo, q̄ Titius integrū semissem aut quadrantē habeat, impedimento id erit Titio, quo minus quartā partē suæ institutionis retineat. Singulos enim hæredes, quartā partē institutionis suæ habere oportet. Porro quoniā diximus Quartā bonorū defuncti integrā debere apud heredem manere, vidēdū est vtro tēpore quātitas bonorū defuncti quāta sit, spectet. Mortisne tēpore, an ad tēpore hereditatis? Et magis placuit, tēpus mortis defuncti spectādū esse. Quapropter vsq; ad aditā hereditatē siue dānū aliq̄ diminutio in hereditate accidit, siue qd ei accessit, Id legatarijs quātū ad legem Falcidiam pertinet neq; nocet neq; prodest: sed exitus vtriusq; rei, hoc est tum decessionis eū accessionis hæredem respicit. Veluti in hac specie.

LIB. II. INSTITV.

Centū aliquis solidos in bonis habebat: legauit centum solidos. Et in cōfesso est, heredem ex lege Falcidia viginti quinque potuisse retinere, hoc est, Quartā? Dilata aditione hereditatis, Contigit, ut per seruos hereditarios aliquid hereditati acquireretur: aut parerent ancillę, aut ederetur foetus pecur dū. Et tantum hereditati accessit, ut heres Quartā habere possit, nec egeat lege Falcidia. Verū quum placeat mortis tēp⁹ spectari, Accessio, quę medio tēpore facta est, heredis lucro cedit. Quoniam nihil minus Quartā cētum solidorū retinebit, extrinsecus accessiones lucrificiēs. Tractemus idē & ex cōtrario. Quidā quū cētum solidos in bonis haberet, legauit solidos septuaginta quinque: dubium nō est, quin heres quū ex voluntate testatoris Quartā haberet, nihil egerit retentione ex lege Falcidia. Post mortē tamē testatoris ante aditā hereditatem vel coorto incēdio domus hereditarię cōsumptę sunt, vel factō naufragio merces hereditarię perierūt, vel serui hereditarij mortui sunt, Ita ut hereditas in. xxv. solidis decreuerit, & ad. lxxv. solidos, aut eo minus veluti ad septuaginta venerit. Heres vbi adierit, solida legata soluere coget. Nā tpe mortis testatoris, ex voluntate eius quartā habebat, nec auxilio legis Falcidię egebat. Sic igitur in hoc & simili casu nihil lucrat, sed est qñ & legat, Neq; verō indignet, Qm̄ liberū et erat dānum hoc nō aditū hereditatē effugere. Et id in causa fuisset, ut legata rj, quū scirēt illo hereditatē repudiāte, se nihil ex legatis cōsequuturos, cū eo paciscerētur, ut portio aliqua legatorū sibi relictorū cōtenti, nihil amplius peterēt. Et ita qd lex Falcidia non tribuit, Id ratio hęc heredi p̄staret, propterea q̄ minitaret repudiationē. Quātitas aut patrimonij ita spectat. Nā primō deduci oportet q̄s alienū defuncti. Itē funeris impēlas

DE FIDEICOM. HÆREDIT.

107

impēlas. Tum precia manumissorū seruorū. Tunc demū reliquū specia dum est, quantū sit. Id enī purum esse & verū patrimonij putat, & ex eo Quartā pars apud heredem manere debet. Veluti verbigratia in hac specie. Decellit aliquis. DCCC. solidos in bonis habēs, legauit. CCCC. Debebat creditoribus. CC. Serui manumissi estimātur solidis CL. In funus eius impēsi sunt. L. ut iā reliqui sint. CCCC. hoc est ipsa legata. Ut igitur ē. CCCC. apud heredem. C. manere debent, non verō ut ex. DCCC. CC. propter deductiones, quas fieri debere dictū est. Sic igitur tres partes legatarij dabitur pro rata, Quarta verō (hoc est. C.) apud heredē manebit. Quū ergo is, qui purē in bonis. CCCC. solidos habet. CCCC. legat, Quarta, hoc est. C. solidi apud heredem manēt. Quid si. CCCL. legat? Octauā retinere oportet. Est autē octaua pars. CCCC. L. Habet ergo heres ex testatoris voluntate. L. & ex lege, alteros. L. Quę vtraq; Quartę quātratē efficiūt. Quōd si q̄s. D. legarit, quū. CCCC. in bonis haberet, et quidē eos. D. sic legarit, Primo. C. Secūdo. C. Tertio, Quarto, Quinto Centenos. Tūc quod superest, deduci debet, hoc est, singulis legatis quinta pars detrahi, ut sic singulis legatarijs relinquatur. LXXX. solidi. Ad extremū nomine legis Falcidię, retinet heres ā singulis legatarijs, XX. solidos. Et ita, Ipse quidē sibi conficiet. C. solidos, hoc est Quartam bonorum defuncti: Legatarij verō, qui quinque numero sunt, quibusq; singulis. C. legati erant, singuli. LX. habebunt.

DE FIDEICOMMISSARIIS

Hæreditatibus. Titu. XXIII.

DE LEGATIS. Nūc ad fideicommissa trāseamus. Fideicommissorū quedā sunt singularia, et quedā vniuersalia. Oportet autē prius differere de

P. vniuersa

LIB. II. INSTITV.

vniversalius, & ita venire ad singularia. Inter ea videamus nō nihil de antiquitate ipsorū. Et in initio infirma erāt oīa fidei commissa, Quia nemo inuito ipsū p̄stabat, q̄bus dare rogatus erat. Porro hinc inuenta sunt fidei commissa. Sēp numero eueniebat, vt Cuius Romanus moreret, habens cognatos peregrinos, Quibus neq; hereditas, neq; legata relinqui poterāt, propterea q̄ diuersę Ciuitatis essent. Vocabat hic ergo Ciue aliquē Romanū, qui heres ip̄s esse posset, q̄ eū sibi beneuolū & fidū futurū speraret. Eūq; heredē scribebat, Ac rogabat extra testamentū, vt vel hereditatē totā vel partē eius, vel certas res illi peregrino restitueret. Et in scripti heredis si eū erat arbitrio, daret ea an nō daret. Neq; enim vltimū Iuris erat vinculū, quo facere id cogeret, sed tantū pudore & fide eorū, qui rogabātur tota res cōtinebat. Vnde scilicet & fidei commissā appellata sunt. Atq; hec antiquissimis tēporib; in vsu fuerūt. Postea D. Augustus prim⁹, semel atq; iterū gratia commissā relicta erāt, (Interdum enim ei notā huiusmodi personę, aut in magno pretio erant, ob eruditionē fortē, aut alias excellētiore naturę aut fortunę dotes) vel etiā quia per ipsius salutē sępē heredes rogati, Iusiurandū suū cōtemnebat, vel ob insignē quorūdam perfidiā, Interdū enim diues aliquis rogatus erat pauperibus liberis & adhuc reueris, vel senio cōfectis parētibus defuncti restitueret, & tamen fidē rumpebat. Iussit ergo Cōsulibus vt autoritatē suā interponerēt, & eū qui rogatus esset, cogeret ad restitutionē. Id quū iustū admodū videretur, & gratū esset in vulgus, paulatim in Iurisdictiōnē & necessitatem cōuersum est. Ac tātū postmodū favor est factus fidei commissorū, vt processu tēpis & proprii Prętor petēdis fidei commissis crearet, q̄ fidei commissarius appellat. Enarrata fidei

DE FIDEICOM. HÆREDIT. 108

cōmissorū antiquitate, dicam⁹ de iis q̄ per vniversitatē relinquuntur. Vt igitur fidei commissum vniversale valeat, necesse est in primis esse aliquē q̄ directū hęres in testamēto instituat, & is alteri rogat hęreditatē restituere. Alioquin inutile est testamētū, in quo nemo hęres instituitur. Siquē igitur heredē instituat, dicēs L. Titius hęres mihi esto. Possum adijcere & dicere. Rogo te L. Titi vt quū primū poteris hereditatē meā adire, eā C. Seio reddas & restituas. Possum igitur heredē rogare, & de parte restitue da, nō solū de tota hęreditate. Relinquitur autē & purē, & sub cōditione, & ex certa die, veluti, post biēniū, q̄ mortuus fuero. Siquis hęres institutus, & rogatus hereditatē restituere, eā restituerit, nihilominus hęres p̄manet. Quā nomē heredis iā ei inhęsit. Is verō, q̄ hereditatē recepit, primis quidē tēporib; emptoris vicē habebat, Postea autē interdū heredis, interdū legatarij. Et dicam⁹ prius de emptore. Quā igitur absurdū videbat heredē onera hereditatis agnoscere, fidei commissariū verō in lucro versari, Ideo placuit imaginariā venditionē fieri, & ita hęres vno nūmo totā addicebat hereditatē. Ac q̄dā inter heredē et legatariū siue fidei commissariū interponebātur stipulationes, q̄ vocabantur emptę & venditę hereditatis. Stipulabat enim hęres a fidei commissario, hūc in modū. Spōdes fidei commissarie, si qd creditor hereditarius a me exegerit, Id mihi reddere, aut defendere me, & me indēnem prestare. Et dicebat fidei commissarius: Spōdeo. Deinde stipulabat & fidei commissarius ab heredē, hūc in modū. Spōdes hęres, si qd ab hereditario debitor exegeris, id mihi p̄stare, aut etiā actiones mihi cedere, vt eas procuratorio noie intērare possim⁹. (Quis autē sit procurator infrā docebimur.) Et dicebat hęres: Spōdeo. Sed cū hac re ita se habēte, hęres q̄ iudiciū fugere studebat, i duplices lites incidere,

Quoniam & cum creditore hereditario iudicium excipere cogebatur, & rursus agere cum fideicommissario ex stipulatione: ut reciperet, quod solutus est. Ideo temporibus Neronis, Trebellio Maximo & Aemio Seneca Coss. Senatuscōs. factū est, Quo cauetur, ut si cui hereditas per fideicommissum relicta & restituta foret, oēs actiones, quę iure Civili heredi & in herede cōpetent, hęc ad fideicommissarium & aduersus fideicommissarium trāsirent. Et deinde Prętor S. C. hoc subsequens, vtilis actiones, i. obli- quas fideicommissario & in fideicommissarium dedit, perinde quasi ipse heres esset. Ut is, qui cum eo ageret, perinde atq; si heres foret effectus, diceret: Si apparet hunc dare oportere. Ecce hic vicē heredis obtinet. Sed quia quū hęc ita se haberēt, heredes scrip- ti totā ferē, ut plurimū, hereditatē restituere rogati, ob nullū aut minimū lucrū adire recusabāt, sed eā repudiabāt, atq; ob id extinguebant fideicommissa. Ideo postea Vespasiani temporibus Pegaso & Pul- lone Coss. factū est S. C. Pegasianū. Quo cauet, ut ei qui rogatus esset hereditatē alij restituere, perinde lice- ret Quartā partē retinere, atq; ex lege Falcidia quar- tā partē ex legatis retinere cōcessum est. Neq; verō tātū, in immēsis fideicommissis vniuersalibus, sed etiā in ijs, per quę singule res relinquuntur, retentio hęc permessa est. Quod enim in immēsis legatis est lex Falcidia, id in immēsis fideicommissis est S. C. Pega- sianum. Post hoc autē S. C. heres solus oneribus hereditarijs subiiciebatur, non autē fideicommissarius. Sed postea placuit, Fideicommissarium esse loco lega- tarius partiarj, id est eius legatarij, qui partem di- midiam acciperet. Nam erat olim quintum genus legati, & vocabatur partitio. Relinquebatur autē hūc in modū. Titius mihi heres esto, et hereditatē meā cū Seio in dimidia portione diuidito. Ad ex- tremum

tremū interponebant inter eos tales stipulationes heres ita stipulabatur a legatario: Spondeo legata- rie, si conuentus viginti solidos soluero, eorum mi- hi dare dimidium? Et dicebat: Spondeo. Et rur- sum legatarius stipulabatur ab herede sic: Spōdes, si a debitore hereditario consequutus fueris vigin- ti solidos, eorū mihi dare dimidium, hoc est, decē? Et dicebat: Spondeo. Et vocabatur hęc stipulatio partis & pro parte. Ad similitudinem igitur lega- tarij partiarj, stipulatio intercedebat inter heredē & fideicommissariū. Et heres ita stipulabatur: Spon- des fideicommissarie, si creditor hereditarius qua- draginta a me solidos exegerit, dare mihi triginta? Et fideicommissarius stipulabatur sic: Spondeo he- res, si a debitore hereditario quadraginta solidos consequutus fueris, dare mihi triginta? Et dicebat Spondeo. Et hoc modo fideicommissarius per vni- uersitatem, vicem sustinebat legatarij. Et necesse erat, damnum & lucrū hereditarium inter heredē & fideicommissariū cōmune esse pro rata. Vocaban- tur autē hęc stipulationes, ex parte & pro parte.

Ergo, ut rem in pauca conferamus, Si quidem dodrantem, id est, nouem vncias, aut minorē sum- mam, heres rogatus sit fideicommissario restituere, & apud se ex voluntate defuncti Quartā aut plus Quartā habeat, tūc ex S. C. Trebelliano restituitur hereditas: Et in tres quidem partes fideicommissa- rius vtili actione vel conuenitur, vel experitur, In quartam verō, heres directa actione experitur aut conuenitur. At si plus quā dodrantem, siue nouem vncias, veluti decē aut vndecim vncias, vel etiam totam hereditatem fideicommissario restituere roga- tus sit heres: neq; Quartam ex voluntate testatoris habeat, locus est Pegasiano S. C. & heres sua volun- tate (Cur autē dicam sua voluntate, post discemus)

LIB. II. INSTIT.

semel adita hæreditate, siue retinuerit Quartam, siue retinere noluerit, ipse vniuersa onera hæreditaria sustinet. Sed quarta quidem retenta, in her eum & fideicommissarium stipulationes partis & pro parte interponebantur, ad similitudinem hæredis & partiarij legatarij. Si verò totam hæreditatem restituisset, Cessabat S. C. Trebellianum, quoniam Quartam hæreditatis ex voluntate defuncti apud hæredem esse non videbat. Cessabat & Pegasianum, quoniam Quartam retinere ne voluerat quidem. Atque ideo neque stipulationes partis & pro parte locum habebat. Tandem igitur omni cessante auxilio, stipulationes emptæ & venditæ hæreditatis interponerentur. Et hæc quidem quum quis sua sponte hæreditatem adierit. Sed si scriptus hæres hæreditatem adire recuset, ob id quod dicat eam sibi suspectam esse quasi damnosam, Cautur S. C. Pegasiano, ut fideicommissarius Prætorè adeat, & ut Prætor iubeat hæredem adire hæreditatem, ac totam fideicommissariam restituere. Et omnes actiones ab herede in vniuersum ad fideicommissarium & contra fideicommissarium transeunt, perinde atque si ex S. C. Trebelliano restitutio facta fuisset. Atque in hoc casu, concursus sit amborum S. C. Et Pegasianum quidem, scriptum hæredem adire cogit, Trebellianum verò transferat actiones. Denique nullis hic stipulationibus opus est, Quia simul & ei qui hæreditatem restituit, securitas datur, quum non conueniatur amplius. Et qui hæreditatem recipit, in tuto est: quum omnes ipsæ actiones habeat.

Sed quia stipulationes ex S. C. Pegasiano descendentes & ipsi antiquitati displicebant, ac quibusdam casibus excellentissimus Iuriscōsultorum Papinianus eas captiosas vocat. Et Imperatori nostro sanctissimus, studium est, supplicia potius quàm difficultatis plena

DE FIDEICOM. HÆREDIT.

110

plena iura facere, Ideo oibus similitudinibus & differentiis vtriusque S. C. ad se relatis constituit, ac placuit exploso S. C. Pegasiano quod postea superuenit, omnem authoritatè Trebelliano S. C. prestare, ut ex eo fideicommissariæ hæreditates restituantur, siue ex voluntate testatoris Quartam habeat hæres, siue plus, siue minus, siue nihil penitus. Quum enim scriptus hæres aut totam hæreditatem aut supra dramantè restituere rogatus fuerit, liceat ei vel Quartam totam vel quod Quartam deest, ex constitutione Imperatoris nostri retinere: aut quod soluerit repetere: Actionibus pro rata inter hæredem & fideicommissarium ex S. C. Trebelliano diuidendis. Sin verò totam hæreditatem sponte restituerit hæres: omnes actiones fideicommissario & contra fideicommissarium dabitur. Sed illud etiam quod præcipue cautum erat S. C. Pegasiano, Pissimus noster Imperator constitutione sua ad Trebellianum transposuit, Satis enim ex iis quæ paulò antè diximus, nostri hæredem quando hæreditatem ut suspectam adire recusabat, cogi solitum ex Pegasiano S. C. ut adiret, & omnes actiones ad fideicommissarium transire. Hoc igitur iam ex solo S. C. Trebelliano fiat, & coactus hæres adeat, & volenti fideicommissario hæreditatem restituat, nullo damno aut comòmodo apud hæredem remanente.

Quæcunque tibi dicta sunt, de hærede qui ex parte, id est, in solidum institutus est: eadem tibi dicta intellige, etiam quum quis ex parte aliqua vel pura ex semisse hæres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatus est. Nam & hic eadem obseruari Imperator noster sanctissimus iussit, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus.

Aliquis

Aliquis moriens heredem me instituit, deinde ita dixit: Rogo te, ut accepto, vel precepto fundo illo, aut alia quavis re, (Finge autem fundum hunc Quartam hereditatis continere) hereditatem meam illi restituas.

Et in hac specie S. C. Trebelliano locus est, perinde atque si dixisset: Rogo te, ut Quarta hereditatis retenta, reliquum restituas. Sed in illo differentia est. Quod quum precepta aliqua re, Quarta apud heredem manet, In solidum ex S. C. Trebelliano actiones ad fideicommissarium & contra fideicommissarium transferuntur: & res que apud heredem remanet, sine villo onere remanet, quasi legato relicta. Quum vero non in re aliqua, sed in iure habet heredes Quartam, Dixit enim forte testator: Retenta quarta hereditatem meam restituas, sciuntur actiones, Et pro dodrante Id est in tres partes, fideicommissarius utili actione (quam & obliquam vocant aliqui) agit, & cum eo agitur: pro quadrante autem sine in Quartam cum herede directa agitur, & ipse directa agit: Etiam si maxime heres scriptus, & vna aliqua re precepta sine deducta, hereditatem restituere rogatus est, in ea parte, quam deductet, maximam partem hereditatis habeat. Veluti, si forte quum tota hereditas esset quadringentorum solidorum, heres iussus est fundum retinere, qui ducetis quinque quaginta solidis valeat. Nam & ita, in solidum actiones fideicommissario & aduersus fideicommissarium competunt. Et necesse est hic, fideicommissario seu cum deliberare, num expediat sibi, fideicommissum suscipere. Eadem dicimus, & si duabus, pluribusue rebus aut certa aliqua quantitate deducta, heredes hereditatem restituere rogatus sit. Nam & hic, si Quarta aut etiam plus Quarta, in certis illis rebus, certave illa quantitate sit, ex Trebelliano S. C. ad su

ad fideicommissarium actiones in solidum transeunt. Quae de eo dicta sunt, Qui ex alio, id est, in solidum haeres institutus, & certa re certisve rebus deductis sine preceptis, alteri rogatus est hereditatem restituere: Etiam tunc intelligimus, quum quis ex parte haeres institutus, institutionem suam certa aliqua re vel rebus retentis, rogatus est restituere. Nam & in hac specie, In solidum eius partis actiones ad fideicommissarium transferuntur.

Porro autem, non scriptum tantum heredem, fideicommissum quod per vniuersitatem relinquitur, onerare possumus, sed etiam eum, qui ab intestato, legitimo iure aut honorario, ad successionem nostram venturus est, forte quod cognatus fuerit, dicentes: Rogo te, qui mihi aut iure legitimo haeres es, aut iure praetorio bonorum possessor, ut hereditatem totam, aut partem eius, aut etiam fundum illum, aut seruos, aut tot solidos illi restituas. Quum aliqui legata, ex testamento solum, non etiam ab intestato relinqui possint. Sic igitur est haec differentia inter legata & fideicommissa, Quod legata solum ex testamento relinquuntur, fideicommissa etiam ab intestato. Possum autem herede primo instituto, ac rogato hereditatem secundo restituere, Secundum quoque rogare, ut rursus totam hereditatem, quam susceperit, vel partem eius Tertio restituat, Aut etiam Tertio rem illam praestet.

Quoniam autem, sicut in initio huius tituli dictum est, incunabula ipsa & proemia fideicommissorum a fide heredis pendent, Atque ex ea re & nomen & substantiam sumpserunt: Ideo D. Augustus ea que olim in arbitrio sua erant, ad iustam praestantiam necessitatem deduxit. At Imperator noster, haud ita longo abhinc tempore, praedictum D. Augustum superare contendens, ex facti contingentia, quod ad sacras

LIB. II. INSTIT.

sacras ipsius aures Trebonianus Quæstor retulit, constitutionem emisit. Per quam disposuit, ut si quis sine scriptura fideicommissum ab hærede suo reliquerit, aut vniuersale aut speciale: Et neque id ex scriptura planum fieri possit, neque ex quinque testium testimonio, (quorum præsentia fideicommissum so constituendo sufficit) Nam aliquando minor numerus testium, aut omnino nullus testis affuit.

Tunc siue pater est, qui à filio hærede fideicommissum relinquit, siue alius quispiam qualiscunque sit: Si hæres animi perfidia, id quod fidei suæ creditum commissumque est, recusat adimplere: negando, ac dicendo nullam rem ita esse subsequarum: fideicommissario contra hæc renitente. Liceat fideicommissario (quum prius ipse de calumnia iuratus, Id est, se non animo calumniandi iurandum de ferre) Cogere hæredem, ut iuret nullum relictum esse fideicommissum. Et si iurandum hæres recusauerit, cogatur ad fideicommissa vel vniuersalia vel specialis solutionem: ne vltima testatoris de pereat voluntas, qui rem totam fidei hæredis concredidit. Sed & si à legatario fideicommissario hunc in modum fideicommissum relictum fuerit, eadem obtineto. Et legatarius negans quicquid relictum esse: nihil relictum esse, iurato. Aut recusans, fideicommissum soluito. Quod si is qui fideicommissum oneratus est, confiteatur quidem fideicommissum à se relictum esse, sed ad Iuris observationem confugiat, dicendo, quinque testes in relinquendo fideicommissum non interuenisse: Frigidam friuolamque erit causificatio hæc, & ipse dubio procul fideicommissum soluere cogetur.

DE SINGVLIS REBVS

per fideicommissum relictis.

Tit. XXIII.

DE SING. REB. PER FIDEI. RE. 112

Non solum per vniuersitatem, ut iam dictum est, fideicommissa relinqui possunt, sed etiam specialia, & singule res. Veluti, Fundus, Serui, Vestis, Argenteum, Nummi. Potest etiam ipse hæres rogari, ut id alicui restituat, aut etiam legatarius, quamuis à legatario legatum relinqui non possit.

Relinquimus autem per fideicommissum non solum res nostras, sed etiam hæredis, & legatarij & fideicommissarij. Porro non solum rogari quis potest, ut eam rem, quæ ipsi relicta est alteri restituat, sed etiam aliam, siue ipse est, siue aliena. Si fundum enim tibi relinquam, rogare te possum, ut hunc ipsum fundum, aut domum pro fundo alteri restituas, Nec interest, tua sit domus illa, an aliena. Dum tamen hoc scilicet obseruetur, Ne quisquam plus alteri præstare rogetur, quam ipse percipit. Quod enim plus in fideicommissum est, Inutile est. Veluti, Centum solidos tibi reliqui, Et fideicommissum centum decem solidorum oneravi te: In eo, quod amplius est, non consistit fideicommissum. Porro quum res aliena per fideicommissum relinquitur, necesse ei, qui rogatus est, & hanc restituere. Aut enim redemptam dare fideicommissario, aut si non potest redimere, æstimationem eius præstare. Enim verò non pecuniaria tantum fideicommissa relinquere possumus, sed etiam libertatem per fideicommissum dare permissum est. Possum enim hæredem meum rogare, ut seruum illum meum manumittat: aut etiam legatarium vel fideicommissarium. Nec interest, de meo seruo eos rogem, an de seruo hæredis, legatarijve an cuiuslibet alterius. Dicere enim possum: Rogo te hæres aut legatarij, ut hominem illum tuum, aut Meum seruum manumittas.

Cogetur

LIB. II. INSTIT.

Cogetur enim hunc redimere, & libertate donato. Quod si dominus eum nolit vendere (quonia[m] nec cogitur) Ne quis extinguere dixerit fideicommissariam libertatem, sed interim in pendenti est & dicitur. Et si quando fieri poterit, dabitur libertas. Nam si is qui rogatus est, quouis modo dominus eiusmodi serui factus fuerit, manumittere eum cogitur. Et hæc quidem tunc procedunt, quum serui dominus, nihil ex testatoris iudicio habet. Nam si quid ex defuncti voluntate percepit, omnino seruum vendere cogitur.

Si seruo meo fideicommissariam libertatem reliqua[m] manumissus libertus meus non sit, sed eius qui manumiserit, hoc est, eius qui factum manumittentis addiderit. Quod si directam libertatem seruo meo reliqui, Veluti si dixi: Stichum liberum esse iubeo, Aut, Stichus liber esto: Libertus meus erit Stichus. Vocatur autem is apud Jurisconsultos Orcinus libertus, id est, *χαρωνιανός*, à Charonte. Illi autem tantum seruo meo directam libertatem relinquere possum, qui utroque tempore meus fuerit, & quum testamentum facerem & quum diem obirem. Tunc autem directo relinqui videtur libertas, quum neminem alium rogat testator libertatem præstare, sed ipse velut ex testamento suo libertatem ei vult deferri.

Sunt autem & verba quedam in usum fideicommissorum inuenta. Ac multa quidem, sed hæc maxime in communi usu hominum versantur: Peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo. Quæ & singula per se dicta, & omnia simul in vnum congregata, parem vim obtinent.

DE CODICILLIS.

Tit. XXV.

DE CODICILLIS.

113

Dicamus nunc de Codicillis. Sunt autem Codicilli, Eorum que in testamento, testatoris voluntati desunt, supplementum. Videtur autem non ab re futurum, si de antiquitate & origine Codicillorum non nihil disseramus. Ante Augusti tempora, Codicillorum confectio in usu non erat. Primus eos L. Lentulus inuenit, & in communem vitam induxit. Hic enim Lentulus Romæ testamento facto, hæredes filiam suam et Augustum Cæsarem, & alios quosdam instituerat, ac scriperat in eo testamento ita. Si quos posthac codicillos fecero, firmi & utiles sunt, hoc est, futuros codicillos confirmauit. Deinde in Africam profectus, quum dies extremus instaret, codicillos scripsit, in quibus rogabat Augustum, quum sibi ex parte hæredem scriperat, ut faceret aliquid. Veluti, ut alicui domum ædificaret, aut si miles quidpiam. Reliquit autem & fideicommissa ac legata quibusdam nominatim à filia sua. Lecto post mortem Lentuli testamento, & allatis codicillis, Augustus Cæsar ex persona sua, ea que Lentulo placuerant impleuit, sed & cæteri deinceps coheredes, Augustum sequuti fideicommissa præstiterunt. Filia queque Lentuli ea que nominatim ab ipsa relicta erant legata, iis qui capere non poterant exoluit. His ita confectis, Fama est D. Augustum conuocasse sapientissimos quosque eius temporis viros, Inter quos & Trebatium, cuius tunc in legali disciplina, maxima erat autoritas, Ac quesisset presentibus iis, an usus codicillorum recipi posset, & an à Juris ratione non absconsus esset. Hæc quum Augustus quesisset, perhibent Trebatium Augusto dixisse, Utillissimum & necessarium esse Romanis codicillorum usum propter magnas & longinquas peregrinationes, que apud veteres ob exortientia vndique bella frequenter erant. Ut si quis testamentum facere non posset, iis de-

Q. stitutus

LIB. II. INSTIT.

stitutus quæ ad eam rem requiruntur, codicillos facere posset. Post illa igitur tempora, quum & La- beo Jurisconsultus moriens codicillos fecisset, iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur. Non tantum autem testamento facto potest quis codicillos scribere, sed etiam in re- status quis decedens fideicommissa in codicillis relin- quere potest. Quod si quis quum a codicillis scri- ptis superuixisset, testamentum postea fecerit, Codicillos antea scriptos negat Papinianus valere, nisi specialiter in testamento eos confirmarit, dicendo: Co- dicillos ante testamentum meum factos, valere volo. Sed D. Severus & Antoninus rescripserunt, Fidei- commissa in codicillis ante testamentum scriptis reli- cta, nihil ob stare quo minus peti possint: quavis non sequuta confirmacione, nisi ostendatur testator ab iis que in codicillis scripserat recessisse.

Est autem generalis regula que dicit: Non possum codicillos faciens dicere, Ille mihi sit hæres: aut scri- bere, Filius meus hæres esto. Nequa confusio in- ter testamentum & codicillos fiat, & iura eorum discer- ni nequeant. Hæc enim in testamento sunt. Sic igitur, ut dictum est, neque ex hæredare, neque hæredem instituere in codicillis possumus. Fideicommissariam vero hæreditatem relinquere possumus. Porro in tantum obtinet dicta regula, ut si Primum pure hæredem instituero, non possim in codicillis conditionem ei inieci- re & dicere, Hæres mihi esto, si navis ex Asia vene- rit. Nam si conditionem recipimus, eveniet ut condi- tione non existente, testator videatur per adiectionem conditionis, Primo hæreditatem adimere. Præterea nec hæredi directò in testamento instituto, substitue- re in codicillis possumus, & dicere: Si Primus que mihi hæredem in testamento institui, hæres mihi non erit, Secundus mihi hæres esto. Et vnos autem & plu- res lra

DE HÆRE. QUÆ AB INT. REL. 114
res licet codicillos facere. Sed & in scribendis codi- cillis, nullam in scriptura eorum ordinationis solenni- tatem desideramus, sicut in testamento dicimus. In- stitucionem præcedere solere. Ad hæc & illud scien- dum est, Quinque tantum testes hic sufficere.

INSTITVTI=

ONVM IVRIS CIVILIS A THEO- PHILO ANTECESSORE IN

Græcam linguam translatarum,

LIB. TERTIVS.

Jac. Curtio Iuris Conf. Interprete.

DE HÆREDITATIBVS
quæ ab intestato deferuntur.

Tit. I.

XPOSITIS MODIS,

per quos singulæ res acquirun- tur, factumque deinde initio, ut de iis quæ per vniuersitatem ac- quiruntur, dissereremus, ab hæ- reditate cepimus: dicentes eam nobis aut ex testamento, aut ab intestato deferri. Quum igitur de ea quæ ex testamento defertur, quam fieri po- test in Isagoge siue Institutione accuratissime ple- nissimèque dixerimus: Diciturque etiam sit ob rerum continentiam consequentiàmque de legatis ac fideicommissis, dicamus nunc de hæreditatibus que ab intestato deferuntur. His autem tunc locus est, quando quis sine testamento dece-ssit.

Q.

Porro

LIB. III. INSTIT.

Porrò vt quis intestatus decedat, aut factò sit aut iure. Factò quidem, quando quis omnino nullò testamentum fecerit. Iure verò, quando quis testa- mentum fecerit, quod ius nō admittat. Aut enim non Iure ciuili factum est, omisso iis, quæ ad solen- nem testamenti ordinationem spectant. Aut quum rectè ordinatum esset, ruptum est. Nouisti autem quibus modis contingat, vt rumpatur, veluti Posthumi (id est, filij qui post testamentum factum na- tus est) præteriti natiuitate, & nouo suo hærede in locum prioris succedente, & nouo suo hærede post- adscito. Aut irritum factū est, quia fortè testator capitis diminutionem passus fuerit, in qua & mor- tuus sit. Aut quum nihil horū sequutum esset, hæ- res institutus hereditatem non adiit.

Quum igitur intestatus aliquis secundum mo- dos iam dictos deceffit, hereditas primū ex lege duod. Tabularum ad suos hæredes pertinet. Sui au- tem hæredes existimantur (vt proximo libro dictū est) qui in potestate moriētis fuerint: Veluti filius, filia, nepos neptisve ex filio iam defuncto, Prone- pos proneptisve ex nepote (qui ex filio meo natus erat) ante mortem meam nati. Neq; verò interest vtrum naturales sint liberi, an adoptiui.

His autem Suis connumerari & eos oportet, qui ex legitimis quidē matrimoniis nati non sunt, sed curiis tamen Ciuitatum secundū ea que Prin- cipum constitutionibus cauētur, dati sunt. Curia- les enim siue Decuriones facti suorum heredum iura habebunt. His adde & eos, quos Sanctissimi non- stri Imperatoris amplexa est constitutio, per quam iussit, vt si quis mulierem in cōubernio suo habue- rit non ab initio animo maritali, eam tamen quum Iure habere vxorem non prohibebatur, & ex ea li- beri nati sint, Atq; hinc affectione crescente, dotau- lia cum

DE HÆRE. QUÆ AB INT. DE. 113

lia cum ea instrumenta fecerit: filij filiaue non tan- tum qui post dotalis instrumenti conscriptionem nati nataue fuerint: iusti liberi fiant & in potesta- te patris sint, sed etiam qui antè, quum hi & iis qui postea nati nateque sunt, occasionem pretiosissimū liberorum nomen acquirendi præstiterint. Quod tamen etiam obtinere voluit Sanctiss. Princeps, in- tis qui ante dotalia instrumenta nati sunt, quamuis nulli post dotalia instrumenta nati fuerint, vel etiā ab hac luce fuerint substracti.

Nepos autem neptisq; item pronepos & pro- neptis, tunc demum suorum hæredum numero ha- bentur, quum præcedens persona in potestate pa- rentis sui esse desit: morte fortassis, aut alio modo, veluti emancipatione. Nam si per id tempus quo quis moritur, filium in potestate habeat, nō est per- missum vt nepos ex eo, suus ei hæres sit. Idemq; est & in cæteris liberis. Nam si filium in potestate ha- beam, aut hoc mortuo nepotem ex eo natū: prone- pos, suus mihi esse hæres non potest. In posthumis quoq; Ius suorum heredū est, sed in iis demum qui si viuo parente nati fuissent, in potestate eius erant futuri. Porrò sui hæredes, & ignorātes fiunt siue existunt hæredes. Itaq; & furiosi nihilominus hæ- redes fiunt. Id enim sciendum est pro vniuersali re- gula. Ex quibus causis ignorātib; nobis aliquid acquiritur. Ex iis causis et furiosos acquirere, quo- nam hi ignorātib; similes sunt. Et statim à mor- te parentis quasi cōtinuatur dominium, hoc est, nō dicimus: Quòd patre mortuo, patrimonium eius in dominio defuncti esse desit, & nunc interiecto tempore, in bonis liberorū esse incipit: sed sine scis- sura, nullaq; re in medio sequuta, dominia rerū con- iunctim sine temporis interuallo in bonis libero- rum esse comprehenduntur. Vnde neque patre de- functo

functo, si quis liberorum impubes est, auctoritate tutoris opus est ad acquisitionem paternae hereditatis: propterea quod iis ignorantibus, ut suis hereditibus hereditas acquiratur. Sed neque pubes, qui aut minor annis est, aut furiosus, hac in re curatoris auctoritate indiget. Quamuis in extranea aedeunda hereditate, neque ille sine tutoris auctoritate, neque hi sine curatoris consensu quicquam facere possint.

Casus interdum inuenias, ubi quis mortis tempore in potestate parentis non sit, suus ei tamen heres fiat. Veluti: Filius meus ab hostibus captus est, post mortis meae tempus rediit. Ius postliminij suum eum heredem efficit, quamuis quum morerer ego, in potestate eum non habuerim. Et iterum per contrarium: Contingit, ut aliquis mortis meae tempore in familia mea sit, & tamen suus heres non fiat. Veluti. Mortuus est Primus in potestate habens filium. Post mortem verò mora est aduersus defunctum accusatio perduellionis: (Nam quamuis cetera crimina morte reorum extinguantur, hoc tamen etiam aduersus mortuos exercetur) Condemnatus est Primus perduellionis, & sententia de ea re lata est: Fiscus bona huius occupat: Et contingit ut qui in potestate eius fuit, heres non fiat. Verum tamen si quis rem exacte perpendat, posset dicere: Ipso quidem Iure heredem eum fieri, sed condemnata patris memoria heredem eum esse destinare. En tibi igitur casum, ubi heredis nomen semel alicui partum, ab eo recedat.

Titius habens filium in potestate aut filiam, & ex filio iam ante defuncto nepotem aut neptem, inter statum mortuus est. Ad hereditatem eius veniens mulier & filius filiae, & ex filio iam ante mortuo neptis vel neptis. Neque is qui gradu proximior est (si filius scilicet) ulteriores (id est, nepotes) excludit. Iustum enim esse visum est, ut nepotes & neptes

DE HÆRE. QUÆ AB INT. DE. 116
in locum patris sui succedant. Eadem ratione & si quis moriens ex Primo filio iam ante mortuo nepotem aut neptem relinquit, & pronepotem vel proneptem ex nepote iam quoque ante mortuo, Nepos qui ex Primo natus est, & pronepos qui ex nepote, pariter heredes fiunt. Quemadmodum enim nepotes in locum filiorum, sic & pronepotes in locum maiorum suorum succedunt. Quibus rebus consequens est dicere, non in capita, sed in stirpes hereditatem diuidi. Sic igitur filius dimidiam hereditatis habebit, & nepotes qui ex filio ante mortuo nati sunt, siue duo sint, siue plures, alteram dimidiam accipient. Quando enim pater horum, si viueret dimidiam tantum haberet, atque hi in locum eius succedunt, Non immerito ut semis dandus fuisset patri viuenti, ita & ipsis dabitur. Sed & si quis defunctus fuerit, nullo quidem filio relicto, sed qui ex duobus filiis iam antea extinctis nepotes habeat: ex vno, vnum aut duos: ex altero, tres aut quatuor: Vnus ille aut duo illi, dimidiam partem: Tres verò hi siue quatuor, alteram dimidiam accipiunt.

Quum autem quaerimus, an quis suus heres possit existere defuncto: Tunc exigimus Ius sui heredis apud eum esse, quum apparet defunctum esse intestatum. Id verò non solum contingit, quum nullum omnino factum est testamentum: sed etiam quum factum quidem est, sed nemo ex eo heres extitit. Quapropter, si quis quum filium in potestate haberet, & ex eo nepotem: ex hereditate filio, heredem extraneum instituit: Post mortem deinde testatoris intra deliberationem extranei, filius mortuus est: Ac postea extraneus hereditatem repudiavit, vel heres esse non potuit, foras tamen sub conditione heres institutus est, & conditionis institutionis defecit: nepos hic suus sit heres auctoris.

LIB. III. INSTIT.

Nam quo tempore apertum certumque factum est, testatorem intestatò decelisse, solus nepos in familia eius inuenitur, propterea que medio tempore filius mortuus sit.

Eadem locum habent, si viuo auo cõceptus nepos, & post mortem eius natus, solus in familia defuncti inuentus fuerit, quum nemo eum eo tempore præcederet, quo extraneus aut sponte aut fortuito, hères factus non est. Quòd si post aui mortem nepos ex filio conceptus & natus est, & deinde eo qui in medio erat mortuo, extraneus, hères nõ est factus, suus hères auo nepos non existet: quoniam nullam speciem cognatiõis hic erga testatorem habebit. Quemadmodũ nec ille inter liberos numerabitur, quẽ filius meus quum emancipatus esset, in adoptionem accepit. Nam, si contingat, vt ego filio meo iam antè mortuo, intestatus decedam: is quem filius meus quum viueret & emancipatus esset, adoptauit, in Iura mea nõ succedet: quippe qui nullo cognationis genere tangere me possit. Porro autem non solũ hi iam dicti Iure ciuili hères esse non possunt, sed neque bonorum possessionem petere possunt quasi cognati. Et hæc quidem de suis hæredibus.

Emancipati verò liberi, sicut & secundo libro diximus, quantum ad Ius Ciuile pertinet, in hæreditate parentum suorum nihil iuris habebunt. Nam neque sui hères fieri possunt, quia in potestate parentis esse desierunt, neque vt cognati à lege duodecim Tabularũ vocabuntur, propter capitis diminutionem, quam subierunt. Sed Prætor naturalem æquitatem ante oculos habens: bonorũ possessionem vnde liberi dat illis: perinde eos ad successionem defuncti vocans, quasi quis eos eo tempore quo moriebatur, in potestate habuisset: siue solus

DE HÆRE. QVÆ AB INT. REL. 17

sint, siue quos alios in potestate filios habuerit defunctus. Vnã enim cum eis hères erunt. Itaque si quis intestatus decedat, duobus relictis filiis, emancipato vno, & eo qui in potestate fuerit: is quidem qui in potestate fuit, solus Iure ciuili hères erit, quum apud se ius sui hæredis habeat. Sed quum beneficio Prætoris adiuuetur emancipatus, & in dimidiam partem vocetur, Eueniet hoc modo, vt suus hæres in effectu non in solidum, sed ex parte hæres sit.

Duos habebam filios in potestate Primum & Secundum. Emancipavi Primum, retento in potestate Secundo. Primus quum emancipatus esset, Titio se in adoptionem dedit, Si contingat me intestatum decedere: solus mihi Secundus succedet, non etiam Primus, quum in adoptiua adhuc sit familia: Filius enim hic ad bona mea non admittitur. Hęc autem dico, si modo quum morerer, in adoptiua adhuc fuerit familia. Nam si me viuo Titius eum emancipauerit: non dissimiliter ad bona mea, qui natura sum pater eius, veniet: atque si ego metipse eum emancipassem, nec vnquã in adoptiua familia fuisset. Consequens est igitur dicere, quantum ad adoptiuum patrem pertinet, extraneum eum esse. Quòd si post mortem meam Titius eum emancipauerit, etiam quantum ad eum pertinet, extranei loco existet. Hoc autem ideo sic placuit: quia iniuum esse visum est, in patris adoptiui potestate esse, ad quos bona patris naturalis pertinerent, ad filios ne an ad agnatos. Si enim quum filium haberem, eum emancipauero, Et is sese Titio dederit in arrogationem, Deinde moriar agnatos habens: Licet Titio vt filio meo in adoptione retento, aditum præstet agnatis ad hereditatem meam: aut si velit eum post mortem meam emancipare,

Q, vt &

LIB. III. INSTIT.

vt & agnati repellātur, & ipse ad successionem vocetur, nihil obstabit quo minus id faciat. Sed iam diximus absurdissimum esse, vt id in arbitrio adoptiui patris situm sit, quos hæredes habeam, filium meum, an agnatos.

Sic ergo (Nam ad illud recurrendum est, quod paulo antè diximus, vbi dictū est: eum qui ab adoptiuo patre emancipatus est, extraneum ei existimari) minus iuris adoptiui filij habet, q̄ naturales. Nā filius meus naturalis emancipatus a patre adoptiuo quantum ad ipsum, extranei loco est: quantum verò ad me, etiā si Ius successōis de Iure civili amiserit, attē per Prætorē in numero liberorū habetur. Filij verò adoptiui si emancipati fuerint, & Iure Civili a gradu liberorū excidūt, & a Prætorē nō adiuuantur. Ac meritō quidem. Quoniam naturalia Iura, lex Civilis perimere nō potest: Nec quia desinunt sui hæredes esse, desinunt & natura esse filij filiaue, aut nepotes neptesve. Adoptiui verò liberi vbi emancipati fuerint, extraneorū loco incipiunt esse. Nomen enim filij filiaue quod per adoptionē habebāt, alia civili ratione. i. emancipatione amittit.

Atq; hæc non solum in hæreditate ab intestato deferenda dicere possumus, sed etiā in bonorū possessione cōtra tabulas petenda: quam Prætor aduersus paternū testamentū liberis neq; hæredibus institutis, neq; vt oportet (id est, nominatim) ex hereditatis datis pollicetur. Quos enim in potestate defuncti inuenerit, & q̄ emancipati fuerint naturales, eos ipse si præteriti sint, bonorū possessione cōtra tabulas armat atq; instruit. Eis verò, qui quum patris ipsorū naturalis moreretur, in adoptiua fuerint familia, bonorū possessionem cōtra tabulas non largitur. Si filium meum adoptiuum emancipauerim: non modo mihi intestato non succedit, sed neque

in reſta

DE HÆRE. QVÆ AB INT. REL. 118

in testamento meo præteritus ad bona mea per bonorum poss. contra tabulas admittitur. Quoniam in numero liberorum meorum esse desit.

Illius tamen meminisse nos oportet, q̄ naturalis meus filius, qui se in adoptionē dedit, & in adoptiua familia mansit, vel ab adoptiuo patre post mortē meam emancipatus est, etiam si maxime, ad ad successionē meam, qui pater eius naturalis sum, nō possit admitti ex ea parte edicti, vnde liberi ad bonorum poss. vocantur: ex alia tamen parte vocantur, ex ea videlicet, vnde cognati defuncti vocantur. Et tūc quidem ita hæc res se habebat, quum neque suos hæredes liberos, neq; emancipatos reliqueram: Ac ne vllus quidē interueniebat agnatus. Honorum enim causa potior: Quoniam antè Prætor liberos vocat, tum suos tum emancipatos, Ac iis nō extantibus agnatos: Qui si nulli sint, Cognati vocantur, Inter quos primas obtinent filij mei, qui in adoptiua familia sunt.

Hæc habeto in modum præuix cuiusdam inspectionis: Si quum tres filios mares haberē, vnū ex iis in adoptionē dederim: vocatur hæc adoptio ex tribus maribus. Et extat S. C. Sabinianū, Quo dicitur necesse tibi esse, filio huic ex tribus maribus adoptato Quartam bonorum tuorum relinquere. Et si nō relinquas, ipsum S. C. ei dat actionem aduersus hæredes tuos ad petendam Quartam.

His præcognitis, videto nunc deinceps cætera. Quæcunque iam suprā dicta sunt, olim obtinebant. At Imperator noster aliquam iis emendationem attulit per constitutionem suam, in qua de filiis qui a patre naturali in adoptionem dantur, disseruit. Quum enim casus nonnullos inueniret, (qui & a nobis suprā relati sunt) in quibus filij & naturalis patris hæreditatem amitterēt, propterea

LIB. III. INSTIT.

propterea quod in adoptiua familia essent, et adoptio-
ne facile per emancipationem soluta, ad neutrius par-
tris successionem vocarentur: hoc ipse solito more
in melius conuertens, constitutionem ut dictum est,
fecit: per quam statuit, ut si pater naturalis filium
suum alteri in adoptionem dederit, omnia perinde
iura ei erga patrem naturalem seruentur, nec aliter
ex familia eius exeat, atque si nunquam omnino ado-
ptatus a quoquam fuisset. Neque igitur adoptio quicquam
habebit, nisi in eo tantum casu, ut filius adopti-
uus ad patris adoptionem ab intestato venire possit.
Quoniam testamento ab eo facta neque iure civili neque
Prætorio ex hereditate eius aliquid persequi potest,
neque contra tabulas honorum possit petita, neque querela inofficiosi instituta:
quum nec necessitas patri adoptiuo imponatur,
vel heredem eum instituere, vel exheredatum facere:
utpote nullo vinculo nature sibi coniunctum. Plus
dico, Ne si ex S. C. quidem Sabiniano ex tribus ma-
ribus in adoptionem datus fuerit. Quoniam & in
huiusmodi adoptione, neque Quarta ei ex S. C.
seruabitur: neque actio aliqua ad Quartam persequu-
tionem ei competet. Exceptio est autem a dicta
Imperatoris nostri constitutione: Is quem pater natu-
ralis, a quo filij in adoptionem dederit. Quum enim
hic utrunque ius concurrat, hinc naturale propter co-
gnationem: Inde civile propter adoptionem. Ver-
tera iura huic adoptioni seruamus, perinde atque
si pater familias aliquis in arrogationem sese dedis-
set. Et hæc specialiter & singillatim ex prædictæ con-
stitutionis tenore colligi possunt.

Similiter & illud debita cura correctum est.
Quum enim vetustas ex maribus natos plus virilem
gens, Solis nepotibus neptibusque qui per virilem
sexum descendunt, iura suorum heredum daret, &
agnas

DE HÆRE. QUÆ AB INT. REL. 119
agnatorum quoque iure eos anteponeret: Nepotes
autem ex filia, aut pronepotes ex nepte natos, in Co-
gnatorum numero haberet, & secundos ab agnatis
poneret, Quoniam tunc demum ad successionem tam
aui materni, quam auie vel proauie sue paternæ sue
maternæ, vocabantur, quum nulli extarent agnati:
Diui principes, qui ante annos aliquot regnarunt,
tantam absurditatem sine correctione non relique-
runt. Quum enim nepotis & pronepotis nomen
commune esset, tum iis qui per virilem sexum, tum
iis qui ex feminis descendunt: Ideo communem eis
ordinem & eundem successionis gradum donarunt.
Sic tamen ut non nihil plus haberent, qui per viri-
lem sexum descendunt, utpote quos et natura agno-
scat, & vetera iura tantum honorarint: Ita ut iam
tertia parte plus habeant. Nam si quis decedat re-
lictio filio, & ex filia, nepote nepteve vel pronepo-
te pronepteve, filius quidem octo uncias habebit,
Nepos vero neptisve aut pronepos proneptisve
ex filia iam antequam mortua, quatuor: hoc est, tertia par-
te minus quam mater eorum vel auia, si superesset, habe-
ret. Erat enim mater eorum sue auia sex uncias ha-
bitura, si vixisset: Nunc vero illa defuncta, nepos
aut pronepos ex ea descendens, minus tertia parte
hoc est sextante, sue duabus uncias (Nam sex uncias
rum, sextans tertia pars est) accepturus est ex aui vel
proau hereditate. Quod si mortua sit femina re-
lictio filio filiave, relicto item nepote aut pronepo-
te ex filio filiave iam antequam defunctis: Filius ille aut
filia octo uncias habebit, Nepos vero aut prone-
pos sue ex filio sint sue ex filia, iam antequam defunctis,
Quatuor: hoc est, & ipsi tertia parte minus, quam pa-
ter eorum aut mater, vel auus auiaue sue paterni,
sue materni, haberet. Quoniam quum femina sit,
de cuius hereditate questio est, nulla est differentia,
Vtrum

LIB. III. INSTIT.

Vtrum quis per virilem sexum, an ex foeminis descendat. Sin autem masculus decesserit, relicto ex filia iam ante mortua nepotibus: Vel foemina, quae ex filio filiave iam ante mortuis, nepotes habeat. Superfint autē & defuncto agnati: Olim quidem (vt dictum est) ex lege duod. Tab. agnati hisce nepotibus praeferebantur. Hodie verò, etiā si soli superfint nepotes, nullus agnatis aditus ex lege duod. cim Tabularū ad successionem defuncti defunctave dabitur: propterea q̄ nepotes & pronepotes in locum eorum ex quibus nati sunt, succedant. Sed enim quum, vt dictum est, defuncto vel defunctae filius aut filia superstes fuerit, In masculi successione, nepotes ex filia nati: In foeminae successione, nepotes omnes siue ex filio siue ex filia, tertia parte minus accipiunt, q̄ parētes ipsorū. Quum verò certamen illis omne & solum cū agnatis est, Tunc totam parentū hereditatem accipiunt. Nam fuit olim & constitutio quaedam, quae huiusmodi nepotibus dodrantē siue nouem vncias daret, agnatis autē quadrantē siue tres vncias. Emissa erat & alia posterior cōstitutio, quae leuiter tantum & obscure contrarium volebat. Sed Imperator noster, vt dubitationē hanc ex rei obscuritate coortam tolleret, praedictam secundā constitutionem Codici suo inseri noluit, neq̄ ex Theodosiano codice transferri concessit. Verūm generalem & clarissimā edidit constitutionē, qua totam dodrantis & quadrantis diuisionem sustulit, & in solidū praedictos nepotes agnatis anteposuit. Absurdum enim erat, eos qui ex transuersa linea veniunt, poriores esse illis, q̄ relicto iure descendunt. Et ne multa, eandem constitutionem, secundū illa quae in ea cauentur, ac secundū tempora quae in ea designantur, & nūc obtinere voluit. Quemadmodū autem supra diximus, Quum

DE LEGIT. AGNAT. SVCCES. 120

quis relicto filio decedit, & nepotes nepotesve habet ex filio iam ante mortuo: Eos q̄ ex filio iam ante mortuo descendūt, in stirpē, (hoc est κατὰ στέμματα. i. per lineam) & nō in capita vocari. Sic etiam si masculus aliquis decedat relicto filio, & nepotibus ex filia iā ante mortua natis, oēs nepotes in stirpem vocātur, tertia parte minus accipiētes. Sin autē foemina decedat, relicto filio, & nepotibus ex filio aut filia iā ante defunctis, Rursum nepotes q̄ cūq̄ sint, trientē accipiēt. Et quēadmodū si masculus decedat, nullū relinquēs filiū: sed ex filiis iā ante mortuis nepotes diuerso numero, ex vno vnum aut duos, ex altero tres aut quatuor, non in capita, sed in stirpes diuisio fit, Et vnus ille aut duo semissem accipiūt, tres verò hi aut quatuor alterum semissem: Sic etiā si masculus decedat nepotes ex filiabus iā ante mortuis relinquens: Aut etiā foemina decedat nepotes ex filiis aut filiabus iā ante mortuis relinquens diuerso numero: veluti ex vna parte vnū vel duos, ex altera, tres aut quatuor, In stirpē diuidetur hereditas: Et vnus ille aut duo semissem accipiēt: Tres verò hi vel quatuor, alterum semissem. Item quum foemina fuerit quae decessit, si certandum habent nepotes vel pronepotes, cū auunculis scilicet aut materteris, Tūc partē eius, qui ante obiit, in solidum consequentur, Idq̄ sine vlla tertiae partis diminutione.

DE LEGITIMA AGNATORUM SUCCESSIONE. Tit. II.

Habeto haec veluti in modum prauix cuiusdam inspectionis. Cognatio nomen generale est, sed in tria diuisum: In ascendentes, In descendentes, & in eos qui ex transuerso veniunt. Et ascendentes quidē sunt, q̄ nos genuerūt. Veluti, Pater, mater, Auus, auia, Proauus, proauia: & qui

Itē quā foemina) Hic locus oīno corruptus est meo iudicio. Nāq̄ & prima facie hīs, quae supra dicta sunt repugnat, & dictio Graeca est, quam ego itē trāstuli, nō habet, quo se referat. Cū tñ aduersatiua sit, vt vulgo loquuntur. Itaq̄ aut supuacanea sunt omnia, quae sequuntur, aut multa alia desunt & qui

LIB. III. INSTIT.

& qui supra hos sunt. Descendentes verò, qui ex nobis geniti sunt: veluti Filius, Filia, Nepos, Neptis, Pronepos, Proneptis: & qui infra hos sunt. Ex transuerso autem cognati, qui neque nos genuerunt, neque ex nobis geniti sunt: sed stirpem & radicem nobiscum communem habent. Veluti Frater, soror, patruus vel auunculus, amita vel matertera, nepos neptis ex fratre vel sorore, & qui ex his nascuntur. Rursus cognatio, quæ ex transuerso est, in duo diuiditur, nempe in agnatos & cognatos. Et agnati quidem sunt, qui per virilè lineam nobis sunt coniuncti. Cognati verò, qui per fœminam. Habent autem singuli cognatiõis ordines, varios & diuersos gradus: Et inter ascendentes & descendentes, siue inter parentes & liberos, simplex & facilis est graduum cognitio: Quoniam singulæ personæ gradum absoluunt, & (vt rem vno verbo explicem) quot generationes, tot inuenies & gradus. In iis autem qui ex transuerso veniunt, maioris negotij res est, & non tam faciles inuentu sunt gradus. Neque enim statim, ad personam quæ nobis ex transuerso coniuncta est, recurri debet: sed prius sursum versus ascendi oportet, donec peruenerim⁹ ad eum, qui cognationis huius transuersæ causa & origo est. Quo inuento, descendendum est ad personam, de qua ex transuerso quaeritur. Et ita omnes (quas collegeris) generationes numerandæ sunt, tum in ascensu, tum in descensu. Nam ita numerum intrinsecus, vt singulis generationibus suum gradum assignes. Et in liberis quidem facile id est. Verbi gratia: Filius meus quoto mihi gradu est? Ego eum genui: Ecce vna generatio vnum gradum cõfecit. Primo igitur gradu mihi filius meus est. Nepos autem quoto? Ego genui filium, filius nepotem. Ecce duæ generationes duos gradus confecerunt.

Secundo

DE LEGIT. AGNAT. SVCCES. 121

Secundo igitur gradu nepos est. Idem tertia & deinceps in pronepote, & abnepote. Similiter videamus & in parètib⁹. Pater quoto mihi gradu est? Me pater genuit: Ecce vna generatio, vnum gradum confecit. Primo igitur mihi est gradu. Auus quoto? Me pater genuit, patrem auus. Ecce duæ generationes duos gradus confecerunt. Auus igitur secundo gradu est. Idem & in matre ac auia est, ceterisque ascendētibus tum masculis tum fœminis. In his verò, qui nos ex transuerso contingunt, ad eum (vt dictum est) ascendi oportet, qui cognationis causa est, generationibus semper computandis & rursus descendit generationes exactè constituendo, donec ad eam personam peruentum sit, de qua quaerimus. Nam si quis te consulat, quoto gradu sit tibi frater? Dic, Secundo. Quam ob rem? Ascende ad patrem. Ecce vna generatio à patre in te, vnum gradum confecit. Deinde inuento eo, qui generationis causa est, descende ad fratrem: hic rursus alteram addens generationem. Ecce duæ generationes duos gradus confecerunt. Rectè igitur dictum est, Fratrem secundo esse gradu. Rursus si quis te consulat, Patruus quoto tibi gradu est? Dic, Tertio. Necessè enim tibi est, vt ad patrem ascendas, & dicas, Pater me genuit, patrem auus. Ecce duæ generationes. Idem ille auus, patruum meum. Ecce tres generationes, tres gradus confecerunt. Sic igitur tertio mihi gradu est patruus. Atque ita, & in ceteris, qui deinde sequuntur, eidem regulæ adhaerendo gradus cuiusque inuenire poteris.

His ita præfationis modo inspectis, videto nunc rem de qua agimus. Si quis decedat neminè suum hæredem relinquens, vel alium, qui inter Suos aut à Prætorè vt est emancipatus, aut à constitutionibus, vt iam dicti nepotes, ad hæreditates vocatur:

R

Aut

LIB. III. INSTIT.

Aut quum personæ huiuscemodi extarent, hæreditatem tamen defuncti, amplexæ non sint: Tunc lex Duod. Tab. secundo loco proximum agnatum ad hæreditatem vocat.

Sunt autem agnati, (vt primo quoque libro diximus) cognati per virilis sexus personas nobis coniuncti, quasi à patre cognati. Sic igitur fratres eodem patre nati, agnati inter se sunt, & Latine dicuntur Consanguinei, Græcè *ὄμαιμοι*. Nec inter est, ex eadē matre, an ex diuersis matribus nati sint. Sed & patruus meus, agnatus mihi est, & ego illi. Sic & qui ex duobus fratribus nati sunt, agnati iura inter se habent, qui dicuntur fratres patruales: & per abusionē etiam consobrini, quum consobrini propriè sint, qui ex duabus sororibus nati sunt, quasi consororini: Quam regulā si quis sequatur, & ad plures gradus possit peruenire, & dicere. Patruus mei filius & ex filio nepos, agnati sunt. Et (vt vno verbo rem concludam) quandiu per fœminæ personam, cognationem non scindi videbis: agnatos esse, qui nascuntur, pronuntiato. Porro non si tantum, qui viuo patre nati sunt, sed etiam si qui post mortem eius iura consanguinitatis erga me habent. Non tamen omnes simul agnati, ad defuncti hæreditatem vocantur à lege Duod. Tab. Sed si tantum, qui tunc proximum gradum obtinebant, quum certum esse coepit, intestatum aliquem decessisse. Quod quemadmodum intelligi debeat, infra latius docebimur. Sic igitur, si & frater & patruus extant: quoniam frater secundo gradu est, patruus autem tertio: frater præfertur. Enim vero non per generationem tantum, sed etiam per adoptionem, ius agnationis consistit. Veluti: Habeo naturalem filium, accepi & adoptiuum; hi sese mutuo non agnatos

DE LEGIT. AGNAT. SVCCES. 128

natos tantum sed etiam consanguineos vocabunt. Sed & si ex cæteris agnatis quispiam: veluti frater meus: aut patruus, patruive filius, vel ex filio nepos, in adoptionem aliquem acceperit: agnatio inter nos constituitur.

Hæreditas inter masculos iure agnationis defertur, etiam si longissimo inter se gradu sint defunctus & successor eius. Quoniam fieri potest, vt ex patris abnepos: per omnes viriles sexus personas descendens: qui septimo gradu est: Nam patruus tertio gradu est: Filius, quarto: Nepos, quinto: Pronepos, sexto: vnde sequitur, vt abnepos sit septimo. Et hæc quidem inter masculos. Quod verò ad fœminas attinet: Si fœmina erat, quæ ad hæreditatem aspirabat, tunc demum iure agnationis ad bona defuncti admittebatur, quum soror esset consanguinea. Quod si aut amita erat, aut fratris filia: vt agnata hæres esse non poterat. Nam id in vniuersum sciendum est, Personam fœmineam, quæ gradum consanguinitatis excessit, iure agnationis ad hæreditates non admitti. Sin verò fœmina erat, quæ decesserat, masculus autem ad hæreditatē eius vocabatur: siue tertio, siue quarto, siue quinto gradu fuisset, hæres fiebat. Qua de causa, si fratris mei vel patris filia, aut amita decesserat, ego ad hæreditatem eius vt agnata admittebar: Sin autem ego decesseram, ipsæ iure agnationis ad hæreditatem meam non veniebant.

Hæc ideo sic erant constituta, quia commodius videbatur esse & vtilius, frequentiores ad masculos quam ad fœminas hæreditates confluere: propterea quòd vtiliores se masculi præstent Reipublicæ, dum aut bella gerunt, aut sacra faciunt, aut muneribus publicis funguntur.

LIB. III. INSTIT.

Verum quoniam sanè iniquum erat, in vniuersum eas repelli à defunctorum successione, quasi extraneis similes: Prætor id quod natura æquum est præ oculis habens, bonorū poss. vnde cognati eis pollicitus est. Ex ea parte edicti vocans eas, qua cognatis aditū ad bona intestatorū dedit: hoc est, quum neq; agnatus vllus, neq; proximior cognatus interuenit. Quod autem dictū est, Fœminas iure agnationis hæredes habere, sed hæredes nō esse, vbi gradum consanguinitatis excedūt: Non inuentum legis duodecim Tabularum est. Nam lex duodecim Tabularum familiarem legibus simplicitatem amplexa, simili modo omnes tum agnatos tum agnatas, cuiuscūque status essent, ad similitudinem suorum, ad successiones defunctorum vocabat. Verū Iurisperiti, qui post legem duodecim Tabularū venerunt, ea quidem posteriores, sed Principiū constitutionibus priores, subtilitate quadam adducti, prædictam differentiam commenti sunt, vt eas penitus ab agnatorum successione repellerent: donec (vt dictum est) Prætores asperitatem Iuri Ciuili & prudentibus immistam, humaniore consilio corrigentes, vt cognatas eas ad successione admiserunt, aut potius quod deerat, implentes (Nam id eis familiare est) tertio ordine cognatorum inuento, vt cognatas eas vocarūt, bonorum poss. quæ vnde cognati dicitur, illis pollicendo.

At verò Imperator noster Sanctissimus, æquitalitè inter masculos & fœminas à lege duodecim Tabularū inuentam conseruans: laudat quidè Prætores humanitatis suæ, q̄ non omnino fœminas à successōibus passi sint excludi, sed negat perfectè ab eis remedium aduersus fœminarū iniuriam inuentum esse. Absurdissimum enim esse, fœminas quæ ex vno eodemq; gradu cum maribus concurrant,

DE LEGIT. AGNAT. SVCCES. 13

tant, neq; solum naturalem cognationem habeant, sed etiam agnatarū nomen conseruent, non eodem modo, quo mares succedūt, ad successiones admittunt, verum solas sorores iure agnationis ad defuncti hereditatem venire. Atque his igitur rationibus motus Imperator noster, vetera iura, ex lege (inquam) duodecim Tabularū reuocauit, & constitutione sua sanxit, vt personæ omnes, quæ per virile sexum, defunctū contingunt, siue mares sint siue fœminæ, simili modo ad legitimæ successōis iura vocentur: quod tamen seruata vbiq; gradus prerogatiua fiat. Nam proximū quæq; aut proximam iis qui remotiore gradu sunt, præferri vult. Neue ideo minus iuris habeant, q̄ gradum consanguinitatis egressæ sint: Verum vt si quis decedat, duos relinquens agnatos, eiusdem gradus: quorū alter masculus, & altera sit fœmina, simul veniant. Veluti verbi gratia: Est filius patris iam antea defuncti, est & filia patris: quāuis ea & quarto in gradu sit, & consanguinitatem exceiserit, nihilominus vnacum fratre suo, succedet defuncto.

His ita in dicta cōstitutione cautis, & illud insuper adiecit Imperator noster Sanctissimus, Nam gradum vnum siue personam vnā, à Iure cognationis in ordinem agnatorum transtulit, iubens ac sciens, non filium tantū aut filiam fratris mei, ad hereditatem meam vt agnatos (sicut iam dictum est) venire: verum etiam & sororis filios, siue eiusdem patris simus, siue eiusdem matris. Si quis igitur decedat, relinquens fratris iam antè mortui filium aut filiam, & sororis quoq; iam antè mortuæ (siue cōsanguinea sit, siue vterina) filium aut filiam: ex æquo venient omnes, & ex æquo succedēt: illi, vt patruo: hi, vt auunculo: perinde atque si per virilia sexus personas omnes cognati essent. Hęc autem ita,

LIB. III. INSTIT.

tem ita, vt species ficta est, intelligere oportet: scilicet quum fratres aut sorores, ex quibus si descendunt, in viuis non sunt: Nam si illi supersint, & defuncti hereditatem amplectantur, ii, qui sequentes gradus obtinent, quiescent. Porro inter dictas personas, quas dicta constitutio inuenit, hereditas non in stirpes, sed in capita diuidetur. Quae tamen exemplo aliquo explicanda sunt. Quidam ex his est viuis, relicta sorore vterina .i. eadem matre nata, relicto & filio fratris iam tum mortui. Olim quidem filius fratris ante mortui, haeres fiebat, vt agnatus: & quauis gradu vinceretur, Nam ipse tertio erat gradu, soror secundo, in ordine (quum potior is esset) vincebat. Verum hodie ex his, quae Principi nostro inuenta sunt, ipsa filio fratris preferretur, Ius agnationis habens ex constitutione. Quod autem dicitur IN CAPITA, sic intelligendum est. Veluti, euenit vt intestatus moreretur relictus fratris & sororis iam tunc mortuorum filius: sed fratris quidem erant tres aut quatuor, sororis autem vnus aut duo. Non est dicendum filios sororis diuisam partem, & filios fratris alteram dimidiam accipienturos: verum in capita fiet diuisio. Et fratris filij quum quatuor sint, quatuor partes habebunt: Sororis autem, duas. Intestatus aliquis decessit, qui multos habebat agnatos, diuersis tamen gradibus: lex duodecim Tabularum proximum vocat. Itaque si verbi gratia, & frater defuncti superest, & defuncti fratris filius: aut etiam patruus: Fratris causa potior est, hic enim in secundo, ceteri in tertio sunt gradu. Non solum autem, quum vnus proximus est, ad hereditatem defuncti vocatur, sed etiam si plures sint in proximo gradu, omnes simul venient. Quamuis singulari numero lex duodecim Tabularum vsa sit, dicendo: Proximum praeferrere, neque dixerit Proximos. Si defunctus igitur tres habeat fratres,

Verum in capitula) Signa haec pro opinionione Azonis de fratrum liberis, quam praeter paucos, in quibus & Salfium, caeteri omnes vno ore improbar: sed falluntur vt vel hinc liquere potest. Nec iu:

DE LEGIT. AGNAT. SVCCES. 14

fratres, & fratris iam ante mortui filium: Tres illi fratres, heredes erunt victo fratris ante defuncti filio. Et rursus, Quod lex duodecim Tabularum dicit Proximi, id proprie plurium graduum comparisonem significat, hoc est (vt Graece dicam) οἱ ἐγγύστεροι. Atqui quamuis id verbi significatio ostendat, attamen licet vnus tantum extet gradus, locus est legi duodecim Tabularum proximum gradum vocanti. Veluti, decessit aliquis relicto patruo, nec filios habens alios agnatos; Patruus vt proximus succedit, etiam si non sit alius gradus, cuius comparisonem is proximus sit.

Verum enimvero, Si quis nullo facto testamento decesserit, Ille vt proximus admittitur, qui eo tempore, quo is mortuus est, de cuius hereditate agitur, proximus ei erat. Quod si quis testatus decesserit, tunc quis proximus fuerit eo tempore, quo certum factum est, neminem defuncto heredem ex testamento extaturum, quaerimus. Nam tunc proprie dicitur quisque intestatus decessisse. Id autem longo potest tempore aliquando certum fit: In quo temporis interuallo nonnunquam accidit, vt qui mortis tempore remotiore erat gradu, iam proximum gradum obtinens, ad hereditatem vocetur. Veluti, Decessit aliquis extraneo herede instituto: extante fratre, extante & patruo. Haeres scriptus deliberabat, num ad eunda sibi esset hereditas: & medio tempore frater defuncti diem obiit. Extraneus deinde hereditatem repudiavit: Patruus, vt proximus vocatur. Quoniam nunc demum certum factum est, defunctum intestatum esse. Quum enim nemo ex testamento ad hereditatem venerit, proximus inuentus est patruus: quauis alius mortis tempore eum praecederet: propterea, quod tunc frater defuncti extabat.

LIB. III. INSTIT.

In hoc autem genere percipiendarū Iure agnitionis hereditatum, lex duodecim Tabularum successione non nouit. Id est, Negamus, Eo qui proximus est, vel hereditatem repudiare, vel antequam adiret mortuo: Eum qui sequenti gradu est, legitimo Iure admitti ad hereditatem. Veluti: Decedente aliquis intestatus, extante fratre, extante & patruo. Frater vocabatur, nimirum ut proximus: Si modo contingat ut frater, aut antequam adeat, decedat: aut hereditatem repudiet, Patruus ut agnatus venire non poterit: propterea quod lex duodecim Tabularum successione nesciat. At Prætor erratum legis duodecim Tabularum corrigens, non perfectum quidem ille, auxilium tamen aliquod tulit: Quoniam patrum ex cognatorum ordine vocauit: ut pro agnationis iure nihil hic valere, quum successio locum non habeat.

Imperator vero noster Sanctissimus, in omnibus perfecta esse iura cupiens: Constitutionem emisit, in qua de Iure patronatus disseruit: Et humanitate suggerente sanciuit, Ut & in agnatorum hereditatibus esset successio. Absurdum enim putauit esse, Quod cognatis à Prætoris concessum esset (Est enim inter eos Successio) id agnatis non adesse: quum præsertim onus tutelæ successione habeat. Nam si quis impubes sit, & duo supersint agnati, frater & patruus: frater ut proximus ad tutelam vocabitur. Sin vero & is decedat, quoniam hoc modo secundus gradus deficit, locus fiet successioni, Et patruus legitimus erit tutor. Quod igitur in onere tutelæ obtinebat, Absurdum erat, in lucro hereditatis non obtinere.

Ex ordine legitimorum, ad filij hereditatem & defuncti pater vocatur, qui specialiter contracta fiducia, filium filiamve, nepotem neptemve, ac deinceps

DE S.C. TERTULLIANO. 115

inceps emancipauit. Hodie verò ex constitutione Imperatoris nostri, superuacuum est, specialiter contracta fiducia emancipare: Quoniam id præsumptum vult esse dicta constitutio, & tacite sequi, ut in emancipando contracta esse fiducia intelligatur.

DE S.C. TERTULLIANO.

Tit. III.

EX iis que supra dicta sunt, satis cognosci possunt legis duodecim Tabularum solennitates, & angustie circa hereditates. Nam & emancipatos, à parentum suorum successione reiecit, veluti que eos non agnosceret, ob sequentem capitis diminutionem. Et eos, qui per virilis sexus personas coniunguntur, iis qui ex foeminis descendunt, prætulit quasi ignotis. Aded ut nec mater filio filieque intestato mortuis succederet, nec eius rursus hereditas, ad ipsos deuolueretur. Prætor autem ubi que fouens naturam, ex cognatorum proximitate, vitro citroque honorum possessionis petendæ, per caput, vnde cognati, ius ipsi dabat. Sed hæc iuris angustie postea emendationem consequute sunt. Et primo quidem D. Claudius matri in solatium amissorum liberorum, legitimam eorum dedit hereditatem. Post tempus aliquod factum est S.C. Tertullianum, regnante Hadriano, quo perfectius huic rei prospectum est, & matri amissos liberos iugenti, legitima eorum hereditas data est: quod tamen auxilium concessum non est. Dixit enim: Si filius decedat relicta matre, Eam si ingenua sit, & ius trium liberorum habeat, aut libertina, & quatuor liberorum ius habeat, ut agnatam ad bona liberorum (sue masculi sint sue foemine) intestato mortuorum admitti. Non solum quum sui iuris est mater, sed etiam quum in parentis sui potestate est: Sic tamen ut iussu eius adeant, cuius iuri subiecte sunt.

LIB. III. INSTIT.

Præferuntur autem matri, liberi eius qui defunctus est. Nam si quis decedat, & matrē relinquens & liberos: liberi vocantur, siue sui sint, siue loco suorum: quod genus sunt emancipati: siue primi gradus sint, siue secūdi, siue infra secundū. Sed & foemina defuncta, liberi defunctæ auiam suam ab hereditate excludunt. Masculus aliquis aut etiam foemina decessit: Extabat autē pater, in cuius potestate non erant, extabat & mater: Pater præferetur. Sin autem auus vel proauus extabat, cuius iuri nō erant subiecti, tūc mater præferetur, scilicet quum inter eos solos de hereditate agitur. Frater quoq; cōsanguineus defuncti fratris, aut defunctæ sororis, matrem eorū excludit. Soror verō cōsanguinea pariter cū matre admittitur: Id est, ex æquis partibus heredes fiunt. Quod si & frater & soror & mater extabat, frater matri quāuis ius liberorū habenti, præferetur. Et cōmunis erat hereditas ex æquis partibus inter fratres & sorores. Sic igitur si aut solus frater defuncto extabat, siue & frater & soror & mater, excludebatur mater. Sin autē frater nō extabat, sed sola soror & mater, tunc & mater semissem & semissem soror habebat.

Sed hæc quidem olim. Verū edita est Imperatoris nostri cōstitutio, quæ & Codici eius inserta est. Qua constituit eum ad naturā ipsam cum ad puerperiorū discrimen, quod interdum & mortē accersit, respiciens, vt matri auxilium præstaretur. Impium enim esse duxit, Ea quæ fortē fortuna, nec ex voluntate matris accidit, in detrimentum eius cōverti. Etenim si nō contigisset, vt ingenua mater tres liberos: aut libertina, quatuor pareret, nullo suo merito à successione defuncti repellatur. Quod enim peccatū eis imputabatur, q̄ non tres aut quatuor peperissent, per quos legitimo iure ad hæ

DE S.C. TERTVLLIANO. 28

ad hæreditates admitti poterāt, sed eum tantū aut eam, qui quæve nūc fato functus functiue est.

Sed & quum Principū quorundā, qui paucis ab hinc annis regnarunt, Constitutiones de legitima successione tractātes, aliās matrē iuuarent, aliās premerent, nō in solidū eam ad hereditatē liberūm vocantes, sed quibusdam in casibus, (veluti quum ius liberorū habebat) tertiam partē ei ablatā certis personis darēt. Porro in aliis, quum legitimo iure non poterat admitti, certa portione cōsolarentur. Quod vt melius apertiusq; intelligatur, exemplō siue specie ad rem cōfecta, ostendendū est. Si contigisset, vt quis decederet relinquēs matrem Iure liberorū cōonestatā, superesset autē & patruus aut patruus filii: Mater octo capiebat vncias siue bessem hereditatis, Patruus autē aut eius filius trientem, hoc est, quatuor vncias. Quod si ex cōtrario Ius liberorū mater nō habuisset, tunc Patruus aut filius eius bessem hereditatis capiebat, ac mater trientē solū. Ideo Imperator noster sanctiss. recta simplici que via, matrem oibus personis legitimis anteposuit, & sine diminutione vlla, liberorū suorum eis successione præbuit, Excepta fratris & sororis persona, siue cōsanguinei sint defunctis, siue sola cognationis iura cū eis habeāt. Nam quemadmodū eam toti alij ordini legitimorū Imperator anteposuit: ita quēuis fratrem & quāuis sororē, etiam si legitimi non sint, ad hæreditates vnā cum ipsa vocauit. Sic tamen, vt si solæ sorores (siue agnationis siue cognationis iura habeāt) & mater defuncti vel defunctæ supersint, dimidiam quidē mater defuncti vel defunctæ, alterā verō dimidiam, omnes sorores habeant. Veluti, decessit aliquis relinquens matrē, relinquēs & duas aut tres sorores: semissem quidē mater, semissem verō omnes sorores habebunt. Quod

LIB. III. INSTIT.

Quodd si defunctę persone frater superest, aut fratres vel vna & fratres & sorores: quamuis tantum cognationis iura habentes, in capita distribuenda est hereditas. Sic igitur fratre non extante, mater dimidiam prorsus partē accipit, & sorores quotcumque sint, pro vna tantum habentur: Fratre verò superstitite, non item sorores locū vnius obtinent.

Porrò autem quemadmodum & matri consultum prospectumq; est per Imperatorem nostrum: Sic & eam curam liberorum suorum gerere iubet. Hortatur enim eas, si impuberes habent liberos, q; rectore egeant, quum neq; initio vllus tutor datus est, aut qui decretus est, vel excusatione est vltus, vel vt suspectus remotus: vt tutorem petant, neq; eorū pessum ire sine rectore permittant. Datum est autem his tempus, intra quod liberis tutorem petere possint, nempe vnius anni. Quodd si matres liberis suis pupillis tutores intra annū petere neglexerint & hi impuberes decesserint: hereditates eorū matres nō capient. Absurdum enim est, Eam que liberos suos auxilio destitutos non adiuuit, eorum successione frui.

Vocatur autem mater ad bona filij ex S. C. Tertulliano, etiam si ex meretricio concubitu defunctum filium conceperit.

DE S. C. ORFITIANO.

Tit. IIII.

Diximus supra, neq; matrem ad bona liberorum, neque liberos ad bona matris, ex lege duodecim Tabularum vocari solitos. Sed à Prætores eis vltro citòq; ex proximitate cognatorū ius petendę bonorum possessionis datum fuisse. Diximus item successu temporis factū esse S. C. Tertullianū, quod matri in liberorum hereditatibus legitime successōnis iura præberet. *Quæ*

DE S. C. ORFITIANO. 17

Quæ res tandem perfectam ex cōstitutione Imperatoris nostri emendationem accepit, sicut præcedens titulus docuit. Porrò ad similitudinem S. C. Tertulliani, factum est & S. C. quod Orfitianū vocatur, Imperate D. Marco, Orfitio & Rufo Coss. Quo tum filio tum filiz in materna successione datum est ius legitime hereditatis, etiam si alieno iuri subiecti sint. Preferuntur autem & cōsanguineis fratribus, & cæteris agnatis defunctę matris. Verum S. C. hoc nepotibus opem non fert. Quemadmodum enim Auisa ex Tertulliano nō vocatur, Ita nec nepos ex Orfitiano. Sed tamen ex Principum constitutionibus emendationem S. C. Orfitianum accepit. His enim cautū est, vt ad similitudinem filij filizq; & nepos neptisq; vocetur. Illud autem signandum est, Capitis diminutione, iura hæc legitime successōnis, que ex S. C. Orfitiano aut Tertulliano data sunt, non tolli: Idq; propter illam regulam qua dicimus, Legitimas hereditates ex nouo iure inuentas capitis diminutione non perire, sed eas tantum, quarum inuentū ad legem duodecim Tabularum refertur.

Ex S. C. quoq; Orfitiano admitti debet & liberi vulgò questii, siue ex meretricio cōcubitu nati.

Si quis decedat, multis relictis legitimis personis eiusdem gradus: Et alij hereditatē adeant, vnus autē aliquis aut repudiet, aut hæres esse prohibeatur vel morte, vel alia quauis causa, (Nam multi per Cōstitutiones Principum ab hereditatibus arceantur) Tunc pars eius, reliquis qui adierint, accrescit. Veluti quū quatuor essent, tres adierunt, vnus adire nō potuit, vel q; repudiasset, vel q; mortuus esset, vel q; lege prohiberetur: pars huius reliquis tribus pro æquis partibus accrescit, siue ii qui adierint supersunt, siue euenit vt morerentur.

DE

LIB. III. INSTIT.
DE SVCCESIONE
cognatorum. Tit. V.

AD hereditatem eius, qui intestatò mortuus est, diximus vocari suos: & quos eorū numero Prætor habet, vt emancipatos: & quos deinde cōstitutiones iis adiunxerūt: vt eos qui Curiis oblati sunt, aut qui ex ea muliere nati sunt, quicum maritalis affectio non erat, & deinde confectis dotalibus instrumentis ius suorū adepti sunt. Post hos, vocātur ab intestato agnati, & qui vobis ius agnatorum tribuit aut S. C. Tertullianum vel Orfitianum, nempe matres & liberi earum: aut constitutio Imperatoris nostri sanctissimi, nempe ii qui ex sorore nascuntur. Post omnes igitur iam dictos & tertium ordinem inuenit Prætor, quo cognatos vocauit. Quos natura quidē nouit, sed angustia Iuris, quod ex lege duodecim Tabularū descendit, nesciuerūt. Hi autē sunt, qui capitis diminutionē passi sunt, aut ex iis nati. Quos quum odiosa lex duodecim Tabularū prosequeretur, Prætor eos ex tertio ordine vocauit. Hæc autē dico, solis exceptis fratribus & sororibus emancipatis: nō tamen liberis eorum. Extat enim cōstitutio D. Anastasij, Qua cautū est, vt si quis decedat relicto fratre integri iuris, hoc est, qui nondū capitis diminutionem subiit, relicto & fratre capite diminuto, vterq; quidem ad fratris defuncti hæreditatem vocetur, non tamen ex æquis partibus: sed vt plus habeat legitimus, hoc est, vt capite diminutus habeat quatuor vncias: & frater integri iuris duplū, id est, octo vncias. Sed totam eiusce Iuris seriem clarius cognoscet, qui dictam constitutionem legerit. Frater igitur capite diminutus vocatur quidem vnā cū fratre integrum ius legitimi habente, minorē tamen portionem accipit, vt dictum est. Aliis verò agna

DE SVCCESIONE COGNA. 18
tis etiam si capitis diminutionē passus sit, anteposatur in solidum, ac multo etiam magis cognatis. Nam si ego decedam relicto fratre capite minuto, relicto etiam patruo, frater preferetur. Nemo igitur capite minutus ex ordine agnatorum vocatur præter fratrem & sororem tantum, non etiam liberos fratris. Hi enim capite minuti, in cognatorū ordinem incidūt. Eos quos qui per fœminini sexus personas descendūt, sicut & capite minutos, legi duodecim tabularum ignotos, Prætor ex tertio ordine vocauit. Habebit autem & tertius ordo filium in adoptionem datū, quum ad naturalis patris hæreditatem admitti postulabit.

Mulier ex meretriciis cōcubitibus liberos habet, nullos hi agnatos habebunt. Agnatio enim per patrē cognoscitur, hi verò patrē nō habere intelliguntur. Sic igitur, neq; inter se erūt consanguinei. Quoniam cōsanguinitas species est agnationis. Cognationis verò iura inter se habēt filij ex meretrice matre nati: sicut & erga quēuis qui per matrē cōiunctus est, cognatū. Igitur & hi ex tertio ordine succedent. Itaq; tertius hic à Prætoris inuētus ordo: habet agnatos capite minutos, (exceptis fratribus) & eos deinde q; ex illis nascūtur. Adhęc & illos, qui per fœminas nos contingūt. Et filium, quum in adoptiua familia sit, patri tñ naturali hæres esse postulat. Et liberos postremo, vulgo questos. Quibus omnibus, proximitatis nomine, bonorum possessionem vnde cognati pollicetur: hoc est, Non omnes simul vocans: sed vt quique gradū proximus est.

Porrò, quum multe sint inter agnatos & cognatos differētia, cū & illa præter ceteras vna est. Nam si quis intestatò decedat, agnat⁹ eius ad hæreditatem ipsius vocabitur, etiā si decimo sit gradu, & vt ex lege

LIB. III. INSTIT.

lege duodecim Tabularum adire poterit, aut ut ex edicto Prætoris, bonorū possessionem vnde legitimi petere. Quod si agnatus nullus superfit, sed cognatos habeat defunctus: dabitur iis bonorū possessio vnde cognati, quandiu intra sextum gradum sunt. Nam è septimo gradu solè vocantur hæc personæ: Filius filiæve consobrini consobrinæve. Qui autem hi sint, ex sequenti titulo discemus.

DE GRADIBVS COGNATIONUM. Tit. VI.

Quod nuper in prævia quadam inspectione de gradibus diximus, Id nūc nobis per ipsam ordinationem rerum exhibendum est, quò res maiorem fidem habeat. Sic igitur gradus cognationis numerabūtur. Interim tamen in primis sciendū est: Cognationem, aut ascendentium & descendentium esse, aut eorū qui ex latere veniunt, qui dicuntur ex transverso, fratrum, sororum & qui ex iis nascuntur: Et consequenter, patrum & auunculi, amitæq; & materteræ. Et ascendentium quidem & descendentium cognatio, à primo gradu incipit: Eorū verò qui ex transverso veniunt, à secūdo. Nā primus gradus nullus est ex transverso.

Primus gradus, Suprà habet, patrem & matrē. Infrà verò, filium & filiam. Secundus, suprà habet, auum & auiam: Infrà, nepotem & neptem. Ex transverso, fratrem & sororem. Tertius gradus suprà habet proauum, proauiam: Infrà, pronepotem, proneptem. Ex transverso, fratris & sororis, filium, filiam. Et consequenter, patrum, auunculum, amitam, materteram. Patruus Latine dicitur frater patris, qui Græcè dicitur πατρός. Auunculus quoque Latine vocatur frater matris, quem Græci propriè μητρός vocant. Et uterque pro-

DE GRADIBVS COGNAT. 119

miscuè δῆλον appellatur. Amita est patris sororis matertera, matris. Et vtraque communi nomine, dicitur δῆλον, à nonnullis verò etiam τῆδ' ἰσ.

Quartus, suprà cōtinet, Abauum, abauiam: Infrà, Abnepotem, abneptem. Ex transverso, Fratris & sororis nepotem, neptem. Patrum magnum, Amitam magnam. Similiter & Auunculum magnum, Materterā magnam, id est, aui & auæ meæ fratrem & sororem. Est & consobrinus & consobrina, id est, qui quæue ex duobus fratribus aut sororibus procreantur. Quidam tamen veterum recte dixerunt, Cōsobrinos eos proprie vocari, qui ex duabus sororibus geniti sunt, quasi consororinos. Eos verò, qui ex duobus fratribus procedūt, proprie dici fratres patruales. Si autem ex duobus fratribus filia nascantur, inter se sorores patruales dicuntur. At ii qui ex fratre & sorore generantur, amitini proprie dicuntur. Amitæ meæ filij consobrinum me vocant, & ego illos, amitinos. Itaque (ut rem in pauca contraham) per abusum ii qui ex duobus fratribus aut sororibus nati sint, consobrini appellātur. Sed proprie mares ex duobus fratribus, fratres patruales: Fœminæ, sorores patruales. Et ex duabus sororibus mares aut fœminæ, cōsobrini & consobrinæ. Et qui ex fratre & sorore nati sunt, amitini. Sed sororis quidem filius, fratris filium vocabit consobrinum: fratris autem filius, sororis filium, amitinum.

Quintus gradus habet, Suprà Adauum, adauiam: Infrà, Adnepotem, adneptem. Ex transverso, Fratris & sororis pronepotem, proneptem. Et cōsequenter, maiorem patrum, maiorem amitam, id est, proaui fratrem & sororem. Auunculū maiorē, materteram maiorem, id est, proauæ fratrem & so-

S rorem.

LIB. III. INSTIT.

rorem. Similiter eorū, qui ex fratribus vel sororibus nascuntur, & (vt dictū est) modò fratres patruales, aliās sorores patruales, modò cōsobrini & cōsobrinae, nonnunquā amitini & amitinae vocantur, filium & filiam. Deinde & proprium cōsobrinū, propriamq; cōsobrinam, sicut vocatur, hoc est, patruī magni & amitae magnae, auūculi magni & materterae magnae, filium filiam.

Sexto gradu sunt: Suprà, Tritauus, tritauia: Infrà, Trinepos, trineptis: Ex transuerso, Fratris & sororis Abnepos, abneptis. Et conuenienter, Patruus maximus, amita maxima, hoc est, abauī fratris & soror. Auunculus maximus, matertera maxima, id est, abauī frater & soror. Similiter & maior cōsobrinus & maior cōsobrina, id est, qui quare ex filiis filiabusq; fratrum aut sororū patruelium, cōsobrinorum cōsobrinarumve, amitinorum amitinarumve nascuntur.

Haecenus monstrasse sufficiat, quemadmodū gradus cognationis numerentur: Quoniam sciendū est, Semper generata persona gradū vnū addit. Est autem longe facilius dicere quoto gradu quisque sit, quā propria cognationis nomina exprimere. Eodem quoq; modo & agnationis gradus numerantur, & cognationis. Verū quomodo veritas per oculos quā per aures maiorem fidem habeat, Ideo necessarium visum est, post narrationē graduum, etiam praesenti libro eos inscribi, vt iuuenes & auribus & oculis haec accipientes, perfectissimam graduum doctrinam adipiscantur.

Illud au

Hic locanda arbor.

DE GRADIBVS COGNAT. 136

Illud autem ante omnia nosse oportet, Praetorem, quom cognatorum ordinem excogitasset, seruilem cognationē in eo numero nō habuisse: Nam neque veteres leges, vt est lex duodecim Tabularū aut alia quaedam quae de cognatis loquuntur, eam nouerūt. Verū Imperator noster in cōstitutione quadam, quam de Iure patronatus scripsit, sublata rerum obscuritate & Iuris confusione, humanitate suggerente & hoc cōstituit, Vt si quis in seruitute liberum vel liberos habuerit, siue ex libera, siue ex serua: Aut contrā, Si qua mulier ex libero vel seruo liberos pepererit, cuiuscunq; sexus sint: Et contigerit, vt Pater seruus aut mater serua manumittatur, & ii qui ex seruili ventre nati sunt, ad libertatē quoque uenerint: Hi omnes liberē ad successionem patris & matris ueniant, Iure patronatus in hac parte sopito. Neq; verò qui sic nati sunt solum ad parentum successionem ueniant, sed etiam alter ad alterius mutuam successionē uocatur, Quemadmodum specialiter uult dicta cōstitutio. Siue ii soli sunt, qui in seruitute nati, & deinde manumissi sunt, siue euenerit vt post manumissionē parentum alij quoq; nascerentur: Quoniam vnā cum eis ad paternam vel maternā hereditatē admittentur: Siue ex eadē matre, aut ex eodē patre in lucē prodierint, ii qui post parentū manumissionē nati sunt, siue ex diuersis. Et (vt vno verbo rem totā absoluam) Omnia in eis obtinere debent, ad similitudinem eorū, qui ex iustis nuptiis nati sunt.

Ex iis quae dicta sunt (vt rem ueluti per capita colligendo in cōpendium cōtraham) Tres sunt ordines cognationis: Suorū, Legitimorū, & Cognatorū. Quapropter dicendū non est, Eum qui proximus gradu sit, statim etiam in hereditate percipiēda praeserri. Quoniam ordo ordini praesertur.

S: Et qui

LIB. II. INSTIT.

Et qui in proximiorē ordine est, quāuis eum alius gradu precedat, dū ipse ordine potior sit, & in hereditate percipienda potior est. Tunc autem gradus fit comparatio, quum plures personæ ex eodē ordine veniūt. Neq; igitur, qui parem gradum cognationis obtinent, semper pariter vocatur: neque Primus enim ordo, primaq; causa Suorum est, & eorū qui suorū numero habentur: Vt emancipatorum, & qui per foeminam descendūt, nepotū: atq; aliorum quos supra particulatim enumerauimus. Finge ergo defuncto esse pronepotem vel abnepotem, esse & fratrem, patremve aut matrem. Pronepos iste aut abnepos preferetur, utpote qui ex potiore ordine veniat, quāuis gradu superetur, Nam pater aut mater, primo gradu sunt, sicut latius dictum est: frater, secundo. At pronepos, tertio: abnepos, quarto. Et tamen hic, quum ex quarto gradu veniat, præfertur, iis qui ex primo aut secundo gradu sunt: Propterea, q̄ ordine potior sit. Nec interest, Pronepos iste vel abnepos in potestate morientis fuerit, an nō fuerit, q̄ vel emancipatus esset vel ex emancipato aut per foemininū sexum propagatus. Quando autem Sui non supersunt, aut qui loco Suorū habentur, Sed agnatus superest: hoc est, qui integrū ius habeat legitimi, etiam si remotiore gradu sit, plerunq; tamen proximiorē cognato, potior habetur. Nam patris nepos, qui quinto gradu est: aut pronepos, qui sexto: Auunculo & materetere præferuntur, quāuis tertium gradū obtineant. Toties igitur proximū cognatum aut potiorē esse dicimus, aut vnā cū iis, qui eodem gradu sunt vocari, quoties neq; Suus aliquis, aut qui Sui vicem obtinet, extat, neq; etiam agnatus vllus superest. Nam hi in hereditatibus præferuntur, Hęc dicimus

exceptis

DE SVCCES. LIBERTORVM.

13
exceptis fratre & sorore emancipatis. Hęc eni parte circa ius agnationis per capitis diminutionem nō lædūtur. Sed agnatis oibus qui tertio aut remotiore gradu sunt, præferuntur: Secundū Anastasi cōstitutionem. Quod igitur antè diximus, Plerunq; propter fratres emancipatos dictū est. Nam quāuis hi secundū veteres, ius tantū cognationis habeant, tamen ex dicta cōstitutione prælati sunt.

DE SVCCESIONE
libertorum. Tit. VII.

HÆC habeto, veluti pro quadam præuia inspectione. Cognatio nomen generale est. Diuiditur autem in ascendentes, descendentes & eos qui ex transuerso veniūt. Verum hæ tres cognationū species, in cognatis ingenuis spectantur. Nam in libertinis ascendentes, nō norunt veteres. Nam quō, quum in seruitute nati sint: Ac ne eos quidē, qui ex transuerso cōiungunt. Qui enī ascendentes nō habet, neq; ex transuerso cognatos habere potest, Quum hi ex illis intelligantur. Solā igitur habet descendentiū cognationē, hoc est, eorū quos post libertatem conceperint, & pepererint. His ita præcognitis, videto nunc cætera. Quum disputatum sit, de successione Ingenuorum, consequens est dicere, & de successione libertorum: Si libertus intestatus decedat, quis ad hereditatem eius vocetur. Et si quidē liberos habet post libertatem conceptos, ex ordine Suorū hæredum hi vocabuntur. Quōd si liberi nulli extant, videamus, quis sit vocandus. Et agnatum quidem dicere non possumus, Quoniam parentes libertus non habet, vt in seruitute natus. Atque ideo non sine ratione, & cognatis ex transuerso caret. Nam hi ab illis procedunt. Quando igitur nullus ei agnatus est, lex In agnati locum, patronum subiecit. Quæcunq; igitur

LIB. III. INSTIT.

tur agnatum à successione defuncti submovent, Et & patronum à successione liberti reiciunt.

Liberti igitur liberis extantibus, patrono locus nō est. Quoniam autem & facto testamento agnatus hereditatem nō percipit, ita similiter nec patronus. Olim igitur quantum ad legem duod. Tab. pertinet, liberti patronū preterire licebat. Nam ita de mum lex duod. Tab. ad hereditatem liberti aditū dabat patrono, quum nullus suus extabat, nullūq; factū erat testamentū. Et quidem quum aliquis liberorum superstes patronū excluderet, fieri poterat, neq; enim indignum erat, patronū naturę cedere. Verū quum adoptiuus filius ut iura sui heredis habens, patrono praeferretur, id aperte absurdū & iniquum erat, Patronū ab adoptiuo filio superatū, liberti successione priuari. Qua de causa Prætor postea edicto suo, huic Iuris iniuriam succurrit: Iubens libertū, qui testamentū faceret, dimidiam bonorum suorum partē omnino patrono relinquere. Quod si minus dimidia reliquisset, dabat patrono bonorū possessionem cōtra tabulas testamenti liberti, per quam semissem penitus cōsequebatur. Porro naturales liberi patronū excluderant, tum qui in potestate erāt, tum emancipati. Quinimo & in adoptionē dati, si modo ex aliqua parte minima heredes scripti erant. Veluti, Quum ego libertus essem, habebam patronū, habebam & filium naturalem: Hunc in adoptionem dedi. Si igitur testamento cōdito, ego eum ex parte heredem scripsero: aditus patrono preclusus est ad hereditatē meam. Sin verō preteriero, nihil obstat quo minus cōtra tabulas testamenti mei bonorū possessionem petere possit. Liberi igitur mei, quum aut volūtate mea, aut Iure heredes mihi sunt, patronū superant. Volūntate mea, quū heredes eos scripsero: Iure, quum aut in

DE SVCCES. LIBERTORVM.

132
aut intestatus decedo, aut testamēto cōdito eos pretereō. Nam is q; in potestate est ipso iure subuertēs testamentū: Emācipatus verō bonorū possessionē cōtra tabulas petens, locū in hereditate mea patrono non relinquunt. Quoniam bonorum possessio nem contra tabulas nunquam dat Prætor aduersus liberos naturales.

Verum enimvero & post hoc Ius Prætorium, quo patrono prospectū videbatur, Adhuc suberat ratio, qua libertus nihil relinqueret patrono. Nam si libertus filium naturalē habebat, neq; lex duodecim Tabularum opem patrono ferebat, neq; item Prætor naturam reuerens. Sed postea lex Papia Iura patronorū adauxit: Cautum est enim, Vt ex bonis locupletioris liberti (Eum verō locupletem de finit, qui centum millia sestertium possideret) cui pauciores quā tres essent liberi, siue is testamentato facto, siue intestatus mortuus fuisset, virilis pars patrono conseruaretur. Itaque, si contigisset, vt libertus locupletior condito testamento moreretur, vnum relinquens filium, aut vnam filiam, lex Papia vnā cum filio aut filia patronū admittebat, data ei dimidia parte bonorum defuncti, perinde atque si nullus filius, nullave filia extitisset. Sin autem duos filios duasve filias heredes scripisset, in tertiam partem admittebatur. Quum autem tres extabant, expellebatur patronus, propter multitudinem liberorum.

Et hæc quidem olim. Edita est autem Imperatoris nostri constitutio, quam, vt omnibus intellesceret, compendioso tractatu habito, Græca lingua euulgauit. Per quam definit, Vt si Libertus libertave minores sint Centenariis, id est, patrimonium habeant minus centum solidis.

(Sic enim à lege Papia taxatam centum millium

LIB. III. INSTIT.

sestertium summam interpretatus est, ut mille sestertij solidum vnum faciant) nullum locum habet at patronus, quum testamentum factum est, ad hereditatem eius. Nam si intestatus decedat, nullos relinquens liberos, tunc patronus ex lege duodecim Tabularum hereditatem eius in solidum habebit. Sin autem maior fuerit centenarius, & liberos relinquat, qui ad hereditatem eius vocentur, vel Iure Ciuili, vel honorario quia sint emancipati, siue vnus sit, siue plures, cuiuscunque sexus, aut gradus: hi in solidum vocabuntur, Patrono & filiis patroni ab eiusdem modi hereditate repellendis. Quod si libertus, quum maior esset centenario, nullus moriens reliquerit liberos; Tunc si intestatus decesserit, Patronus aut patrona in solidum heredes erunt: Sin autem condito testamento patronum aut patronam praterierit, quum liberos non haberet, aut quos habebat exheredasset, Aut quum liberta esset defuncta, quæ filium praterierit, aut libertus defunctus, qui nepotem ex filia iam antè mortua. (Quoniam (vt scis & secundo libro à nobis dictum est) in his prateritis loco exheredationis accipitur) Nec possint ii liberi mota in officio si querela testamentum subuertere: Tunc ex constitutione Imperatoris nostri, Patroni patronaque data eis contra tabulas bonorum possessione, non dimidiam partem vt olim, sed tertiam tantum auferent: aut, quod tertie parti deest, supplebitur. Quoniam forte libertus eos ex vncia, aut sextate vel quadrante heredes scripserat. Sic autè per bonorum possessionem contra tabulas tertiam partem capient, vt tamen legata aut fideicommissa ideo præstare non cogantur: non solum extraneis personis, sed ne liberis quidem liberti liberteque, (Verum quod ab ipsis relictum fuerit, id coheredes agnosceret,) exhereditatis forsitan, aut prateritis, quando

DE SUCCESSI. LIBERTO.

quando prateritis vim exheredationis habet: Qui si heredes scripti fuerint, nihil debetur patrono. Et si contingat eum heredem scribi, legata liberis debentur. Multos autè & alios casus, ad huius Iuris dispositionem necessarios collegit dicta constitutio. Etenim sanxit, vt tam patroni patronoque, quàm liberi eorum, necnon qui ex transuerso veniunt ad quantum vsque gradum ad libertorum libertarumve successionem vocentur. Si igitur eiusdem patroni patrone, aut duorum patronorum duarumve patronarum, aut etià plurium extent liberi, Is qui gradu proximior est, ad liberti liberteque successionem vocabitur. Veluti decessit libertus aut liberta, nullos habens liberos, nec villo condito testamento, quum neque patronus aut patrona superesset: verum extabant liberi, nepos fortè & pronepos: Nepos vocabitur. Et in capita hereditas, non autè in stirpes auertitur. Veluti vnus patroni duo erant liberi, alterius tres: in quinque partes scindetur successio. Idem & iis qui ex transuerso patronum patronamve contingunt obtinebit, vt & proximior, potior sit, & in capita hereditas diuidatur. Quoniam pœnè consonantia esse ingenuitatis & libertinitatis iura in successionebus dicta constitutio voluit. Pœnè dixi, ideo: quia inter ingenuos & vltra quintum gradum deferantur hereditates: libertinorum verò successiones intra quintum gradum cognatorum patroni & patronae consistant. Et hæc quidem de ijs Libertinis hodie tractamus, qui Ciues Romani sunt, Quos nec sint alij liberti. Didicisse enim te opinor ex primo libro Dedititionum & Latinorum Iura sublata esse. Porro, quum Latinorum vnus adhuc receptus esset, de nulla ipsorum successione agitabatur: Quæuis enim maximè vt liberi viuerent, tamè vt serui moriebantur, veluti vnà cum spiritu libertatè exuètes.

LIB. III. INSTIT.

Et quasi seruorum, bona eorū a manumissoribus possidebantur, Non iure hereditatis, quoniam seruorum nullas dicere possumus hereditates: sed iure peculij, idque ex lege Iunia. Postea factū est S. C. Largianū, quo cautum fuerat, vt liberi manumissoris non nominatim exheredati, extraneis hereditibus eius in successione Latini preponerentur. Veri Iulij. Manumissi seruum meum, & Latinum feci, Mortuus sum institutis hereditibus liberis meis & quibusdam extraneis. Ex lege quidem Iunia, si contingat Latinū mori, liberi mei vnā cum extraneis hereditibus ad bona Latini venissent. Ex S. C. autē Larginiano, soli liberi mei Latini succedent. Quoniam nominatim exheredati non sunt. Post S. C. Larginianū venit D. Traiani edictum: Quo cauebatur, vt si quis Latinus, inuito aut inscio patrono Ciuitatē sibi Romanā petisset & obtinisset, Viueret quidem vt Ciuis Romanus & omnia ageret que Ciuium Romanorum sunt, verum vt Latinus moreretur. Sed Imperatoris nostri constitutio, has conditionum mutationes perosa, quum vt Ciuis Romanus viueret, ac vt Latinus moreretur, & alias quoque difficultates hinc nascentes sustulit, exploratis nō Latinis tantum & lege Iunia, & S. C. Larginiano, sed etiā edicto Traiani: vt iā oēs liberi, Ciues Romani sint. Et ita veluti quadā adiectione siue inuentione, Quibus modis Latini fiebāt, q̄ manumittebantur, iisdē & Ciuitatē Romanā serui adipiscuntur.

DE ASSIGNATIONE

Libertorum. Titu. VIII.

Quom dictum sit de libertis, dicamus vt in summa, de assignatione ipsorum. Scis enim liberos patroni, quum parē gradū obtinent, simul, pariterque & ex equis partibus ad successione liberati paterni venire. Factū tamen est postea S. C. quo placuit

DE BONOR. POSSESSION.

134

placuit, Patri plures habenti liberos, licere vt vni eorum libertum assignet. Et deinde mortuo liberti, is solus patroni iura habebit, cui ille assignatus fuerit, & ceteri liberi patroni, qui pariter ad eadē bona vturi erant nulla assignatione interueniente, iam nullum aditum ad hereditatē liberti habebūt. Quod si is, cui libertus assignatus fuerit, decedat nullis relictis liberis: tunc ceteri patroni liberi prius ius recipiunt, & liberti possunt succedere. Nec tantum libertum, sed etiam libertam: Et non tantum filio nepotivē, sed etiam filiaē neptivē assignare permittitur. Porro hęc assignandi facultas ei competit, qui duos aut plures liberos in potestate habet. Quoniam emancipato libertus assignari non potest. Quid ergo, si quis libertum suū filio in potestate assignauerit, & deinde quum superuixerit, filium emancipauerit? Querimus, an euanescat assignatio? Et Iuliano ac alijs Iuriscōsultis placuit eam euanescere. Possumus autē assignare, nō tantū in testamento, verū etiā ab intestato. Neque etiam hac in re inuēta sunt solēnia quēdā & formalia verba. Porro, S. C. quod de assignatione libertorum loquitur, Imperante Claudio factum est: Sullio Rufo, & Hostorio Scapula COSS.

DE BONORVM POSSESSI-

onibus. Titu. IX.

Quod admodū legis Duod. Tabu. inuētur est, vt ex testamento vel ab intestato vocemur: Et q̄ vocantē, aliās efficit, vt existat tū quā genitri sunt necessarij: aliās requirit vt ad eam cuiusmodi sunt ceteri præter hos. Sic & Prætor bonorum possessiones inuēnit, per quas interdum Ius Ciuile emendat. Non solum in intestatorum hereditatibus (vt dictum est) Nam quum Ius Ciuile capite minutos, & eorum liberos, necnō

LIB. III. INSTIT.

necnon & eos qui ex foeminis nascuntur, ignorat: Ipse tertio quodā ordine inuento bonorū possessionē vnde cognati eis dedit. Verū etiam in eorum qui testamento facto decedunt, erratum legis Duod. Tabu. correctum est. Nā si quis moriens alienum posthumū heredem scribat (Scire te opinor quis stralienus posthumus, nēpe is qui si nascatur suus mihi futurus nō est) Is si natus fuerit, quod ad Ius Ciuile adire non posset: Verum Prætor ei bonorum possessionē secundum tabulas largitur, Et bonorum possessore eum facit. Sed & Imperatoris nostri constitutio, rectē hunc heredem vult institui, quasi nec Iure Ciuili incognitum. Aliquādo Prætor non emendat, sed impugnat Ius Ciuile. Veluti (sicut diximus) quū libertus patronū præterit: Lex Duod. Tab. nullum dabat patrono, quasi testamento facto superaretur, aditum ad bona liberti: At contra Prætor bonorū possessionē contra tabulas commentus est. Hic igitur ex aduerso pugnat. Porro nō est Prætor acerbus aut cōtentiosus: Quoniam vbi Ius Ciuile probari in vulgus putauit, nō emendandi, neq; impugnandi, sed confirmādi eius gratia, suā iurisdictionem interposuit. Nam si quis rectē atq; ordine facto testamento, heres institutus sit, non solum Iure Ciuili adire poterit, sed etiā Prætor ei dat bonorum possessionē secundum tabulas. Et Ius quidē Ciuile ex lege heredē facit, Prætor vero & ab intestato bonorum possessore approbat. Nam suos quidē heredes & agnatos vocat Ius Ciuile: Atq; vt illi existant, & hi adeant efficit. At vero Prætor cum Iure Ciuili concurrens, Illis dat bonorum possessionem vnde liberi, his bonorū possessionem vnde legitimi. Atq; etiā si maximē bonorum possessionē non petierint: nihilo minus heredes fiunt Iure Ciuili. Sic igitur Prætor, aut emendat

DE BONOR. POSSESSIONI. 135

dat, aut impugnat, aut cōprobat. Emendat, vt in extraneo posthumo. Impugnat, vt in patrono præterito. Et cōprobat, vt in heredibus scriptis: Et in his qui ab intestato vocantur, ex primo aut secundo ordine. Quos autē solus Prætor, non etiam Ius Ciuile ad successionem vocat: heredes quidem ipso Iure eos non facit. Nā heredis nomen nemini Prætor tribuit, sed aut lex, aut quod legis vicem habeat. Veluti S. C. aut constitutio Principis. S. C. vt Tertullianum & Orfitianum, constitutio principis: Vt Imperatoris nostri constitutio, quę fororis filium in numerū legitimorum retulit. Prætor igitur heredem nō facit: sed data bonorū possessione, loco heredis eum cōstituit: & bonorū possessore efficit: sic vt vtiliter & experiri possit & conueniri. Neq; verō itā dictas bonorū possessiones tantum vnde liberi, vnde legitimi & vnde cognati inuenit Prætor: sed etiam alias plurimas, quū vnus eius sit scopus: Ne quis sine successore moriatur. Nam angustissimis finibus conclusum ā lege Duod. Tabu. Ius percipiendarum hereditatum, Prætor ex bono & æquo dilatauit.

Porro bonorū possessiones alię ex testamento sunt, alię ab intestato. Et ex testamento quidē sunt hæc duæ. Prima: quæ contra tabulas dicitur, quam Prætor liberis præteritis pollicetur. Secunda: quæ secundum tabulas vocatur quā omnibus Iure scriptis heredibus largitur. Et quum eas primas fecisset, quę ex testamento dantur, ad eas transijt, quę ab intestato locum haberent. Ac primo loco suis heredibus: & his qui inter suos heredes cōnumerantur (dico autē emancipatos), bonorum possessionē dedit, quę vocatur vnde liberi. Secundo loco ab intestato his dedit bonorū possessionem vnde legitimi qui Iure Ciuili ad hereditatē defuncti vocantur: vt agnatis

LIB. III. INSTIT.

agnatis: Et patrono libertisque eius in bonis liberti libertique. Et ijs, qui ex S. C. Tertulliano vel Orfitiano aut principum constitutionibus ius ab intestato percipiendarum hereditatum habent. Tertio loco proposuit bonorum possessionem unde decem personarum: per quam extraneo manumissori liberti capitis, decem personas cognatorum pretulit: parentum, liberorum & eorum qui ex transverso veniunt, usque ad secundum gradum. Quid autem id sit, dicere necesse est, quamvis in usu communi non versetur. Si tibi ego filium meum quem emancipassem, in primum & secundum & tertium mancipium dedissem: Tuque eum manumissiles: & sui iuris fecisses: propter libertatis donationem iura legitimæ successionis in eo habebas ad similitudinem patroni. Et si contigisset ut hic manumissus, intestatus decederet, tu omnibus cognatis prefereraris: Quippe, qui ut dictum est iura legitimi haberes propter libertatem: & ceteri omnes cognati essent propter capitis diminutionem. Verum quia iniquum erat ob solam & nudam libertatem omnibus cognatis te preferri: Ideo Pretor decem personas vocavit, que in successione ab intestato preferri tibi debeant. Filium, filiam, nepotem, neptem, siue ex filio sint, siue ex filia, patrem, matrem, avum, aviam, siue paterni sint, siue materni: fratrem & sororem. Hos igitur extraneo manumissori pretulit, dans eis bonorum possessionem unde decem personarum. Ex numero enim eorum, qui petere possent, nomen bonorum possessio hæc accepit. Quarto loco, bonorum possessionem unde Cognati. Quinto loco, Pollicitus est bonorum possessionem, quam tantamquam ex familia vocant. Est autem huic locus: in casu huiusmodi. Libertus sine liberis sineque testamento decessit, quum neque patronus superstes esset: Agnati patroni ad bona liberti veniunt per bonorum

DE BONOR. POSSESSIONI. 136

bonorum possessionem tanquam ex familia. Sexto loco inuenit eam, quam patrono patronaque dedit parentibusque eorum & liberis: & vocavit, Unde liberi patroni & patronæ & parentes eorum. Nam si libertus decesserit: & patronus vel patrona libertive eorum per bonorum possessionem unde legitimi venire noluerint, & tempora petendi preterierint. (Nam vnaquæque bonorum possessio certo tempore circumscripta est, ut infra latius docebitur) neque rursus eam petierint, quæ tanquam ex familia vocatur: Per hanc bonorum possessionem venire possunt, aut patroni ipsi, aut liberi eorum si ipsi non superstint: aut parentes patronorum patronarumve. Septimo loco inuenit eam que unde vir & vxor dicitur. Nam si aut vir aliquis aut mulier aliqua sine testamento decedat, neminem relinquens qui ex aliqua diestaru bonorum possessionum, ad successionem eius vocetur: Tunc locus fit huic bonorum possessioni. Et vir vxori, vxorque viro succedit. Octauum locum obtinet inter bonorum possessiones, que ab intestato dantur: Ea que unde cognati manumissoris dicitur: Nam si libertus intestatus decedat, nec patronum habens, neque patroni liberos, neque etiam agnatos. Cognati patroni ex hac parte bonorum possessionem petunt. Et has quidem bonorum possessiones Pretor inuenit, duas ex testamento, & octo ab intestato. Verum Imperator noster Sanctissimus: nihil intactum inexcussumque relinquens: Ea, que emendatione indigere videbantur, in melius transtulit, Atque eam quidem que contra tabulas dicitur, eaque item que secundum tabulas, ut necessarias, in suo habitu reliquit. Necnon & ex iis, que ab Intestato dantur, Eam que unde Liberi, eamque que unde Legitimi. Que autem tertio loco posita est inter eas que ab intestato dantur: & quinto quartum & ad eas, que

LIB. III. INSTIT.

que ex testamento: ac vocatur vnde decem personarum: Eam ex numero bonorum possessionum futuram, breui ratione superuacaneam esse ostendens. Quam enim prefata bonorum possessio decem personarum cognatorum (sicut dictum est) extraneo manu missori preferret, Constitutio autem prefati Imperatoris, quam de emancipationibus conscripsit, omnibus patronis & manumissionibus presumptionem contracte fiducie in manumissionibus dederit, Sic ut ipsa emancipatio tacite id in se habeat. Merito & prefata bonorum possessio pro superuacua habenda est, quum extraneus posthac manumissor nullus intelligatur. Sublata igitur bonorum possessione vnde decem personarum: quae quinta erat numero: Bonorum possessionem vnde Cognati, quae prius sexta erat in ordine. Quintam fecit.

Porro eam bonorum possessionem quae septimo loco erat tanquam ex familia, Eamque quae Octauo, vnde liberi patroni patronaque & parentes eorum: Vtraque inuilem fecit, in sacra sua constitutione, quae de iure patronatus composita. Quum enim ad similitudinem successionis Ingentuorum, & Libertinorum successiones redegit: Eas usque ad quintum gradum coarctando ut aliquid esset inter Ingentuos & Libertinos differentia: Contentos esse eos voluit bonorum possessionibus, Contra tabulas: & vnde legitimi & vnde cognati. Ex quibus hereditatem liberti ab intestato cognati patroni sibi vindicare possunt: Omni scrupulose stare & inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum sublata. Nona autem bonorum possessione, quae vnde vir & vxor dicitur, sexto loco posita: Decimam bonorum possessionem, quae erat vnde Cognati manumissionis, pro superuacua haberi voluit, propter rationes in dicta constitutione de iure patronatus

DE BONOR. POSSESSIO.

87

tronatus enumeratas. Ita ut iam sex tantum sint ordines bonorum possessiones: Dux ex testamento contra tabulas, & Secundum Tabulas: & Quartus ab Intestato, vnde liberi: Vnde legitimi: Vnde Cognati: & vnde vir & vxor.

Sequatur tamen eas & septima bonorum possessio: quam optima ratione Praetores introduxerunt: ex vltima edicti sui parte, iis eam pollicentes: quibus eam dari aut lex aut S. C. aut constitutio Principis iusserit. Hanc autem neque iis quae ex testamento dantur, neque iis quae ab intestato, perpetuo posses annumerare. Sed ut extremum auxilium & praeter ordinem inuentum, eam praetores dare, quum necesse fuerit solent, alias ex testamento, alias ab intestato. Porro nomen ei tale est, Quibus ut detur, vel lege vel S. C. vel principis constitutione comprehensum est. Potes & aliud ei nomen dare, ac vocare, Quibus ex legibus.

Quum igitur multas bonorum possessionum species Praetor introduxerit, easque per ordinem disposuerit, & in vnaquaque bonorum possessione, nonnullae multaeque sunt personae dispari gradu: Ne actiones creditorum longius differantur, sed ut habeant, quos conuenire possint: ut ne facile in possessionem bonorum defuncti mittantur, & ita indemitati suae consulant: Huiusce rei gratia, Praetor vnaquaque bonorum possessionem certo tempore conclusit: quo elapso iis qui sequuntur locus fit. Parentibus igitur liberisque tum naturalibus tum adoptiuis, anni spacium dedit ad petendam bonorum possessionem ex testamento vel ab Intestato sibi competentem: hoc autem tempore praeterito bonorum possessionem sibi competentem amittunt. Ceteris vero agnatis vel cognatis aut extraneis spacium centum dierum dedit. Et si intra hos centum dies bonorum

T possessio

LIB. III. INSTIT.

possessionem sibi competentem agnoscere neglexerint, Tunc siquidem sunt alij eodem gradu, parum non petentis illis accrescit: Sin autem nullus ex eodem gradu procedit, qui sequenti gradu sunt venturi veluti per successionem: perinde atq; si is qui precessit, nec petijt: ex eo numero non fuisset.

Quum delata mihi esset bonorum possessio, & ego eam intra annum petere deberem, quia ex parentibus eram aut ex liberis: vel intra centum dies, quia alius quispiam eram: repudiaui eam. Nō dicimus expectandum esse, quoad tempus quod vel anno deerat vel centum diebus, prætereat, vs sequenti locus tunc demum fiat: Verum statim exeri qui sequenti gradu aut ordine sunt: ad bonorū possessionem vocabuntur.

Tempus bonorum possessionis petendæ, utile est non continuum, hoc est: Illi currunt dies bonorum possessionis, qui eam sibi scit competere, & eam petere potest. Si enim aut nesciuit ad bonorum possessionē defuncti se vocari: aut ignorauit aliquē cognatorum defunctum esse: Aut quū hæc sciret, petere tamen non potuit, quōd maiori necessitate distineretur, tempora ei bonorum possessionis non current. Et olim quidem petendæ erant & in petendo consistebant bonorum possessiones: Ac necesse erat Prætozem adire, & specialiter dicere. Da mihi hanc bonorum possessionem. Sed hodie constitutionibus Principum effectum est, vt quocunque modo is, cui bonorum possessio comperit, intra statutum tempus ostenderit se dictam bonorum possessionē admittere, plenissimum habeat eius beneficium.

DE ACQUISITIONE

per arrogationem.

Titu. X.

Dicitur

DE ACQVISI. PER ARROGA. 138

Dicitur est de duobus per vniuersitatem acquirēdi modis: de hæreditate, quæ vel ex testamento vel ab intestato ad nos pertinet.

Deinde & de bonorum possessione, quæ & ipsa vel ex testamēto, vel ab intestato nobis deferatur. Dicamus & de tertia per vniuersitatē acquisitione. Hæc autē neq; lege Duode. Tab. neq; edicto Prætoris inuēta: sed eo iure, quod sine scripto & ex approbatione prudentum receptum est, introducta est in cōmunem ciuitatis vsū. Nam longè aliud est Lex, & aliud Ciuilis vsus. Quoniam Lex est, quæ propriam habet appellationē, vt lex Duode. Tab. lex Alia Sentia, lex Furia Caninia, lex Falcidia. Vtus verò Ciuilis est approbatio prudentium nulla scriptura cōstans, quū quid primū sine scripto inductū est, deinde per vsū longius productū & ad extremum quū prudētes id vtile esse iudicasset, approbatione sua cōfirmarunt. Veluti ecce, Si paterfamilias in arrogationem se dederit, Omnes illius res corporales & incorporales & quæ ei debentur, Arrogatori antea quidem acquirēbat, dominum eum rerum suarū faciens: iis exceptis quæ per capitis diminutionem pereunt, cuiusmodi est operarum obligatio, (Quid autē id sit, infra dicemus) & ius agnationis. (Nam Iure agnationis propter capitis diminutionem ad superiorū agnatorū hæreditatē non vocabatur). Vtus enim & vsus fructus, quāuis olim hoc quoq; modo extingueretur, Imperatoris tamē nostri cōstitutione prohibetur, ne minima capitis diminutione perirent. Sed idē ille Sāctissimus Imperator, Acquisitionem hæc quæ per arrogationē fiebat, in angustiū cōtraxit similem eā faciens acquisitioni naturalium parentum. Quoniam neq; naturali neq; adoptiuo patri quicquā vltra vsum fructū in iis rebus acquiritur,

T

quas

LIB. III. INSTIT.

quas liberi extrinsecus, & non ex re patris acquirunt. Si cōtingat, vt is qui in arrogationē acceptus est, apud arrogatorem inq; adoptiua familia debeat: & rerum dominium in arrogatorem transire, nisi super sint alix persone, quę ex constitutione Imperatoris nostri, patri in successione earum rerum quę acquiri non possunt, præferantur.

Sin autē is qui se in arrogationem dedit, debet aliquibus, ipso quidem Iure & stricta ratione, arrogator pro eo non tenetur. Quomodo enim ex eo quod alius contraxit, cum alio agatur? Sed nomine filij agatur cum eo: & si nolit eum defendere, facultas datur creditoribus, vt autoritate cōpetentium magistratuum: bona quę filij adoptiui cum usufructu futura erant, si sese in arrogationē non dederint: in possessionem suam redigant, & legitimo modo ea disponant.

DE EO CUI LIBERTAS

tis causa bona addicuntur.

Titu. XI.

Est & quarta species acquisitionis per vniuersitatem: noua admodum & veteribus ignota ex constitutione D. Marci inuenta. Nam si hi qui libertatē acceperunt in testamēto: ex quo nemo hereditatē adie: libertarum cōseruandarum causa, bona sibi addici petāt id assequentur, quem admodum dicta Marci voluit constitutio, quā ad Popiliū Rufum scripsit in hac specie. Verginius quidam valens testamento condito & Titio herede instituto: seruis suis libertatem reliquit, quum & creditores haberet. Is qui heres scriptus erat, hereditatem adire noluit. Futurum erat, vt creditores in bona mitterentur, & ea scirei vellent disponerent, Vnus aliquis eorum, qui libertatem in eo testamento acceperat, nomine Popilius Rufus, bona sibi

DE EO CUI LIBER. CAUS. BO. 139

na sibi volebat addici: vt & libertates cōseruarietur, & creditores damno non afficerentur. Aditus igitur Marcus Imperator, in hunc modum rescripsit. Si Verginij valentis, qui quibusdam in testamēto suo libertatem ascripsit, hereditatem, is quē heredem scripserat, non vult adire, & ex hoc periculum est, ne bona a creditoribus distrahantur: Aditus competens Iudex, ab eo, qui libertatē in eo testamento accepit, & sibi bona cōseruandarū libertatum gratia, cupit addici: rationem desiderij eius habebit: & bona ei addicet. Sic tamen vt & directę libertates & ex quibus per speciem fideicommissi relictae sunt, præstentur. Dum modo antē omnia datis fideiussoribus aut aliter idoneę, securos faciat creditores, de solido, quod cuiq; debetur soluendo. Et hi quidem, quibus directā libertas data est, perinde sunt liberi, ac si hereditas ab herede scripto adita fuisset, hoc est Orcini fiunt liberi. In iis autem, quibus fideicommissaria libertas relicta est: si cui bona addicta sunt, factum manumittentis supplebit, & ipse scilicet sicut liberi. Potest autē is, cui bona addicuntur dicere: Non aliter mihi volo bona addici, nisi hac conditione, vt & ij qui directas libertates habent, mei liberi fiant.

Hoc enim proponens audietur, & postulationem eius confirmat Imperator: dumtaxat, si ij quibus directā libertas debetur consentiunt. Sed & illud eadem constitutio ad confirmationem fug humanitatis adiicit. Ait enim. Si nullo aduente, si scus vt vacantia, bona defuncti occupare voluerit, non aliter ea capiet, quā si libertatem iis qui testamento manumissi sunt, præstet, & defuncti seruetur voluntas iis, qui si hereditas adita fuisset, eam consequuti fuissent.

Præsens rescriptum non libertatibus tantum

T 3 tum

LIB. III. INSTIT.

num subuenit, verum etiam defunctis: ne bona eorum a creditoribus possideantur & veneant. Bonis enim, vni eorum qui libertate acceperunt, per occasionem conseruandarum libertatum addictis: cessat bonorum venditio: Quoniam idoneus defuncto defensor inuentus est, qui securos, de solido quod debetur soluendo, creditores faciat.

In primis hoc sciendum est, tum locum esse huic rescripto, quom libertates testamento datae sunt. Quid ergo si quis intestato decedens codicillis libertates dederit, neque ab intestato quisque hereditatem adierit? Et huc quoque sententia constitutionis trahenda est. Sin autem quis testamento facto decedat nec testamento libertates, sed codicillis relinquat, dubium non est, quin & hic constitutio locum habeat. Tunc autem constitutionis verba locum esse ostendunt esse, quum nemo ab intestato successor existat: ergo quoad incertum est, an existat quis an non existat, cessat constitutio, quum verum certum fuerit, neminem aditurum: tunc constitutio vires suas explicat. Decessit aliquis, libertatibus in testamento relictis, minor quispiam viginti quinque annis ad hereditatem huius vocabatur: Abstinuit ab hereditate. Locusne est constitutionis: an verum quoniam per in integrum restitutionem ad hereditatem redire potest, cessat constitutio? Et dicimus, recte ex constitutione petenti bonorum additionem fieri: si quis is qui ab hereditate abstinuit, possit deinde poenitentia acta per in integrum restitutionem ad eam redire. Quid ergo si post additionem bonorum & praestitas iam libertates, adulescens in integrum restitutum hereditatem recuperauerit? An libertates, quae semel competierunt reuocabuntur? Nequaquam.

Hac praesens constitutio conseruandis libertatibus

DE SVCCESION. SVBLAT. 140

titibus introducta est. Si nulla igitur libertas relicta est, tractatus eius non procedit. Titius quum creditores aliquot haberet seruos suos inter viuos manumiserat, alijs mortis causa libertates dedit, dicendo inter manumittendum: Liberos vos esse volo nisi ab hoc morbo liberatus fuero. Mortuus est Titius. Creditores volebant reuocari libertates, dicentes in fraudem sui eas datas fuisse. Hi, qui manumissi erant, bona sibi petebant addicti, creditoribus de indēnitate promittentes. Audiunt haec dicentes: quamuis verba constitutionis ad hunc casum non pateant.

Sed quum multas diuisiones huic Iuri Imperator noster Sanctissimus videret deesse: constitutionem edidit, per quam perfectissimum est Ius huius successionis effectum. Porro diuisiones eius eodem, ipsa constitutionis illius verba docebunt.

DE SVCCESIONIBVS

sublatis, quae fiebant per bonorum venditiones, & ex
S. C. Claudiano.

Titu. XII.

Ante eam per vniuersitatem acquisitionem quam proximo titulo explicauimus, erant & aliae per vniuersitatem acquisitiones,

Quod genus fuerit, bonorum emptio: quae de bonis debitoris vendendis per multas ambages multosque circuitus fiebat. Et tunc locum habebat, quando Iudicia Ordinaria in vsu essent. Hoc est, cum solo tempore conuentus haberentur. Porro de Conuentu, libro primo abunde dictum est. Hodie vero: quum Iudicia sint extraordinaria: & quouis tempore exercentur: non iniuria & bonorum venditiones in defuetudinem abierunt.

LIB. III. INSTIT.

Et cum pluribus debere quem compertum est, Officio Iudicis continetur, ut creditoribus bono communis debitoris possidere permittat, & ea disponere prout sibi conducere putabunt. Sed hæc ex latiore digestorum traditione perfectius cognosci poterunt. Et hunc quidem in modum olim hæc fiebant. Si contigerat, ut quisquam grande æs alienum contraxisset, ac multa nomina confecisset: & postulatitasset, nec defensorem habuisset: Creditores in vnum congregati, Prætorum adibant, querelam suam exponentes: permittebaturque illis Prætor, ut bona debitoris possiderent: & possidebant ea in certum dierum spacium. Quibus elapsis rursus adiebant Prætorum, petentes ut sibi liceret vnum ex numero suo constituere, qui debitoris patrimonium diuendere deberet. Nam quum molestum esset quotidie omnes in vnum coire, vnum ex numero

Magister.) Hinc locus Ciceronis in quadam, qua dicitur videret Iudicium habuisse dicebat: & mortuam magistrum habere cepisset. Hinc & ad Fabium Gallum, de Cesare. Sed heus tu (inquit). Magister de tabula. Magister adest. ro ille cum his qui emere vellet, contrahebat. Fiebatque in celeberrimis quibusque totius urbis locis profcriptio, hæc significans. Ille debitor noster, in ea causa est, ut bona eius diuendi debeant. Nos creditores patrimonium eius distrahimus. Quicumque emere voler, adesto. Ac deinde paucis diebus elapsis, iam tertium adibant Prætorum: qua ex re consuequebantur, ut sibi liceret legem bonorum venditorum facere. Atque ex eo tempore, præfatæ proscriptiõni talia quædam addebant, Verbi gratia. Ea quicumque emerit, creditoribus in dimidia partem eorum, quæ ipsis debentur, respondere debet. Sic, ut cui centum aurei debentur, accipiat quinquaginta: Et cui ducenti, accipiat centum. Atque quum post hæc, statutum tempus præterisset, tunc emptori patrimonium debitoris addebatur. Et vendebatur is qui emerat, bonorum emptor.

Actioes

DE SVCCCESS. SVBLATIS. 141

Actioesque omnes, quæcunque ei vel contra eum, qui passus erat bonorum venditionem, competebant: hæc in bonorum emptorem transferebantur, & vtiliter vel experiebatur, vel conueniebatur: Sic autem & bonorum possessor. Vterque enim successior Prætorius est.

Erat & alia per vniuersitatem acquisitio: quæ inuenta fuit ex S. C. Claudiano. Nam si libera mulier serui mei amore accensa, impedimento fuisset, quo minus frequenti diligentique eius opera ministerioque vterer: Licebat mihi denunciationem coram septem testibus ad eam mittere, monendo ac iubendo, ut a seruo meo abstineret. Si non parebat denunciationi primæ, nec abstinerebat. Licebat & secunda denunciatione vti. Et quum illa nihil de consuetudine sua mutaret. Denunciabam ei & tertium. Si neque tunc a seruo meo se continebat: Profitebar ac proferebam denunciations meas apud Prætorum aut Præsidentem: qui interloquutione sua, eam mihi in seruitutem dabat: & dominus efficiebar, non mulieris tantum, sed etiam omnium bonorum eius. Id quum Imperator noster Religiosissimus temporibus suis indignum iudicasset: sustulit & e ciuitate sua eiecit: neque digestis suis passus est inferi. Sic igitur Quatuor sunt per vniuersitatem acquisitiones, hæreditas. Bonorum possessio. Per Arrogationem, & bonorum additio libertatum conseruandarum causa. Et hæc adhuc in communi vfu versantur. Sublatæ autem dux sunt. Bonorum venditio: & ex S. C. Claudiano in seruitutem redactio.

DE OBLIGATIONIBVS.

Tit. XIII.

Quum de rebus dictum sit, transeamus nunc ad obligationes. Atqui, possit aliquis ordinem huc reprehendere, & dicere: Nos præterquam pro-

T s. mistum

LIB. III. INSTIT.

missum est, de obligationibus disputationem institueret. Nam, quum libro primo differeremus, circa quod Ius Civile Romanorū versaretur, diximus id omne esse in his: In personis, in rebus, & in actionibus. Quum igitur tractauerimus de Personis, differuerimus item de Rebus, consequens erat de Actionibus dicere. Quomodo igitur relictis Actionibus, ad Obligationes defleximus? Verūm defensione hic ordo non caret. Nam qui de Obligationibus tractat, paulatim taciteq; & de Actionibus tractat. Quoniam Actionum matres sunt Obligationes. Defensa ordinis nostri ratione, dicamus quid sit Obligatio. Obligatio est Iuris vinculum, quo quisque solvere quod debet cogitur secundum Ciuitatis nostræ Iura. Nouisse enim te, opinor, Non omnem debiti solutionem validam & vtilem esse per sese, nisi secundum Iura fiat. Id autem dixi, veluti per obscurū significans, ea quæ vel pupillo soluuntur, vel pupillus ipse soluit. Nam & tutoris autoritatē interuenire oportet, aliquando etiam alia obseruari debent.

Omnium autem Obligationum summa diuisio, in his est: Nanque aut Ciuiles sunt aut Prætorix. Ciuiles quidem, quæ aut legibus inuentæ, aut Iure Ciuili comprobatae sunt. Prætorix verò, quas Prætor ex sua Iurisdictione constituit: quæ & honorariæ vocantur. Et hæc quidem prima diuisio est.

Sequens diuisio hæc est, quæ in quatuor species scinditur. Aut enim ex contractu sunt, aut ex quasi contractu, aut ex delicto, aut ex quasi delicto. Porro prius est, ut de iis differamus, quæ ex contractu sunt. Contractus autem est, duorum pluriumve in idem conuentio & consensus ad constituendam obligationem, & ut alter alteri fiat obnoxius.

QVIB. MODIS RE CONT. OBL. 143
 Quatuor autem ex contractibus species obligationum nascuntur. Quoniam aut re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu. De quibus singulis dicendum est.

QVIBVS MODIS RE

contrahitur obligatio.

Tit. XIII.

RE contrahitur Obligatio ex facto, siue ex numeratione, & à manu in manū translatione. Et inter eas est mutui datio. Est autem mutuum: Quum dominus is sit, qui accipit, & nobis obligatur non ad eadem illa, sed ad alia eiusdem substantiæ & quantitatis. Dixi dominū eum fieri qui accipit, ut commodatum & depositum vitarem. In iis enim is qui acceperit dominus nō fit. Dixi nobis obligari, ut donationem vitarem. Nam dominus is qui acceperit, fit: sed non obligatur. Dixi non ad eadem illa, sed ad alia eiusdem substantiæ & quantitatis, Ne vsum mutuo datarum rerum tollerem. Mutuo enim vnusquisq; accipit, ut id in vsus suos impendat: & pro eo aliud reddat. Nam si eadem restituere cogatur, superuacaneum est mutuari. Mutuo autem dantur, non quæuis res: sed eæ tantum, quæ pondere, numero, mensura ve constant. Pondere, veluti aurum, argentum, plumbum, ferrum, cæra, pix, stannum. Mensura, veluti oleum, vinum, frumentum. Numero, ut minuri nummi. Et (ut vno verbo rem totam concludam) quascunque res aut numerando, aut metiendo, aut appendendo in hoc damus, ut accipientis sint: non ut eadem nobis reddantur, sed aliæ eiusdem naturæ & qualitatis. Vnde & mutuum appellatū est. Quia ita à me tibi datur, ut de meo tuum fiat. Ex hoc autem contractu nascitur actio, quæ dicitur condictio.

Inter

LIB. III. INSTIT.

Inter obligationes quę re contrahuntur, est & Indebitum. Nam si quum ego me tibi debere putarem centum solidos: eos tibi per errorem soluero, dominum te facio. Sed postea cognita veritate, postsum eos recipere, per actionem condictionis. Nam agens dicam, Si apparet hunc dare oportere. Sed & mutuum repetens agam actione condictionis, (vt dictum est) iisdem vtens verbis. Sed altera dicitur condictio mutui, & altera condictio indebiti. Quoniam in vtroq; factū numerationis procedit. Neque hæc sola est communio condictionis mutui & indebiti, verū etiam illa. Pupillus (vt dictū est libro secūdo) sine tutoris autoritate mutuo accepto, nō obligatur: neq; etiam si indebitū ei soluerit tutore nō presente: condictione indebiti mihi tenetur. Et in his quidem communio est, In illo autem differentia. Quod condictio mutui ex contractu constituitur. Nam mutuum do, vt tu mihi obligeris. Condictio verō indebiti, nullum in se contractum habeat. Quis enim contractum vocet, quum animo debitum agnosceris & obligationē dissoluere volentis, erroneam solutionē facio, nō vt obligationem constituam?

Inter obligationes quę re contrahuntur refertur & commodatum. Nam si quis me rogarit, vt librū meum sibi commodem & ego commodauerim. Ecce factum subsequūtū est, & obligationem, quę re cōtrahitur, peperit: & cōmodati actio nascitur. Sed longe distat commodatum ā mutuo. Nam in mutuo dominium transfertur, In commodato nō transfertur. Et ob id, de ea re ipsa restituenda tenetur is, qui vtendum accepit. Est & alia differentia. Nam is qui mutuum accepit, quocūq; casu fortuito, amiserit ea, quę mutuo accepit, veluti in incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostium ve

nihilō

143
 QVIB. MODIS RECONT. OBLI.
 nihilō minus obligatus remanet. At is qui vtendū accepit, sanē quidem exactam diligentiam custodire endę rei præstare iubetur, nec sufficit ei, tantam diligentiam rei commodatę adhibuisse, quantum suis rebus adhibet: sed quantā alius quispiam diligentior adhibere posset. Si tamen maiore vi, hoc est, fortuito casu rem cōmodatam cōringat perire, nō tenebitur: si modo non ipsius culpa is casus interuenerit. Vnde, Si cōmodauerim tibi librū, tuq; peregrē profectus eum tecum tuleris: & hostium predonūve incursum amiseris: nō dubium est, quin ad eius restitutionem tenearis. Nec enim decebat eum tecum peregrē ferre. Commodatum gratuitū esse oportet, hoc est, gratis commodanda est quęque res, nulla data mercede, ac ne cōstituta quidem. Mercede enim cōstituta aut data, locusus tibi esse libri vsus videtur: nec amplius id commodatū vocabitur: Commodatū enim (vt dictum est) gratuitum esse oportet.

Inter obligationes, quę re contrahuntur, est & depositū. Nam si ego rem meam apud te deponam Re mihi obligaris, & teneris actione depositi: quā aduersus te habebō, ipsum depositum repetens. Id autem solū cauendum est, ne quid dolo in re deposita committas: Sin verō desidia tua aut negligentia deterior facta fuerit, nō teneberis eo nomine. Quō admodū neq; si per negligentiam tuam furto sublata fuerit. Quia qui negligentī amico rem suam custodiendā tradidit: suam stultitiā accusare debet.

Quum centum ego solidos ā te mutuo accepisset: seruum tibi meum in causam pignoris tradidit. Re mihi obligaris: & teneris actione pignoratitia, per quam post debiti solutionē, tu mihi rem ipsam restituere cōgeris. Porrō in vtriusq; cōmodato & vtriusq; gratia pignus inuentum est, tum mea,

LIB. III. INSTIT.

mea, qui mutuor: tum tua, qui mutuas. Et mea quidem, quia tu accepto pignore libentius mihi credis centum illos solidos. Tua autem, quia per retentionem pignoris causa crediti tui in tuto est. Itaque ob eam rem, quia scilicet id lucrari videaris, quod de indemnitate consultum tibi sit, exactam diligentiam custodiendo pignori adhibere debes. Quod si quo fortuito casu pignus perierit, non tenebitur creditor, sed adhuc creditum sine iumento pedimento repetet.

DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS. Tit. XV.

Quum dictum sit de Obligatione, quae Re contrahitur, dicamus & de ea quae Verbis. Verbis autem contrahitur obligatio, ex interrogatione & comoda responsione: quum quid fieri, aut dari stipulamur. Dari, Ut promittis mihi dare centum aureos? Fieri, Ut promittis mihi aedificare domum? Porro ex verborum obligatione duae actiones proficiscuntur, *condictio* & ex stipulatu. Et siquidem certum est, & apertum, stabileque statutum, quod in stipulatione deductum est, competit certi condictio. Dixi enim, Promittis mihi dare hunc fundum aut hunc librum? Quod si incertum sit, ut si dixerim: Promittis mihi dare, quae in arcu illa sunt, aut quae in horreo illo habes? tunc nascitur actio ex stipulatu. Stipulatio autem inde appellata est, quod apud veteres stipulum firmum diceretur, forte a stipite, quod Graeci *σέλιχος* uocant.

In obligatione verborum talia olim verba fuerunt tradita, per quae stipulationes fiebant: Spondeo? spondeo: Promittis? promitto: Fidepromittis? fidepromitto: Fideiubes? fideiubeo: Dabis? dabo:

DE VERB. OBLIGATIONIB. 144

dabo: Facies? faciam. Nec intererat, Latine, an Graece, an quavis alia lingua, veluti Syrorum aut Aegyptiorum stipulatio conciperetur: duntaxat, quum uterque contrahentium eius linguae intellectum habebat. Nec verò necesse erat utrunque eadem lingua uti, verum sufficit conuenienter ad interrogationem, dari responsum. Veluti si me Latine interrogaris, Promittis? Possum Graece dicere *ὁμολογῶ*. Aut contra, Si mihi Graece dixeris, *ὁμολογῆς*; Possum Latine respondere, Promitto. Possunt etiam duo Graeci Latine obligationem verbis contrahere, quod genus est illud, Promittis? Promitto. Sed haec quidem solentia verba olim in usu fuerunt: Postea autem edita est Leonis constitutio, quae stipulationum solennibus verbis sublatis, consensum ab utraque parte & consonantem intellectum intercedere requirit, nulla desiderata verborum obseruatione.

Stipulationes verò, aut pure, aut in diem, aut sub conditione constituuntur. Pure, ut Promittis mihi dare ducentos aureos? Quae stipulatio statim parit petitionem. In diem, quum tempus stipulationi adiicitur, quo pecunia soluatur. Veluti, Promittis mihi dare decem aureos proximis Calendis Martij? Id autem quod in diem stipulamur, statim quidem debetur: sed peti priusquam dies venerit, non potest. Quinimò ne ipsis quidem Calendis, quia totus is dies in arbitrio promissoris est, an scilicet soluere velit. Quavis enim septem aut octo horae illius diei preterierint, eo non solvente: nondum tamen cessare videtur. Quoniam fieri potest, ut & decima hora soluat. Tunc autem cessator esse videtur, quum totus dies Calendarum Martij preterierit, illo nihil praestante.

Stipus

LIB. III. INSTIT.

Stipulatus sum ab aliquo in hūc modum: Decem mihi aureos annuos quoad viam dare promittis? Talis stipulatio pura est. Quoniam ex ea primo anno peti potest. Est autem ea & perpetua, nec tempore vllō perimitur. Nam stipulatio ad tempus constitui non potest. Veluti si dicam: Decem mihi aureos dare promittis vsq; ad decem annos? hoc est, vt si intra decem annos eos a te petā, eos habeam: sin prætereat decēnium nec petam, vt perimatur actio. Sic igitur perpetua est actio ex stipulatione & ita concepta, Decem aureos annuos quoad viam dabis? Sed mortuo stipulatore si heres eius ex stipulatu velit agere: petens summas annuorum, qui a morte stipulatoris elapsi sunt, exceptione pacti submouebitur, quasi stipulatio sub hac conditione, quoad viam, concepta fuisset. Hoc enim locum præbuit exceptioni pacti.

Sub conditione autem stipulatio constituitur, quā in aliquē casum differtur obligatio, vt si aliqd factū fuerit vel nō fuerit, committatur stipulatio. Veluti, Quinq; mihi aureos dare promittis, si Titius Consul factus fuerit? aut si nō fuerit? Si quis ita stipuletur, Si in Capitolium nō ascēdero, Quinq; aureos mihi dabis? perinde est hęc stipulatio, atq; si stipulatus essem, Quinq; aureos mihi quam moriar, dare promittis? Tūc enim quum moriar, certū planumq; fiet, me in Capitolium non ascendisse. Quoniam quantūcūq; temporis me viuo prætereat, et si in Capitolium nō ascendam, tamen ad faciendam eius rei fidem nō sufficit, q̄ amplius in capitolium nō ascendā. Fieri enim pōt, vt q̄ per sexaginta aut septuaginta annos in capitolium nō ascenderit, postea tamen ascendat. At qui iam in ultimo vite spiritu est, is ascendere non potest.

Qui sub conditione stipulatus est, spem habet, fore

DE VERB. OBLIGATIONIB. 145

fore, vt sibi debeat. Vnde si decedat, hanc spem ad hæredes suos transmittit. Nam conditionales stipulationes, & mortuis pendente conditione stipulatoribus ad hæredes transibunt. Quamuis dixerimus libro. II. legatū conditionale legatario ante euentum conditionis mortuo, ad hæredes ipsius non transmitti.

Solemus & loca stipulationibus inferere. Veluti, Decem aureos Carthagini dabis? aut in illo loco? Hęc autem stipulatio, quāuis pura esse prima facie videatur, tacitū tamen in se tempus habet, & dilationem: quantam habere necesse est, vt promissor Carthaginem ad soluendū venire possit. Vnde, Si quis quum Romę sit, ita a me stipuletur: Carthagini dare mihi hodie promittis? Inutilis est stipulatio, vt quę rem impossibilē contineat. Nam id fieri nō potest, vt quis vno die Roma Carthaginem veniat. Porro stipulationes, quę sub impossibili conditione fiunt, nullius sunt momenti.

Conditio quę ad præteritū tempus vel ad præsens tēpus refertur, aut statim infirmit obligatiōnem, aut omnino non differt: sed cōfestim petitur. Veluti, ad præteritū: Si Titius Consul fuit, decem mihi aureos dabis? Ad præsens: Si Mæuius viuit, decem mihi aureos dabis? Nam si ea ita non sunt, quia nec Titius Consul fuerit, nec Mæuius viuat, nihil valet stipulatio. Sin autem inter se habent, ita statim valet stipulatio, & competit ius petendi. Neque enim quia contingit nos nescire, an hæc ita se habeant, etiam mora dilatioq; petitioni quo minus nascatur, iniicitur. Quoniam quę per rerum naturam certa sunt, non morantur obligationem: quamuis apud contrahentes incerta sint.

Porro, non solum res in stipulationem deduci possunt, vt Fundus, seruus, liber: verum etiam fa-

LIB. III. INSTIT.

ta. Veluti si stipuler, vt mihi domum ædifices, aut vt illi non ædifices. In huiusmodi autem stipulationibus in quibus factum versatur, siue id in faciendo consistat, siue in non faciendo: Optimū est pœnam subiicere. Veluti, Si feceris aut nō feceris, decem mihi aureos dabis. Nam pœna non subiecta, incertum est, quid debeat is, qui contra quādam promisit, fecerit. Quoniam enim futurum est, vt in id quod interest condemnetur, & hoc quoque incertum est: Necessē erat aētori planū facere, quāti sua interest.

Ad vitandas igitur has & tales difficultates, subiicienda pœna est. Et siquidem a te stipuleris, illud facies: ita & pœnam a te stipulari debeo. Si id factum non erit, pœnæ nomine decem mihi aureos dabis. Sin autem in stipulationem plura facta duxerim: quorum alia in faciendo, quædam in non faciendo consistant: sic pœnæ clausula subiicienda est, Si quid aduersus hæc factū erit. Aut ita, Si quid eorum factum non erit, decem mihi aureos pœnæ nomine dabis. Et si contingat, vt contra quædam est factas, siue in faciendo, siue in non faciendo, hæc & talis pœnæ clausula, ad multarū pœnarum stipulationem obligabit te.

DE DVOBVS REIS STI-

pulanđi & promittendi.

Tit. XVI.

EVM qui de stipulationibus differit, & de re is stipulandi promittendiq; docere necessarium est, qui aut duo aut plures fieri possunt. Et rei quidem stipulandi sunt in hunc modum. Si Primus & Secundus alicui mutuauerint centum aureos: & vterq; eorum, sibi illum in solidum vobis luerit obligatum habere, separatim vterq; eorum stipulabitur: post omnium autem stipulationem,

DE STIPVLAT. SERWORVM. 140

promissor dicet, Spondeo. Veluti, Primus stipulatus est a me: Centum mihi aureos dare spondeo. Similiter & Secundus. Deinde ad vtrumque respondit, dicens: Vtrique vestrum dare spondeo. Nam si Primo prius respondeam, dicens: Dare spondeo. Postea & tantundem Secundo respondeam, Alia & alia obligatio constituitur, nec duo rei stipulandi fieri dicuntur.

Duo autem pluresve rei promittendi, constituantur in hunc modum. Veluti, Si a Mæuo & Seio, quibus quinque aureos mutuo dederim, ita stipuler: Mæui, quinque aureos dare mihi spondeo. Seio, eisdem quinque aureos dare mihi spondeo. Et vterq; separatim respondeat: Spondeo.

Ex huiusmodi enim obligationibus: Et singulis stipulantium solidū debetur, & singuli promittentium in solidum obligantur. In vtraque enim obligatione, vna res vertitur. Nam & vnus reorū stipulandi, debitum accipiendo, aufert & constipulatori petendi facultatē: & vnus reorū promittendi, debitū soluendo, etiam compromissorē liberat.

Ex duobus autem reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel sub cōditione obligari potest hoc est, nihil impedit, quo minus is qui pure promisit, vel statim conueniri possit, quamuis alter in diem vel sub cōditione sponderit.

DE STIPVLATIONE

seruorum. Tit. XVII.

Serui quum personam non habeant, ex persona dominorū suorum æstimantur, & ex illa intelligendum est, stipulari ne possint, an nō possint. Sed id quidem quū stipulatoris serui dominus in viuis est. Quod si mortuus est, neq; dum quisquam hæreditatem adiit, ipsa hæreditas serui domina est.

V. Nam

LIB. III. INSTIT.

Nam & plerisque in rebus hereditas vicem personæ defuncti sustinet: Ideoque servus hereditarius, quod ante aditam hereditatem stipulatur, id in corpore illi (sive nomen vocas, sive ius) hereditatis acquirit: Et hæres postea adiens, vna cum cæteris rebus actionibusque hanc in hereditate stipulationem inuenturus est.

Nec verò interest quomodo stipuletur servus. Siue enim dixerit, Mihi aut domino dare spondes? Siue, Mihi aut cõseruo meo dare spondes? Siue impersonaliter stipulatus sit, dicendo: Dare spondes? Domino ex oibus huiusmodi stipulationibus acquirit. Idem dicimus & de liberis, qui in potestate parentum sunt: ex quibus scilicet causis, nobis potest acquirere, hoc est, ex re nostra.

Sed quum factum in stipulatione quam servus noster facit, cõtinetur, persona ipsius, nõ autem domini spectanda est. Veluti, si ab aliquo stipuletur, iter mihi (id est, soli transire) aut actum (id est, cum fumento ire) per fundum tuum præbere spondes? Tunc enim, si quidem dominus per fundum ire prohibeatur, nulla datur ei ex huiusmodi stipulatione actio. Seruo autem prohibito, committitur stipulatio, propterea quod factum in stipulationem deductum ad personam serui referatur.

Serui autem communes stipulando, vnicuique dominorum pro parte domini ex stipulatione obligationem acquirunt, sive æquales partes, sive inæquales domini in seruo habeant. Inæquales partes habent, vt in hac specie: Quum quis moriens Primum & Secundum heredes instituit, alterum ex parte, id est, ex vnciis octo, & alterum ex triente, id est, ex quarta or vnciis. Nam easdem partes habebunt in seruis in hereditate repertis, nempe alter duas partes è tribus, & alter tertiam. Quod si cõmunis seruus vnius ex

DE STIPVLAT. SERVORVM. 147

dominis in stipulando mentionem fecerit, dicendo: Domino meo Primo dare spondes? Illi soli acquirit. Idemque est, & si nõ specialiter Primi mentionem habuerit in stipulando: sed quum iussu Primi stipularetur, impersonaliter stipulatus fuerit. Nã & hic soli Primo acquirit. Propterea, quod nominis habitamentio, & præcedens domini iussus tantum præstent.

Quod si indefinitè stipulatus fuerit seruus, & res que in stipulationem deducta est, alteri ex dominis acquiri non possit: Finge enim mihi & Primo cõmunem esse seruum, eumque ita à Titio stipulatum esse: Fundum hunc Titi dare spondes? Si meus hic seruus fuerit, quantum ad me attinet, stipulatio nõ valet. Quoniam neque per me ipsum rectè stipulorem cuius sum dominus. Dare enim est dominum facere. At eius, quod meum est, amplius dominus fieri non possum. Si igitur ex persona mea infirma est stipulatio: Quæritur, an quantum ad id pertinet quod mihi debebat acquiri, inutilis sit stipulatio, & sine effectu: an verò potius, mihi quidem nihil acquiratur, sed socio detur solidum? Quod & placuit, propter Regulam, qua dicimus: Quod vni ex dominis acquiri non potest: Id alteri, qui acquisitionis capax est, & ad obligationem admittitur, acquiri.

DE DIVISIONE STIPULATIONUM. Tit. XVIII.

Nec verò absurdum fuerit, & stipulationum diuisionem nouisse. Stipulationum enim alie sunt Iudiciales, alie Prætorie, alie Cõventionales, & alie Communes: hoc est, Prætorie simul & Iudiciales. Et Iudiciales quidem sunt vnius generis: Quæcunque à mero Iudicis officio profisciscuntur. Qualis est de dolo stipulatio. Est autem ei locus, quando cum eo, qui mihi ex sti

LIB. III. INSTIT.

pulatione seruum debet, ago actione ex stipulatu. At reus pro certo habens fore, vt condemnetur, venenum ei dar, quod paulo post q̄ seruum mihi dederit, enecare eum & interimere possit. Officium Iudicis est ob huiuscemodi suspiciones, cogere reū vt in dando seruo, stipulanti promittat: Nihil se de lo malo fecisse, quo seruus læderetur. Iudicialis est stipulatio, & de persequendo seruo, qui in fuga est. Nam si quis seruum meū ab aliquo bona fide emerit, quum neq; vitium subesser: nihil impedit, quo minus currat vsucapio. Quod si nunc ego ante finem temporis, quod vsucapionem perficit, forte ante duos aut etiā tres menses, cum possessore actione in rem agam: & quum longior mora Iudicio fieret, impleta sit vsucapio, Ac deinde seruus sine dolo eius quicum agitur, fugiat: posteaq; ego petitor dominum me eius esse ostendam. Quoniam am & illud iniquum est, vt reus condemnetur, qui nihil fraudis in fuga serui admisit: & illud absurdum vt absoluator, ne Iudicium illud omne elusorium sit: Officium Iudicis est, vt reum cautionem præstare cogat: Se quum seruum inuenerit, eum a possessore vindicaturum, veluti qui per præfaram vsucapionem factus sit dominus: eumq; mihi aut æstimationem eius restitutum. Nam si vsucapitius non sit seruus, cautione hac nihil indigeo. Dabitur enim auctori aduersus quemuis possidentem, potestas rei vindicationem intentandi.

Prætoriarum autem stipulationes sunt, quæcumq; a mera Prætoris Iurisdictione proficiuntur. Quilibet est damni infecti. Est autem ei locus, quum vicini ædes tam vitiose putrideque & iam carie sunt consumptæ, vt ruinam minentur. Etenim si non sit vicinus refectionem earum ad curam suam vocare,

DE DIVISIONE STIPVLAT. 148

care, neq; spondeat, Se damnum quod mihi ex ruina earum, si collapse damno me affecerint, illatum fuerit, refarturum: In possessionem ædium vitiosarum mittor. Vicinus igitur qui me nolet in possessionem ædium suarum mitti, repromittere mihi cogitur hanc damni infecti stipulationem: hoc est, τῆ ἀτελῆ τῆ ζημίας, siue de damno, quod nondū contigit. Nam inde eam appellationem habet, quod nondum ex ruina ædium damnum vllū factum sit.

Huiuscemodi stipulatio est & ea quæ Legatorum dicitur. Nam si quis moriens hæredem te instituerit, & legatum mihi a te sub conditione reliquerit: Veluti, Si nauis ex Asia venerit: Quoniam pendente conditione, nullam aduersus te hæredem actionem mouere possum: & non mediocris subest formido, ne tu medio tempore, consumptis ac congestis fortunis omnibus, ad inopiam redactus, inane mihi beneficium testatoris facias: Iubet te hæredem Prætor repromittere, & ante conditionis euentum, etiam datis fideiussoribus: Legatum a te vbi conditio extiterit præstitum iri. Id si hæres facere nolit, Ego in possessionem rei legatæ aut etiam totius hæreditatis mittar.

In numero autem Prætoriarum stipulationum habentur & ædilitiæ stipulationes. Nam & hæ a Iurisdictione Prætoris veniunt. Est autem iis locus in interrogationibus, quæ de vitis morbis que in vendendis seruis fieri solent. Vænditorem enim emptori repromittere oportet: Se, si quid ac culti vitij morbive in seruo vændito inuentum fuerit, duplum (verbi gratia) præstaturum.

Conventionales verò sunt, Quæcumque ex communi conventionem vtriusque partis consipiuntur, hoc est, neque iussu Iudicis,

LIB. III. INSTIT.

neque iussu Prætoris, sed ex voluntate contrahentium. Tot enim sunt genera cōventionalium stipulationum, quot pœnæ & contractus.

Communes autem stipulationes sunt, Veluti rem pupilli saluam fore. Nam Prætor, vt dictū est libro primo, eum qui tutor constituitur, datis fidei iussoribus cauere iubet, Rem pupilli saluam & incolumem fore, Quod si cōtingat, vt ante satisfactionem tutor debitorem pupilli cōueniat, Atq; is neque respōdere velit, neq; iudicium suscipere, q̄ nō dum tutorem dicat satisfedisse: Quoniam aliter iudicium procedere nō potest, iubet tutori Iudex ad quem in Ius aditum est, vt debitor pupilli satisfecerem pupilli saluam fore. Et ita inuenietur hæc stipulatio communis Iurisdictioni Prætoris, & officio Iudicis. Idem est & in stipulatione, Ratam rem dominum habiturum. Quoniam & Prætor eum qui alieno nomine agit, quum dubium est, an ex domini voluntate intendat, satisfactionem præstare iubet. Et si contingat, vt aliquis tanquam mandatum habens, mecum agat: quoniam me dubitacionem de mandato interueniente, iudicium procedere non potest: Iudex actorem iubet repromittere, Ratam rem dominū habiturum. Et hoc modo, in constitutione præsentis stipulationis cōmunicabūt. Tum Prætor, ex cuius Iurisdictione ea res in vniuersum descendit, Tum Iudex, qui vt iudicium procedat, fieri hæc procurat.

DE INVUTILIBVS STIPULATIONIBVS. Tit. XIX.

Stipulationum, alia vtilis sunt, alia inutiles. Et vtilis quidem multæ, inutiles verò paucæ. Necessè est igitur de paucis dicere: Etenim per eas & multitudinem vtilium cognoscemus. In primis sciendū est, Rem quamq; quæ dominio nostro

DE INVUTILI. STIPVLATIO. 149

nostro subijci potest, vtiliter in stipulatione deducti, siue mobilis sit, siue immobilis. At si quis rem quæ in rerū natura non est, aut esse non potest, dari sibi stipulari fuerit: Inutilis est stipulatio. Et quod in rerum natura nō est, tale fuerit. Veluti Stichum seruū mihi dare spondes: Quum is mortuus sit, & ego eum viuere putarim. Quod esse non potest, veluti Hippocētaurum mihi dare spondes: qui esse non potest. In his itaq; inutilis est stipulatio, vt dictum est. Idem est etiā, Si quis rem sacram aut religiosam, stipulatus fuerit, quā humani iuris esse credebat: Aut publicā rem, quæ vsibus populi perpetuō destinata & exposita est, veluti Peræstrum, Arenam, & si quæ talia: Aut liberum hominem, quæ putabat seruū esse: Aut rem cuius cōmercium non habebat. (i. quā emere non poterat: Quoniam cōmercium est, facultas vt vādere aut emere liceat): Sunt enim res quædā, quarum non cuius iustum habeat cōmercium, veluti Prædium, quod orthodoxa ecclesia habet, hæreticus comparare nō potest. Aut si rem meā a te stipulatus fuero, dicens. Rem illam dare mihi spondes: Quoniā dare, est dominū facere. At eius, quod meum est, amplius non possum dominus fieri. Nec verò dicimus Interim in pēdenti esse stipulationis potestatem & constitutionem: Ob id q̄ medio tempore res illa publica in priuati hominis dominū recidere possit, Si forte Imperator eam illi donarit. Et qui nunc liber est seruus fieri possit: forte enim libertinus est, qui vt ingratus a patrono redigi potest in seruitutem. Et sepe commercium aliquis impetret a Principe eius rei, ad cuius comparisonem accedere prohibebatur. Ac fieri possit, vt res mea, desinat mea esse. Sic vt deinde res in eum casum veniat, quo sine impedimento dicere possimus, vtilem esse stipulationem

LIB. III. INSTIT.

tionem. Sed nos eā dicimus statim ab initio inuili
le esse. Similiter ex cōtrario: Licet ab initio vtilis
stipulatio fuerit, si postea, res in aliquā eorū, de qui
bus iam dictū est, causam, sine facto & non studio
promissoris, deuenit, extinguitur stipulatio. Ve
luti Stipulatus ita sum à te: Stichum seruum dare
mihi spondes? At ille Primo seruiebat, & dubio
procul valebat stipulatio. Sed cōtiguit, vt is sine fa
cto tuo à domino manumitteretur. Aut ita sum
stipulatus à te: Locū hunc (qui tum priuati iuris
erat) dare mihi spōdes? Deinde is anteq̄ peterem,
sacer aut religiosus factus est: Inutilis erit stipula
tio, vt dictū est. Quum enim res in eum casum de
uenit, vnde incipere non poterat, extinguitur. At
ab initio stipulari non poterā liberam personā, aut
rem sacrā religiosamve. Quid ergo? Si quis liberā
p̄sonā ita stipulat? sit, Titium quū seruus fuerit, dare
mihi spondes? Aut publicā rem ita, Locū hunc in
quo Theatrū est vel Arena, quū priuati iuris fue
rit, dare mihi spondes? Inutilis est ab initio stipula
tio. Quę autē ab initio non consistunt, ex post facto
nō confirmantur. Quoniā quę natura sui dominio
nostro exempta sunt, vtiliter in stipulationem non
deducuntur. Si quis alium daturum quid fa
cturumve promiserit, non obligabitur. Veluti si
dicam Titium tibi decē aureos daturum, aut do
mum tibi ædificaturum spondeo. Quod si me esse
facturum procuraturumq̄ dixerim, vt Titium fa
ctum meū promisi. Si quis alq̄, cuius iuri subie
ctus nō sit, stipuletur: Inutiliter stipulatur. Solutio
tamen in extraneā personam cōferri potest. Veluti,
si ita ego stipuler. Mihi aut Seio decem aureos da
bis? Nā Obligatio mihi soli, q̄ stipulor, acquiritur.
Soluere autē Seio rectē vel me inuito poteris, vt tu
ip̄o

DE INVTILI. STIPVLATIO. 150
ip̄o iure soluēdo libereris. Sed ego deinde mādati
actionē aduersus Seium habebō, ad aureorum ei
datorum, repetitionē. Si ita stipuler. Mihi &
Titio (qui in potestate mea nō sit) decē aureos da
bis? Valet quidē stipulatio: Sed vtrū, totū id quod
in stipulationē deductum est, debeatur, Quasi Titi
us in stipulatione positus esse nō intelligatur, prop
terea q̄ acquisitionis nō sit capax: An verò dimidia
tantū pars, propter cōiunctionem, & quę coniu
gēdi vim habet, dubitatur. Sed placuit: Non plus
dimidia parte mihi stipulatori acquiri, propterea
q̄ Inutiliter Titij mētio stipulationi iniecta sit.
Si stipulatus sim, Titio dabis? quum Titius in
potestate mea esset: mihi acquirō. Vox enim mea,
vox eius qui in potestate mea est, videtur esse: Quę
admodū & filij mei vox, mea intelligit, in iis dīta
tat rebus, quę nobis acquiri possunt. Id quod ho
die intelligendū est, quę ex re patris cōparantur.
Pręter iā dictas stipulationes Inutilis est & illa
si quis ad interrogationē cōgruenter nō respōde
at. Veluti, Decē aureos dare mihi spondes? si tu di
xeris, Quinq̄ aureos dabo. Aut si ego quinq̄ stipu
latus sim, & tu decē promittas. Aut si ego purē sti
pularus sim, & tu sub cōditione promittas. Aut cō
trā, Si me sub cōditione stipulato, tu purē respon
deas. Hęc autē ita dico. Si apertē id exprimas, qđ iis
q̄ in stipulatione cōtinētur, cōtrariū sit. Hoc est, Si
me sub cōditione vel in diē stipulato, Tu te euesti
gio iā daturū respondeas. Sin autē id solū responde
as, Promitto: compendio sermonis in eandem diē
aut sub eadem cōditione, videris respondisse. Nec
enim necesse est, in respondendo ad interrogationē
eandem omnia repetere, quę is, qui stipulabatur, ex
pressit. Quoniam verbum hoc promitto, ad om
nia, quę in interrogatione continentur, refertur.

Simili

LIB. III. INSTIT.

Similiter inutilis est stipulatio, si ego ab ijs qui in potestate mea sunt stipuler, vel illi a me stipulentur. Quoniam inter nos iudicium constitui non potest. Sed seruus quidem non solum domino stipulante, non obligabitur, sed neq; alio quouis. Filii familias verò alijs stipulantibus obligatur. Nam in contractibus, filius a patris familias similis habetur.

Mutum neq; stipulari posse, neq; promittere in confesso est. Quod & in surdo receptum est. Quoniam niam & is qui stipulatur, verba promittentis: & is qui promittit, verba stipulantis audire debet. De illo autem surdo loquimur, non qui tardius audit, sed qui penitus non audit.

Furiosus nullum negocium contrahere potest. Quoniam nullum eorum que geruntur intellectum habet. Animi enim affectione caret, Porro mater contractuum est ipsa animi affectio.

Pupillus quoduis negocium recte contrahit: Sic tamen, ut ubi opus est tutoris autoritate, tutor adhibeatur. Veluti quum ipse obligatur. Nam alij sibi obligare pupillus & sine tutore potest. Sed quod de pupillis diximus: In ijs scilicet verum est, qui aliquem eorum que geruntur, intellectum habent. Nam infans, & qui proximus infantie est, non solum a furioso differit. Qui enim ea etate sunt, nullum intellectum habere creduntur. Quoniam autem de pupillo sermo incidit: Sciendum est generaliter etatem pupilli, in tria diuidi. Pupillorum enim alij sunt infantes, veluti qui adhuc lactent, aut ijs paulo maiores. Alij dicuntur proximi infantie, ut qui recte loqui incipiunt: Alij sunt proximi pubertati. Et infans quidem stipulari non potest, propterea quod ne loqui quidem possit. Neq; is etiam qui proximus infantie est: qualis fuerit, qui septimum aut octauum annum agit. Hic enim quauis verba proferre potest, non

DE INVTLI. STIPVLATIO.

Id tamen iudicare non potest, quid sibi velint ea, que dicuntur. Proximus autem pubertati, qualis est qui ad pubertatem accedit: vtiliter stipulatur. Quoniam & verba pronunciare potest: & intelligere ea, que dicuntur. Placuit tamen non stricta ratione, sed benigniore interpretatione: ut & proximus infanti recte stipularetur, quemadmodum is qui ad pubertatem accedit. Sed qui in potestate parentis est impubes: ne auctore quidem patre obligatur. Impossibilis quoque conditio stipulationi adiecta, eam vitiat. Impossibilis autem conditio est, cui natura impedimento est, quo minus existat. Veluti Si quis ita dixerit: Si digito meo cælum attingero, aut si mare ebibero, decem mihi aureos dabis. Et si quis ita dixerit, Si digito cælum non attingero. Purè facta obligatio intelligitur: Atque ideo statim potest petere.

Similiter verborum obligatio inter absentes concepta, nullius momenti est. Sed quum hoc materiam licium contentiosis hominibus preberet: post multum forte temporis tales allegationes opponentibus: neque se in ea vrbe aut stipulatores fuisse contentibus: Ideo facta est Imperatoris nostri constitutio, celerem his & talibus litibus dirèptionem affertens: quam ad Cæsarienses aduocatos rescriptis. Per quam disposuit: Tali scripturæ que vtraque partem præsentem esse indicat, omni modo fidem esse adhibendam: nisi is, qui tam improbis allegationibus vitis, manifestissima probatione per scripturas vel testes idoneos, toto eo die quo instrumentum conficietur, ostendat sese aut aduersarium suum in alijs locis verisatum esse.

Post mortem suam dari nemo sibi vtiliter stipulatur, quemadmodum neque post mortem eius a quo stipulatur, sed neque is, qui in aliena potestate est

LIB. III. INSTIT.

est, vt seruus aut filius: post mortē patris sui aut da-
mini vtiliter stipulatur. Quin etiā si quis ita stipu-
latus fuisset, Pridie q̄ moriar, aut pridie q̄ tu mori-
eris dare spondes? Inutilis erat stipulatio. Prop-
rea, q̄ significatio illius Pridie, reducat ad potē-
statē huius Post mortē. Nā ex ipsa morte demum
cognoscimus, quis dies fuerit Pridie. Verū quom-
am sicut iā sepe dictum est, ex cōsensu contrahētū
stipulationes valent, Imperatori nostro visum est,
& hunc Iuris articulum emēdare: vt siue post mor-
tem, siue pridie q̄ moriatur seu stipulator seu pro-
missor, stipulatio cōcepta sit, sine dubio valeat.

Inutilis est & prepostera stipulatio, Veluti si
quis stipuletur, Si naus cras ex Asia venerit, hodie
mihi dare spondes? Inutilis est autē stipulatio, prop-
terea q̄ datio euentu cōditionis prior esse non debet,
sed posterior. Sed quā extet Leonis cōstitutio,
quæ preposterā stipulationē in dote recipiat. Iulius
putauit esse Imperator noster, ne qua in stipulatio-
ne verba preposterē cōcepta, obligationē tollerēt.
Prepostera stipulatio & in hunc modū fit, Si Titius
ro: Decē aureos tibi hodie dare spondeo, Si Titius
cras Consul factus fuerit. Aut in dote, Si vir vxorē
dicat. Ego tibi dotē quā morieris reddere spondeo.
Si sine liberis decesseris. Quoniā redditio in tempore

* vitæ confertur, Euentus autē cōditionis. i. orbis
tis, dixerat enim, Si sine liberis decesseris, ad tempus
quod post mortē futurum est, refertur. Placuit igitur
tur non in dote solum, sed etiam in quauis alia stipu-
pulatione, prepostera verborum conceptione, stipu-
pulationem inutilem non fieri.

Si in instru-
mento) Hic
in Græcis
additū erat
Χωριστῶν
διαζευχ-
τῶν quod ni-
hil ad præ-
sentē literā

Stipulatio sic cōcepta quā morieris, vel quom-
moriar, valet. Cōcipitur autē in hunc modū: Veluti
ti, Si Titius interrogatus stipulanti dicat: Dabo tibi
bi, quā moriar. Hęc enim stipulatio & apud veteres

DE INVTLI. STIPVLATIO.

res vtilis erat & nunc valet. Sed & stipulatio post
mortē alterius cōcepta, valebat apud veteres: Ve-
luti si quis dixerit: Decē aureos post mortē Titij
dare spondeo. Quoniā eueniebat, vt & viuus cōtra-
hētibus moreretur Titius. * Si in instrumēto stipu-
lationis scriptum fuerit, Titij spondisse: perini-
de habetur atq̄ si precedente Interrogatione respō-
disset. Quoniam præsumptum est ex responsione
quæ in instrumento conscripta est, & interrogatio-
nem in re agenda precessisse.

Quoties multę res vna stipulatione cōprehē-
ditur sine articulo illo Vel, quod distinguēdi vim
habet: Veluti, Seruū illum & fundū illum & librū
illum & vestē illam dare mihi spondes? Si promif-
sor simpliciter respondeat, Dare spondeo: ad oēs te-
netur. Sin verō ad vñū fortē tantū aut alterū eorū
quæ stipulatione cōprehēduntur respōdeat: In iis
tantū cōtrahitur obligatio, ad quę respōdit. Quā
igitur multę sunt stipulationes: (quoniā quot sti-
pulatione res cōprehēduntur, totidē sunt & stipu-
lationes) vna ex iis aut altera, ad quā scilicet respō-
sum est, perfecta videtur esse. Quoniā ad singulas
res quę stipulatione cōprehēduntur, & respōden-
dum est: Sic enim in oibus perfecta erit stipulatio.

Alteri (vt dictū est) stipulari, nemo vtiliter po-
test. Ad hoc enim hęc stipulationes inuētę sunt, vt
vniuscuique sibi quod sua interest, acquirat. Ceterum
quā quis alteri stipulatur, quā id nihil stipulatoris in-
terest, infirmū est quod agitur. Si quis ergo id velit vtile
reddere: Pœnā stipulari debet, vt si id factū nō fue-
rit, pœnę stipulatio cōmittat. Veluti Titio. x. aure-
os dare spondeo? Et si nō dederis, pœnę noie, quinq̄
aut etiā plures fortē aureos mihi dabis? cōmittat
enī mihi pœnę stipulatio, quis ostēdere nō possum
an mea interest. Nā quā quis pœnā stipulatur, nō illud
spectat

facit. Quia
propter ego
id in sequē-
tē transfu-
lit: Quoniā ibi
nō nihil de
cōiūctioni-
bus agitur.
Nānius quī
dam legere
fertur Χω-
ριστῶν ἢ δια-
ζευχτῶν
quod nō intel-
ligo. Nisi di-
cere voluit
διαζευχτῶν
quod Quoniā
apud Græ-
cos h. mo-
do distingit,
modo inter-
rogat. Sed
mea adhuc
mihi conie-
ctura veri si-
milior vide-
tur. Non tū
est aīus cū
quod ea de
re cōtēdere.
Certē ex a-
liis locis cō-
stare potest
multa in
Græcis per-
peram esse
posita.

LIB. III. INSTIT.

spectamus, an inter sit stipulatoris: sed qualis sit pœnæ quantitas, quæ in conditione stipulationis posita est. Et quæ est stipulationis conditio: Id est, in ea tale aliquid poni: Si non feceris, dabis mihi pœnæ nomine decem aureos: Itaque si quis stipulatur Titio dari, nihil est quod agit: sed si pœnâ stipulationi inijciat, fortè decem aureos: consequetur, quod cupit. Sed si quis pœnam in stipulatione non adijciat, inter sit tamen ipse: Placuit valere stipulationem. Nam si quum Primus & Secundus tuto res essent, Primus omnem administrationem Secundo contutori suo cesserit: & ab eo stipulatus fuerit rem pupilli saluam & incolumem fore: Quomodo interest stipulatoris id ita fieri, quum teneri possit actione tutelæ Secundo res malè gerente, tenet stipulatio: Ita ut & Primo aduersus Secundum actionem pariat. Similiter si à me stipulatus fueris procuratori tuo dari, valet stipulatio. Fortè enim quum procurator tuus alio loco rē gereret, opus habebat pecunia, siue ut in publicum solueret, siue ut aedificia repararet, siue ut fundos exculciores redderet. Et tu quum me scires in loca illa profecturum, in hunc modum à me stipulatus es: Procuratori meo centum aureos dare spondes: Et ecce enim & hic mea interest, Ne si pecuniam procuratori meo non dederis, ego dānum patiar. Item si quum creditorē haberes, cui res tuas in causam pignoris dedisti, hoc permisso, ut eas pecunia non soluta venderet, aut etiam pœnam promissisti, si secutum legem in credendum dictam non soluisset: Stipulatus sis à me in hunc modum. Creditori meo tot aureos dare spondes: Nisi id impleam, ego tibi obligabor, in quantum tua intere sit: quod dānum passus sis aut distractis pignoribus, aut exacta pœna. Et hæc quidem de stipulationibus quæ in dāno consistunt. Quod

DE INVUTILI STIPULATIONE. 159

Quod si quis alium quid facturum promiserit, veluti quod ille tibi domum ædificabit, omnino non tenetur, nisi pœna stipulationi adiecta fuerit. Est ergo hæc inter stipulationes quæ in dando versantur & eas quæ in facièdo, differètia: quod in dationibus valet stipulatio etiã pœna non adiecta, dum tamen stipulatoris inter sit. In iis verò, quæ in facièdo consistunt, quum ea in alium sine pœna cōferuntur, vel res stipulatio non habeat,

Diximus supra, Neminè rectè rem suã stipulari posse. Propterea, quod amplius cuiquæ rei suæ dominum acquirit non possit. Vnde illud questum est. Quidam moriens Primum heredem instituit, Stichumque seruum mihi sub conditione legauit, si naus ex Asia venerit. Titius quispiã quum decem aureos mihi deberet, pro decem illis aureis stipulanti mihi eundem Stichum seruum sub eadè conditione promissit. Mortuo testatore & adita hereditate, Paulo post legati conditio extitit, quæ & ipsa in stipulatione erat. Et certum est, me ex testamento Stichi dominum fieri. Age, cum Titio ex stipulatione non possum ad Stichum, qui iam ex testamento dominum mei factus sit. Quemadmodum enim neque si ab initio meus fuisset, vtiliter eum potuissem in stipulationem deducere, Ita nec casum illum quo meus futurus esset, in stipulationem cōferre potui: quod in presenti specie contingit. Quoniam itè dictum est, cum interrogatione debere responsionem cōuenire, questum est & illud, Si de alia re sentiat stipulator, & de alia promissor. Et nulla itèdè cōtrahitur obligatio, perinde atque si ad interrogatum promissor non respondisset. Veluti, Si quum ita à te stipularer, Stichum mihi dabis: Tu me dicere credas de Pamphilo, quæ Stichum putabas vocari. Quæ turpi ex causa fit stipulatio, Inutilis est: veluti si quis homicidium, adulterium, aut

LIB. III. INSTIT.

sacrilegiū se admissurum promittat. Quū quis sub aliqua cōditione stipulatus fuerit, & ante cūctum eius stipulator decesserit: existēte postea cōditione hæres stipulatoris ex stipulatione actionē habebit. Idē est, si mortuus sit promissor, & deinde existat conditio: Nihilo enim minus ab hærede eius peti poterit. Qui hoc anno vel hoc mense dare promisit, nisi omnibus anni vel mēsis diebus elapsis, non rectē ab eo petetur. Si fundum dare aut seruū temporis spacium præterierit, quo traditio fieri poterat.

DE FIDEIVSSORIBVS.
Titul. XX.

Pro eo qui promittit, solēt & alij obligari, & Fideiussores appellātur, quos homines accipere cōsueuerunt, dū curāt vt diligētius de re quā gesserunt sibi prospectū sit. In oibus autē obligationibus accipi solēt fideiussores: hoc est, siue re, siue verbis, siue literis, siue cōsensu cōtractæ sint. Ac ne illud quidē interesse putamus: Vtrū civilis sit, an naturalis obligatio, cui fideiussor accedit. Quid autē id sit, necesse est dicere. Hæc habet in modū cuiusdā præiug inspectionis. Stipulationū, alię sunt Ciuiles, & alię Naturales. Ciuiles sunt ex quibus actiones nascuntur, quæ aduersus eum, qui nobis obligatus est intentantur, ac efficiūt, vt is condēnetur: & solutio ex eis sequuta, repetitione nō non admittit. Nam si & ab inuito eo quem nobis obligauimus, exigi potest: eius quod soluerit, repetitionem habere non poterit. Naturales autē sunt, quæ neq; actionē pariunt, neq; ad cōdēnationem proficiunt. Duo tamen in eis inuenias signa notabilia. Prius, q̄ ex solutione, repetitionem non præstent: Alterum, q̄ fideiussores ex tali causa dantur, nō

Nō poterit
Hunc locū
aliqui in-
uertunt, eo
(vt videt)
offensi, q̄ di

DE FIDEIVSSORIBVS 154

et, naturaliter & ciuilitate teneantur. Est enim regula, qua dicimus. Quum principales naturaliter tantum teneantur, eorum fideiussores naturaliter & ciuilitate obligari. Huiusmodi est pupillus, qui sine tutoris auctoritate mutuum accepit: Ipse enim naturaliter teneatur, sed qui fidem suam pro eo interposuit, naturaliter & ciuilitate obligatur. His ita inspectis, vide deinceps re de qua agimus. Diximus non solum in Ciuilibus obligationibus, sed etiam in Naturalibus fideiussore rectē accipi. Naturales autē dico obligationes: veluti si seruus alij q̄ domino obligatus, aut etiam ipsi domino (Naturaliter videlicet, quoniam Ciuilitate non potest) fideiussorem dederit extraneo vel domino suo pro rebus, quas illi debebat. Tenetur igitur fideiussor & Naturaliter & Ciuilitate, propterea, q̄ principalis persona. i. seruus naturaliter obligatur.

Porrō nō solum fideiussor ipse obligatur, sed etiam defunctus hæredem suum relinquit obligatum. Potest autē fideiussor & obligationē eius, pro quo fidē suā interponit, antecapere, siue præcedere: Veluti, quū mutuum ab aliquo esse accepturus, anteq̄ contractus cōstitueretur, fideiussore disti. Sed & fieri potest, vt postq̄ contractus celebratus fuerit, fidē tuā pro me interponas. Si plures fuerint dati fideiussores, quotcūq; sint numero, nō pro partibus, sed singuli eorū in solidū teneantur: vt liberū sit creditori, quicum velit in solidum agere. Sed ex epistola Hadriani Cæsaris, cōpellitur creditor à singulis, qui modo soluēdo sint litis cōtestatæ tēpore: partes viriles pro rata petere. Vnde si quis fideiussorum eo tēpore, soluendo esse nō inueniat, eius inopia cōfideiussores onerat. Veluti quinque erant fideiussores, in debitū centū aureorū. Quum oēs essent soluēdo, singuli in vicenos cōueniebant.

LIB. III. VNSTIT.

Sed quum vnus eorum non soluendo factus esset, eius inopia cæteris damno est. Non enim à quartor, viceni, sed viceni quini petètur. Sin igitur vnus ex iis post litis contentationem non soluendo fieri contingat: huius inopia, creditori tantum, nō etiā fideiusforibus fraudi erit. Sed si cum vno confideiusforum, creditor egerit, & solidum ab eo conseruatus sit: Id eius solius à quo petitum fuerit, detrimentum est. Quoniam neq; aduersus cōfideiusfores aliquā actionem habere concessum est: neq; vtiliter ager cū principali, qui soluēdo non est. Superest vt de seipso queratur, & sibi imputet, quum cōuentus ex epistola Hadriani iuuari potuerit, ac desiderare, vt ex equis partibus in confideiusfores daretur actio. Fideiusfores ita obligari nō possunt, vt plus debeāt, q̄ debet is pro quo obligātur. Nā fideiusforū obligatio, accessio esse dicitur & sequela principalis obligationis. At plus in accessione esse non potest, q̄ est in principali re: Verū ex diuerso, vt min⁹ debeāt, obligari possunt. Et ideo, si principalis. i. debitor, decē aureos dare spondit, quinq; ab ipsis rectē stipulaberis: Sed quū principalis quinq; promissit, nō rectē in decē fideiusfor accipitur. Eadē ratione, si principalis purē promissit, fideiusfor sub conditione expromittere potest. Ex diuerso, quū principalis sub cōditione promissit, fideiusfor sub cōditione quidē rectē: purē vero, nō aptē expromittit. Quoniā nō solū in quācitate, sed etiā in tēpore, plus aut minus intelligēdum est. Plus enim est, statim aliquid dare: Minus verò, post tēpus dare. Fideiusfor autē, eius quod pro principali soluerit, recuperādī, causa, habet cōtra eum mādari acionē. Græcè fideiusfor ita plerūq; spondet, τῆ ἐμῆ πίσε κελεύω, δέλω αὐτ βλάμμαι. Sed & si dixerit φημί perinde est, atq; si dixisset λέγω. 10

DE LITERARVM OBLIGATI.

In stipulationibus fideiusforum sciendum est, Quodcunq; scriptum sit quasi actum, per prazsumptionem actum videri. Et ideo in confessum venit, si quis scripserit se fideiussisse, Omnia quę conseruauerunt, acta videri: videlicet eum vt fideiusforem interrogatum esse, & ipsum conuenienter spondidisse.

DE LITERARVM OBLIGATIONIBUS. Titu. XXI

Post obligationem, quę Re, item quę verbis contrahitur, Dicamus & de obligatione literarum. Habebat autē apud veteres literarum obligatio talem quandā definitionem. Literarum obligatio, est veteris nominis in nouum creditum per solennia verba, & solennes literas transformatio. Nam, si quum quis mihi centum aureos deberet ex emptione aut locatiōe, aut mutuo, aut stipulatione (Multis eni modis aliquid nobis deberi potest) voluissem hunc mihi obligatū esse literarum obligatione: necesse erat verba hæc dicere & scribere ad eum, quę literarum obligatione obligatum habere volebam. Sunt autē hæc verba, quę dicebantur & scribebātur. Centum illos aureos, quos mihi ex causa locatiōis debes: tu mihi ex cōuentione & promissione literarum tuarum dabis. Deinde ascribebātur vt ab eo, qui iā ex locatione obligatus esset, hæc verba: Ex cōuentione debeo literarum mearū. Et prior obligatio extinguebatur: nouaq; literarū nascebatur. Quę ex eo nomē habet, quod in literis cōsistat. Sed hodie hæc in vsu nō sunt. Inuenias tamen & hodie si diligētius inspicias, in cōmuni vita versari quandā literarū obligationē, sed quę aliā formam aliāq; figurā habeat. Nā, si quis quum à me mutuari vellet, ea de re mihi loquutus sit, & ego ei iusserim vt schedulā mihi cōscribat

scribat, atque is illam solus me non presente descripsit, in qua talia quaedam dixit, Hodie ego ab illo mutuo accepi, & haec debeo. Nec vlla stipulatio ad scripta sit, aut quae ascripta est, Inutilis sit, propterea quod in re gerenda creditor praesens non fuerit: Quare turan multo tempore post illa elapso, agi cum eo potest qui dictam schedulam emisit. Et dicimus, personam hanc ex obligatione quae contrahitur conueniri non posse: quia nulla numeratio interuenierit. Neque rursus ex verborum obligatione, quia stipulatio nulla intercesserit, aut quae intercessisse dicitur, non praesente utraque parte intercesserit. Reliquum est ergo, ut ex solis literis obligata sit. Ecce igitur, quo modo & hodie quis ex literis obligetur. Et olim quidem, id quod dicitur de multo tempore, usque ad quinque annos procedebat. Post hoc enim tempus exceptio non numeratae pecuniae opponere non licebat, & dicere creditori. Tu te numerasse ostende. Nam id multis Imperatorum constitutionibus cautum est. Sed quoniam id creditoribus molestum erat, Imperator noster, ne multo tempore elapso, hoc est triennio aut quadriennio, creditores quum postulant re poris iuberentur probare, vera omnia esse: in difficultate molestiasque probationum, propter longitudo tempore elapsi incidere: & ita ex illa re, pecuniam forsitan suis defraudarentur: Constitutione edidit, qua quinque annorum spacium intra biennium metas conclusit. Sic igitur intra tempus hoc: recte talis exceptio opponi poterit. Post biennium oino non poterit.

DE OBLIGATIONIBUS

bus ex consensu. Tit. XXII.

Quum dictum sit de Obligationibus, quae Re, Verbis, aut Literis contrahuntur: Dicimus nunc de ea, quae ex Consensu est. Consensu autem constituitur Obligatio in huiusmodi contractibus

DE EMPTIONE ET VENDITIO. 150

bus: In emptione & venditione: locatione: societate: & mandato. Ideo autem istis modis dicitur obligatio consensu constitui: Quoniam neque scriptura ut in literarum obligatione: neque praesentia, ut in verborum obligatione omni modo necessaria est. At neque dari quicquam necesse est, sicut in obligatione quae contrahitur, ut obligatio, quae consensu fit, substantiam capiat. Sed factis est eos, inter quos negotium geritur consentire. Huiusmodi igitur contractus & inter absentes recte contrahuntur, veluti per epistolam vel per nuntium. Neque vero in his tantum, obligatio quae consensu fit, ab alijs obligationibus distat: verum etiam in illo. Nam in ceteris quae de obligationibus, unus duntaxat obligat, & unus alterum sibi obligat, veluti in obligatione quae contrahitur: Is qui dedit, obligat: Is qui accipit, obligatur. In ea quae verbis constituitur: stipulator obligat, obligatur promissor. In ea quae literis fit: obligat qui scripsit: obligatur is, in quem scriptura dirigitur. At vero in hac obligatione, quae consensu contrahitur: uterque utriusque obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & equo prestare oportet. Quum in verborum obligationibus alter stipuletur, & obliget: alter promittat & obligetur.

DE EMPTIONE

& Venditione. Tit. XXIII.

Atque in primis de emptione & venditione dicam. Emptio, & venditio contrahitur, simul atque de precio utraque pars consentit. Nam si ego dixerim, Me tibi hanc rem certum aureis vendere, & tu contuleris fueris hoc precio: statim contracta est venditio: quis non duntaxat precium numeratum sit: ac ne arra quidem data aliqua. Et nascitur venditori quidem actio ex venditione: emptori vero, ex emptio. Quod autem arrae nomine datur argumentum est & probatio emptiois & venditionis contractae, non ipse contractus. Haec de emptione & venditione intelligimus: quae sine scriptura constituitur.

Nihil enim in ea Imperator noster innouauit. In ea verò, quæ scriptura cōficitur, Non aliter perfecta esse venditionem & emptionem dicimus: nisi & instrumenta venditionis fuerint conscripta, vel manu propria vendentis: vel ab alio quidē scripta, à vendente autem subscripta: Sin autē per tabellionem scribantur, nisi & præcedentem subscriptionem completiones sequatur, & instrumenta partibus absoluta fuerint. Nam quādiu aliquid horum deest, & pœnitentiæ locus est, & emptor aut venditor impune recedere à cōtractu potest. Sic tamē nisi iam arrarum nomine aliquid fuerit datū. Hoc enim sequuto, siue in scriptis, siue sine scriptis venditio facta sit, is qui recedit à cōtractu, siquidem emptor sit, amittit arras: Sin autē venditor, duplum cogitur prestare, hoc est, & ipsum quod datū fuerit & alterū tantum: Quis tale nihil in dandis arris cōuenit. Precium autē omnino in venditione cōstituendū est. In vniuersum enim nulla est sine precio venditio. Sed premium certū esse debet. Itaq; si inter aliquos ita cōuenierit: Vt quāti Titius fundū illum æstimauerit, tanti sit emptus: magna erat inter veteres cōtrouersa, Consisteret talis venditio, an non consisteret. Sed edita est Imperatoris nostri decisio: quæ hoc ita constituit, vt quoties se conuenit, Emptus hic tibi fundus esto, quanti eū, Titius æstimauerit, in his finibus stare cōtractus. Vt, siquidem is qui nominatus est, veluti Titius premium definierit, omnino secundum illius æstimationē, & precii soluat, & res tradatur: quo eadē venditio ad finē perducat, emptore quidē ex empto, venditore autē ex vendito agēte. Sin verò Titius q̄ noiatu est, precii definire vel noluerit, vel negauerit, (fortē q̄ cognitio de quāritate p̄c̄i excedat capiti aut Iurisdictionē eius) pro nihilo sit placitū venditi

venditiōis. Et perinde sint ipsi, atq; si nihil de vendendo inter eos cōuenisset: propterea q̄ nullū sit precii statutū. Atq; hoc quidem Imperator noster in venditione cōstituit, Nō absurdū tamen est idē ad locationem & conductionem trahere. Nec verò solum, statutū & certum esse debet premium, vt dictum est: sed necesse est etiam, vt in pecunia numerata consistat. Nam in ceteris rebus præter pecuniam, an esse premium possit, queritur. Veluti an seruus, aut fundus, aut vestis alterius rei premium esse possit, valde questum est. Ac Sabinus quidem & Cassius etiam alia in re premium cōsistere posse existimabant. Et illud scilicet est id ipsum quod vulgo iactatur: Permutatione rerū emptionē & venditionem contrahi, eamq; speciem venditionis antiquissimam esse. Testeque vtebantur Homero poëta: qui in parte quadam suæ poësis, quum exercitum Græcorum vinum sibi emisse fingeret, permutatione quarundam rerum, emptionem ait fieri, Idque his versibus:

Εὐθ' ἄρα οἱ νῆζοντο καρμικομόωντες Ἀχαιοί,
 Ἄλλοι μὲν χαλκῶ, ἄλλοι δὲ ἄιδωνι σιδήρῳ,
 Ἄλλοι δ' αὖ ῥῖνοισι, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεωσι,
 Ἄλλοι δ' ἀνδραποδέωσι.

Id est: (vt paulo fucatus transferam)

Tunc sibi criniti cōemunt hinc vina Pelasgi:
 Et alij fulgens: nitidum pars altera ferrum,
 Aut costis direpta bouum dant tergora, totos,
 Constituunt alij tauros, plerique suorum
 Corpora seruorum.

Quod enim ait οἱ νῆζοντο, id significat vinū emebant. Et quum fingeret eos vinū ementes, dixit loco precii ab his datum fuisse æs, aut ferrū, aut corium, aut boues, aut mancipia. Sed Proculiani

contrā dicebant: & aliud esse existimabant rerum permutationem, aliud emptionem & venditionē. Nec posse aiebant rem commodè expediti permutatis rebus, quæ videatur res vānisse, & quæ loco precij data esse. Vtrāq; enim & vānisse videri, & loco precij datam esse, ratio sani hoīs nō admittit. Sed Proculi sententia dicētis permutationem propriam esse speciem cōtractus, separata à venditione, merito obtinuit: quum & ipse Proculus alios quosdā versus Homeri pro se facientes habeat, & validioribus in super rationibus vtatur. Sunt autem tem versus hi:

Εὐδ' αὐτὴ Γλαυκῶ Κρονίδης φρένας ἐξέλαστο Ζεὺς,
 ὃς πρὸς Τυδείδῳ Διομίδεα πύχε' ἔμαθε,
 Χρῆσ' αὖ χαλκείων, ἑκατόμβοι ἐννεαβόων.
 Id est, (vt qualitercunq; res intelligatur)
 Iuppiter hic Glaucō mentē abstulit, aurea vt anna
 Arma, boum centum: mutaret cum Diomede
 Ærea tunc reddente, nouemq; valentia bubus.

Ecce enim, quem ad modum hoc loco, rem gestam ἔμαθε, hoc est, cōmutationem vocauit, non venditionem. Hoc autem & priores Principes ad miserunt, & latius in digestis traditur.

Diximus supra, Venditionem quæ sine scriptura fiat, ex cōstitutione & quantitate precij, in quod utraque pars consensit, contrahi: Contracta igitur venditione statim periculū rei venditæ ad emptorem pertinet: tamen si adhuc ea res ipsi tradita nō sit. Itaque si seruus venditus est, & is periit, vel aliqua parte corporis læsus est, pede, manu vel oculo: aut si venditæ sunt ædes, exque aut totæ aut aliqua ex parte incendiis consumptæ: aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte inundatione aquarum perierit: Aut si arboribus turbine & impetu ventorum

rum deiectis, longe minor deteriorque factus est fundus: damnum in his omnibus emptorem respicit. Itaque quamuis possessionem rei nactus non sit, precium tamen soluere cogitur. Id enim in vniuersum sciendum est: Quicquid sine dolo & culpa venditoris, rei venditæ acciderit, in eo venditor rem securum fore. Et quem ad modum damna, quæ rem venditam aut consumunt aut minuunt, quum casu accidūt, ad emptorem pertinent: Ita & si quid lucri emolumentiq; rei venditæ accesserit, id emptori proderit. Vnde si per alluisionem fundo aliquid accreuit, Fortè enim centum erat iugerum, deinde post contractam venditionem, per alluisionem adiecta sunt decem iugera, emptor eo iugero fruatur. Quoniam eum lucra habere oportet, qui periculum damnorum sustinet.

Quòd si ante traditionē fugerit seruus qui venditus, aut subreptus ab aliquo fuerit, Ita vt neq; dolo neq; culpa venditoris ea in re argui possit: Videndum est, an venditor ex hoc damnum pati debeat. Et ita distingui debet: Si quidem custodiam serui qui vendit, venditor in se suscepit, vsque ad traditionem custodiam debet. Est autem custodia diligentissima & pœnè modū excedēs cōseruatio. Et damnum quod inde procedit, agnoscat. Idem & in cæteris animalibus: Veluti in equo, asino, camelo, & quæcunq; talia sunt, in aliisq; rebus omnibus intelligimus. Sin autem custodiam non suscepit, non obligatur: Sed hoc solum debet venditor, vt actionē in re, ad vindicandā rem quæ vendit, & cōditionē exhibeat cedatq; emptori: propterea quod ipse venditor adhuc sit dñs, quippe re nondū tradita. Cedet etiam actionē furti aduersus eos, qui furto subriperint rem venditā, & ex lege Aquilla, aduersus eos qui damnū iniuria in re vendita dederint.

LIB. III. INSTIT.

Venditio & purè & sub conditione contrahi potest. Sub cõditione, Veluti: Stichus seruus si intra mensem tibi non displicuerit, emptus tibi esto decem aureis.

Sacra, religiosa, aut publica, Veluti forum vel basilicam, frustra quis sciens emit. Hoc est, nullam occasione contractus habebit actionem. Quod si ea tanquam priuati iuris emerit à venditore deceptus: Tunc in id quod sua interest, actionem habet ex empto: Quoniam rem venditam ei habere non licet. Idem est, si quis hominem liberum pro se uo emerit.

DE LOCATIONE ET

Conductione. Tit. XXIII.

Locatio & cõductio proxima venditioni & emptioni, & iisdem Iuris regulis consistit. Nam quem ad modum venditio tunc contrahitur, quando utriusque parti precium placet: Ita & locatio contrahi intelligitur, si merces utriusque parti placuerit. Et quem ad modum illic diximus, certum & in pecunia numerata precium esse debere, Sic & mercedem certam & in pecunia numerata esse oportet. Et competit locatori quidem actio locati: conductori autem, conducti. Illi, ut mercedem exigat: huic, ut rem sibi locatam habeat. Sed & illud quod nobis in venditione dictum est, cum alieno arbitrio quantitas precij permittitur, Ut venditum tibi id esto, quanti Titius definierit: vbi & Imperatoris Sanctissimi constitutionem adduximus, que huius contractus cõstitutionem distinctioni subiicit. Idem & in locatione ac conductione dicitur, quod in alterius arbitrium mercedis quantitas cõseruitur: quod & supra docuimus. Quod si quis fulloni pelliendam, aut sartori sarcendam vestem dederit, nullam statim mercede constituta, promittens darurum se

quantum

DE LOCAT. ET CONDVCT. 139

quantum inter ambas partes postea conuenerit: Non est id locatio, sed alius quispiam contractus à locatione, ex quo & prescriptis verbis actio datur. At ne putes, hec Imperatoris constitutione decisa esse: quoniam diuersa in illa casus species est. Illic enim sic habetur: Venditum tibi id esto, quanti Titius definierit. Hic verò, sic: Locatum tibi id esto, quanti utriusque parti visum erit.

Porro adeo omnia eadem & in venditione & in locatione, queruntur: ut quem ad modum dubitatur, an permutatio rerum venditio sit, Ita & in locatione queratur. Si quum rem aliquam tibi vtendam aut etiam fruendam dedissem, Tu mihi inuicem rem aliam vtendam aut etiam fruendam dederis: In dubium enim vocatur, an sit Locatio? Et placuit locationem non esse, sed proprium quoddam genus contractus. Ut in hac specie: Duo quidam erant vicini rustici, quorum vterque vnum nec amplius bouem habebat. Neuter igitur fundum suum arare poterat, quia tantum vnum bouem haberet. Si conuenerit inter eos, ut per denos dies alter alteri bouem suam commodaret, quod opus apud accipientem faceret, & apud eum bos perierit: Neque locatio id est, propterea quod certa merces in pecunia numerata constituta non sit: Neque rursus commodatum, quoniam commodatum gratuitum esse debet. At hic, is qui commodauerat, aut habebat, aut sperabat emolumentum ex compensatione. Sed aduersus eum cuius culpa bos periit, actionem prescriptis verbis decernimus.

Adeo autem familiaritatem inter se aliquam habent venditio & locatio: Ut in quibusdam casibus dubium esse contingat, Venditio sit id quod agitur an potius locatio? Id autem maxime contingit, in iis casibus quod illis admodum similes sunt. Veluti, quod de pre-

diis

ditis tractamus, quæ quibusdam perpetuo fruenta traduntur: ut quamdiu merces siue pensio, vel reditus siue vectigal domino pro iis præstatur, nemo conductori ea auferre possit, aut heredi eius. Cuius aut conductor aut heres eius id prædium vendiderit vel donauerit, in dotemve dederit, vel alio quocumque modo alienauerit. Quoniam ergo inter veteres dubitabatur, quisnam contractus hic esset, & a quibusdam locatio, ab aliis venditio existimabatur: Venditio quidem, quod & ad heredes transferret, & variis modis alienaretur: Locatio vero, quæ per singulos annos aliquid domino daretur: Extera est D. Zenonis constitutio, quæ contractum hunc Emphyteusiam vocauit, propriam ei naturam assignans, quæ neque ad locationem in vniuersum, neque item ad venditionem spectaret, sed quæ suis finibus consisteret. Et si quidem aliquid pactum fuerit inter contrahentes, id ita iustum firmumque esse debet, quasi ea certa natura contractus esset. Quoniam nam pacta contractibus naturam dant. Sin vero nihil pactum fuerit de periculo rerum in causam emphyteuseos datarum: Tunc si tota res pereat, ad dominum videlicet, hoc est ad eum, qui in causam emphyteuseos dederat, damnum hoc spectat. Sin autem ex parte, tunc is, qui in causam emphyteuseos accepit, detrimentum hoc agnosceret. Quod & hodie in usu est, eoque iure utimur.

Similiter & illud sæpe in cõtrouersia videmus esse. Aurifici cuiusdam dedi, verbi gratia, decem aureos: Conuenitque, ut is ex auri sui materia, certæ ponderis certæque formæ annulos mihi faceret. Queritur enim, Venditione id sit, an locatio? Et Cassius quidem simul & locationem & venditionem id esse dicit: Ut si materiam auri non satis probam esse causer, ex empto possim agere: Sin de opere

opere ipso ut non recte facta cõquerar, locati actionem habeam. Sed magis visum est, tantum emptio- nem & venditionem contrahi: quoniam operave lut accessorij vice fungitur. Quod si aurum meum dederim aurifici, mercede pro opera constituta: dubium non est, quin ea res locatio & conductio sit.

Conductor omnia secundum legem & fines conductionis facere debet, hoc est, secundum ea, quæ in re gerenda cauta sunt. Et si quid in lege & pactis omisum fuerit, id ex æquo & bono disponi debet. Si cui vestem, aut argentum, aut animal commodauerim: & pro usu eius certa pecunia mihi, mercedis nomine data sit, aut dari promissa: Is qui accepit, tantam in iis custodiendis diligentiam debet, quantam diligentissimus paterfamilias rebus suis adhibet. Eam enim si adhibuerit, & casu aliquo fortuito res quas utendas accepit, perierint: ad restitutionem earum, aut propter restitutionem non tenetur. Si cui ad quinquennium fundum meum locaero, & conductor secundo forte aut tertio anno decesserit, heres eius in conductionem usque ad finem quinquennij succedit.

DE SOCIETATE. Tit. XXV.

POST venditionem & locationem, necesse est & de Societate dicere. Contrahitur autem hæc inter aliquos, aut totorum bonorum, hoc est, de vniuerso patrimonio, quam Græci proprio nomine κοινον παρσιον appellant: Aut vnus alicuius negociationis, veluti emendorum vendendorumque mancipiorum: aut olei, aut vini, vel frumeti emendi vendendi que. Et si nihil conuenierit, quotam quisque in lucro & damno partem habere debeat: ex æquo lucra & damna agnoscent socij. Sin expresse fuerint partes, standum est cõuentis. Neque enim dubium est, quin valeat conuentio, si duo inter se pacti sint: utal

κοινον παρσιον

LIB. III. INSTIT.

vt alter duas lucri damnique partes habeat, alter tantum tertiam.

Sanè de illa conuentione quiritur. Si Titius & Seius inter se pacti sint, vt Seius duas in lucro partes habeat, & tantum tertiam in damno; Cõtra Titius duas in damno partes habeat, & tantum tertiam in lucro, An ratum sit id pactum? Et Q. Mutius conuentionem hanc cõtra naturam Societatis esse ait, & ob id ratam non habendam. Seruius autem Sulpitius (cuius opinio obtinuit) cõtra sentit: quia sepe quorundam sociorũ ita excellens est diligentia & opera in Societate, vt iustum sit plus eorum lucri habere, & maioris lucri conditione in Societatem recipi. Nam & ita cõtra Societatem posse nemo dubitat, vt alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit. Nam sepe vnus ex Sociis diligentia tantum præstat, quantum pecunia ab aliis collata. Et ad eò hæc Seruij sententia contra Q. Mutium obtinuit, vt illud quoque extra controuersiam sit: Conuenire posse inter Socios, vt vnus aliquis eorũ, lucrum partem habeat, de damno nõ teneatur. Quod tamen ita intelligendũ est, Vt si aliqua in parte lucrũ, in aliquo damnũ allatum sit: compensatione facta (quam Græci ἀντιδωρον vocant) id solum quod superest, lucrum esse intelligatur. Veluti, Quidam mancipiorũ & vestimentorũ negociationem intrant. In negociatione vestimentorũ damnum centũ aureorum acceptũ est, In negociatione seruorum, Lucrum trecentorum aureorũ accessit: Primo eximuntur centũ aurei, qui in damno sunt, scilicet vt lucrũ trecentorum aureorũ huic damno medeatur. Et deinceps in initio dictam diuiditur. Ex hoc igitur plantũ sit, quum simul & lucrum & damnum Societas accipit,

DE SOCIETATE.

161

cepit, aut lucrũ duntaxat, Socium ex pacto nõ iuuari, quò conuenit, vt partẽ in lucro haberet, & damnum non sentiret. Quum verò solum damna accepta sunt, tunc quid pro sit ea conuentio ostenditur. Nam ecce, Si quum millenos singuli aureos in Societatem attulissent, subsequuta prædicta conuentione: ducentorũ aureorũ damnum in negociatione acceptum sit, & lucri nihil factum: deinde Societatem contingat dissolui: Alter mille aureos quos intulit, accepturus est, alter tantum octingentos.

Illud in confesso expeditõque est: Si in vno tantum eorum quæ accidunt, pars expressa sit, & in altero pars expressa non sit: Id quod expressum est, regulam eius esse, quod ommissum est. Veluti, Conuenit, vt quum lucrum cõtinget, Alter bessem habeat, alter tertiam partẽ, nec de damno quicquam dictum est, aut contrã. Id de quo dictum nihil est, æquale fiet ei, quod expressum est.

Societas autem eousque manet, donec in eodem consensu partes perseverant. At quum quis renunciauerit Societati, soluitur societas, quantum ad ea pertinet, quæ ex illo tempore contingunt. Sed si quis versuta callidaque mente in hoc Societati renunciauerit, vt obueniens aliquod lucrum solus habeat, lucrũ hoc communicabitur. Sin autem quum nulum lucrum expectaret, renunciauerit: id ipse quod non præuidit, habebit solus. Veluti, Primus & Secundus totorum honorum erant socij: Contigit vt Titius hæredem Primum relinquens moreretur, Sed & Seij hæreditas eodem tempore Primo delata est. Quidam ad Primum venit, ac nunciauit illi de Titij hæreditate. Sed Seij hæreditatem nondum sibi delatam esse sciebat Primus. Quum vellet igitur Primus solus hæreditatem Titij habere, sciens soluta societate suam solius futurã, ex industria res

Regulã eius esse) Græcè est καὶ ὁρ, quod nõ vñ deo quã mētem habeat qui in καὶ ὁρ mutat.

nunciavit societati, ut solus hæreditatem lucri faceret. Hæc eius tã peruersa mēs punitur lege, & lucrum quod ex hæreditate Titij obuenit, cõmunicare cogitur. At Scij hæreditatē, si postea quum delatã sibi esse sciret, agnoscat: solus eam habebit. Neq; enim spe eius lucrificandę Societatem dissoluit. Nam quomodo? Quum & sibi eam delatã esse nesciret. Secundus tamen si quid post renunciationē Societatis ei factã, acquisuerit, etiam si fortē causa acquisitionis, quę nũc obrigit, antiquior sit renũciatione, sibi soli id habebit, propterea q; nullus in eo dolus argui possit. Soluitur adhęc Societas & socij morte. Quia q; societate contrahit, certã & cognitã personam sibi eligit. Nec enim oĩno socij mei heres ad Societatem mihi erit cõmodus. Sed & si inter plures cõtracta sit Societas, vnus morte inter oēs soluitur: quãuis plures super sint, q̃ mortui sunt. Quid enim si quum quinq; aut sex Societate inissent, duo si mul naufragio perierint? Interdum enim propter eos qui mortui sunt, iis qui supersunt utilis & opranda erat Societas: utiq; nisi in cõiuncta Societate aliud cõuenerit, ut vno mortuo inter exteros maneret societas. Soluitur & societas eo negotio ad finem perducto, cuius gratia cõtracta fuit. Nam si ad negociationē mancipiorũ fortē inita sit societas, & cõtigerit ut hæc negociatio finem acciperet, finitur & Societas. Publicatio quoq; vnus ex sociis, Societate dissoluit. Sed tũc quum vniversum socij patrimonium publicatũ fuerit. Nam quum in bona socij publicati alter succedat (nẽpe Fiscus) & similitudo quædã mortis inducitur. Si enim pars tantũ bonorum publicata sit, manet societas.

Si socius a re alieno oppressus (sive id publicũ sit sive priuatũ) bonis suis cesserit, & patrimonium eius vnuerit, soluitur societas. Si tamen post cessationem

nonem adhuc consentiant in societatem: noua nũc incipere videtur societas.

Socius socio vtrum eo nomine tantũ teneatur actione pro socio (ea est autē actio quã mutuo inter se habent socij) si qua in re dolo societate liserit, quemadmodum actione depositi dicimus eum de dolo teneri, qui rem alienam apud se deponi passus est: An verò etiam culpe nomine, id est, desidix & negligētix, quæ sitũ est. Sed tamen præualuit, etiam culpe nomine eum teneri. Culpa autē non ad exactissimã diligentiam refertur. Sufficit enim talē diligentiam cõmunibus rebus adhibere socium, qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui minus diligentē sociũ sibi assumpsit, suam ipse imprudẽtiam incuset, quum & ipse eius mali sibi causa fuerit.

DE MANDATO. Tit. XXVI.

Reliquum nobis est, ex obligationibus quæ cõsensu contrahuntur, mandatũ. Quinq; autem id modis cõstituitur. Aut enim mea solius gratia tibi mando: Aut mea & tua: Aut aliena tantũ: Aut mea & aliena: Aut tua & aliena. Nam si tua tantũ gratia mandatũ fiat, superuacuum est quod agitur, ac neque ex consensu constituitur obligatio, neq; mandati nascitur actio.

Et mea tantũ mandantis, gratia interuenit mandatum: Veluti si tibi mandarem ut negocia mea gereres, vel ut fundũ illum mihi emereres, vel ut pro me sponderes. Mea & tua gratia mandatũ fit, quũ tibi mando, ut pecuniam Titio sub vsuris credas, qui eam in rem meam versurus est. Nam & tibi prodest id quod agitur, propter vsurariũ præstatio nem: & mihi, in cuius rem pecunia vertenda est. Aut si quum pro Primo, qui mutuum a te accepit, ego fidem meam interposuissẽ: & tu mecum ex causa fideiussoria velles agere: mandarem tibi,

LIB. III. INSTIT.

vt meo periculo cum Primo principali agas. Ecce enim, & ego hic iuor, presentem euitans actionē: & tu, qui post acceptum cū principali iudicium: nisi is tibi satisfecerit cōtra me reuerti potes. Nam finge sine pignore fideiussorem factam fuisse, & mandatum cum pignore interuenire: vt aliquid emolumenti sit in mandato. Aut si quum centum tibi aureos deberem, & tu me in ius vocare velles, debitorem meum tibi delegauerim: deinde manda uerim tibi ego, vt meo periculo ab eo stipulareris. Quoniam timebas forte, ne si stipulādo a debitore bonū nomen eius fecisses, debito omni excideres. Quū neq; ab eo quicquā propter inopiā ipsius pos ses consequi: neq; cōtra me redire posses propter liberationem, quę mihi ex nouatione contingeret. Ecce enim quemadmodum & hic utrique proficit mandatum. Mihi, quia in præsens molestia libera ror: Tibi, quia & debitorem meum ex stipular tione tibi obligatum habebis, & mecum ex manda to agere poteris. Atque etiam, qui vnum antea tibi obligatum habebas, nūc duos habebis: Illum, ex stipulatione: Me, ex mandato.

Aliena tantum gratia fit mandatum: Quum tibi mādo, vt Titij negotiā geras: Aut vt Titio fundum emas: Aut vt pro Titio spondeas.

Mea gratia & aliena fit mandatum: Si mandau erim tibi, Vt mea & Titij communiā negotiā gere res: Aut vt mihi & Titio fundum emeris: Aut vt pro me & Titio sponderes.

Tua & aliena gratia mando, Si quum Titius pecunia egeret, mandem tibi, vt ei sub vsuris creas. Hic enim & tibi res proderit, propter vsuras: & illi, cuius necessitati succursum erit. Quoniam si, vt sine vsuris crederes, mandarim tibi: aliena tantum non etiam tua qui nihil iuueris, gratia, intercedit

DE MANDATO.

163

mādatum. Tua tantum gratia interuenit mandatū, quum mando tibi, vt pecunias tuas in emptiones potius prædiorū colloques, q̄ vt sceneres. Aut cōtra vt potius sceneres q̄ prædia emas. Huiuscemodī autem mandatū, consilium potius est q̄ mandatū: Et ob id nullam parit obligationem. Quia nemo ex consilio mandati obligatur: etiam si nō expediat ei, cui mandabatur: Quum liberū cuiq; sit apud se explorare, an quod pro cōsilio ab aliquo accepit, sibi cōducatur. Quapropter si quum vacuam & ociosam apud te pecuniam haberes, hortatus fuero, vt rem emeris aliquā, vel vt eam scenori dares, quāuis id quod egeris tibi nō profuerit. Veluti quum seruos emisisses, si illi mortui sint aut fugerint. Aut quum scenori dedisses, si nō sit soluendo, cui credidisti: mandati ego tibi non teneor. Et hæc adeo vera sunt, vt apud veteres dubitatum sit, An mandati tenear, Si mandarim tibi, vt Titio sub vsuris pecuniam crederes: quibusdā dicentibus id cōsilio esse, & secū dum ea, quę dicta sunt, obligationem non parere. Sed obtinuit Sabini sententiā, dicentis mandati me obligari. Nam quoniam certā personā Titij, mandato apposui: ideo tibi obligor, veluti ad quandā similitudinem fideiussoris. Si enim indefinitē dixerim: Crede pecuniam tuam: mandatū hoc (vt dictū est) nō est obligatorium. Quod si certā personam iniecerim, secundū ea quę nunc moribus obtenta sunt, mandati obligabor.

Quemadmodum mandatū quod pro consilio datū est, obligationem mandati non producit: Ita nec mandatū, quod cōtra bonos mores est. Veluti si mandarim tibi vt res Titij furto tolleres: aut dā num ei dares, aut contumelia eum afficeres. Nam quāuis mandato meo parueris, & penā facti istius noie præstiteris: nō tamen vllam aduersus me habe

Y 3 bis

bis mandati actionē. Is q mandatu suscepit, fines mandati excedere nō debet. Veluti, mādaui tibi vt vsq ad centū aureos fundū illū mihi emerēs: Aut vt vsq ad centū aureos pro Titio spōderēs. Neq pluris emere fundū illū debes, neq in maiore summam pro Titio spondere. Nam si statutū inter nos modū excedas, mandati actionē mecū nō habebis. Adeo, vt Sabinus & Cassus existimēt, etiā si vsq ad centū aureos mecū velis ex mandato agere (hoc est, vsq ad summā quā tibi mādaui) eo q amplius est omissio: inutilē fore litis exitū. Proculiani verō recte vsq ad centū aureos agere te dicūt: Quę sententia sanē benignior est. Quōd si minoris emeris, veluti octoginta aureis: habebis scilicet mecū mandati actionem. Qui enī mādat, vt sibi centū aureis fundus ematur, utiq id mandare videtur, vt etiam minoris (si fieri pōssit) ematur. Quoniā maior summa, minorē in se continet. Soluitur mandatum quāuis recte contractū, si re integra, i. manentibus rebus, reuocātū fuerit. Veluti, Mandauit tibi vt seruū mihi emerēs. Antequā emere inciperēs, reuocauit mandatū. Id, est re integra. Similiter & re integra per mortē eius qui mandauit, aut eius cui mādatū est, soluitur mandatū. Propter naturalē tamē æquitatē, placuit interdū actionem mandati dari. Quid enī si quū in regionē illā pficisci parares, ego tibi mandauit, vt mihi equos emerēs: Tu suscepito mandato profectus es. Antequā ad emptionē accederēs, cōtingit vt ego morerer. Tu quum me adhuc viuere putares, & mandatū bonū faceres, emisti equos. Reuersus, cōperis me defunctū esse. Mādari agere cū heredibus meis nō potes. Quoniā re integra euēnit, vt ego mandator tuus obirē. Sed quoniam iniqū est, te quū mortē meam ignoraueris, damno affici: visum est benignius esse, vt mandati actionem

actionem aduersus heredes meos haberes: Ne iusta probabilisq ignorātia damnū tibi afferret. Id autē hic cōtingit ex ēplo eius, qd in illa specie traditum est. Dispensator est seruus, q scenori dare consuevit pecuniam dñi. Et hic quidē scenori dando, neminē sibi obligat. Nam quō, quum seruus sit: sed dño suo actionē ex mutui datione acquirit. Ac qui mutuum accepit, siue dño soluat ā debito liberatur: Quoniā ei soluit, q actionē cum eo habebat. Siue seruo: & hūc quoq modū debere definit. Voluntate enī dñi id dedit. Nam q seruo permisit, vt pecuniā suam crederet: idē & debitoribus facultatem dedisse videt, vt dispensatori soluerēt. Et hęc quidē quandiu eodē erga seruū dñs aio est: Si enī sententiā mutarit, haud recte debitores ei soluunt. Quid ergo si dñs dispensatorē manumiserit, & deinde ei debitor pecuniam soluerit: an liberat debitor? Et quidē secundū strictā Iuris rationē, liberari nō debet. Quoniam alij soluit, q cui dñs pecuniam, volebat. Quum enī eum manumiserit, dubium non est, quin & animū suū erga ipsum mutarit. Sed quoniā iniqum est, vt probabilis iustaq ignorātia soluenti damnū afferat, placuit eum propter naturalem æquitatē obligatione illa liberari. Quemadmodum igitur in dispensatore, probabilis ignorātia succursum est: Ita & mandato, re integra per mandantis mortem soluto, mandati actio locū habebit: propter eandem rationem, id est, propter probabilem ignorantiam.

Mandatū, quod mihi aliquis facit, liberum est non suscipere: Susceptum verō aut implere deo: aut quā primū renunciare, vt is qui mihi mandauit, aut per se, aut per alium eam rem exequatur. Nam nisi ita renunciauero, vt oīa quę rem contingunt mandanti sint in integro: & eam

Dispensator; Martialis; Dispensatorē fallax spoliabit amica. Hinc & apud Trāquillū in vita Vespasie. Cęsar, Dispensationē iperare quidā dicit fratris sup voluisse. Nec enī de eo loquitur, quā vulgo nūc dispensationem vocāt, nā Veteres id legibus solui dicebant.

LIB. III. INSTIT.

commode adhuc exequi possit, mandati tenebor. Verbi gratia: Profectionem parabam in regionem aliquam, volebat autem & Titius, qui & ipse tibi amicus erat, eodem proficisci. Tu mihi mandasti, vt mancipia aliudve quid, tibi emerē. Si mandatū suscepī, eousque impunē renuncio, donec nondum Titius profectus est, & ei de eadē emptione mandare potes. Quod si illo iam profecto renūciauero, mandati tenebor. Quoniam Titio iam profecto per alium mandator implere mandatū non potest. Si tamen iusta aliqua causa intercesserit, quę ne renūciarem impedimento fuerit: aut vt tardius renūnciarē fecerit, Ignoscendū mihi est. Quid enim si publicę necessitates, aut alię quęuis necessarię causę mandatū implere mihi non permiserint.

Mandatū & in diem differri potest. Veluti, Mando tibi, vt post biennium hoc agas. Et sub cōditione fieri. Veluti, Mando tibi, vt si nauis ex Asia venerit, hoc facias.

Illud autem vt in summa sciendum est, Mandatū gratuitum esse debere: Nisi enim tale sit, in aliam speciem contractus cadit. Quoniam mercede constituta, locatio & conductio esse incipit. Nam id te generaliter scire oportet, Quibus casibus sine mercede suscepto abs te aliquid faciendi officio, mandatū aut depositi nascitur actio, in iis casibus mercede interueniēte locationē & conductionem contrahi. Quapropter si fulloni poliēda, aut can defactori candefaciēda, aut sartori sarcienda vestimenta dederis, nulla constituta aut promissa mercede, gratis fullone aut sartore id se facturum pollicente, ad ea recipienda mandati competet actio.

DE OBLIGATIONIBVS QVÆ

ex quasi contractu nascuntur.

Tit., XXVII.

Quum

DE OBL. QVÆ EX QVASI CON. 165

Quomodo sit igitur dictum de obligationibus quę ortū habent ex cōtractu: Dicamus de inceptis de obligationibus, quę quidē non propriē ex contractu descendunt, sed tamē quia non ex maleficio substantiā capiunt, quasi ex contractu nasci videntur. Si quis ergo me absente, negocia mea gesserit, vltro citroq; inter nos nascuntur actiones: Et mihi quidē domino rerum, datur directā actio negociorū gestorū; Negotiorum verò gestori, contraria. Has autē ex nullo propriē contractu nasci apertum est. Tūc enim nascitur, quum quis sine mandato ad res alienas gerendas accessit: Quæ ex causa, domini rerum gestarū, etiam ignorantes obligantur. Atqui ex contractu nemo ignorās obligatur. Idq; utilitatis causa receptum est ne negocia eorum deferrentur, qui subita & necessaria profectione distenti, nemini rerum suarum administratione mandata, peregrē profecti sunt. Porro vtilitas in his est, nimirum in actionibus, Directa scilicet & contraria: Ne res deferret & sine administratore relinquerent. Neq; enī aliter quisq; eas curaret, nisi de eo aliquam haberet actionē, quod in administratione alienarū rerū impendisset. Porro quæadmodū is qui vtiliter aliena negocia gessit, obligatum habet dominū eorū in id quod impedit: Ita & ex contrario, ipse negotiorum gestor tenetur, vt administrationis suę reddat rationem, quum ab eo exigatur, vt exactissimā & poenē modum excedentē diligentiam rebus gerendis adhibeat. Neq; enim ad hoc vactione negociorum gestorū non teneatur, sufficit, talem diligentiam in alienorū negociorum administratione adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modo alius diligentior eo cōmodius administraturus negotia fuisset. Tunc enim non ex negociorum gestorū

Y s ris sed

LIB. III. INSTIT.

ris sed ex illius alterius diligentia, res dijudicanda est. Sed & tutores, qui tutelæ iudicio tenentur, non propriè ex contractu obligari intelliguntur. Quis enim contractus inter tutorè & pupillū contrahitur? maximè quū infans pupillus est. Sed quoniam tutores hic non ex maleficio tenentur: Quod enim maleficiū tutela est, quæ ad pupillorum curā est inuenta: quasi ex contractu teneri videntur. Et hic ergo mutux nascuntur actiones: Quoniam non solum pupillus cum tutore tutelæ actionē habet, sed etiam ipse tutori contraria tutelæ actione obligatus est: siue quid tutor impedit in rem pupilli, siue pro eo sese obligauit, siue rem suam creditori pupillari in causam pignoris dedit.

Inter obligationes, quæ ex quasi cōtractu sunt, est & illa. Si inter aliquos res cōmunis sit sine societate. Veluti, quæ pariter duobus eadem res legata aut donata esset. Et hinc alter alteri cōmuni diuidendo iudicio tenetur, aut quæ vnus eorum solus fructus ex ea re perceperit, aut quæ alius solus necessarias impensas in rem cōmunem fecerit. Nam neque hæc actio propriè ex contractu descendere videtur. Quem enim contractum inter se inierunt? sed quoniam ex maleficio alter alteri non tenetur, quasi cōtractus ea res videtur esse. Idemque est, si aliqui sint cohæredes & deinde alter cum altero familiæ hereditate iudicio egerit, ex iis causis quæ in iudicio cōmuni diuidendo dictæ sunt.

Ad hæc, si quis moriens heredem me instituerit, & rem alienam me legauerit: Ego rei nomine qua testamento relicta est, legatario teneor actione ex testamento. Porro actio hæc ex testamento, ex contractu non oritur. Nam cum quo contractum iniisse videtur legatarius? non cum defuncto, quoniam iam ignorante legatario, eam rem testator reliquit. Non

DE OBL. QUÆ EX QVASI CON. 166

Non cum hærede, quoniam & eo inuito relinquitur legatum. Sed quoniam in hac re maleficio non vertitur, Ex quasi contractu hæres obligari videtur.

Item, si quis mihi per errorem id soluerit, quod mihi non debebat, quasi ex contractu obligari videor. Adeo enim ex contractu propriè non obligor, vt si quis certiore ratione sequatur, magis (quod & supra diximus) ex dissolutione eius quod se quis putabat debere, quæ ex constitutione alicuius contractus obligari videat: hoc est ex distractu potius quam ex contractu. Nam qui animo solvendi, dat id quod debere se putat: in hoc dat, vt obligationem quam subesse existimat: dissoluat potius & distrahat, quam vt nouam obligationem aliquam constituat ac contrahat. Sed tamen is qui accepit, obligatur, sicut is cui mutuū datur, & conditione indebiti tenetur. Non quauis tamen ex causa, ei qui per errorem soluit, repetendi facultas datur.

Quoniam id pro regula tradunt Veteres: Quibus ex causis, id quod verè debetur per inficiationem duplicatur, ex iisdem causis & quod non debitum solutum est, repeti non posse. Veluti ex lege Aquilia. Nam si quis damnum mihi dederit, habeo aduersus eum actionem ex lege Aquilia. Sin verò, quum poscerem vt damnum mihi resarciret, inficiatus fuerit, se quicquam debere: deinde fuerit convictus, duplici solvere cogetur. Si quis ergo quum damnum mihi non dedisset, sed dedisse se putaret, id quod non debebat mihi soluerit, non repetet quod dederit. Idè dicebant veteres & in iis legatis locum habere: quæ certa constitutione cuiuscumque personæ per donationem relinquebantur. Certum legatum est, si dixero. Damno te figes, Illi dare centum aureos. Nam si dixerō, Damno te dare ea quæ in arca sunt, quoniam quantitas eorum non apparet, incertum legatum est.

In certis

Indebit;

LIB. III. INSTIT.

In certis igitur legatis, quæ per dānationem relicta erant, hæres qui debitum inficiabatur conuictus, duplum soluebat. Quòd si quum non deberet tibi, per errorem tamen quasi deberet soluisset: repetitio nē eius non habebat. Sed Imperatoris nostri constitutio, quum vnā omnibus legatis & fideicommissis naturā constituerit: duplationem hanc, quæ ex inficiatione descendit, non solum ad legata omnia, verum etiā ad fideicommissa extendi voluit. Nō tamen omnibus legatis id indulgit, sed iis solum legatis ac fideicommissis, quæ sacrosanctis ecclesijs & ceteris venerabilibus locis relinquuntur, quæ aut religionis aut pietatis respectu honoramus. Si ergo quum nullum legatum fideiue commissum venerabili alicui loco relictum esset, ego tamen quia relictum esse putabā soluerim: cessat repetitio, propterea quod hæres qui ea verè deberet, per inficiationem ad duplum soluendum cogendus esset.

PER QVAS PERSONAS

nobis obligatio acquiritur.

Titul. XXVIII.

Diximus de obligationibus, quæ vel ex contractu, vel ex quasi contractu nascuntur. Nūc dicendū nobis est, quod hæ obligationes non solum per nos ipsos nobis acquiruntur: sed etiā per eas personas, quæ in potestate nostra sunt: veluti per seruos nostros, aut suos liberos quos in potestate habemus. Sed ea quidem: quæ per seruos nostros acquiruntur, tota nostra sunt. Quæ vero per liberos nostros quos in potestate habemus, ex obligatione acquiruntur, ea diuiduntur ad exemplum similitudinēque dominij rerū & vsusfructus: quā Imperatoris nostri constitutio decreuit: vt quod ex actione, lucri cōmodique prouenerit, eius vsusfructum quidē habeat pater, proprietatem autē filio seruetur

PER QVAS PER. NO. OBLI. AC. 167
seruetur: patre scilicet actionē mouente, secundum recētioris eius & sacræ constitutionis diuisionem.

Sed & liberæ personæ & alieni serui, quos bona fide possidemus, obligationes nobis acquirunt sed duabus tantum ex causis: Id est, si quid habeat ex operis suis, aut ex re nostra. Per eum quoque seruum in quo vsusfructū vel vsum habemus, similiter ex duabus iisdem causis nobis acquiritur. Hoc tamen velut extrinsecus sciendū est, Quòd ea quæ ex operis serui, in quo vsum habemus, procedunt: nisi non acquiruntur, nisi ipse se seruus forsità locauerit. Seruus cōmunis pro dominica parte. i. pro qua parte vnusquisque dominorū dominus eius est, dominis acquirit. Hoc tamen pro certo excepto, quod si vni soli dominorū nominatim stipularus sit, Veluti Titio domino meo dabis: illi soli acquiritur. Quæ ad modum etiā si nomine Titij solius aliquid per traditionē acceperit. Sed & si cum iussu vnus ex dominis seruus stipularetur, nomen eius in stipulando omiserit: Magna quidē de ea re inter veteres dubitatio. Sed tamen edita est Imperatoris nostri Sanctissimi. decisio, qua cautum est, vt illi tantum acquirat, qui hoc ei facere iussit, Quod et supra relatum est: propterea quod iussus tantundē præstat, quantum nominis mentio.

QVIBVS MODIS OB-

ligatio tollitur. Titu. XXIX.

Postquā dictum est, quomodo obligationes contrahantur: dicamus etiā quomodo soluantur. Quod enim aliquo modo contractum est hoc & aliquo modo soluitur. Omnis igitur in primis obligatio tollitur solutione: quum scilicet id ipsum quod debetur, exoluatur. Veluti, si quod aurei deberetur, aureos quis soluerit. Quòd si pro aureis, frumentum aliudve quid, aut etiam contrā, solutum

LIB. III. INSTIT.

solutū fuerit, & id factum sit cōsentiente creditore etiā hunc in modū à debito liberatur debitor. Nec referre putamus, vtrum is ipse qui debet soluerit, an alius quispiam pro eo. Nā & alio soluente liberatur debitor: siue sciēte, siue ignorāte, siue etiam inuito eo fiat solutio. Quum autē reus soluerit, etiam si qui pro eo interuenerunt liberātur, hoc est, fidei iussores & mādatores. Sed & fidei iussor soluendo, vnā & principalē liberat: & se exoluit obligatione. Præterea & acceptilatio tollit obligationē. Est autē Acceptilatio, (vt eā definiamus) Imaginaria solutio solēnibus quibusdam verbis constans. Quod enim ex verborū obligatiōe mihi debetur, id si velim tibi remittere: Sic remitti potest, vt ego te debitore patiā hęc verba dicere. Quod ego promisi tibi, habēsne acceptū? Et ego respōdeā, habeo. Sed & Græce acceptilatio fieri potest, dū ita fiat, vt Latinē fieri consuevit. ἔχῃ λαβῶν δὴνάξια τὸσούτῃ. Verū Acceptilatio, vt dictū est, solam verborū obligatiōē dissoluit: non etiā ceteras, quæ re videlicet, aut literis, vel cōsensu cōtrahūtur. Nā id cōsequens esse visum est, vt obligatio quæ verbis contracta esset, alijs quoq; verbis dissolui posset. Quod si quis alia ex causa obligatus sit, veluti re, literis, consensu, aut negotiorum gestorū vel ex testamento: atq; id debitū remittere tibi velim. In hunc modum à te stipulari possum. Quod ex illa actione mihi debes: id dare mihi spondes? Et respondente Spondeo, tollitur prior actio, & nascitur verborum obligatio. Constitutaq; deinde verborum obligatiōe, conuenienter & acceptilatio accedit. Et in illo quidem est inter solutionem & acceptilatiōem differentia. Quod solutio omnem obligatiōem dissoluit. Acceptilatio verò, solam verborum. Sed in hoc conueniunt, q̄ quemadmodum

QVIB. MOD. OBLIG. TOLLI. 188

dū pars eius quod debetur soluta, & ex parte actiōnem dissoluit: Ita & in partem debiti, acceptilatio fieri possit. Quoniam autem diximus: eum qui ex alia causa deberet, stipulatione interueniente, debito in verborum obligatiōem conuerso. per acceptilatiōem liberari posse: Necessē est de Acceptilatiōe & Aquiliana stipulatione dicere. Quæ stipulatio omnem amplissime obligatiōem in sese transferre, & per acceptilatiōem tollere potest. Stipulatio enim Aquiliana omnes obligatiōes nouat, & ita à Gallo Aquilio Iuriconsulto composita est. Quicquid te mihi ex quacunque causa dare facere oportet, oportebat, purē vel in diem: Quarumque rerum nomine, mihi tecum actio vel in rem vel in personam est, erit. Et quicquid tu meum habes, tenes, aut possides, (Est differentia inter tenere & possidere: eaq; talis. Tenere enim est, naturaliter detinere: Possidere verò, est animo domini detinere) aut possidisti, aut dolo fecisti ne possideas, (Nam forte quum hæreditatem mihi delatā inuassisses, aliquas tantum res possidisti: quoniam & de iis teneberis, quas dolo non possederis) Quæcunque earum rerum quæque res est, tantam pecuniam dari stipulatus est Au. Augerius, spondit Num. Nigidius Et posteaquā stipulatio talis intercessisset, & omnia in verborum obligatiōem collata essent. Tunc è diuerso per acceptilatiōem Num. Nigidius Au. Augerium interrogabat, Quicquid ego tibi Num. Nigidius per Aquilianam stipulationem hodierno die spondi, idne omne habes acceptum? Respondit Au. Augerius, Habeo acceptum, acceptumque tuli. Et ecce per priora verba contracta est verborum obligatio, quæ per Aquilianam stipulationem, omnes priores causas nouauit.

Et

LIB. III. INSTIT.

Et per secunda verba nata est Acceptilatio, quæ Aquilianâ stipulatione dissoluit. Hęc igitur est ea, quæ vulgo Aquiliana stipulatio vocatur.

Novatio

Ad hæc & novatio actiones tollere cõsuevit. Nam si id quod tu mihi debes, ego à Titio stipuler, Interuēt nouæ personę noua nascitur obligatio, & prior in posteriorem translata tollitur. Et adeo hæc vera sunt, vt quāuis contingat stipulationem inutilem esse, tollatur tamen prior obligatio & secunda promissorē iure nō obliget. Veluti, Debebat mihi Titius, id ego à pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus sum. Perit mihi in hac casu specie debitum. Nā & Titius per nouationē liberatur, & pupillus cum tutore auctore non promittat, non obligatur, Nō idē iuris est, si quis id quod alter debet, à seruo fuerit stipulatus. Tunc enim prior obligatio in suo habitu manet incōcuta, perimide atq; si nulla stipulatio postea interuenisset. Neque dixerit quisq; Seruū promittendo naturaliter obligari: Itaq; & fideiussores ab eo datos naturaliter & ciuilititer teneri: Porrò naturalem obligationem vim & ius nouandi habere. Nā ad ea dicendū est, Non id nouationi sufficere, q̄ vel naturalis obligatio nascatur, sed etiā persona vt aliqua sit, requiri. At seruus in Iure Ciuili personā non habet. Et hæc quidem quum in alterā personam facimus nouationem. Hoc est, cum Primo antē mihi debente, venit Secundus qui pro eo promittat. Quum vero ab eo qui mihi debet stipulor, Queritur an nouatio cōtingat: Et (vt ego tibi rem omnē foris quibusdam assumptis perfecte tradam) Si quidem ex obligatione, quę re contrahitur, aut literis, aut consensu, mihi debebas, aut aliqua actione quę ex qua si contractu descendit tenebaris, dubium non est, quin nouatio cōtingat. Sin autē & antea verbis ob-

ligatus

QVIB. MOD. OBLIG. TOLLI. 169

ligatus eras, & nunc idem à te stipulor: Tunc demum fit nouatio, quum noui aliquid in posteriore stipulatione adiicitur, quod in priore non erat. Quoniam fortē aut conditio, aut dies, aut fideiusfor adiicitur vel detrahitur: Aut quantitas adiicitur, nam si detrahatur, vt si quum prior stipulatio esset decem aureorum, in secunda quinque sint, nulla contingit nouatio: Quoniam in decem aureis, & quinque sunt, nec quicquam noui secunda habet stipulatio. Quod autem dictum est, adiecta conditione nouationem fieri, id ita intelligendum est, vt tunc fieri dicamus nouationem, si conditio extiterit: Si enim defecerit, manet prior obligatio. Quoniam absurdum est, dicere, Validiorem obligationem (eam scilicet dico quæ pura est) à debiliore tolli. Debilem autem vocamus eam, quæ conditionalis est, quādiu ea pendet quæ in conditione sunt. Sed quum hoc quidem inter veteres constaret, Tunc fieri nouationem, cum nouandi animo ad secundam stipulationem aliqui venissent: Illud autem in controuersia esset, quando nouandi animo ad eam venirent contrahentes: & quasdam de hoc præsumptiones, alijs alijs in casibus introducerent. Ideo edita est Imperatoris nostri constitutio: quæ aperte definit, tunc demum nouationem fieri, quū id stipsum inter contrahētes expressum fuerit: Quod propter prioris obligationis nouationē, ad hanc veniunt stipulationē. Hoc autē non factu, & pristina obligatio in suo habitu manet, & secunda ei accedit. Ac deinceps reus ex vtraq; causa mihi obligatur: secundū illius sacrę constitutionis definitionē: Quæ ex ipsius lectione apertius perfectiusq; licet cognoscere. Præter hæc, quæ dicta sunt, & obligationes quę ex cōsensu nascuntur, cōtraria voluntate dissoluitur. Nā si ego cum Titio egerim de re

Z

aliqua

aliqua vendēda, ita vt ille de me fundū illū centū aureis emeret: Ac deinde re nondū sequuta, Id est, neq; precio soluto, neq; fundo tradito, placuerit inter ambas partes, vt ab emptione & venditione discederet: Inuicē liberamur, ita vt neq; venditor ex vendito cū emptore, neq; emptor ex emptio cū venditore agere possit. Et hoc scilicet est illud qđ dicitur, re nōdum sequuta, Id est, re nōdum impleta recedere. Eadem dicimus & in locatione, omnibusq; contractibus, qui ad obligationē quę consensu contrahitur referuntur.

INSTITVTI-

ONVM IVRIS CIVILIS A
Theophilo antecessore in Græcam linguā
translatarū, Liber. III.

Iaco. Curtio Iuris Conf. Interprete.

DE OBLIGATIONIBVS

quę ex delictio nascuntur.

Titulus Primus.

Vperiore Libro differuimus de Obligationibus & Actionibus, quę ex contractu nascuntur: Consequens est, vt & de obligationibus quę ex delicto nascuntur dicamus. Etenim quum sermonem de obligationibus institueremus, diximus eas aut ex contractu, aut ex delictis nasci. Sed ex quidem quę ex contractu nascuntur, in quatuor

quatuor genera diuisa sunt: Quoniam aut re, aut verbis, aut literis aut consensu contrahuntur. Hæ verò ad vnum genus rediguntur. Quemadmodū enim illic contractus principatum obtinet, & quatuor obligationes parit: Ita & hic delictum principatum obtinet, & vna ex eo obligatio tanquā ex re nascitur. Sed inde quatuor deducuntur maleficia vt furtum, rapina, damnum, iniuria.

Est autē furtum, Contrectatio rei alienæ fraudulenta, lædens eum cui furtum factum est, aut in re ipsa, aut in vsu eius, aut in possessione. In re ipsa, vt si feruum tuum subtraxerim. In vsu eius, veluti, Si id quod mihi vtendum datum est in vni diem, diutius teneam. In possessione, vt si id quod mihi in causā pignoris aut ex causā depositi poscendum datum est, tanquam dominus possideam. Porrò delictum hoc furti, non solum Civilis, sed etiam naturalis ratio auersatur. Dictum est autem furtum, à furuo, i. à nigro, quod clām & obscurè, ac plerumq; noctu fiat. Vel à fraude, Nā fur omnis, & fraudator est. Vel à ferendo, i. ab auferendo, quod interuertere & priuare significat. Vel à Græca voce *ἄρτο φάσ*. Nam Græci *φάσας* appellant fures *ἄρτο φάσας*, i. à ferendo Quoniam & Græcè dicimus *φάσας*, res alienas auferre. Furtorum autē duo esse genera apertum est: Quoniā furtū aut manifestum est, aut non manifestum. Conceptum enim & oblatum species potius sunt actionū, quę ex furto nascuntur siue quę furto coherent, q̄ genera furtorum, sicut infrā docebimur. Manifestus fur est, quē Græci *ἔπαυτο φάσας* deprehēdi dicūt. Nec solū is qui in ipso furto deprehēdit, sed etiā is qui in eo loco deprehēdit, q̄ furtū sit. Veluti qdā in domo furtū fecerat, & nōdū ianuā egressus dephēsus est.

Quòd si quis in oliueto oliuarū, aut in uineto uua-
rū furtum fecerit, quādiu in oliueto aut uineto de-
prehensus fuerit, manifestus fur est. Aliqui & ulte-
rius manifestum furtū extendunt, dicentes manife-
stum furem existimari, quādiu rem quā furatus est
fur tenens, vel uisus vel deprehensus fuerit: siue in
publico, siue in priuato loco: siue à domino, siue ab
alio quouis: anteq̄ eo peruenerit quò perferre rem,
& ubi deponere cōstituerat. Finge enim (vt rem
clarius, apertiusq̄ intelligas) Aliquē anteq̄ furare-
tur, amicis suis secretò dixisse, Se rem illā, quā fur-
to auferre in animo habebat, uelle in edibus Primi
(uerbi gratia) deponere. Si post cōmissum furtum,
eā rem habere uisus fuerit aut deprehensus, quo-
cūq̄ in loco id fiat, anteq̄ in aedes Primi, perferat,
ibiq̄ deponat, manifestus fur est. Quòd si postq̄ in
aedes Primi eā pretulisset, ibiq̄ deposuisset, depre-
hensus fuerit eā non habēs: manifestus fur non iur-
dicaretur. Ex his, quę nunc dicta sunt, facile collig-
as, quis nec manifestus fur sit. Quod enim manife-
stum furtū non est, id sine dubio intelligere potes,
nec manifestum esse. Cōceptum furtū est, quū
apud aliquē testibus presentibus furtiua res quæsi-
ta & inuenta est. Nam aduersus eum, apud quē in-
uēta fuerit, propria actio cōstituta est, quę concep-
ti dicitur. Neq̄ referre putam, fur sit is apud quē
inuenta est, an fur non sit, sed à me acceperit. Obla-
tum furtum uocatur, quum res furtiua ab aliquo
ad me allata, aut mihi data: & deinde apud me præ-
sentibus testibus quæsi- & inuenta est. Sed tunc
demum, quum eo animo mihi rem furtiuam alia
quis dederit, vt potius apud me q̄ apud ipsum dā-
tem inueniretur, & vt cōdēnationis turpitudine pe-
nes me potius esset, q̄ penes ipsum. Hic enim &
ego actione concepti teneor, & aduersus eum qui
dederit

dederit, actionē habeo oblata: etiā si maxime is qui
id fecerit fur non sit. Quapropter si ea mente mihi
rem furtiuā non dederit, tenebor quidē actione cō-
cepti, sed aduersus eum actionem oblata non habe-
bo. Est & prohibiti furti actio, aduersus eum cōs-
tituta, qui rem furtiuā presentibus testibus quęre-
re uolentē prohibet. Præter has inuenit Prætor &
actionē furti non exhibiti, qui furtiuā rem apud se
quęsitam & inuentā passus non est ab eo, qui illā
inuenisset auferri. Has igitur actiones Concepti,
oblata, prohibiti, & nō exhibiti, genera furtorum
esse dicere non possumus: sed species, quę furto iā
cōmissio accidunt. Itaq̄ & aduersus eum, qui furtū
non admisit, hæ actiones cōpetunt, Vnde nec illud
fieri potest, vt ea principalia furta esse definiantur.
Sed has actiones quas in certis furtorum formis
cōpetere diximus, hodie in usu Ciuili & agendis
rebus non sanē uideas: Quum enim requisitio rei
furtiue hodie secundū ueterē obseruationē nō fiat
hoc est presentibus testibus, merito per cōsequen-
tiā, & predictę actiones ex cōmuni usu recesserūt.
Quoniā illud in cōfessum uenit, Quicūq̄ sciens re-
furtiuā suscepit & celauit, hunc furti nec manifesti
teneri. Pœna autē furti manifesti, in quadruplum ex-
crescit: nec manifesti, in duplum: siue liber sit, siue
seruus qui furtum admisit.

Furtiuum autē est, non solum quod noctu aut
interdiu clam auferatur, sed quicquid alienum mos-
tile malo animo inuito domino cōrectatur. Qua
propter siue creditor pignore, siue is apud quē res
deposita est ea re utatur, siue is qui rem utendā acce-
pit, ad aliū usum eā trāserat q̄ ad quē accepit, furtū
in his cōmittit. Veluti si quis argentū utendū à me
acceperit quasi amicos conuiuio excepturus: & id
peregrinū secū tulerit. Quāuis spoliare me eo nō uo-
luerit

luerit, tamen furti tenetur: quoniam ultra quam accepit, usus est. Sed & si quis equum sibi utendum datum gestandi causa ob auræ temporisque gratiam ad certum spacium, longius aliquod duxerit: furtum committit: quod Veteres in eo scripserunt, qui equum sibi utendum datum in aciem abduxerat. Illud tamen in uniuersum placet: Omnes eos, qui rebus sibi commodatis aliter quam utendas acceperunt, utuntur, furtum committere, & furti teneri: si se intelligant id inuito domino facere, eumque si resciscat non permissurum. Quod si contentum esse dominum, nec irasci eam ob rem putabatur, extra furti crimen eos esse definitur: optima sane ratione, quia furtum sine malo animo & affectu furandi non committitur. Sed & si inuito domino id se facere credebant, & dominus quum rescisceret, male id non accepit: Neque hic causa furti locum habebit. Sic igitur ut actio furti comperat, duo necesse est concurrant: ut & ego scilicet re inuito domino utar, non ignarus id ei minime gratum futurum: & is quum rem intellexerit, in malam partem accipiat. Quorum si alterum desideretur, actio furti nasci non possit.

Itaque ex hoc tale quiddam questum est. Et hec habeto in modum prauitatis cuiusdam inspectionis, si quis seruum meum corruerit, & mores eius in deterius mutarit: actionem aduersus eum habeo, quae dicitur serui corrupti. Et ad duplum eius ea competit, quanto minoris pretij seruus factus est. Aut quum is perijt, ad duplum aestimationis. Hic ita pro praua inspectione cognitis: vide nunc rem de qua agimus. Titius cum seruo meo agebat corrumpebat eum, & ut fugeret monebat: simul & illo addito, ut rerum mearum aliquid surriperet: Seruus id non me clam habuit: Ego quum omnino ei fidem non haberem, sed Titium in ipso delicto vellem

DE OBLI. QUAE EX DEL. NA. 174
vellem depræhendere, permisi seruo ut ea omnia faceret. At is sublata re quadam ex suppellectili mea, ad Titium abibat: Clam ego sequebar: Sciendi cupidus an vera essent, quae is mihi dixisset. Quum is ad locum inter se & Titium constitutum venisset, Titio dedit rem illam surreptam. Atque ita ex iis quae acta sunt, inueni seruum non mentiri. In quaestione cadit, quae mihi actio propter rem gestam competat. Et quidem in primis, vix fieri potest, ut quis actionem furti competere dicat: Ut enim maxime Titius rem illam mala mente & affectu furandi contrectarit. Id tamen inuito domino non contigit: An ergo serui corrupti actio locum habet? Sed tamen ne haec quidem dari posse videtur: Quoniam mores serui non sunt corrupti, quin immo quum antea ignoraretur quod fidelis esset domino suo, id nunc demum apparuit. Futurum est igitur, ut vna in re multis delictis commissis Titius, nulla tamen actione teneatur. Quiddam tamen apud veteres actionem competere dicebant. Sed quoniam multae ea de re inter veteres erant altercationes: quum alij actionem omnem negarent, alij solum actionem furti darent: Relata res est ad Principem nostrum, & edita ab eo est constitutio, quae huiusmodi calliditatibus obuians, ita vlciscitur Titium, ut non solum actione furti, sed etiam serui corrupti eum teneri iusserit. Nam quavis mores eius serui in deterius mutati non sint, & ideo cessent regulae quae de actione serui corrupti traduntur: tamen quum malum consilium ad perniciem probitatis serui tendat, constituit in poenam Titij, ut actio serui corrupti daretur, perinde atque si se ipsa seruus corruptus fuisset: Ne ex huiusmodi impunitate, Titius & alium quempiam aggrediarur, quem facile sit a bona fruge ad malos mores impellere.

LIB. III. INSTIT.

Interdum & in liberis personis furtum comittitur. Veluti si quis liberos quos in potestate habemus, clam surripiat, filium filiamve aut nepotem vel neptem. Furti autem agitur in id quod interest: Et quid hic intersit nostra, dicendum est. Finge filium meum ab aliquo sub hac conditione heredem scriptum esse, Si in hac ciuitate viuere inuentus fuerit. Tu eum furto surripuisti, & in aliam abduxisti, ciuitatem. Quum testator moreretur, euēnit, ut in ciuitate filius non inueniretur. Defecit conditio, & filius in hereditatem amisit. Ego furti tecum agam: & in quantum rationes meae laesae sunt, consequar. Porro in usufructu, qui mihi erat acquirendus ratio mea laesa est: Huius aetimationem petam.

Saepe & in re sua quis furtum committit. Veluti si debitor, rem quam creditori pignoris causa dederat, clanculum subtraxerit. Quoniam in eo creditorem laedit, quia commodum eum spoliat, quod in causa pignoris est.

Interdum quoque & is furti tenetur, qui furtum non fecerit. Id autem in eo contingit cuius ope & consilio furtum factum est. Quo in numero est is, qui quum nummos aliquis in manu sua haberet, eos ipse excussit, ut alius raperet: Vel obtentu roga corporisve obiectu aspectui tuo obstitit, ut alius rem tuam surriperet: vel oues tuas aut boues in fugam auertit, ut alius eos caperet.

Ecce res tuas hic non attigit, & tamen furti tenetur: Dumtaxat (ut id obiter & *ἐξωδὲρ* ac velut foris assumptum sciamus) si quis alius res tuas amissas contrectauerit. Quoniam sine contrectatione furtum nunquam intelligitur committi. Et hoc veteres in eo scripsere, qui rubro panno turbarum armentum fugauerat.

DE OBLI. QVAE EX DEL. NAS. 173

Quod si quid eorum per lasciuam & non data opera ut furtim admitteretur, factum fuerit: in factum dabitur actio aduersus eum, qui eorum quid fecerit: & furti, aduersus eum qui abduxerit aut surripuerit. At ubi ope Mauij Titius furtum fecit, vterque tenetur. Et illius quoque ope & consilio furtum videtur admitti, qui aut scalas fenestris admouit, aut fenestras ipsas vel ostium effregit, ut alius furtum faceret: Aut qui ferramenta ad seram vel fenestras effringendas, vel scalas ut fenestris admouerentur, commodaui: non ignarus in quem usum eas commodaui. Sin autem quis nullam ad faciendum furtum opem adhibuit, sed tantum consilio instruxit, & volentem furtum facere cohortatus est, furti non tenetur.

Si aut feruus meus, aut filius quem in potestate habeo, rerum mearum aliquam furetur: Furtum quidem admittitur, & res furtiua fit, neque ab vilo usufructu potest, donec in potestate domini reuertatur: Furti tamen aduersus eos, qui furtum fecere, actio non nascitur. Quoniam neque alia vlla actio ex contractu vel ex delicto inter hos consistere potest.

Quod si ope & consilio alterius furtum ab iis qui iuri nostro subiecti sunt factum fuerit: quoniam furtum utique committitur, consequens est, ut ille furti teneatur, cuius ope id factum est: quamuis cum eo qui rem subtraxit propter potestatem quam in eo habemus, nulla furti sit actio.

Hac habeto in modum prauiam cuiusdam inspectionis. Qui nobis ex aliquo contractu obligati sunt: Praestare debent in rebus ad quas tenentur, alias solum dolum, alias etiam diligentiam. Quoniam aut nullum in iis dolum committere debent: aut negligentes esse in custodiendis non oportet. Sed si quidem nihil inde ad ipsos commodi redit, de solo dolo tenentur: Sin autem commodi aliquid habent, &

LIB. III. INSTIT.

ex negligentia obligantur. Porro commodū dico, nō solum quod in pecuniaria præstatione consistit, sed etiā quod in explenda cuiusq; intentione. His ita in modū præuix inspectionis cognitis, video nūc rem quā de agimus. Vetus est questio: Cui furto cōmissio, actio detur? Et facile quispiam forte dixerit, domino dari. Sed verū id non est. Quando iam diximus, ipsum quoq; dominum furti teneri, qui pignus à creditore suo substraxit. Verum ei datur, cuius interest. Eius autē interest, qui furto admissio læditur. Is verò læditur, qui re salua, cōmodum eius habet, quamuis dominus non sit. Itaque nec domino competit, nisi eius quod interest ratio subste. Quid autem id sit, paulò apertius dicere necesse est. Mutuum ego à Titio accepi, & rem meam ei in causam pignoris dedi: Eam aliquis Titio substraxit. Vtri dabitur furti actio? Et dicimus, Creditori. Quam ob rem? Quoniam eius interest est: Ipse enim admissio furto læditur, Nam & re salua commodum ex ea habebat, utpote cui per eam de debito consultum esset. Itaque & dolum & diligentiam debet: Velut id pro fructu consequens, quod incumbendo pignori, debiti sui causam (ut dictum est) indemnem seruat. Merito igitur ipsi dabitur furti actio, & non mihi domino. Nam ego pigneratitia cum eo agam, ut negligenter in re custodienda versato. Habebit autem creditor actionem furti, etiam si maxime idoneus & soluendo ego debitor sim. Quia expedit ei, ut pignori potius incumbat, & inde rem suam indemnem seruet: quam ut actione in personam mecum agat. Porro adeo verū est, Creditorem furti actionem agere, ut etiam si ego debitor pignus substraxerim, nihilo minus (ut sæpius iam dictum est) creditori furti actio competat.

Dedi

DE OBLI. QUÆ EX DEL. NAS. 174

Dedi fulloni poliendam, aut lotori lauandam, vel sartori faciendam vestem certa mercede constituta: Furto admissio ea perit. Magis est ut fullo aut sartor actionem furti habeat quam dominus. Quia domini nō interest eam rem nō perire: Nam de indemnitate illi prospectū est, quum locati agere possit cum fullone aut sartore, & ita rem suam persequi. Ideo autem sartor & fullo actionem furti habent, quoniam ipsorum interest furtum factum non esse. Lucrantur enim re salua mercedem constitutam. Sed & is qui rem alienam bona fide emit, & eam furto amisit, omnino furti actionem habet, Idque, quum tamen dominus non sit, quem admodum & creditor.

Fulloni autem & sartori non aliter datur furti actio, quam si soluendo sint: hoc est, nisi domino rei, soluere æstimationem possint. Nam si æstimationem rei furto amissæ soluere non possint, tunc domino furti datur actio: quum ab eis æstimationem rei amissæ non possit consequi: Hic enim ipsius interest, rem saluam esse: quippe qui æstimationem eius ex bonis fullonis aut sartoris, seruare sibi non possit. Et hæc dicimus, siue ex parte siue in solidum soluendo non sit fullo aut sartor.

Quæ autē in fullone aut sartore dicta sunt omnia, eadem Veteres & ad eum cui res commodata est, transferebant. Nam si cui librum meum commodassem: & is furto amissus fuisset, quoniam actionem commodati aduersus eum cui commodassem habebam, per quam mihi precium rei commodatæ conseruabatur: non mihi domino, sed cōmodatario dabatur furti actio: Is enim lædebatur furto admissio. Quoniam re salua commodum ex ea habebat.

Commo

Commodum autem hoc, nō in eo erat, q̄ pecuniarum aliquid caperet, sed in eo q̄ intētionem suam expleret. Intentionem verō suam explebat, q̄ vsu eius frueretur. Atq; idēd, & diligentiam rei debebat. Quem ad modum & fullo, qui mercedem accipiebat. Quōd si soluendo nō erat cōmodatarius, in solidum vel ex parte, ad me furti actio iure transferbatur. Et hęc quidem apud veteres ita ad exemplum fullonis & sartoris, in eo quoq; qui vtendū accepisset, tractabantur. Sed quum questio hęc ad Imperatorem nostrum relata esset, constitutio est ab eo edita, Qua cautum est, vt commodatario furtum passio, in potestate domini rei furto ablatę sit, commodati actionem aduersus eum qui rem commodatō accepit, mouere: aut furti cū eo agere qui rem furripuit. Vt tamen altera electa ad alteram actionem dominus ex poenitentia venire non possit, sed si furem eligat, is qui rem vtendam accepit, liberetur. Quōd si commodator aduersus eum qui rem vtendam accepit, venerit, Ipsi quidem cōmodatori nullo modo aduersus furem furti actio dabitur, Sed eam illi dat constitutio, qui rem vtendam accepit. Tunc autem rei dominus per actionem commodati agendo, amittit actionē furti: quando dominus sciens rem esse surreptam, actionem commodati elegit. Sin autem nescius aut dubitans rem surreptam esse, cōmodati actionem instituerit, & re deinde comperta post litem cum cōmodatario contestatam, relinquere velit actionem commodati, & furti malit agere: Eadem constitutione id ei facere permillum est, & aduersus furē venire: sublata omni oppositione, quoniam rerū oim ignarus, iudicium cum cōmodatario accepit. Nisi fortē cōmodatarius domino rei, antequā eam dominus sciuisset furto ablatam esse, de re furto ablata satisfecerit.

cerit. Tunc enim fur domino furti non tenebitur, sed à cōmodatario cōuenietur, qui sua pecunia domino rei damnū resarsit. Quoniam & illud in confesso est, Si dominus quum nesciret rem surreptam esse, cōmodati actionem instituerit, & postea hoc cognito, ad actionem furti transferit, regressum ei amplius ad actionem cōmodati non esse. Nam ab ea liberatus est commodatarius, etiamsi nō omnino optimum furti actio exitum habuerit: propterea q̄ sępe fures nō esse soluendo deprehendantur. Ac obtinent hęc, siue in partem siue in solidum par fuerit soluendo precio rei commodata.

Rem meam apud Titium deposui. Is in re deposita diligentiam non debet: quoniam nullum habet ex ea commodū, quin imō propius est, vt ipse domino sit causa commodi, vtpote cuius res in tutiore loco collocata sit. Sed tantū in eo obnoxius est, si quid dolo ipse in re damni acceptum sit. Quam ob causam si res ei surrepta fuerit, quum ad restitutionem rei cum eo nō agatur, furti agere cū eo qui illam furripuerit non potest: propterea q̄ eius non inter sit rem saluam esse, sed ea actio domino competet.

Deniq; nō absurdum fuerit & illud scire, Questionis fuisse: An impubes rem alienam amouēdo furti teneatur? Quoniam ætas hęc mala mente & furandi affectu caret, & magis per lasciuiam lulum que q̄ dolo rem videtur auferre. Sed placuit ita deum furti eum obligari, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se furto commissio delinquere.

Furti actio siue ex ea ad duplum siue ad quadruplum agatur. Poenæ tantum persequutionem non etiam rei cōtinet. Nam rem ipsam extrinsecus persequetur dominus, aut per rei vindicationem, aut per conditionē. Sed rei vindicatio aduersus quemuis pos-

uis possessorem dabitur: siue fur ipse possidet, siue alius quispiam. Condictio verò furtiua solum aduersus furem heredemve eius dabitur, etiam si rem surreptam non possideant.

DE VI BONORVM RAPTORUM. Tit. II.

EOS, qui res alienas rapiunt, Iura impunito esse non sinunt. Tenentur enim furti. Quomam nemo magis rem alienam inuito domino contrectat, quam qui eam vi rapuit. Vnde rectissime dictum est, raptorem, furem esse improbissimum. Sed tamen propriam actionem eius delicti nomine, Praetor introduxit: Quae vi bonorum raptorum dicitur. Et haec intra annum ex quo rapina facta est, ad quadruplum: post annum ad simplicium dabitur. Atque est ea & illi utilis, qui vel unam rem tantum rapina amisit. Nec enim quae actionis nomen plurali numero elatum est, in rapina unius rei non competit, Quoniam nihil minus datur. Nec putamus referre, magni an minimi pretij sit ea quaeque res, quae rapta est.

Porro quadruplum in actione vi bonorum raptorum, non totum in poena est, & scilicet extra poenam est rei persecutio. Itaque consequens est ex hac ratione, ut poena in triplo sit. Haec autem dicitur, siue raptor in ipso delicto comprehensus sit, siue non sit. Ridiculum enim foret leuioris conditionis esse eum qui vi rapit, quam is est qui clam amouet. Quae tamen ratio falsa esset, si exemplo furti nec manifesti, res haec exigeretur. Sed ad hoc dictum est, in tractatu furti, quum fur visus aut deprehensus esset, esse actionem furti manifesti, quae poenam quadrupli continet: quum non visus esset aut comprehensus, tunc ad duplum dari actionem furti nec manifesti. At qui rapinam admisit, semper ad quadruplum

plum tenetur, siue in ipso delicto deprehensus fuerit, siue etiam latuerit.

In vniuersum igitur, In furto aliam duplum, aliam quadruplum: In rapina verò indistincte tripulum in poena est, siue comprehensus sit, siue non, is qui rapinam commisit. Atque eam ob rem, aut plus aliquid, aut certe non minus videtur habere.

Vi bonorum raptorum agitur, quum dolo malo quis rapuit. Vnde constat, si quis aut errore ductus, aut Iuris imprudens rem suam rapuit, quom putaret domino licere, rem suam vel vi a possessionibus auferre, Iudicio vi bonorum raptorum eum condemnandum non esse. Atque iis quae dicta sunt, & illud consequens est, ut neque furti obligari intelligatur, qui errans ac simplici animo, non per dolum rapuit. Ne tamen iis, quibus rapere omnia & trahere in animo est: viam sibi apertam putarent, qua impunè improbitatem suam exercere, ac auaritia suae morem gerere possent: Optimè per constitutiones Imperatorum & hac in parte prospectum est, & consultum: Ne cui liceret rem aliquam mobilem aut immobilem, quamuis eam suam putaret esse, rapere & vi auferre. Sic enim cauetur: ut qui tale quid designauerit: raptor, si rem suam se putabat rapere, idque non falsò, rei suae dominio excidat: Sin rem quae erat aliena, suam credebat esse, in primis rem ipsam restituat, ac deinde etiam restitutionem eius praestet. Quod non solum in mobilibus rebus in quibus rapina committi potest, constitutiones desinuerunt: Sed etiam in inuasionibus, quae in res immobiles fierent: Veluti in domos, aut fundos. Ideo autem haec constituta sunt, ut ab omni rapina & inuasionem mortales his modis prudentiores facti abstinerent.

In actio

In actione vi bonorum raptorum non omnino exigimus, ut rerum raptarum dominus sit is, qui raptae nam passus est: Nam siue in bonis eius sit, id est, in dominio eius, siue non quidem in dominio, sed tamen solum ex bonis eius sit: locum habebit actio vi bonorum raptorum.

Et huiusmodi quidem sunt, quorum ipsi dominum non sumus, sed quae in facultatibus nostris sunt. Veluti, utendum ab aliquo accepi, aut conduximus, aut quum mutuam dedissem accepi pignus, aut apud me res deposita est: sic ut mea intersit eam rem mihi non auferri. Id autem contingit, si quum depositum acciperem, pactum fecerim, ut et ex negligentia tenerer. Quoniam pacta, quae inter contrahentes fiunt, naturas contractuum mutare solent. Ecce enim ex eo quod inter nos convenit depositum mecum agatur, non solum doli nomine, sed etiam diligentiae. Sed & si bona fide quid possideam, aut usum fructum habeam in re aliena, aut ius aliquod aliud, veluti usum, ut mea intersit, rem raptam non esse: Recte dicimus in iis omnibus, ei qui rapinam passus est, actionem vi bonorum raptorum competere. Et haec quae dicta sunt procedunt, etiam si in dominio eius non sint, sed tantum in facultatibus. Agendo autem vi bonorum raptorum, non dominium rerum raptarum consequetur: Quomodo enim, quod non habebat? sed id enim, quod ex bonis eius ablatum est: hoc est, ius quod in re habebat. Veluti usum fructum, vel usum, in eo quod raptum est, habebat: quoniam eo per rapinam spoliatus est, is illi & restituitur. Et generaliter dicendum est: Quibus ex causis furti nec manifesti actio datur re clamata, ex iisdem causis omnes habere actionem vi bonorum raptorum.

DE

Tit. III.

DE dano alteri dato statuit lex Aquilia, eum qui damnum dedit, puniens. Sed constitutio eius omnis in tria capita diuiditur. Et in primo quidem capite de pecude, quod

Graeci κτήνη vocant differit. Sic enim ait: Si quis alienum seruum alienave quadrupedem, quae pecudum numero sit, iniuria occiderit: quanti id quod occisum est, eo anno quo occisum est, plurimum fuerit, tantum is qui damnum dederit, domino dare condemnabitur. Interpretemur verba legis, quae non nihil obscura videntur esse. Et quidem quod ait: Si quis alienum seruum iniuria occiderit, in expedito est. Quod verò dixit, Alienamve quadrupedem: nec eo contenta fuit, ac neque indistincte loquuta est aut abrupte, sed addidit, Quae pecudum numero sit, id illud spectat. Nam si indefinite de quadrupedibus dixisset, non adiuncto, ut pecudum numero essent, futurum erat, ut primum hoc caput & ad feras bestias ad me pertinentes, & ad canes traheretur, si quis ea occidisset. Sed de his loqui lex noluit, De iis enim solis cauetur, quae proprie & gregatim pasci solent. Quod genus sunt equi, muli, boues, oves, caprae. De suis quoque idem placuit, quoniam & suis pecudum appellatione continentur: Et eos enim gregatim pasci, in confessum venit: Quum id & Poeta Homerus in Odyssea doceat, sicut Aelius Martianus in suis Institutionibus refert, hos ex illo versus adducens:

Δίαις τού γε σύεσι παρήμενον, οἱ δὲ νέμονται
 πάς κόρακ' ὅ περ ἐπὶ τὴ κρήνη Ἀρεθούση.

Id est,

Astidet is suis, quorum grex magnus in agris
 Pascitur, ad Coracos Petram, fontemque Arethusam.

Aa

Quod

Quod enim ait *véμωνται*, id gregatim pasci significat. Porro quod in lege dicitur, iniuria occideris

sic id intelligimus, *παράνομως*, id est, sine iure. Itaque nisi quum nullo iure caedes facta est, is qui occidit, extra periculum est, nec erit huic legi locus. Veluti, si seruum tuum latronem occidam, lege Aquilia non teneor: Sed tunc demum, quum immisum mihi ab eo periculum aliter euitare non potui, quam vulnere illi a me illato. Nam si quum effugere possem, eum occidi: lege Aquilia teneor. At ne is quidem lege Aquilia tenetur, qui fortuito & casu occidit: dum nulla interuenit culpa aut negligentia. Quoniam non minus eum lex uiscitur, qui per culpam occidit, quam qui per dolum. Quapropter, si quis dum iaculis ludit vel exercitatur, seruum tuum transeuntem traiecit, si quidem is qui hoc fecit miles est, & in campo id fecit, aliove quo loco, ubi se milites exercitare solent: occisor non tenetur. Sin autem paganus est, quamuis in eodem loco occiderit, quam tamen paganos in armis exercitari receptum non est, lege Aquilia tenetur is, qui seruum traiecit. Idem & in milite dicimus, qui alio in loco quam ubi milites exercitare se consueuerunt, tale aliquid admisit. Nam & hic in legem Aquilianam incidet.

Si quis quum arborem putaret, deiecto ramo seruum metum praetereuntem percussit & occidit, lege Aquilia tenetur. Id autem dicimus, quum via publica aut vicinalis suberat: Exclamare enim debuit, ut omnis qui transfret futurum rami lapsum caueret. Nam quum hoc non fecerit, negligentiae seu culpa nomine lege Aquilia tenetur.

Sed si quum, ille exclamasset, seruus id contempserit, extra crimen omne & culpam est putator. Et publica quidem via est, quae & militaris dicitur, apud

apud Graecos βασιλική, qua omnes homines in diuersa loca euntes utuntur. Vicinalis uero est, quae in uicos ducit, dicta a Vico, quem Graeci κώμην uocant. Per hanc enim transit omnis, qui in uicium abit. Si quis tamen seorsum a uia aut in medio forte fundo ramos caedebat, etiam si non exclamauerit, quum id eo loco factum sit, ubi nulli extraneorum ius erat uersandi, non tenetur occisor.

Medicus quidam, quum seruo meo uenam secuisset, curationem eius deseruit, mortuus est seruus.

Lex Aquilia aduersus medicum competit.

Quoniam autem diximus, eum qui culpa occidit, lege Aquilia teneri, Sciendum est & Imperitiam ad culpam referri. Veluti, quum se medicum quispiam profiteretur, per imperitiam seruum tuum occidit, quia aut medicamentum quum nihil opus esset ei dederit, aut non suo tempore dederit.

Sed & mulio, si quum in uehiculo esset, ex imperitia mulam impetum cohibere non potuit, et alienum seruum occidit, ut ex culpa teneat lege Aquilia. Quin etiam si per debilitatem mulas retinere non potuit, quas tamen alius firmior cohibere poterat: tota res culpa mulionis ascribetur, & locus erit legi Aquiliae. Quae de mulione dicta sunt, & ad eum qui equo uehit trahere possumus: Si quum impetum equi per debilitatem aut imperitiam cohibere non posset, alienum seruum occidit. Interpretati sumus prima legis uerba, dicamus & de ceteris. Ait lex, Quanti id in eo anno plurimi fuerit: Quid sibi uolunt haec uerba? Et dicimus iis uerbis hanc sententiam exprimi: Ut si quis alienum seruum, quum is claudus esset aut luscus, aut mancus occiderit, & is in eo anno, quo uolnus accepit integer, ac ideo maioris pretij fuerit: Iudex rem retro legendo aestimationem eius ineat.

Et si fortè seruus qui occisus est, integer & sanus ante nouem, decem aut vndecim menses fuerit, & ideo maioris precij: æstimatione ad illud tempus relata reum condemnet.

Ex hoc autem efficitur, Pœnalē esse legis Aquiliae actionem: quia non tanti quisq; condemnatur, quātum damni dederit: sed etiā aliquando pluris. Vnde in cōfessum venit aduersus heredes actionē hāc tāq; pœnalē nō transmitti. Nam si tanti quisque quantum damni dedisset obligaretur, haud dubiē & heres eius eadem actione teneretur.

Et hęc quidem ex verbis ipsis descendūt. Illud autem ex interpretatione quam legis sententia eximit, placet: non solū perempti serui æstimationem secundū ea que dicta sunt, habendam esse: hoc est, retro se referente Iudice: sed etiam, si quid aliud ob peremptū corpus damni nobis illatū fuerit, & hoc æstimandū est. Veluti, Seruum meum aliquis moriens heredem scripsit: poteram huic iubere, vt hereditatem adiret, eamq; mihi acquireret. Antea quam id à me fieret, seruum hūc meum aliquis occidit. Quoniam accidit, vt ego & hereditatē amittā, non solum condemnabitur is qui illum occidit, ad corporis æstimationem, vt prædictū est: Sed etiam ad hereditatis, quam amisi.

Simile quiddam & ex hac specie euēnit. Iugum aliquis habebat mularum, que sibi inuicem similes erāt, & ideo maioris quoq; precij: ac si quis ambas æstimasset, precium earū ducentos aureos colligebat: Sin singulas, quin quaginta aureis vnaqueque ipsarū æstimabatur. Si quis ergo vnam earū occiderit, non eius tantū que perempta est æstimationem præstabit, sed etiam quanti precium eius que super est, minutū est, nempe centū aureos. Idemq; est, si quis quadrigam equorū habeat, & alius cum, qui

ex iis

ex iis optime se habet, & toti quadrigæ precium conciliat, occidat: Aut si quis comœdum & huius histriionem habeat, & quum histrio hic comœdū institueret adiuuaretq;, & semper ei in ludis adhærens oibus illum admirandū redderet: aliquis hūc histriionem perimat: In vtraq; hac specie, Occisor non eius tantū æstimationē qui occisus est, sed etiā quanti precium eius qui superest, minutum est præstabit. Liberum est autem, domino occisi serui, & priuato iudicio agere, ex lege (inquam) Aquilia, & ita damnū sibi illatum persequi. Faciet etiā ad hęc & publici criminis reum ex lege Cornelia de sicariis. Neq; enim priuata actione mota publica accusatio extinguitur. Hucusq; igitur primū caput obinet. Porro secundum in vsu non est.

Tertio capite, de cæteris quæstionibus pertractat lex. Itaq; si quis seruum meum, vel eam quadrupedem quæ pecudū numero est, vulnerauerit, aut eam quadrupedem quæ pecudū numero nō est vt canem feram ve bestiam, vrsos aut leones aut lupos occiderit vel vulnerauerit, in tertium hoc legis caput incidit. Sed & in cæteris omnibus animalibus, item in rebus que animā non habent, damnū domino illatū, ex hoc capite resarcitur. At enī lex. Quicquid enim vltum, aut ruptū, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite constituitur. Ex abundantia autē videtur lex duabus illis dictionibus Vltū & Fractum vsa esse. Nam sola Rupti appellatio, omnibus his causis significandis satis erat accomoda. Ruptum enim intelligitur quod quocūq; modo corruptū est. Vnde nō solū que vsa sunt aut fracta sed etiam scissa vestis, aut collisa vasa, siue vt aliqui dicūt διπλωθέντα, id est, duplicata, (Quid enim si argentea erāt) aut etiam effusum vinū vel oleum, vel si qua talia, & quecūq; aliquo modo corrupta,

perempta, aut deteriora facta sunt, sub rupti significatione continentur. Quapropter si quis in vinum meum, quum id optimum esset, aut in oleum quum prius inter omnia id ferret, tale aliquid miscuerit iniiceritque, quod ea spurcarentur & corrumpentur: ex hoc tertio capite ob eas res tenebitur. Illud autem in consensu est, Quoadmodum ex primo capite ita demum quis lege Aquilia tenetur, quum dolo aut culpa alienum seruum aut pecudem occidit: Ita & ex hoc capite, ob dolum aut culpam quae de damno tenentur. In hoc igitur utraque capita conveniunt. In illo plane differunt, quod primo capite de seruis aut pecudibus occisis agatur: hoc verò caput quod olim tertium erat, & nunc secundum est, de ceteris omnibus damnis tractet. Neque rursus in hoc tantum differunt, verum & in illo: quod ex primo capite Iudex ad annum retro se referat, in his verò quae ex tertio capite procedunt, ad triginta dies. Sed & illic adiecta est distinctio plurimi, hic autem omnia est: ut liberum sit Iudici ad eum diem ex triginta diebus aestimationem referre, quae res minimi pretij fuerit: & ita hanc reo gratiam facere: aut ad eum diem qui plurimi fuerit, & auctori facere. Sed recte ait Sabinus perinde habendam esse aestimationem, atque sicut hic distinctio plurimi fuisset adiecta. Nam Plebs Romana, eo tempore quod inter Plebem & Patres erat dissensio, Aquilio (is tunc Trib. plebis erat) hanc legem rogante, contenta fuit, quod in primo capite distinctio plurimi fuisset usque. Ceterum generali aliqua regula concludendum est, quum directa actio in lege Aquilia, & quum utilis competat. Atque illud in primis sciendum est, Tunc legem sese dare, eique tunc locum esse, quum corpus laesum fuerit. Sed si corpore datum est damnum, veluti nudis fortè manibus meis, aut ligno, lapide, vel alio quouis instrumento percussum occidit aut vulneravi, directa competet actio ex lege Aquilia. Si autem laesum quidem corpus est, non tantum corpore datum

datum est damnum, Tunc utilis datur actio. Veluti, seruum aliquis meum aut pecus tantum inclusit, ut fame periret: aut iumentum meum ita egit, ut tantum iter non ferret, sed rumpere: Aut ovem meam vel bovem ita turbavit, ut in precipitia fugeret & ibi periret, vel in aliquo laederetur: Aut seruo aliquis alieno persuasit, ut in arbore ascenderet, vel in puteum descenderet, non ignarus difficile & periculosum ascensum vel descensum esse, & deinde servus ascendens vel descendens quum pes eum falleret, aut extinctus est, aut aliqua parte corporis laesus. Quid ergo, si quis alienum seruum de ponte, vel de ripa in flumen deiecerit, & is in aquas collapsus, suffocatus fuerit? Et directam hic ex lege Aquilia actionem dari oportet. Qui enim seruum impulit, is corpore suo occidit. Quod si neque corpore suo quis damnum dedit, neque corpus sit quod laesum est, & damnum tantum datum sit. Quum & directa actio cesset, quia corpore non sit damnum datum, neque locum habeat utilis, quia corpus laesum non sit: placuit eum qui damnum dederit, actione in factum teneri. Veluti, seruum meum ob delictum in vincula conieceram, hunc aliquis humanitate ductus & misericordia motus, quum futurum sciret ut fugeret, solutus vinculis dimisit.

DE INIURIIS Tit. III.

Non committunt Iura, ut impunè ferant, qui alteri iniuriam fecerint. Generaliter autem dicitur Iniuria, omne quod non iure sit. Specialiter verò, contumelia dicitur, & contumèdo, quam Graeci ὕβρις, ἢ ἀποPELLANT. Dicitur autem & culpa, quod Graeci ἀδίκημα vocant, sicut in lege Aquilia accipitur. Dicimus enim damnum iniuria datum. Aliquando verò dicitur iniuritas & iniustitia, quam Graeci ἀδικία vocant.

Quum enim Prætor aut Iudex nõ Iure contra quẽ pronunciat, dicimus eum Iniuriam accepisse.

Porrò Iniuria cõmittitur, non factõ tantũ, sed etiam verbo. Et factõ quidem, quum quis aut pugnis pulsatus, aut fustibus vel loris cõfus fuerit, aut si cui factũ fuerit cõuicium. Cõuicium autem est, quum quis in celebri aliquo vrbs loco, cõtumelia tali me afficit, vt eam ob causam magna hoim turba cõcurrat. Factõ etiã iniuria fit, quũ quis prudẽs ac sciẽs sibi me nihil debere, tanquã creditor in possessione honorũ meorũ est. Verbo autẽ fit iniuria, quũ quis in infamiam meam vel profram orationẽ vel carmen suẽ a rog cõscripsit, vel cõposuit in me aut edidit. Aut eorũ quidẽ nihil fecit, sed dolo ipsius factũ est, vt quid eorũ fieret. Horũ enim singuli actione iniuriarũ tenentur. Velut Primus famosum in me carmen scripsit, Secundus cõposuit, Tertius id edidit, Quartus verò, nihil eorũ quidẽ cõmisit, sed dolo fecit, vt aut scriberetur, aut cõponeret, aut ederetur hæc iniuria in me emissã. Sed & si q̃s matrem in publico eũtes, hoc est, puerũ vel puellã: Nam qui in minori ætate erãt, Prætecta vtebãtur (Gesta men id erat Romanorũ) si quis ergo aliquẽ horũ in publico euntẽ frequẽter sequatur, nihil oĩno proloquens aut fortẽ etiam dicens aliquid, quo probiorum mores corrũpantur, actione iniuriarũ tenetur. Sed & aliis q̃ plurimis modis iniuriam admitti, in cõfesso est. Patitur autẽ quis iniuriam, nõ solum per semetipsum, sed etiã per liberos suos q̃s in potestate habet. Itẽ per vxorẽ. Ex contrario autem, si maritus iniuria sit affectus, vxor iniuriarũ agere nõ pot. Id enĩ magis placuit, quãuis aliqui cõtra senserint. Sic igit, quũ aut liberorũ aliq̃s quẽ in potestate habeo, aut vxor mea iniuriã accepit, ego iniuriarum

rum agere possum. Itaq; si filiã in potestate habeã, q̃ nupta sit Titio, tuq; iniuriam ei feceris: Et ipsa, q̃ iniuriã accepit, & Titio maritus eius, & ego pater ipse, tecũ actionẽ iniuriarũ habem. E diuerso, si maritus iniuria sit affectus, vxor iniuriarũ agere nõ potest. Quoniã a maritis vxores, non ab vxoribus maritos defendi æquum est. Sed & socer, nurus nomine, quã filio ipse quẽ in potestate habet, denupsit, nihil prohibet quo minus iniuriarum agat.

Si seruus meus iniuria affectus fuerit, nulla ei actio cõpetit, sed iniuriam quã illi facta est, ego dominus passus esse videor. Verum non quibus modis per liberos vel vxorem iniuria affectos, iniuriarum mihi datur actio: iisdẽ in seruo dãda est. Tũc enim demũ per seruum iniuriã pati videor, quum atrocius in eum quid cõmissum est, & quod aperte ad domini contumeliam spectet. Veluti si quis seruũ meum flagellis ceciderit. Nã in hoc casu iniuriarum actio mihi competit. Sin autẽ vel pugno eum percusserit, vel conuicium ei fecerit, nulla mihi datur actio. Cõmunem cũ Titio seruum habebam. Eum tu verberasti. & mihi & Titio iniuriarum actio cõpetit. Neq; verò pro ea parte, qua dominus sum serui, sit iniurię estimatio, sed ex qualitate & persona dominorum iniuria aestimatur. Quid enim si alter è dominis Senator sit, & alter plebeius? Quod si eiusdem serui Titius vsufructus & Meuius proprietatẽ habeat, & tu eum iniuria afficias, Iniuriarum soli Meuius teneberis.

Liber aliquis bona fide seruiabar, hunc ego iniuria affeci, non tibi cõpetet iniuriarum actio: sed ipsi qui bona fide seruit, dabitur, vt is suo nomine agere possit. Id autẽ dico, nisi si fortasse, in tuam contumeliam ei iniuriã fecerim. Tunc enim & tibi dabitur actio iniuriarum Idẽq; dicimus, si seruus alie

LI. B. III. INSTIT.

nus bona fide tibi seruiat. Hoc enim iniuriā passus, tum demū tibi dabitur actio iniuriarū, quum docere poteris id in tuā cōtumeliam factum esse.

Pœna autē iniuriarū ex Lege Duodecim Tabularū, Si cuius membrū ruptum fuerat, erat talio, quæ Græcè ταυτοβάδεια dicitur. Idē enim patiebatur, qui mēbrum cuiuspiā rupisset. Sin verò os fregerat, in pecuniam siebāt condēnationes. Quod & ipsū veteribus graue erat, ob magnā ipsorū paupertatem. Postea autē Prætores, sublati pœnis, quæ à Lege Duod. Tab. inuentæ fuerāt, permittēbant iis qui passi erant iniuriā, vt iniuriā quā passi fuerāt, quantūcūq; vellent, æstimarēt. Et fortē dicebat is qui affectus erat iniuriā. Iniuriā quæ mihi illata est, cētum aureis æstimo. Atq; is, ad quē ea de re in ius ibatur, modō tāti cōdēnabatur. i. in cētū aureos, aliās in minorē summā cōdēnationē moderabatur, prout ei iustū visum fuerat. Sed pœna quæ dē quæ à Lege Duod. Tab. introducā est, in defuetudine abiit: Quæ verò à Prætoribus inuēta est, fræ quæ est in Iudicijs. Nā secūdū gradum dignitatis vitæq; honestatē eius qui iniuriā accepit, aliās creoscit, aliās minuitur iniuriæ æstimatio. Finge enim ab eodē homine eandē iniuriā afferri viro alicui Senatorio, & Plæbeio cuiuspiā honestē viuenti, & itē alicui infimæ fortis homini. Nēpe scilicet, Senatoris iniuriā (verbi gratia) CL. aureis æstimabitur: Plæbeij verò honestioris, C. humilioris autem, L. Atq; hi æstimatiōnū gradus seruātur & in seruis iniuriā affectis. Aliter enim iniuriā æstimabitur in seruo, cui omnium mearū rerum procuratiōnē credidisti: & aliter in seruo, cui vnus tantū actus administratiōnē cōmissi. Tradita fortē cura possessionū mearū, quæ hoc aut illo in loco sitæ sunt: & aliter in vilissimo ac mediastino & compedito seruulo.

Atqui neq; lex Cornelia cōmissi, vt iniuriā præ

DE INIURIIS.

182

tereret. Nā & ea actionē iniuriarū introduxit, quæ cōpetit, si liber homo pullatum se aut verberatum queratur, aut aliquē vi in domū suā venisse dicat. Domū autē cuiusq; intelligim⁹, siue in proprijs edibus habitet, siue in cōductis, siue gratis, siue hospitio exceptus sit. Atrox iniuriā iudicat: vel ex facto, vel ex loco, vel ex psona. Ex facto, veluti, si quis vulnera acceperit, aut fustibus casus sit. Ex loco, veluti, si cui in Theatro, aut in foro, vel in conspectu Prætoris. i. magistratus iniuriā facta sit. Ex persona veluti si magistratus iniuriā passus fuerit. Aut si Senatori ab humili psona iniuriā illata sit, Aut si parētes iniuriā affecerint liberi, vel patronos liberi. Aliter enim Senatoris, & parētis patroniq; & aliter extranei, vel humilis psonæ æstimat iniuriā. Nonūq; & vulneris loc⁹ atrocē facit iniuriā, veluti si quis in oculo percussus fuerit. Nec interesse putamus patriam. an filio hęc iniuriā afferat, Nā in oibus atrox hęc iniuriā putāda est. Illud autē velut in summa sciēdū est. De omni iniuriā eū q; passus est posse, vel criminaliter iniuriarū agere, vel pecuniariter siue ciuilititer. Et si quē ciuilititer agit, æstimatio secūdū ea q; diximus fiet, et in tātū cōdēnabit reus. Sin autē criminaliter, officio Iudicis cōtinet, vt extraordinariē, quā velit, reo pœnā imponat: Aut relegatiōnē forte, aut partis honorū publicatiōnē. Hoc tū seruādū vbiq; est, qd D. Zenonis cōstitutiōne est introductū, vt viris illustribus & q; maiore dignitate p̄diti sunt, vel per procuratorē actionē iniuriarū exercere liceat: quis nemo p. procuratorē, reū criminis facere possit. Per procuratorē q; ipsi q; iā dixim⁹ actionē iniuriarū excipere licet: sicut eadē cōstitutiōne cautū est. Sed hęc oīa clarius apertiusq; cognoscer, qui dictā cōstitutiōnē legerit. Nō solum autē is iniuriarum tenetur, qui me percussit, verū etiā is cuius dolo id factū est, aut qui procurauit, vt ego p̄cuter.

LIB. III. INSTIT.

* Iniuriarum actio dissimulatione tollitur. Itaq;
si quis iniuria affectus, id contempserit, hoc est, non
indignatus est, neq; ut rem indignam iniquo animo
& grauius tulit, Tūc ex poenitentia remissam
iniuriam recolare non potest.

DE OBLIGATIONIBVS

quæ ex quasi delicto nascuntur.

Titul. V.

Quum dictū sit de actionibus quæ ex delicto nascuntur, Dicamus & de iis quæ ex quasi delicto sunt. Quum inter me & Titium lis esset, Mæuius ius de ea re dicebat. Et mihi iniuriā fecit. Nam forte quū nihil deberē, cōdenauit me: & quod dicitur, litem suā fecit. Videamus contractus id sit, an quasi contractus, an verò delictum. Et quidē contractus non est. Nā contractus vtriusq; consensum requirit. Porro nō de cōsensu meo Iudex mihi iniuriā fecit. Neq; rursus est quasi contractus. Nam quasi contractus quamuis vtriusq; consensum non requirat, Attamē ut Iure Ciuili licitus sit ac permissus, oportet: quē admodum videmus in obligatione negociorū gestorū. Quæ ratio hic cessat. Neq; enim permissum est Iudici, ut quē velit litigantiū iniuria afficiat. Atqui nec delictum est, Quoniā interdū fieri potest, ut non malo animo, sed iuris dicēdi imperitia & imprudentiā tale quid cōmittat. Vnde quoniā alius quid deliquit, quasi ex delicto tenetur: & tanti cōdenatur, quantū Iudici, qui inter eū, & illū cui iniuria facta est, ius dicit, æquū videtur, eū alteri poenę nomine dare oportere. Nam ei qui læsus est, actio in factum cōpetit. Ad quasi delictū & illa species pertinet. Habitabā in domo quapiā, cuius forte dominus erā, aut mercede eam habebā, vel gratis. Ex ea tegulam aliquis deiecit aut lapidem, vel aquam

DE OBLI. QVÆ QVA. EX DE. NA. 183
aquam effudit, ita ut alicui eorum, qui transibant, noceret: In factum mecum ageretur. Ideo autē hoc non propriè delictū esse intelligitur, quia plerūq; ob alterius culpā serui forsitan, aut etiā liberæ personæ quæ mecum habitabat, à quibus id factū sit, ego teneor. Huic & illa species similis est. Habitabā ego in his ædibus, porro fenestræ earū in locum publicū spectabant, quā cuiq; liberū erat iter facere. Porro in fenestra postū erat aliquid aut suspensum, quod si eaderet, nocere alicui poterat. Quo casu poena detem aureorum constituta est. In priore verò specie, quum quid aut deiectū est aut effusum, dupli, quantū damni datum fuerit, actio est. Quod si liber homo illac præteriens occisus fuerit, in quinquaginta aureos sit cōdenatio. Sin verò viuat, nocitumq; ei esse dicatur, in tantū cōdenabitur domus illius ex qua id factū fuerit, habitator, in quantum ob eam rem eū cōdenari Iudici æquū videtur oportere. Computare enim debet Iudex & mercedes, quæ medicis præstatur: & ceteros sumptus, qui in curationē facti sunt. Ad hæc & operas, quibus caruit is qui inter transeundum læsus est. Quoniā forte faber erat, & quum manus eius nocitū esset, opus interim facere non potuit. Spectamus enim, quantū iis diebus, per quos ob afflictā manum ab opere cessauit, lucrifactorus ex labore suo fuerit. Sed & si inutilis factus est, non solū præteriti temporis, sed etiā futuri operas æstimamus. Filius meus quē in potestate habebā seorsum à me patre suo in ædibus quibusdam habitabat. Ex coenaculo eius deiectū quid est vel effusum, aut in fenestra eius postū quid est aut suspensum, cuius casus prætereuntibus nocere possit: Placuit Iuliano nullam esse aduersus patrem actionem, sed aduersus ipsum filium. Idemq; dicimus, quū tibi is quem in

LIB. III. INSTIT.

In potestate mea habeo, iniuriā Iudex fecerit. Quoniā cum ipso in factum agere poteris, nō mecum quāuis pater eius sim. Aliquis exercitor nauis erat, aut cauponæ, aut stabuli. Si in caupona, aut nauis, vel stabulo dolo aut furto cuiusq; damnum mihi datum fuerit: ipse actione in factum mihi tenetur, velut ex quasi delicto. Dumtaxat, si nihil ab eo fraudis admissum sit, sed ab aliquo ex ministris aut famulis, quorum opera nauim, cauponam, aut stabulum exercet. Nam ex contractu dominum nauis, cauponæ aut stabuli obligatum esse, non potest dicere. Neq; enim quicq; cum eo contractū est. Quoniam tamen nō nihil id culpæ eius ascribi potest, q; opera malorum hominum vtatur, ideo quasi ex delicto tenetur. Hæc autē in factum actio, hæredibus quidem eius, qui iniuriā accepit, dabitur: sed aduersus exercitoris hæredes non cōpetet.

DE ACTIONIBVS. Titul. VI.

Actio hætenus quæ sedulo de Obligationibus disputatū est: Nūc ergo ad actiones trāseamus. Id enim ex iis quæ iam diu promissa sunt, superest: Quoniā Lib. I. diximus: Ius omne Ciuile Romanorū circa personas versari, circa res, & circa actiōes. Quis igitur de personis dixerimus Lib. I. & docuerimus de rebus Lib. II. quæ & in magnā partē Lib. III. excurrunt: meminerimusq; & obligationū: dicamus nunc & de Actionibus. Sciendum est autē, quas Athenienses Δίκας vocabant, eas à Romanis actiōes dici. Porro dicuntur Actiones ab eo, quod improbos & ingratos ad iudicia agamus. Verum constitutam usquid sit Actio. Actio est ius petendi in iudicio, quod sibi debetur.

Actionum autem, quas aduersus aliquē apud Iudices, vel apud arbitros de quacunq; re mouemus, summa diuisio in hæc duo genera ducitur. Quoniā

DE ACTIONIBVS. 184

Quoniā actionum alie sunt in rem, & alie in personā. Agit enim quisq; cum eo quem obligatū habet, vel ex contractu, vel ex delicto. Et dicuntur in personam, quoniam aduersus personam quæ contractit vel deliquit mouentur. Atq; is qui agit, hæc verba dicit. Si apparet aduersarium dare facere oportere, cōdemna eum Iudex. Sed & alijs quibusdā modis talis actio intētari potest. Interdum etiā cū eo agimus, qui nobis obligatus nō est, verum aliqua de re corporali, quæ penes eum est, cōtrouersam ei mouemus. Quia in specie prodita est in rem actio. Nā si fundum aut domum possides, quorum ego me dominum esse cōtēdā, tuq; eadē dicis, reipsum dominum esse affirmās, actione in rem tecum agā dicēs, Si dominum me eius rei esse apparet, aduersarium Iudex cōdēna. Porro in rē agimus, tum de rebus corporalibus, tum de incorporalibus: & aut cōfessorie aut negatorie. Ac res quidē corporales sunt, fundus, domus. Incorporales verō, vt vsus fructus, seruitus. Verū in corporalibus, tantū cōfessorie agimus: in incorporalibus autē, & cōfessorie & negatorie. Et cōfessorie quidē ego in corporalibus, quū dico, Si huius fundi dominū me esse apparet. Cōfessorie verō in incorporalibus, veluti in vsu fructu fundi aut ædiū, si dicā. Si apparet vsu fructū fundi, ædiūve meum esse. Vel in seruitute fundi, si dicā. Si apparet licere mihi ire per fundū vicini, aut illinc aquā ducere. Vel etiā in seruitute ædiū: si agā, Ius mihi esse altius ædes meas tollendi aut ius mihi esse in tuo prospiciendi, aut stillicidiū in areā tuā, vel in ædes tuas proijciendi, aut trabium mearū onera in parietē tuū, quæ vicinus es, immitteredi. Negatorie verō in rebus incorporalibus in rē agimus, veluti quum dico, Si apparet hunc ius vtendi fruendi ædibus meis aut fundo meo non habere

Actioes
ab eo, q
regitur.
ducat
in iudicium
dicitur

*
Aequa

LIB. III. INSTIT.

habere: aut iumenta per fundū meum agendi, aut aquā illinc ducendi, aut edificium suum altius tollendi, aut in meo prospiciendi, aut stillicidium in aedem meam vel aream meam proijciendi: aut onera in parietes meos immittendi. Omnes hęc actiones in rem sunt negatorię cōceptę, quę in rebus corporalibus locum non habent. Quoniā in corporalibus, is solus in rem agere potest, qui non possidet. Nam ei qui possidet, nulla in rem prodita est actio, neque possum dicere: Si apparet fundum huius non esse. In vno tamen casu, is qui possidet, in rem agere potest: Qui simul & possideat, & vices actoris sustineat: sicut in latioribus digestorum libris opportunius apparebit. Itaq; (vt rem totā in pauca cōtra ham) in rem agimus in rebus corporalibus & in rebus incorporalibus. Et in corporalibus quidē tantum cōfessorię: Est aut cōfessoria actio, quā quis suus, quod sibi adest, cōfiteatur, dicens: Si apparet me dominum esse fundi. In incorporalibus verō & cōfessorię & negatorię. Cōfessorię quidem, quā dico, Si apparet vsum fructum meū esse. Negatorię verō, quum id ius nego aduersario adesse, dicens: Si apparet aduersariū ius vtendi fruēdi fundo meo non habere. Sic igitur in incorporalibus non idem & cōfessorię agit & negatorię: sed cōfessorię quidem is, qui se ius illud de quo queritur, habere dicit, velut vsum fructū aut seruitutē, in alterius proprietate. Negatorię verō agit ipse dominus fundi aut ædium, affirmās aduersariū vsum fructum aut seruitutē in fundo suo aut ædibus non habere. Et quāobrem tandē in rebus corporalibus cōfessorię possumus agere, Negatorię verō non possumus. Et eius rei hęc ratio est. Quicūq; cum aliquo agit, ex eo iure quod ipse habet, causam suā iudici probare debet. Veluti si hunc fundum meū esse appar-

DE ACTIONIBVS.

185

ret: Nec debet dicere, Si fundū hūc aduersarij nō esse apparet. Nā si ita velit agere: dicit ei aduersarius primū fundus hic meus est. Deinde si meus nō est, vt tu ais; nō tamē i deo tuus, verū alterius est. Neq; enim, qd meum nō est id protinus tuū est. Quod si neq; meus est neq; tuus fundus, vincere tamen te debeo in hoc iudicio per regulā qua dicere solemus, in pari causa meliorem esse conditionē possidentis. Et hęc quidē in rebus corporalibus. In incorporalibus verō, rectē & cōfessoria in rem actione, & negatoria agimus. Et quare nō & hic eum qui negatorię in rem agit, malē agere dicimus: Quū nō ex eo iure, quod ipse habet, sed ex vitio iuris quod aduersarius pretendit, causam suā probare nitat. Aut enim: Si apparet hūc ius vtēdi fruēdi nō habere. Sed parata est respōsio. Nā quū negatorię pro rebus incorporalibus agimus, quīs ipsa verba actionis in rem negatorię in negationē sonent, tamē effectus ipse actionis cōfessorię est. Quū enim id in confesum veniat, dominū fundi aut ædium esse me, vel ex eo quod aduersarius vsum fructū eorū aut seruitutē in iis sibi debere dicat: Ego quū dico, Si apparet hūc, vsum fructū aut seruitutē in fundo meo nō habere, τῆ ἀντιμα, i. vi & actionis potestate sue in effectu hoc dicere videor, Si apparet fundū meū ab vsum fructu aut seruitute liberū esse. Et ita tacitē cōfessoria in rem agitur, etiā si negatorię cōcepta sit.

Sed hęc quidem in rem actiones, quarum iam meminimus, & si quę sunt iis similes, ex legitimis ac ciuilibus causis originem suam ducunt. Sunt autem & alię tam in rem quā in personam, quas ex sua iurisdictione Pretor comparatas habet. Ac necesse est & eas exemplis ostendere. Veluti, Permissum nobis interdum est, in rem agere cum vsum non ceperimus, & dicere. Si apparet hanc rem meā

Bb

esse

S Sord. Jte

LIB. III. INSTIT.

esse, quasi a me vsucaptā. Vel ē diuerso cum aliquo qui rem meā vsucepit ac possidet agere possum, ac dicere. Si apparet hāc rē meā esse, quasi aduersarius eā vsu non cepisset. Atq; in primis dicamus, vbi is qui rē vsu non cepit, vsucepisse se fingat. Veluti ex iusta causā rē alienā mihi bona fide accipienti tradidisti, forsan ex causā venditionis, aut donationis aut dotis, aut legati. Et ad eā vsucapiendam, opus erat mihi triēnio. Possedi eam fortē duobus annis deinde casu aliquo possessionē eius amisi. Directa in rem actione agere non possum cum possessore. Nā quomodo, qui nondum eā vsuceperim? Quippe ita prodita sunt in rē actiones, vt dominū qui que suum per eas vindicaret. Quoniā tamen durus erat, hac in specie nullā actionē dari ei, qui rem bona fide possedit, & casu aliquo possessionē amisisset. Inuenta est a Pretore in rem actio, qua agendo, (Quoniā eam rem ego bona fide possidebam, idq; ex iusta causā velut ex venditione, vel donatione, vel dote: & mihi currebat vsucapio, ac medio tempore ante finē vsucapionis possessionē eius amisi) perinde quasi vsucepisset, dico: Si apparet hanc rē meam esse. Hęc autē in rem actio Publiciana dicitur, quoniā primus eam Publicius Pretor in edicto suo proposuit. Est & in rem actio, quę ex contrario latere intentatur. Nā si quis rem meā bona fide possideat, ac medio tempore, Reip. causā abesse cœperit veluti in legationē missus, aut in hostium potestate fuerit. Atq; interim dum aut ille peregrinatus aut hic apud hostes est, tempus vsucapionis impletum fuerit, ac deinde ii redierint, alter ex profectio, alter ab hostibus: licet mihi domino intra annum postq; reuersi fuerint, rescissa vsucapione, in rem agere. Etenim quasi aduersarius rem meā vsu non cepisset, dico, Si apparet huius rei me dominū esse

DE ACTIONIBVS. 186

esse. Atq; hoc genus actionis in rem & aliis quibusdam simili æquitate motus Pretor permisit: sicut ex latiore digestorum seu Pandectarum volumine licet colligere. Porro est & alia in rem actio a Pretore inuenta, velut in hac specie. Multis aliquis debebat. Alienauit aliquis rerum suarū, & vt dominus scilicet per traditionē dominum transiit in accipientem. Creditoribus, qui in bona debitoris ex sententiā Præsidis missi sunt, quum alienatio hæc in fraudem ipsorum facta sit, permittum est in rem agere cum eo, qui eā rem possidet. Quę actio vocatur Pauliana, in eaq; perinde ac si tradita res a debitore non fuisset, dicunt. Si apparet eam rem in bonis debitoris mansisse.

Est & Seruiana in rem actio, ac quasi Seruiana quę etiā hypothecaria vocatur. Atq; hæc & ipsa ex iurisdictione Pretoris substantiā capiunt. Et Seruiana quidem actione tali in specie vtimur. Fundum a me cōduxisti, & colonus mihi factus es, ad prestandos mihi quotannis mercedis nomine centum aureos. Induxisti in eum fundum res complures veluti equos, boues, seruos, vestē, argētū: cū pacto vt ex mihi mercedis nomine obligarentur. Si contingat, vt tu in præstanda mercede cesses: possum cum quouis possessore, de iis rebus quę in fundum meum inductæ aut illatæ sunt experiri, donec mercedem recepero. Quasi autem Seruianæ actioni, tali ferē in specie locus est. Mutuatus es a me decem aureos: Et res mihi aliquas in pignoris causam dedisti, aut etiam quasdā hypothecæ iure obligasti: dicendo, Huius debiti nomine, hanc & illam tibi rem in causam hypothecæ obligo.

Si in soluendo eo, quod debes, cessaris: cum quouis possessore, penes quem sint ea quę in causam pignoris dedisti, aut hypothecæ obligasti,

utiliter actione quasi Seruiana experior: ablaturus nisi id quod mihi debetur, solutum fuerit. Inter pignus autem & hypothecam, quantum ad actionem quasi Seruianam attinet, nihil est differentie. Siue enim tu debitor, eorum nomine que mutuo a me sumpsisti pignori mihi res tuas dederis, siue hypothecae obligaueris, utiliter experiar actione quasi Seruiana. Sed in aliis est differentia. Pignus enim proprie vocatur, quod creditori traditur, maxime si res mobilis sit. Quod vero sine traditione nuda conventionione tenetur, id proprie hypotheca appellatur.

Enimvero non actiones tantum in rem, verum etiam in personam quasdam Prator introduxit. Velut actionem pecunie constituta. Hec enim Civilis non est. Locum autem ea habet tali in specie. Centum aureos mihi debebas. Conueni te, eos repetens. Tu, ut presentem exactionem effugeres, ita me tunc dimisisti, quod te decimo die mensis soluturum constitueres. Quum elapsum iam esset tempus a me tibi indultum, rursus tibi molestus esse ceppi. Tu omnes actionum fines callide & astute captas, negabas vlla te actione mihi teneri. Quonia nec stipulatio interuenerat, vel possem ex stipulatu agere: nec sequutum erat mandatum, ut mandati actio competere. Tuam igitur istam improbitatem quam videret Prator, ut que etiam promissis tuis contraria sit: actionem de pecunia constituta proposuit. Atque huic actioni de pecunia constituta similis erat olim & actio receptitia. Quare tum commeteractione de pecunia constituta & actionem receptitiam commune est, quod utraque ex constituto nascatur. Verum in illo differunt, quod actio de pecunia constituta locum habeat, quicumque is sit, qui constituerit. Receptitia vero, tunc demum procedat, quam argentearius constituit. Differunt item & in hoc

hoc. Quod actioni de constituta pecunia locus sit, que ea que numero, pondere, aut mensura constant, constituta fuerint: Receptitia vero agere possimus, que quid sit id quod debetur, mobile an immobile, dum argentearius constituerit. Sic ergo actio de constituta pecunia, latius patet, quod ad personas attinet: Nam quilibet constituit, sed in angustiis contracta est, quod ad res pertinet: Nam ea constituuntur sola, que numero, pondere, vel mensura constant. Ex diuerso actio Receptitia, in angustiis contracta est, si personas spectes, quonia solus argentearius ea tenetur. Et latius patet, si res inspicias: Nam omnia, que cuique debentur, recipit. Atque hec quidem olim ita in usu erant. Verum hodie edita est Imperatoris nostri constitutio quae cauetur: ut sublata actione receptitia, ex sola actione de constituta pecunia, tam cum argenteario, quam cum quouis alio constituyente agatur. Quia & illud etiam in actione de constituta pecunia traslatum est, quod tam late ad res quasuis actio receptitia patebat: Ita ut hodie actio de constituta pecunia aduersus quemuis constituentem, & quauis in re debita locum habeat. Inuenit & Prator actionem de pecunia, contra patrem vel dominum, hisce de rebus que cum filiis, aut seruis contracte fuerint. Proposuit & actionem in factum, cui tali in specie locus est. Si quod mihi debes a te petam, & tu debere te neges, ac deinde Iusurandum mihi deferas, egoque te debere iurem: Dabitur mihi ex hoc Iureiurando actio in factum. Sed & alias complures actiones Prator inuenit. Actio autem de constituta pecunia (nam ad eam redeundum est) aduersus quemlibet constituentem locum habeat: siue pro seipso, siue pro alio soluturum se constituerit: stipulatione scilicet nulla interposita. Quonia sequuta stipulatione, Iure civili actio ex stipulatu datur.

ACTIONS
ant.

LIB. III. INSTIT.

Actionē verò de peculio, ideo aduersus patrem dominūve Prætor cōparauit: quia licet ex coraratu eorum qui aliena in potestate sunt, ipso iure patres aut domini non teneantur. (Id enim ius Civile ignorat) tamē hoc natura equū est, vt vsq; ad peculij quātitatē fiat cōdēnatio. (Quod peculij veluti patrimonij est filiorū filiarūq; q in potestate sunt, itē & seruorū.) Ita vt vsq; ad peculij quātitatē domini patresve cōdēnentur. Sed & actio, quę ex Iureiurādo in factū datur, (Nā & de ea latius distulendū est) locū habet, vt dictū est, quū me id quod mihi debetur petere, ac iureiurādo mihi delato, tam sum mā quantā & peto, debere te mihi iurari. Si enim eā nō solueris, datur mihi in factum actio. Quā intētans, planū facere non cogor, debeat tamen mihi aliquid an non debeat. Verū quum id solū planum fecero, Me iurasse, necesse erit, vt cōdēntis. Poenales quoq; actiones introduxit Prætor. Veluti edictum Prætor proposuit. Id aliquis accedens cōscidit aut abstulit. Actio aduersus eum in factum datur albi corrupti. Album enim dicitur edictum, q; albis literis cōscriptum sit. Adhęc multum patronis ac parētibus, ā liberis ac libertis reuerētig debetur. Est autē & ea reuerētig pars, q; ab illis in ius vocari non possint, sine permisso ac veniā. Finge tamē liberos emancipatos esse, nā aliter nō cōsistit iudiciū. Si igitur aut filius patrē, aut libertus patronū, sine veniā in ius vocauerit, actione in factum tenetur, atq; in certā pecunię summā cōdēnatur. Itē eum qui mihi obligatus erat, in ius vocatū aliquis exemit, aut dolo fecit, ne ad Iudicē veniret. Hic mihi actione in factū agēti, in tantū cōdēnāndus est, quantū ab eo, qui in ius vocatus erat, petebā. Sunt ad hęc & alię innumerę in factum actiones poenales. Sunt etiā quedā Præjudicialis actiones

Præjudicia
lis.

DE ACTIONIBVS.

133

actiones, quę diuersis in casibus procedunt. Præjudiciū verò est formula ex sola intentione constans. Necpenim cōdēnationē in se habet. In rem autē est hoc iudiciū, veluti in hac specie. Aliquis domino cōrouersā sui faciebat, dicēs se seruū illius nō esse. Aut fortē libertus meus proclamabat ad ingenuitatē. Vtraq; hac in specie, præjudicialis in rem actio moueri potest. Dicere enim potest is, qui ad libertatē proclamat. Si apparet me liberum esse, nec necesse est subinferre. Cōdēna Iudex. Præjudicialis quoq; in rem est actio de partu agnoscendo. Veluti vxorē habebā, quę grauida ex me facta est. Solutū est diuortio matrimonium. Natusq; est infans, hunc ego alere nolebā. Potest mulier mecū agere, vt me cogat ad alēdum puerū. Et coget, si planum fecerit, se grauidā ex me factā esse. Tres igitur diximus præjudiciales actiones, quarū duas Prætor inuenit: & vna ex iure Ciuili descendit, qua dicimus, Si apparet me liberū esse. Dictū est, actionū alias esse in rē, & alias in personā. His igitur sic distretis, ac multū inter se differentibus, illud apertū est: Non posse actorē, eā rē cuius dominus sit actione in personā petere, & dicere, Si apparet aduersariū hanc rem mihi dare oportere. Nā cuius quis dominus est, id ei dari non potest. Quoniā Dare, est dominum facere. At actor rei suę amplius dominus fieri non potest. Hinc tamen mihi excipe condictionē furtiuam, quam de rebus furto sublatis, aduersus furem mouere possumus. Odio enim furum, quo pluribus actionibus teneantur, regulas iuris non perinde hic obseruamus. Nam per actionem furti, duplum quidem aut quadruplum consequimur. Rem verò ipsam, quę ablata est, perimus: aut secundum regulam iuris per actionem in rem, aut contra regulam per conditionem furtiuā di-

Sic utaq;
distretis

LIB. III. INSTIT.

centes, Si apparet hunc dare oportere.

Porrò oēs in rē actiones, generali verbodiscuntur vindicationes: quēadmodū & oēs in personā, appellātur condictiones. Ac vnde dicta sit conditio, operę precii est dicere. Condicere prisca & antiqua lingua significat denūciare. Nā qui olim cū aliquo litē habebat, denūciabat ei, vt hoc aut illo die ad iudiciū accipiendū aut litē prosequendā adesset. Hodie verò καταρχησικός, i. per abusionē cōdictio dicitur actio, quam actor intentans dicit. Si apparet hunc dare oportere. Nulla enim hoc tempore aduersario fit denunciatio, Quoniā non denūciat ei petitor, vt hoc aut illo die ad iudiciū vel ad litigādum veniat. Sequēs actionum diuisio est hæc: Quod quibusdā actionibus agamus ad rei persequutionē, hoc est nudā rem petētes: Quibusdam ad pœnę persequutionē: Et quędā mistę sint quę simul & rei persequutionē habent, & etiā pœnales sunt. Et ad rei quidē persequutionē cōparatę sunt oēs in rē actiones. Earū quoq; quę in personā sunt eę quę ex cōtractu nascuntur, ferē oēs ad solam rei persequutionē, condēnationē habent. Veluti cōdictio mutui, ex stipulatu, cōmodati, depositi, pro socio, ex empto, ex vendito, locati, cōducti. Quoniā verò dixi in deposito solā rei persequutionē versari, sciēdū est, qd si in publico tumultu incēdiove, aut cū ruina vel naufragiū timere, rē aliquā apud Titium deposuerim: atq; is quū res illa ab eo repereret morā in reddēdo fecerit: actione depositi aduersus Titium vel heredes eius mora, dū cū herede de dolo ipsi heredis agat: nō solū ad rē ipsam, verū etiā ad alterū tñ reddēdū cōdēnabit. Atq; hoc casu actio depositi, quāuis ex cōtractu nascatur, ad duplum competet, & mistis actionibus quę & rei & pœnę persequutionem continent, adnumerabitur.

Quę

DE ACTIONIBVS.

186

Quę autē ex maleficio actiones nascuntur, aliās in sola pœnę persequutione versantur, aliās tā pœnæ q̄ rei persequutionem continent, vt ideo mistę dicantur. Pœnam tantūm persequimur, actione furti: siue manifesti agatur ad quadruplum, siue nec manifesti ad duplum. Nam ipsam rem quę furto ablata est, propria actione persequimur, aut in rem scilicet, siue fur ipse eam possideat, siue alius quilibet: Aut condictione furtiua, quę aduersus ipsum furem competit. Actio autem vi bonorum raptorum mista est, quoniam in quadruplo & rei persequutio continetur. Itaq; quadruplum in sola pœna non est. Sed & actio legis Aquilię mista est: nō solū quum aduersus inficiantem in duplum agitur, verum etiam interdū quum in simplum actio proponitur. Nam si quis hominē meum quum claudus aut luscus esset occiderit, atque is eo anno interger fuerit, ante septem aut octo vel decē fortē menses q̄ occideretur, didicisti Iudicem retrō se ad totū annum refert, quum primum caput legis Aquilię exercetur, & quocūque tempore eum qui occisus est, plurimi fuisse cōpererit, ad eius diei æstimationem, condēnationem facere, secundū iam traditā diuisionem. Ecce & hic, quamuis in simplum agatur, habet tamen res pœnę persequutionem. Nam interdū serui eius nomine, qui quum occideretur, decem aureorū fuerit, condēnatio fit in centū aureos: propterea qd tantū fuerit eo tēpore, quo sanus erat & integer. Mista etiam est actio illa in specie. Deceđens aliquis legatū aut fideicommissum ecclesię, vel monasterio, vel sacello, vel alij venerabili loco reliquit: deinde is qui legatū aut fideicommissum debebat, tam diu solutionem distulit, donec in sum vocaretur. Tunc enim & rem ipsam aut summam quę legata est, dare cogitur, & alterū tantū pœnæ

Bb 5

nomi

LIB. III. INSTIT.

nomine. Ut hinc appareat, in duplum condemnationem eius esse.

Sunt quædam actiones, quæ & actionis in rem & actionis in personam naturam in se habeant. Talis est familiaris heriscundæ actio, quæ cohæredibus cõpetit de diuidenda hereditate. Nam & actionis in re proprietatē habet, quæ ea de rebus agatur. Ex parte enim singuli cohæredum domini sunt. Habet & actionis in personam effectū, Nam capita quædam in ea & excutiuntur, & in condemnationem deducuntur, quæ actionis in personam & non actionis in rem propria sunt. Sicut infra fauente Deo in Tit. de officio Iudicis discemus. Idem dicere possumus & in actione cõmuni diuidendo, quæ inter eos redditur, qui quauis ex causa res inter se cõmunes habent, ut ex diuidantur.

Prædictis actionibus adnumeratur & actio finium regundorū, qua inter eos agitur, qui confines agros habent, & de finibus inter se contendunt. In his autem tribus iudiciis permissum est iudici rem cõmunem alicui ex litigatoribus ex bono & equo addicere, & alteri aliud quod adiudicare. Veluti huic rem quæ centū aureis valeat, & alteri rem quæ etiā centū aureis valeat. Nam ideo hæc iudicia cõstituantur, ut cõmunio, quæ cõtentiones & discordias gignere solet, tollatur. Quod si vni additus fuerit fundus mille aureūm, & alteri ædes octingentorū aureūm, Is qui fundū mille aureūm accepit, quonia am pars eius maior est, cõdemnandus est alteri qui ædes octingentorū aureūm accepit, dare ceterū aureos: ut ita uterque ipsorum non gētenos aureos habeat.

Tertia diuisio actionū est hæc: Quod ois actio aut in simplum, aut in duplū, aut in triplum, aut in quadruplum condemnationem habeat. Vltra quadruplum nullam extendi compertum est

Et in

DE ACTIONIBVS.

190

Et in simplū quidem condemnationem habet, Velut ex stipularu, ex mutuo, ex empto, ex vendito, locati, conducti, mandati, & alia denique: cõpluribus ex causis. In duplū verò, ut furti nec manifesti, legis Aquiliae ex inficiatione, & interdū depositi, veluti quum id quod tumultus aut incēdij causa depositū est, non redditur. Adhæc & serui corrupti, quæ cõpetit aduersus eum, cuius hortatu vel cõsilio seruus meus fugit, aut contumax in me factus est, aut prodigē viuuit, aut (ut rem verbo absolua) mores suos quocūque modo in peius mutauit. Quum autē serui corrupti agatur, & earū rerum, quæ ab illo ablatæ fuerint, æstimatio habenda est. In duplū quoque condemnationē habet (ut dictū est) legatarum aut fideicommissum, quod venerabilibus locis relictu, nec antequam in ius iretur, solutu est. In triplū fit cõdemnatio, illa in specie. Constitutio est Imperatoris nostri, quæ Litium exequutoribus certū quid sportularū nomine iubet dari secundū quantitatē in libello conventionis insertā. Veluti (verbi gratia) Vsq; ad centū aureos constituit, ut dimidium aurei dare tur. Quod si maior fuerit quātitas, maiores esse voluit et sportulas. Quum igitur ego aduersario meo nocere vellē, & curare ut maiores daret sportulas, tale quid commentus sum. Etenim quum centum mihi aureos nec amplius deberet, libellum ei mille aureorum misi: Quo facto necesse fuit ei ob maiorem summam in libello insertam, & maiores dare sportulas. Excussa igitur petitione, compertū est centum tantum aureos mihi deberi. Et quoniam (exempli gratia) sex aureos plus dedit, quā ex vero dare debebat, nascetur aduersus me actorem ex dicta constitutione, cõdictio ex Lege, qua in octo decim aureos conueniar, nempe sex illos, qui supra verum erant dati, & alios duodecim.

Porro

Mille aureorū) Sunt quæ hæc literam mutet, & quæ de corruptis in numeris locus videtur sed recte ne an falso, itē quod corrigendus sit, non possum dicere, quoniam cõstitutio Cæsaris, qua modū sportularum fecit, maiorum incuria in Codice non extat

LIB. III. INSTIT.

Porro dubium non est, quin ex constitutionibus, & conditio ex lege nascatur.

In quadruplum habent cōdemnationem actio furti manifesti, & actio quod metus causa. Nam si cui metū incussi ac curavi, vt rem suam is mihi traderet, habebit aduersum me actionē quod metus causa, & in quadruplū ei condemnabor.

Sunt & duæ in factum actiones, quæ condemnationem in quadruplū habeant. Velut in hac specie. Centū tibi aureos dedi, vt Titio cōtrouersiam faceres, nec sine molestiis eum viuere sineres. Postest Titius tecū in factum agere, & quadrupletos aureos à te petere. Aut etiam, Quidam quum nullam mecū haberet actionem, calūniā causa ad iudicium me volebat trahere. Ego id metuens homo ab omnibus litibus abhorrens & negotiorū huiusmodi imperitus, centū ei dedi aureos, vt iudiciū quod mihi minitabatur effugerē. Possū ad eum regredi, & in factum cū eo agere, ac quadruplū au reorum quos ei dederam, persequi.

Est & ex cōstitutione Imperatoris nostri prohibita conditio ex lege, quæ & ipsa condemnationem habet in quadruplū. Velut in tali specie. Licet habebam cū aduersario meo. Libellū ei miseram summe quam mihi ex vero debebat. Exequutor quum sportularū nomine, duos tantū aureos accipere deberet, accepit octo. Conditio ex lege, ad quadruplū octo aureorum cum eo agetur.

Diximus iam dupli condemnationem versari in actione furti nec manifesti, & serui corrupti, & ex lege Aquilia, & depositi, Interdū etiam in legato, fideicommissiove, quod venerabilibus locis relictum est. Sed inter eas actiones hæc est differentia. Quod furti nec manifesti actio, & serui corrupti, omnino habeāt dupli condemnationē siue quis negauerit,

DE ACTIONIBVS.

191

gauerit, siue cōfessus fuerit. Actio verò legis Aquilia, & in iis casibus, qui relati sunt, depositi, aduersus inficientes duplicentur, in confitentes verò simpli cōdemnationem inducant. In legato autem quod ecclesiis aut aliis venerabilibus locis relictum est, non solū quum quis inficiatur in duplū crescat cōdemnatio, verū etiam quum relicti solutionem tam diu differt, donec iussu cōpetentium magistratum conueniri cœpit. In confitentem verò, & antequam iussu magistratum conuentus fuerit soluentem, simpli sit.

Porro inter actiones, quæ quadrupli condemnationē habent, ea est differentia. Nam actio quod metus causa, eò differt à ceteris, q̄ eius natura tacite continetur: vt qui ea conuentus est, si iussu iudicis, rem vi ablatam actori restituerit, absoluat. Quod in ceteris actionibus haud ita est. Quoniam in iis omni modo quisq; in quadruplū condemnatur. Veluti in duabus illis quæ in factum dantur. Item in condictione ex lege, quæ aduersus exequutorem competit, qui maiores sportulas q̄ legibus cautum est accepit, quemadmodum & in actione furti manifesti.

Actionum quædam sunt bonæ fidei, aliæ stricti Iuris. Bonæ fidei sunt hæc, Ex empto, ex vendito, locati, conducti, negotiorū gestorum, mandati, depositi, pro socio, Tutelæ, commodati, pigneratitia, familiæ herciscundæ, communi diuidendo, præscriptis verbis quæ dicitur æstimatoria, (Huic autem tunc locus est, quum rem aliquam æstimatam tibi trado, vt vendas: dicendo, aut centū mihi aureos aut rem ipsam referto.) & alia præscriptis verbis quæ ex permutatione competit. Item hereditatis petitio, nam quamuis ad hūc vsq; diem certatū de ea, & dubium fuerit, in numerōne bonæ fidei iudiciorum

Fuerat

*et non
malicia in
multo glo. in
no ei hic,
noy dicit
placuit
indicit h
app adu
ex dyl
q apus
probant
fiora ga*

LIB. III. INSTIT.

ciorum habenda, an non habenda esset, Imperatoris tamen nostri constitutio aperte eam bonæ fidei esse voluit. Erat olim & actio rei uxoriæ. Hæc autem soluto matrimonio, uxori adversus maritum dabatur, ad repetendas res dotales, & inter actiones bonæ fidei erat. Sed Imperatoris nostri constitutio, hæc sublata, actionem ex stipulatu ut quæ plenior sit et latius se porrigat, ad dotis repetitionem concessit: & omne ius quod actio rei uxoriæ habebat, in hanc transtulit: ac ea in specie actionem ex stipulatu bonæ fidei effecit, multisque aliis divisionibus actionum ex stipulatu quæ ad dotem repetendam competit, inuentis, & tacitam hypothecam actioni ex stipulatu ad dotis exactionem dedit, et quibusvis creditoribus, quamvis priores sint tempore, præferri eam voluit. Sed hoc tum demum, quum mulier de iis ipsis quæ dotis nomine intulit, vult experiri. Quapropter, si ad exigendam antenuptialem vel ob nuptias factam donationem, actione ex stipulatu velit agere, non iisdem fruetur privilegiis.

In bonæ fidei Iudiciis libera facultas est Iudicis ex bono & æquo æstimandi, quantum actori reum dare oporteat. Pars autem tam liberæ Iudicis potestatis est & illa. Nam si quis mecum agat actione bonæ fidei, & decem à me petat aureos, atque is inuicem mihi debeat quinque aureos, Iudex compensatione habita cum iis quæ inuicem mihi debentur, non in decem aureos, sed in quinque me condemnabit.

Est autem Compensatio Græcè ὁ ἀντιδότης hoc est, inuicem imputandi quæ contra debentur ratio. Et hæc quidem est natura iudiciorum bonæ fidei. In Iudiciis autem stricti iuris, quoniam ibi summa & exacta Iuris constituti ratio habetur, si quis mecum agat ad decem aureos fortè, quamvis in-

DE ACTIONIBVS.

191

uis inuicem mihi quinque debeat, nihilominus tamen in decem condemnandus sum. Atque id quidem quantum ad strictam Iuris rationem attinet. Sed emissum est Marci Cæsaris rescriptum, quo cauetur, Vt quum stricti Iuris actione decem aurei à me petuntur, & quinque inuicem mihi debentur, liceat mihi doli mali exceptionem agendi opponere. Quæ exceptione opposita, potestas datur Iudici, ut compensationem admittat, & me in quinque tantum aureos condemnet. Et hæc quidem ex veteribus constitutionibus, Sed Imperatoris nostri constitutione cautum est, Vt liquidæ, apertæque & certæ compensationes ipso Iure actionem minuunt, siue in rem agatur, siue in personam. Veluti, Mecum aliquis actionem habet decem aureorum, bonæ fidei an stricti Iuris. Is mihi inuicem debet aureos tres. Ipso Iure actio, quam mecum is habet, simul atque mihi inuicem debere coepit, tribus aureis minuta est. Sic ut ego non decem iam aureos, sed septem tantum debere intelligar. Locum hæc habere dixi in quavis actione, tum in rem tum in personam, sola depositi actione excepta. Nam si quis decem aureos apud me deposuerit, & is mihi inuicem tres debeat: depositi mecum agendo, decem aureos persequi potest. Satis enim impium esse putauit Imperator noster hac in specie compensationis nomine aliquid opponi: & eius prætextu, res depositas in solidum non exigi.

Præterea sunt quædam actiones Arbitrariæ, præterea quæ ex arbitrio Iudicis pendeant. In quibus nisi intercessione, arbitrio, & iussu Iudicis, reus rem actori restituat, vel exhibeat, vel soluat, vel noxæ dedat seruum, omnino condemnari debet.

Quod si id egerit, & restituerit, aut eorum quæ dicta sunt, quid fecerit: condemnationem effugit, pro-

LIB. III. INSTIT.

propterea q̄ specialiter ea iis actionibus inesse credantur. Porro harū, aliæ in rē sunt, aliæ in personā. In rē, Veluti Publiciana. Hoc autē agimus, quū id q̄d bonafide possidebamns & vsucapiebamns, meo tēpore amissum est. Itē & Seruiana talis est de rebus coloni, qui ob mercedem agri, quē a me conduxit, res mihi suas, quas in eum inferret, in hypothecā causam obligauit. Est & quasi Seruiana, quē & hypothecaria appellatur, & cuius creditori datur ad persequutionem rerum pignori obligatarū. Etenim si qua harum actionū actum fuerit, et reus p̄cepto iudicis obsequutus, rem ante condemnationem restituerit, absolutionem consequetur.

Arbitrarie autem in personā sunt, Actio quod metus causa, & de dolo. Actio autem quod metus causa est, qua tecum ago ad rem, quā mihi per vim ablata est. Nam si tu Iudice auctore, rem illam mihi restitueris, quadrupli condemnationē euitas. Talis est & actio de dolo. Veluti, illectum tu me, vino forsitan obrutū, vel aliter deceptū, eō perduxisti, vt rem tibi meam traderem. Tandem ego ad me reuersus & mihi redditus, de dolo tecum agere cœpi. Si ante condemnationem rem illam mihi restitueris, simul & cōdemnationem effugis & infamiam, quē inde cōsequitur. Ad exhibendū quoque actio arbitraria est. Si enim rem quam apud te occultas, exhibueris: condemnandus non es.

In omnibus igitur his actionibus, & si quę similes sunt, permissum est Iudici ex bono & æquo, secundum rei cuiusq̄ de qua actum est, naturam, æstimare ac statuere, quēadmodū satis actori fieri debeat. Monemus autem Iudicem, vt quatenus id ab eo fieri potest, certę quātitatis, aut certę rei cōdemnationem faciat, etiamsi de incerta re aut quantitate apud eum actum fuerit: ac dicat, Cōdemno hūc in centum aureos, Aut cōdemno hūc in eam rem:

DE ACTIONIBVS.

197

nec ita ferat sententiā, Quantum compertū fuerit eum debere. Quoniam talis condemnatio, non finem controuersie imponit, sed alteri controuersie litiq; causam dat.

Admonendus est & actor, vt intentionē suam & actionē ita constituat, vt nō amplius q̄ sibi verē debetur petat. Nam si maiorem summam q̄ debetur, ea cōplexus fuerit, veluti si quum decē aurei deberentur, ad quindecim egerit: non solū eos, quos p̄ter verū petiit, id est, quinq; illos non habebit, sed etiam decē illos, q̄ verē debentur, amittet. Est autē hic finis plus petitionis, falsa veris miscere. Ac neq; auxilio vllō iuuatur, neq; facile in integrū restituitur, nisi fortē minor sit viginti quinq; annis. Nam adulto sicut plerisque aliis ex causis, Prætor causa cognita, & cōperto, eum per imbecillitatem ætatis circūscriptum esse, succurrit: Ita & hic similia auxilium pro more suo fert. Quin etiam interdū & maioribus in integrū datur restitutio, quum scilicet tā magna & iusta causa, occasionem errori dedit, vt & vir aliquis admodū prudēs decipi potuerit. Veluti in hac specie. Quidā decedens, & reliquens quadringentos aureos in bonis, hæredē me instituit: Legauit autē Primo centū aureos, & Secundo item centum. Quum verō a testamento superuixisset, scripsit & codicillos, quibus Tertio & Quarto singulis centenos aureos reliquit. Sciendū est autem, legata quę supra dodrantem relicta sunt, ipso iure per legē Falcidiam minui, & in eam causam cadere quasi nec relictum fuisset, quod plus iusto relictum est. Si igitur post testatoris obitum, apertum sit testamentum, & in obscuro fuerint codicilli, nec quisquam legatariorum codicillos esse factos sciuerit: Ac deinde hæreditate a me adita

Ce

venerit

venerit Primus, non ignarus quadringentos aureos esse in hereditate, & solum ducentos esse in legata exhaustos existimans: atque ita ratus me non solum quadrantem habere, verum etiam ultra quadrantem, mecum ad centum aureos egerit, hoc est, totum legatum petens. Ac medio tempore prolati fuerint condicilli, quibus Tertio & Quarto legati erant ducenti aurei, aut etiam pars eorum, qui Primo legati fuerant, adempta: & ita planum fuerit factum, Primum ad maiorem summam, quam re vera debebam, mecum egisse. Propter iustissimam erroris causam, venia ei dabitur: & septuagintaquinque aureos consequetur: nec nocebit, quod septuagintaquinque petere deberet, centum petiit.

Plus petitio autem quatuor modis committitur, Re, Tempore, Loco, Causa. Re, veluti si quis pro decem aureis, qui ipsi debentur, viginti petat. Aut si fundum quem tu detines, cuiusque ex parte dimidia dominus sum, per actionem in rem ita petam, quod dicam eum totum meum esse, aut certe minimum me eius esse in duas partes et tribus.

Tempore plus peto, veluti si quod in diem aut sub conditione mihi debetur, ante quam dies venerit, aut conditio existat, petam. Quemadmodum enim is qui tardius, id est, post tempus soluit, minus solvere videtur: Ita & is qui ante tempus petit, plus petere videtur. Loco plus petitur, veluti si id quod certo mihi loco soluendum est, alio loco petam, sine commemoratione illius loci, in quo id soluendum erat. Vt in hac specie. Ita sum a te stipulatus, Ephesi mihi dare centum aureos spondes? quantum ad Ius Civile pertinet, alio loco id a te petere non possum, quam Ephesi. Nam si extra Ephesum petam, loco videor plus petere. Si enim Romam te inuenero, plus petere tecum egero, id est, nulla facta Ephesi mentione, in

ne, introducit plus petitio. Verum quoniam eueniebat, ut nunquam a te petere liceret, quod ita promissum esset: propterea quod tu nunquam Ephesum venires, neque ego tecum agere possem, primo non Ephesi, quoniam nunquam illic inueniretis, deinde nec extra Ephesum propter plus petitionem, Eiusce rei gratia hanc agendi rationem Praetor excogitauit: Liberum enim mihi fecit, ut & extra Ephesum tecum agerem, dum modo Ephesi mentionem facerem, & ita captiunculas plus petitionis effugerem. Nam si ita tecum Romam egero. Si apparet aduersarium centum mihi aut reos Ephesi dare oportere, Plus petere non videbor. Sin vero pure egero, id est, nulla Ephesi mentione facta, haud dubie incurret ratio plus petitionis. Quoniam id quod rei interest, et emolumentum quod haberet promissor si Ephesi solueret, auferre ei ac tollere videor. Interdum enim euenit, ut Ephesi sit ei facile pecuniam soluere, & extra Ephesum difficillimum. Neque vero in centum aureos quos promissit, condemnari eum extra Ephesum oportet: Nam de centum illis aureis deduci debet omne id in quo laeditur extra Ephesum soluendo. Fortem enim Romam coactus debitum soluere, viginti aureos impendit contrahendis nummis, quos mihi dari oportet: atque ideo non in centum aureos condemnatur, sed in octoginta. Quum autem nullam Ephesi in intentione mentionem faciens, extra Ephesum litem moueo: Quoniam tunc oino id ago ac studeo, ut in centum aureos sequatur condemnatio (Nam pura intentio eius quod interest tractatum, deductionemque tollit) ob eam rem, plus petere videor. Id autem quod eius interest, atque utilitas haec maxima plerumque in mercibus vendendis differentiā recipit: ut in vino, frumēto, oleo, quae singulas regiones diuersa habet precia.

LIB. III. INSTIT.

Nam si Romę quis centū aureos ā me petat, & ita merces quas habeo cogar diuendere, interdum centum solum aureos consequar: quas si Ephesi uenderem, centum viginti aureos possim consequi.

At neq; hęc tantum in rebus, uerum in ipsis quoque pecuniis eius quod interest ratio ex uarietate regionū habenda est. Quoniam nō omnibus in regionibus eadē est ratio credendi sub usuris. Nam Romę, quum multi sint ibi qui scenus exercēt, interdū is qui sub usuris mihi credidit, quartā centesimę partem, siue quadrātes usuras poscet, quę res annue colligit ternos aureos in centenos. In provincia uerō, ubi nō magnus est eorū numerus, qui sub usuris credūt, usurarū nomine fortasse ei ā quo mutuum sumpsit, quod tibi soluerē, dimidium centesimę prestabo, hoc est, senos aureos quotannis in centenos. Itaq; & ex ratione usurarū adfert diuersitas regiōis, qđ cuiusq; interest. Quapropter, quum extra Ephesum agere uolā, necesse erit, ut & Ephesi mentionē faciam, quo ratio eius quod interest haberi possit. Quod si contingat, ut tu Promissor Ephesi deprehendaris, pura intentione tecū agendum est. Nam qđ Ephesi agit, loci mentionē habere nō cogitur. Quoniam tantundē prestat litē in loco mouere, quantū nominatim loci mentionē facere. Nec dubium est, quin iudicio Ephesi cōstituto, & eius quod interest ratio ex loco ducenda sit.

Ei qui plus loco petit, affinis & similis est is, qđ causa plus petit. Et quō fiet, ut quis causa plus petat? Et maxime id contingit in alternatione.

Alternatio autē est ὁ ἐναμφοπερισμός, ut Gręci dicūt, id est, quę ex disunctione dubiam habet prestationē et ancipitem exactiōnē. Veluti, Stipulatus sum ā te, Hominē Stichū aut decē aureos dare mihi spondes? Et deinde sublata alternatione, decē aureos

Senos aureos) Nota de Usuris contra uulgarē Accursii & doctorū notationem.

DE ACTIONIBVS.

195

teos petij: causa plus peto. Quoniam electionem, quā tibi natura stipulationis prębet, tibi adimo. Is enim ā quo ita quis stipulatus est, decem aureos aut hominem Stichū dare mihi spondes? potestatem habet, utrū uelit soluendi. Qui igitur, uel decē aureos tantum, uel solū hominem petit: electionē soluendi aufert, eoque modo, suam quidē cōditionem meliorē, eius uerō ā quo petit, deteriorē facit. Quoniam interdū minus expedita est decē aureorum solutio, qđ hoīs. In hoc igitur læditur, qđ electionem nō habeat. Quapropter id agendū est, ut petitio similis sit stipulationi, & eodē modo petatur, quo promissum est: atq; ideo sic dicendū est. Si apparet aduersarium, Stichū hominem aut decem aureos dare oportere. Sed & si qs generaliter hoīem siue seruum stipulatus sit, & deinde Stichū specialiter petat. Aut generaliter uinum stipulatus sit, & specialiter Campanū petat. Aut generaliter Purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: Plus petere intelligitur. Quoniam electionem aduersarij, quā natura stipulationis ei dederat, tollit. Ei enim, qđ generaliter hoīem, uinū, uel purpuram promissit, liberū est, quocūq; id ex loco acceptū, soluere. Plus dico, licet quod alter petit, uilissimū sit, nihilominus & ita plus petitur. Nam id interdum accidit, ut eius qđ uile habetur, difficilior sit ei ā qđ petitur solutio. Velut, exēpli gratiā, Vinū Campanum, oīm pessimū est. Si uinum generaliter stipulatus, Campanū petā: ideo plus petere uideor, qđ illi ā qđ petitur, facilius sit melius aliqđ uinū soluere, qđ Campanū: propterea qđ uinū Cāpanū nō habeat.

Sed hoc quidē ius plus petitionum olim in usu fuerat. Nam postea & lex Diui Zenonis, & Imperatoris nōstri constitutio rem totam in angustum cōtraxit. Et si quidē tempore plus fuerit petitū, se-

Cc 3 cun

LIB. III. INSTIT.

eundem ea que Diui Zenonis lege tradita sunt, Iudex rem ad exitum perducet. Quod si in quantitate, vel alio quo modo plus petitionem fieri contingat, & damnum aliquod ex ea re fecerit is a quo petitur, veluti si maiores datę sint sportulę (vt predictum a nobis est) in triplum eius, in quo supra verum iustumque læsus fuerit reus, actor condemnandus est.

Aliquis quum mecum iudicio cõsisteret, minus petiit. Nam quum decem deberem, quinque dari intendit. Aut quum fundi quem ego tenebam, in solidum dominus esset, ad dimidiam eius partem egit. Nihil ex ea re periculi timendum est. Quoniam nihilominus in reliquam quantitatem Iudex me in eodem iudicio ei condemnat: quemadmodum iam resoluta Zenonis constitutione cautum est.

Si quis aliud pro alio erras petiit, errorem hunc ei fraudi esse non placet. Nam eodem in iudicio, cognita veritate errorem suum corrigere potest. Duobus autem sit modis, vt quis aliud pro alio petat. Aut re scilicet, aut causa. Re, veluti cui Strichus homo debebatur, Erorem petiit. Causa, vt quum aliam pro alia actionem quis mouit. Quum enim ex testamento agere deberet, ex stipulatu egit: aut etiam ex contrario.

Est & alia actionum diuisio. Quędam enim sunt actiones, quibus non solidum quod nobis debetur, semper consequimur, sed alias solidum, alias minus. Veluti, si tecum agam de peculio, ob filium seruumve tuum, in decem aureos. Nam si locuples est peculium, decem aureos consequar. Sin autem ea que in peculio sunt, quinque tantum aureis valent, in solos quinque pater dominusve condemnatur. Quem ad modum autem peculium intelligendum sit, infra latius discemus. Pręter actionem de peculio, est & alia actio, que non semper in solidum condemnatio

DE ACTIONIBVS.

196

nationem habeat. Nam si dotem ab vxore mea accepero, & matrimonium semel constitutum, deinde solutum fuerit: Illa mecum ad repetitionem dotis ex stipulatu agens, non solidum omnino consequutura est, sed quatenus facultates meę patiuntur. Et si quidem concurrat quantitas bonorum meorum cum quantitate dotis, solidum consequutura est mulier.

Sin vero quum dos centum aureorum esset, facultates meę tantum quinquaginta colligant, in quinquaginta condemnandus sum. Eatenus enim facere possum. Interdum quoque & si maxime possum facere, non solidam tamen dotem consequutura est mulier, idque obiecta retentione que dotis quantitatem minuit. Nam si mihi bona aliqua in dotem data sint, que mille aureis valeant: & centum aureos in illa implevero: Ac deinde soluto matrimonio summa mille aureorum a me petatur: obiciere possum & dicere, Sumptum centum aureorum me fecisse in edes aut fundos mihi in dotem datos. Et quum huiusmodi impense ipso iure dotem minuunt, non in mille aureos eodem nabor, sed tantum in non gentos: dum necessaria fuerint impense i. quas facere necesse fuerit, quoniam forte futurum fuerit, vt ædes collaberentur, nisi in refectionem earum sumptus centum aureorum factus fuisset. Et ideo hac retentione vtatur, que dicitur ob necessarias impensas. Verum hæc omnia perfectius ex libris digestorum accipi poterunt.

Si quis quum emancipatus esset scilicet, aut libertus, cum patre patronove suo quacunque actione egerit, aut si socius cum socio actione pro socio, non in amplius is a quo petitur aduersario suo condemnabitur, quam in quantum facultates eius facere possint. Idem est, si cui donandi animo centum aureos dare promiserim. Neque enim in amplius ei condemnabor, quam in quantum facere possim.

LIB. III. INSTIT.

Compensationes quoque oppositę plerumque efficiunt, ut non totum actor consequatur, quod petere tentat. Nam si mecum agat ad decem aureos, quum mihi iniucem tres aureos debeat, in septem condemnabor, quemadmodum & iam ante dictum est. Ideo autem dixi plerumque, quia si certum ac liquidum non sit, quod compensationis gratia obiicitur, nihilominus actor totum quod sibi debetur, repetet.

Titius graui are alieno constato, multis multa debebat. Quum creditores molesti & infesti incuberent, & quod sibi debebatur peteret, bonis suis cessit, quia soluendo omnibus non esset. Si contingat post, Titium aliqua bona acquirere, que dignum emolumentum habeant: poterunt creditores, ut quibus ad plenum satisfactum non fuerit, ex integro reliquas summas petere. Et condemnabitur eis, verum non in solidum, sed quantum facere potest. Nam id inhumanum visum est, eum qui fortunam omnibus a seipso exutus sit, in solidum condemnari.

QVOD CVM EO QVI

aliena in potestate est, negotium gestum esse dicitur.

Tir. VII.

Mentionem supra habuimus actionis de peculio, qua in peculium serui aut filii familias aduersus patrem aut dominum agitur. Necesse est igitur & de ea dicere, Nam in hoc tempus tractatum eius reieciimus ac distulimus. Sed enim & de aliis actionibus, quibus seruum filiorumve familias gratia, cum patribus ac dominis agitur, diligentius disserere oportet. Ac quoniam siue cum filio familias, siue cum seruo negotium gestum fuerit, eadem poene iura seruantur, ne cui loquax aut verbosus videar infinitis disputatiombus

utens

DE EO QVI ALIE. IN POTES. 197

utendo, verba tantum facturus sum de iis que cum seruis geruntur, & de actionibus quibus cum domino agitur. Eadem enim & in filio dici intelligemus, & in patre qui illum in potestate habet. Quod si quid in iis proprie obseruetur, id separatim ostendemus. Est igitur cum domino actio quod iussu, qua de negotiis cum seruo gestis agitur. Nam si iussu domini seruus mecum contraxerit, & mihi obligatus fuerit, habebō cum ipso domino actionem quod iussu. Nam quodam modo cum eo contrahere, & fidem eius sequi videor, ob iussum quem seruo fecerit. Hęc autem actio, Quod iussu, in solidum habet condemnationem. Ad exemplum actionis Quod iussu, & alias duas actiones, que & ipsę condemnationem habeant in solidum, pollicitus est Pretor. Quarum vna exercitoria, & altera institoria vocatur. Et exercitoria quidem tunc locum habet, quum quis seruum suum magistrum nauis preposuit, & aliquid cum eo eius rei gratia cui prepositus est, contractum est. Namque in hac specie in solidum cum domino habebō actionem exercitoriam. Ideo autem dicta est exercitoria, quia exercitor is vocatur, ad quem quotidianus nauis questus pertinet. Institoria verò tunc locum habet, quum quis tabernę forsan aut cuiuslibet negociationi seruum suum preposuit. Nam si quid cum eo eius rei gratia, cui prepositus est, contractum fuerit: in solidum dominus actione institoria tenebitur. Ideo autem appellata est Institoria, quia qui negociationibus preponuntur, Institores vocantur. Est autem his actionibus Institorię & exercitorię & tunc locus, quum quis liberam personam aut alienum hominem nauis, tabernę, aut cuiuscumque negociationi preposuit. Nam & hic ratio æquitatis aduersus eum qui preposuit, exercitoriam aut Institoriam actionem dat. Qui enim aliquem preponit, id clara & aperta voce

Cc 5 dicere

Quod iussu

Extr. uo
vii

Inshlo. uo

LIB. III. INSTIT.

dicere videtur. Hunc ego preposui, qui vobis cum eo contrahat. Inuenit & aliam actionem Pretor quae Tributoria vocatur. Nam si seruus in mercibus peculiaribus negocietur, neque iubente me, neque proponente, sed tamen sciente, & non vetante: & quid cum eo contractum fuerit: Ita Pretor iis de rebus ius reddit. Nam si contigerit, ut is multis personis deberet, deberet item & mihi domino. (Quod dixi debere, non ciuilitur, sed naturaliter intelligendum est) Ac seruus cum mercibus suis aduerit. Creditores Pretorem adibunt, qui dominum cogat merces in medium proferre: & si quid ex mercibus venditum fuerit, pecuniam inde redactam, pro rata inter se & creditores ceteros distribuere. Et si dominus, cui Pretor mercium distributionem permittit, aliquas ex his interuenerit, nec omnes in medium attulerit, & aliquis creditorum id molestum ferens dixerit, minus mercium, quam seruus in negotiatione sua habebat, in medium collatum esse: dabitur ei aduersus dominum actio tributoria: per quam cogetur, quicquid mercium occultauerat, in medium asserre. Dicitur autem Tributoria actio, quasi Graece dicas *δικαιτηρικη*, ab eo quod est distribuere.

Tribu?
iota

De peculio
De in re
verso

Super actiones iam relatas inuenit & Pretor actionem de Peculio, & de in rem verso. Ut quia sine voluntate domini negotium cum seruo gestum fuerit, tamen siue quid in rem domini impensum aut versum sit, id totum dominus soluere cogatur: siue quid in rem domini versum impensumque non sit, id eatenus praestet, quatenus peculij quantitas patitur. Porro in rem domini versum videtur, si quod necessario in res eius impensum fuerit. Veluti, mutuo accepto seruus meus creditores meos dimisit: aut edes ruinam mihi minantes fuisse, aut familiae meae frumentum mercatus est: aut fundum mihi aliamque rem

DE EO QUI ALIE. IN POTEST. 198

rem necessariam emit. Si decem igitur aureos a te mutuo sumpsit, & quinque creditori meo persoluit, & alios quinque quomodolibet consumpsit: pro quinque qui in rem meam versi sunt, in solidum condemnari pro reliquis qui in me impensi non sunt, quatenus peculij quantitas patet, teneor. Unde apparet, quod si omnes decem aureos in rem meam impedit, non quinque tantum aureos, sed omnes decem creditor a me repetet. Hec enim actio de peculio, una quidem est actio sed duas habet denominationes. Quoniam autem de peculio, aut de in rem verso, & actio intertatur, & condennatio sequitur. Iudex igitur, apud quem de peculio agitur, ante solet dispicere, an quid in rem domini versum sit, & si quid versum fuerit, in eam omnino summam dominum condennat. Alioqui enim ad estimationem peculij transibit, si nihil eorum aut non omnia, quae seruus mutuo sumpsit, in rem domini versa impensaque sint. Quod dictum sit de actione de peculio, dicamus quid sit peculium. Et definitio Peculij talis est. Est naturale patrimonium ei quod aliena in potestate est, concessum ac permixtum, de voluntate patris aut domini, deductis naturalibus debitis, quae aut patri debentur aut domino, & iis quae in eiusdem potestate sunt. Dixi naturale patrimonium: quoniam per Ius Ciuile is qui aliena in potestate est, patrimonium habere non potest. Dixi, Ei qui aliena in potestate est de voluntate patris aut domini permixtum ac concessum: quia id demum peculium est quod patris dominusve non ignorat. Nam si quid sine voluntate ipsorum serui aut filij habuerint, id peculio annumerandum non est. Adieci, deductis naturalibus debitis. Quoniam id proprie peculium est, quod iis deductis, quae naturaliter ab eo debentur, superest. Veluti, Ceterum mihi aureos debet is qui in potestate tua est: habetque peculium quod prima facie, CCC. aureum putare esse. Sed

LIB. VIII. INSTIT.

Sed quoniam is patri aut domino centum aureos debet, debetque etiam eidem ei qui in eiusdem potestate est aut fratri suo: aut filius tuus debet seruo tuo, aut seruus tuus debet filio tuo quem in potestate habes, centum quinquaginta aureos. Pure videtur esse in peculio quinquaginta aurei. Inuenias tamen, quando nec id quod ei debetur, qui in eiusdem potestate est deduci debeat in actione de peculio. Veluti in hac specie. Seruus tuus in peculio seruū habebat. Iuris prudentes autem primum illū seruū ordinariū vocant, & serui seruū vicariū. Porro quem admodum ordinarius, seruus est, ita & vicarius. In eiusdem itaque potestate sunt. Seruus igitur tuus centum aureos mihi debebat. Habebat autem peculium centum quinquaginta aureorum: Tanti enim res peculiare estimabatur: atque in hac estimatione erat & vicarius, sed & huic vicario centum aureos debebat ordinarius. Si tecum igitur agam de peculio non potes dicere, Quinquaginta tantum aureos in peculio serui tui esse, & ideo in quinquaginta solum condemnari te debere: quia ordinarius, cuius gratia tecum de peculio agitur. Vicario suo centum aureos debeat. Quoniam debitum hoc deduci non oportet. Et quoniam huiusce rei ratio sit, dicendum est. Ac ratio est hæc. Quum peculium ordinarij serui scire ac cognoscere volumus, ceterarum quidem rerum estimationem ineuntes, addere solemus & estimationem vicarij. Et ita pronunciamus, Tantum aut tantum esse in peculio. Id quum ita se habeat: non potest vicarius, cuius estimatione peculium augetur, & ipse illud minuere, eo nomine, quod sibi aliquid debeat. Ne eadem persona duas contrarias habere functiones videatur, ut in eadem facti specie, & eadem causa simul et augeat & minuat peculium. Idemque est, si filius tuus quem in potestate habes, hominem in peculio suo habeat

Seruus
Ordinarius
Vicarius

Vicarium)
Martialis.
Esse fat est
seruū, iā no
lo vicarius
esse.

DE EO QVI ALIE. IN POTES. 199

habeat, qui dicitur seruus peculiaris. Ac mihi centum aureos debeat, debeat ite & seruo peculiari centum aureos. Nam & hic dicimus, debitum hoc deduci non debere. Ne seruus peculiaris, simul & estimatione sui peculii filij tui augeat, & eorum nominis que sibi naturaliter debentur, minuat: Et eadem persona in eadem causa duas contrarias functiones obire intelligatur, ut & augeat & minuat peculium. Ex iis que dicta sunt, constat, multas esse actiones quibus cum domino, de iis que seruus debet, agere possimus. Est enim actio Quod iussu: Est institutoria: Est exercitoria: Est Tributoria: Est de peculio. Porro dubium non est, quin omnia actione Quod iussu, vel exercitoria, aut institutoria: de peculio agere liceat. Nam quum actio de peculio generalis sit, cuiuscumque in locum moueri potest. Quoniam ceterę speciales sunt, hæc autem generalis est. Ceterum stultus admodum sit oportet, qui omissis illis, que & facilem habent probationem, & actori in solidum pariunt condemnationem, ad actionem de peculio decurrit. Nam & illud in primis, difficile est planum facere, quantum in peculio sit: Res enim peculiare, non omnibus extraneis notę sunt: & deinde ubi magno labore plantū fecerit, quantum in peculio sit, tunc & questio de naturalibus debitis que peculium minuunt, referri potest. Porro difficile est & illud probare, quid quantumque ex iis que mutuo seruus sumperit, in rem domini versus impensumque sit. Enim vero hæc actio de peculio interdum & ut genus, & ut species mouetur. Et quando id contingit, veluti Contraxi cum seruo tuo, neque iubente te, neque quum prepositus esset tui negociationi maritimę vel terrestri. Hic actio de peculio & ut genus & ut species est. Sed & si tibi actio Tributoria competit, potes hac omissa, que de peculio

Seruus
peculiaris

flue

LIB. III. INSTIT.

siue de in rem verso agere. Porro non omnino hic dānandus est, qui omīssa tributoria, ad actionem de peculio decurrit. Quoniam actio de peculio, aliās longē prestat actioni Tributorię: aliās minus emolumēti habet quā Tributoria: & tūc expedit tributoria agere. Veluti quū multa sunt debita naturalia. Nā quū tributoria agitur, nullū naturale debitū deducendum est. In pari enim causa sunt, & quę domino debētur, & quę creditoribus. Nec domini cōditio in ea precipua est, nec quod ei debetur, deduci potest. Quū verō de peculio agitur, potior est domini cōditio. Quoniam naturale debitum Id est, quod domino debetur, deducēdū est: & ita in id quod superest, serui dominus creditor cōdēnat. Actio porro de peculio plus adfert emolumēti, hac in re. Nā quū de peculio agitur: totius peculij ratio habetur. At quū tributoria agitur, id tantum in iudicio spectatur, in quota parte peculij seruus negocietur, fortē in tertia, aut quarta, aut etiam sexta. At qui ne sic quidē tributoria agēdo sextā in solidū partē peculij cōsequitur in qua seruus negociatur: sed id tantū quod ā domino in distributione mercū interuersum ac celatū fuerit. Partis igitur partē fert. Ea verō peculij pars quę vel in praediis cōstitit, vel in mācipiis, vel in nominibus, quū fortē seruus alijs quibusdā mutuū dedit, ad rationē nō vocat. Necesse est ergo, diligēter secū vnusquisq; estimet, Tributoriane sibi cōducat agere, an malit actionē de peculio eligere. Quod si probare possit, ea q̄ ipse seruo credidit in rē domini versa esse, melius est, vt actionē de peculio eligat: quo ex capite de in rem verso in solidū condēnatio sequatur.

Quę ā nobis iā de seruo ac domino dicta sunt: eadē de filio filiaq; & nepote nepteq; ac patre auo ve, quorū in potestate sunt intelligimus.

Illud

DE EO QVI ALIE. IN POTES. 200

Illud autē propriē in liberis personis quas in potestate habemus, seruatur: q̄ aduersus eos, quicūq; his qui in parentis potestate sunt, mutuū dederint, velut in modū exceptionis obijci solear S. C. Macedonianū. Id autē quid sit, latius dicendū est. Fuit quidā Macedo Romę. Id enim nomen erat homini qui quū in potestate patris esset, grāde es alienū cōstituit, sperās futurū, vt moruo patre suo, facile id dissolueret. Quū multū iā tēporis trāsisset, grauis ei & molestus experat esse creditor debitū repetēs. Macedo, quū nō haberet vnde redderē. Nā quomodo, q̄ in potestate esset? patrē suū occidit. Relata res est ad Senatū. Et ille quidē pœnas dedit parricidij. Verū S. C. factū est, quod Macedonianū vocatur, quo cauetur: Ne qui liberę personę alieno iuri subiectę mutuū dedisset, actionem eo nomine haberet. Vt hoc modo, quū se repetitionē quicq; eius quod credidisset nullā habiturum cognosceret, caueret sibi ā mutuū dando. Nō solū autē ā filio filia, nepote aut nepte, nō restē peteretur, quū adhuc in parētis sui potestate sunt: sed neq; quū sui iuris facti fuerint, vel morte parētis forsan vel emancipatione. Quin imō nec aduersus patrem aut vnde de peculio datur actio, siue liberos adhuc in potestate habeant, siue eos emancipauerint. Hęc autē ideo constituta sunt ā Senatu, Quoniam sæpe compertum est Iuuenes magna gr̄is alieni mole obrutos, quod per luxum libidinēq; prodegerāt, vitę parentū suorū insidias moliri. Illud autē velut in summa, debemus scire, Si domino aut patre iubēte, cū eo, qui in potestate illorū est, cōtractum fuerit, aut quid in rem ipsorum versum sit, licere vt omīssa actio de peculio aut de in rē verso, directō aduersus patrē aut dominū condictione agamus, tāq; si principaliter cū ipso domino vel patre, negociū gestū fuisset. Sed

SC Ma
cedom
am

LIB. III. INSTIT.

Sed & is qui institoriam habet vel exercitoria conditione aduersus patrem vel dominum agere potest. Nā & iussu illius cum eo quē in potestate habet, contractum intelligitur. Diximus enim supra, eum qui negotiationi maritimā vel terrestri aliquem præponit, hoc velut omnibus dicere videtur, ut securē cum eo quem præponit, contrahant.

DE NOXALIBVS
actionibus. Tit. VIII.

Quemadmodū ex contractu seruorum, cū dominis agitur, Ita & ex delicto seruorū, domini tenentur. Nā si rerum mearum aliqua seruus tuus furto abstulit, aut vi rapuit, vel si damnum mihi intulit, aut iniuria me affecit: noxalis mihi datur tecum actio. Liberum autē tibi est noxali actione condēnato, vel quod me interest præstare, vel seruum noxæ dedere. Noxa dicitur corpus ipsum quod nocuit, quoniā seruus nocuit. Noxia verō ipsum maleficcium vocatur. veluti furtum, damnum, rapina, iniuria. Est autē id summatione introductum, ut dominus noxali actione condēnatus, seruū illi in quē deliquit, possit dedere. Quoniā iniquū erat, nequitia seruorum vltra corpora ipsorum dominis damnosam esse. Noxali igitur actione serui mei nomine condēnatus, in nullo alio inuitus lædor, q̄ ut eum noxæ dedā. Nā delicti æstimationem inuitus non cogor soluere.

Porro quum semel actori seruum, qui deliquerat, noxæ dedidi, a noxali iudicio liberor, in perpetuum dominio eius in accipientem trās lato. Neque enim dicimus, si seruus vel operis suis atq; ministerio, delicti æstimationē ei in quē deliquit præstiterit, vel nummos alicūde cōparatos, illi dederit, ad veterem dominum eum redire. Verum Prætozem adire debet, & eirem omnē exponere, atq; ita vel

DE NOXA. ACTIO.

261

inuito eo, qui noxæ ipsum accepit, a Prætoze manumittetur. Constitutæ sunt autē noxales actiones aut legibus aut edicto Prætoris. Legibus, ut furti. Hanc enim lex Duod. Tabu. inuenit: item & damni iniuria, hanc enim introduxit lex Aquilia. Edicto Prætoris, ut noxalis iniuriarum, & noxalis vi bonorum raptorum.

Regula est nobis a veteribus per manus tradita, qua sic dicimus. Noxa caput sequitur. Ea maxime spectatur his in casibus. Seruus tuus res quasdā mihi furto subtraxit. Quādiu in tua potestate est, habeo tecum noxalem furti actionem. Quod si ad aliam trās latus sit, cum eo noxali agetur. Sin verō manumissus fuerit, directam habeo cum ipso furti actionem, & noxalis perimitur. Sed & per contractū, actio quę prius directā erat, noxalis fieri potest. Velut: Aliquis quū liber esset, furtū mihi fecit. Is postea seruus factus est, quoniā forte (ut supra Lib. I. diximus) ad preciū participandū venūdari se permisit: & seruus tuus factus est, actio furti tecū noxalis esse incipit, quę prius directā fuerat.

Seruus meus mihi furtū fecit: nulla nascit actio: Nā inter dominū & eum, qui in potestate eius est nulla esse potest obligatio. Quod si aut in potestate alterius seruus peruenerit, aut manumissus fuerit, neque cum ipso iā manumisso, neque cū eo in cuius potestate est, agere possum. Quoniā actio, quę ex delicto ipso nascitur, non nata, quia seruus qui furtū cōmisit, in mea potestate esset: ex eo nunc nasci nō potest, q̄ is qui furtū cōmisit, de potestate mea exierit. Aded aut id verū est, nullā inter seruū & dominū obligationē posse cōsistere, ut si alienus seruus furtum tibi fecerit, & ea ex re furti actio tibi nata sit, ac deinde is in tuā potestate venerit, actio furti iam nata extinguitur, idq; per regulam quā

De dicimus

LIB. III. INSTIT.

dīcimus, Rem quāq; quum in eum casum venerit
 ā quo initium capere non poterat, extingui. Porro
 quoniam nulla nascebatur tibi actio, quum is eo
 tempore furtum fecisset, quo in tua potestate erat,
 ideo & quum in tua potestate esse cōperit, actio iā
 nata perimitur. Ad eod̄ autem extinguitur actio hęc
 quū postea tu serui dominus factus fueris, vt neq;
 si de potestate tua exierit, agere iā eo nomine possis
 Quomodo enim quum extincta sit actio? lam sē
 pe enim ā nobis dictum est, dominum cum seruo
 nullam actionem habere posse. Quemadmodum
 nec dominus si quid in seruum admiserit, veluti q̄
 iniuria aut verberibus eum affecerit, vlla ei teneri
 potest actio, neq; si seruus in quē id commissum
 est, vel manumissus fuerit, vel in alterius potestate
 venerit. Has autē noxales actiones veteres &
 in filiis filiabusq; familias admittebant. Verū po
 sterior hominum conuersatio & viuendi inter se
 ratio, merito ac rectē huiuscemodi asperitatem
 eiecit & contempserit, ac penitus ā communi vsu ex
 plofit. Quis enim sanæ mentis sustineat filium su
 um, & magis filiam noxæ dedere, vt poenē in cor
 pus suum pater, qui hæc patitur, magis q̄ filius, pe
 richitetur? In filiabus verō & pudicitix fauor, cu
 raq; rectē id ex communi vita exclusit. Et ideo pla
 cuit, vt tantum in seruis, noxales actiones propo
 nerentur: Quum & veteres Iuris ciuilis Interpre
 tes, sapius id dixerint: Liberas personas, quæ alie
 no iuri subiectæ sint, ex suis delictis conueniri, &
 pecuniariter puniri posse; nec secundum vetera Iura,
 noxæ dedendas esse.

SI QVADRVPE PAV.

periem fecisse dicatur.

Titul. IX.

Animus

SI QVADRV. PAVP. FEC. DI. 103

A Nimalium quoq; rationis expertū nomi
 ne, quæ damnū dederint, proditæ sunt noxæ
 les actiones. Verum furti quidem noxalē
 actionem, aut vi bonorum raptorum, vel
 iniuriarum dicere non possis locum, eorum nomi
 ne habere. An ergo noxalis actio ex lege Aquilia
 locum habebit? Et dicimus nequaquā. Quoniam in
 ea, damni iniuria dati questio versatur. Iure autem
 & iniuria quid facere ab animo, qui iudicium ha
 beat proficiscitur. At animalia rationis expertia, &
 bruta: iudicio omni carent. Quid ergo est? Et ex le
 ge Duod. Tabu. in iis prodita est noxalis actio. Cō
 tra dominum igitur noxali actione ex lege Duod.
 Tabu. agetur. Si brutum ergo animal tuū aut per
 lasciuam aut per feruorem aut per feritatem, pau
 periem fecerit, Id est, damnū mihi dederit: noxali
 actione tecum agam ex lege Duod. Tab. Quod si
 quis conuentus animal pro noxa dederit, profici
 et ei ad liberationem. Sic enim eadem lege Duod.
 Tab. cautum est. Veluti, quum equus calcitrosus
 esset, calce in aliquem reiecto, nocuit ei. Est autem
 huic noxali actioni ex lege Duode. Tabula. locus
 in iis animalibus, quæ contra naturam suam fero
 cientia, aliquem læserunt. Nam si natiua & ā natu
 ra instita sit feritas, cessat actio legis Duode. Tabu.
 Itaq; si vrsus fugerit & aliquem læserit, noxali acti
 one is qui dominus eius erat, non tenetur. Id eod̄ au
 tem dixi, Qui dominus erat, quoniam vrsus, quū
 fugerit, naturalem libertatem recipit, & in bonis
 cuiusq; esse desinit. Porro Pauperies dicitur dam
 num, sine iniuria datum: quod vel maximē in bru
 tis animalibus contingit. Neque enim potest ani
 mal brutum, quod sensu careat, malum aduersus
 quemquam consilium inire. Et hęc quidem, quan
 tum ad noxalem actionem pertinet.

Dd e Etenim

LIB. III. INSTIT.

Etenim sciendū est, & diles edicto suo prohibere: Ne quis omnī canem, aprum, vrsū, leonē eo loco habeat, quā vulgo iter fiat. Quōd si qd aduersus ea factū fuerit, & per hoc libero homini nocitū sit, tanti dominus bestię condēnabitur, quantū bonum & æquū ei cuius erit notio videbitur. Sin aut aliud quid læsum fuerit, veluti seruus aut equus meus, vel aliud quoduis animal, cuius ego sim dominus, duplum dāni quod datū erit, dominus bestię præstabit. Veluti, dānum quod datū est, est de cę aureorū, viginti cōsequar. Nec verō edictę actiones tantum, sed etiā noxales in his casibus locum habent. Quonjā id regulariter sciendum est. Nunq̄ in actionibus pœnalibus quæ de eadem re concurrunt, aliam ab alia consumi,

DE IIS PER QVOS AGE,
re possimus. Titul. X

QVUM dictū sit de Actionibus: quibus nobiscum ex contractu aut delicto eorū, qui nostri iuris sunt, agere quis potest. Transeamus nunc ad aliā inspectionem. Et sciendum est, agere nos in iudicio solere aut pro nobis ipsis, quod vocatur suo nomine agere: aut pro alijs quod vocatur alieno nomine. Et alieno quidē nomine agimus, veluti, vt procuratores, tutores, aut curatores. Atq; hæc & hodie obtinent. Nam olim id non erat in vsu vt quis alieno nomine ageret, nisi certis quibusdam ex causis. Veluti pro populo quis iudicium suscipere poterat: aut pro libertate, quoniam quū is qui in possessione seruitutis erat, & ad libertatem proclamabat, per seipsum iudicium suscipere non poterat, ne si probatum fuisset seruum esse, is videretur esse iudicij exitus, vt seruus aduersus dominum consisteret, ideo alius quispiā pro eo agebat, qui & assertor dicebatur. Ad hæc & pro

DE IIS PER QVOS AGE. POSS. 103
pro tutela. Nam sæpe tutore opus habebat pupillus. Et duo aliqui inter se contendeabant, vter ipso- rum tutor esse deberet. Nec erat dubium, quin al- ter superior fuerit: futurus. Is ergo, qui succumbit, futurum est vt alieno nomine egerit, hoc est, de tu- tela quæ nihil ad ipsum pertinet, sicut euentus litis docuit. Permissum quoq; est lege Hostilia, vt si cuius res qui apud hostes esset, aut Reipub. causa ab- esset, furto ablata sint, qlibet eo nomine furti age- re possit. Sed & si tutor pupilli ego fuisset, atq; eo tempore, quo apud hostes eram vel Reipubli. causa aberam, furtum aliquis ei fecisset, æquū qui- libet furti agebat. Verum, quoniam id non mini- mam incommoditatem habebat, q̄ nemo alieno nomine agere aut excipere actionem posset: Com- menti sunt hoc homines, vt per procuratores liti- garent. Nam interdum aut morbus aut senectus aut necessaria peregrinatio, itemq; alia multę cau- sę, impedimento sunt, ne principalis rem suam exequi possit.

Procurator sic constituitur, si cui mandem, vt pro me litiget, quem ad modum & in mandato di- ximus: nec vlla certorum verborum præscripta for- ma opus est. Quibuscunq; enim verbis procurato- rem constituere possum. Neq; etiam refert absit aduersarius meus, an præsens sit: Plærumq; enim & ignorante eo procurator constituitur. Denique (vt rem omnem vno verbo concludam) Cuiuscunq; causam tuam agere aut defendere permiseris, is procurator tuus intelligitur.

Tutores autem & curatores, quem ad modū constituantur, libro primo exposuimus.

Porrò (vt aliquid obiter foris assumam) sciendū est procuratorem si actor est, ita agere debe- re. Si apparet aduersarium, Titio, cuius procura-

LIB. III. INSTIT.

tor sum dare oportere, Condēna eum Iudex. Et intentionem quidem siue initium actionis ex personā domini sumere, condēnationē verò in sese vertere. Quòd si quis vt procurator cōuenitur, sic eū qui agit, dicere debere. Si apparet Seiū decem aureos dare oportere, condemna Primum procuratorē rem eius in decem aureos.

DE SATISDATIONIBVS.

Titul. XI.

Nunc de Satisfationibus, quas Græculi νοστήριον καὶ ὀσίαν vocant, dicere necesse est: quæ causæ eius, quæ in iudicio vertitur, nomine, aut ab actore aut a reo præstant. Atque illud cum primis inter ipsa proœmia sciendum est. Alium apud veteres fuisse satisfationū modū, & alium nunc in vsu versari. Quoniā is quicum in rem agebatur, cogebatur satisfationem præstare: quæ promittebat, si victus rem de qua quæstum erat, non restitueret, neque litis æstimationē solueret, liberum actori fore vt cū ipso aut cum fideiussoribus eius ex stipulatu ageret. Appellabatur autem satisfatio hæc Iudicatum solui: Porro vnde id nomen sit sortita, facile est intelligere. Quoniam sic stipulabatur actor. Promittis mihi soluere, quod Iudicatum fuerit: Idque quum quis suo nomine in rem conueniebatur. Ac multo etiam magis, si quis alieno nomine actionem in rem excepisset. Nam hunc satisfidare Iudicatum solui necesse erat: propter regulam Iuris qua dicimus: Neminem sine satisfatione alienæ rei idoneum defensorem intelligi. Et hæc quidem in reo. Porro is qui in rem agebat, si suo nomine agebat nullam satisfationem præstabat. Quomodo enim ab eo, qui ipse dominus erat, postulari potuisset, vt satisfidaret, ratam rem dominum habiturum

DE SATISDATIONIBVS

104

rum? Sin verò alieno nomine agebat: præstare debebat satisfationem, quæ dicitur, Ratam rem dominum habiturum: quæ, dicebat fore, vt dominus litis ea quæ ipse egisset rata & firma haberet. Periculum enim erat, nequando dominus adesset, & diceret non ex voluntate sua procuratorē egisse, atque ab initio iisdem de rebus experiretur, ac idem eadē de causa secundo impeteretur.

Tutor quoque & curator æquæ satisfationis onere grauantur, vt edicti verba ostendunt. Interdum tamen agentibus iis satisfatio remittitur, Quod ita intelligendum est, si hoc constat an constituti ac creati sint, hoc est, an hic tutor, & ille curator sit. Et hæc quidem de iis qui in rem agebant. Quum verò in personam aliquis agebat: Ex parte actoris, eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur: hoc est, dominus nullam præstabat satisfationem: procurator verò cauebat dominum ratam rem habiturum. Similiter & tutor aut curator, si hoc erat dubium, an tutor aut curator esset. Ex latere verò eius qui conueniebatur, si quis alieno nomine actionem in personam excepisset, omnino cogebatur ad satisfationem: propter prædictam etiam Iuris regulam, qua dicere solemus, Neminem in aliena re sine satisfatione idoneum defensorem credi. Sin autem quis suo nomine actione in personam conuentus esset, Iudicatum solui satisfidare non erat necesse.

Et hæc quidem sic apud Veteres in vsu erant. Hodie verò alius ordo hisce in rebus obtinet. Quoniam siue in rem, siue in personam cum aliquo suo nomine agatur, nullam satisfationem pro litis æstimatione dat. Sed pro sua persona fideiussorem præbet, qui promittat, in iudicio reū vsque ad terminum litis permansurum. Interdum verò ne fideiussorem

LIB. III. INSTIT.

forem quidem dat, sed suæ promissioni committitur, iurando, in iudicio se permanurum, nec inde discessurum: quæ & Romano more Iuratoria cautio vocatur, hoc est, vt dicam Græcè. ἑξομωδία. Interdum etiam & sine Iureiurando nudam reppromissionem emittit. Et hæc omnia secundum qualitatem personæ quæ rei sustinet partes, procedere consueuerunt. Sic itaq; is quicum suc nomine agitur, modò satisfationem, modò iuratoriã cautionem, modò nudam reppromissionem emittit. Quòd si aut is qui agit, aut is quicum agitur, procurator est: Tunc ex latere actoris prestanda est satisfactio Ratam rem dominũ habiturum: nisi aut mandatum sibi à Domino factum, cum professione apud acta ostendat esse, aut præsens litis dominus, in iudicio procuratoris personam confirmet, dicẽdo: Hunc ego pro me constituo. Eadem forma obseruanda, si aut tutor aut curator per alium agat, veluti per eum qui actor vocatur: aut alię personę iis similes, quę alienarum rerum administrationẽ receperunt. Multæ enim sunt species procuratorum vt & nosti & adhuc disces. Et hæc quidem in actore. Sin autem cum aliquo agitur: Tunc si præsens procuratorem constituere paratus est, Potest id facere scilicet, aut ipse in iudicium venire, & personam procuratoris sui approbare, solitis interpositis stipulationibus de satisfatione Iudicatum solui, quæ ab iis, qui illam præstant, consueuerunt exigi. Ad hæc & illud domino permissum est, vt extra Iudicium fideiussoriam reppromissionem exponat per quam sui procuratoris fideiussor fiat: omnes clausulas stipulationis iudicatum solui promittẽs: hoc est, procuratorem in Iudicio permanurum, & vsq; ad finem litigaturum, ac quod iudicatum erit, soluturum. Simul & bona sua per hanc reppromissionem

DE NOXALIB. ACTIONIB. 205

missionem, hypothecæ obligans, siue in Iudicio, siue extra Iudicium hæc cauerit: ita vt & ipse & hæc res eius, hoc nomine teneantur. Alia insuper satisfactio vel reppromissione prestanda à procuratore pro persona eius quicum agitur, (Nam, vt ex iis quę paulò ante dicta sunt patet, pro seipso aut satisfactio præstat, aut reppromissionẽ emittit) quæ ita cauebit actori, vt eum hoc nomine securũ reddat, illum eo tempore, quo ferenda erit sententiã, in iudicium venturum: Aut si non aderit, omnia vel à se ipso vel à fideiussore suo præstitum iri, quæ in condemnatione continebuntur, nisi forsitan ea per appellationem fuerit facta irrita.

Quòd si contingat, vt principalis reus ob quã libet causam prestò non sit, sed alius quispiam volens absentis defensionem subbeat, (nulla differentia inter actiones in rem vel in personam introducenda) citra impedimentum velut defensor admittendus est. Sic tamen vt satisfactio Iudicatum solui, & caueat actori, à se quod iudicatum erit, solutum iri, Idque propter veterem & sæpe iam à nobis adductam Iuris regulam, Qua dicimus, neminem sine satisfactio, aliene rei idoneum defensorẽ intelligi. Verum omnia hæc multo clarius perfectiusque ex Iudiciorũ, quæ multa quotidie inter homines existunt, vsu & ex rebus ipsis percipi possunt.

Porrò hanc satisfactionem & reppromissionum formam nõ in hac tantũ Regia Vrbe, sed in omnibus suis Prouinciis Imperator noster Sanctissimus obtinere voluit. Etiam si fortè aliqui per imperiam aliter vtantur. Quoniam illud necesse est, vt omnes prouinciales, Caput ciuitatũ omnium, hoc est, Regiam hanc Urbem sequantur.

DE PERPETVIS ET TEMPORA

libus Actionibus, & quæ ad heredes

Dd 5 & in

LIB. III. INSTIT.

& in hæredes transeunt.

Tit. XII.

Actionum alia ex Iure Ciuili descendunt, alia à Prætorè inuentæ sunt. Quum autem dico, ex Iure Ciuili, Id intellige, siue ex lege aliqua, siue ex S. C. siue ex cõstitutione Principis prodire sint. Et hæc quidem perpetuò solebãt competere. Ita enim id vetustissimo iure comparatum erat. Sed cõstitutiones Principum, quæ post editæ sunt, tam in rem quàm in personã actionibus certa tempora dederunt. Quæ verò à Prætorè inuentæ sunt, plerumque sunt annales: Quoniam & Prætoris edictum olim tantum vsque ad annum valebat. Sunt tamen quedam prætoriarum actiones, quæ perpetuò competant, Id est, vsque ad tempora principis cõstitutionibus statuta. Hæc autem sunt hæc, quæ bonorum possessori pollicitus est & aliis qui hæredis vicem obtinent. Satis enim nouisse te arbitror Bonorum possessorem, Successorem prætorium esse: quem Ius Ciuile nesciat, Quique vt libro tertio diximus oblique & experiatur & cõueniatur. Quoniam igitur actiones, quæ ciuilibus successoribus dantur, hoc est hæredibus, perpetuæ sunt: Porro & bonorum possessor, & quiuis alius, qui hæredis instar obtinet: quod genus est is cui ex S. C. Trebelliano hæreditas restituta est, per fictionem sibi hæredis nomen vindicãt: Idem vt per omnia factio hæc vera sit, necessarium esse visum est, vt quemadmodum actiones quæ hæredibus competunt, ita & hæc quæ bonorum possessoribus dantur, perpetuæ essent. Sed & furti manifesti actio quamuis prætoriana sit, perpetua tamen est. Quoniam absurdissimū id erat & iniquissimum vt anno circūscriberetur. Sed dixerit hic aliquis mihi. Atqui & lex duode-

Bonorum
possess.

Ratio cur furti actio sit perpetua, cum

DE PERPE. ET TEMP. ACT. 106

cim Tabularum furti actionem nouit: Quomodo tu igitur eam Prætoriam vocas? Verum hæc est responsio. Lex duodecim Tabularum quum furti actionem daret, capitalem in furem pœnam constituit, Prætor verò pecuniariam. Quoniam ergo Ius quod ex lege duodecim Tabularum venit, propter asperitatem, exploratum est, & magis Iure Prætorio utimur: (Iustum enim erat, vt qui in pecunia læsisset, & in pecunia plecteretur) Ideo Prætoriam furti actionem vocamus. Hanc quoque ob causam perpetuam esse placuit. Quoniam iniquū putauit Prætor, vt in vtroque furibus auxilium ferret, simul & pœnam quæ capitalis erat, in pecuniariam vertens, & actionem quæ perpetua fuisset, annalem faciens. Quod igitur ad actionis perpetuitatem attinebat, id in suo habitu statumque reliquit.

hæc ratio
ne manifestum
est
my

Porro non omnis actio quæ aut nobis competit, aut contra nos datur, siue Iure Ciuili, siue à Prætorè: etiam hæredibus aut contra hæredes datur. Et (vt rem quàm simplicissime exponam) Actionū alia ex delicto nascuntur, alia ex contractu. Quæ ex delicto dantur, contra hæredes non transeunt. Est enim certissima Iuris regula, qua dicimus: Actiones pœnales ex delictis in hæredes non dari. Veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum & legis Aquiliæ. Sed hæredibus hæc competunt, excepta actione iniuriarum, & si qua est alia huic similis, veluti actio in factum, quæ tunc competit, quum sine venia patronus in Ius vocatus est. Et ratio quidem in promptu est. Nam quoties delictum, fortunas eius quæ moriturus erat, minuit: tunc & hæres vt qui læsus & ipse sit, agere ex delicto poterit. Quod accidit in actione furti, vi bonorum raptorum, legisque Aquiliæ.

Actionem

LIB. III. INSTIT.

ACTIONEM enim Iniuriarum quum iniuria, quæ mihi illata est, nullum fortunis meis damnum attulerit, merito heres, ut qui læsus & ipse non sit, nõ habebit. Idem est & in illa in factum actione. Actiones verò quæ ex contractu nascuntur, citra impedimentum & heredibus & in heredes dabuntur.

Videas tamen interdum, vbi nec actio ex contractu in heredes detur. Nam si rem aliquam apud te deposuerim, ac deinde dolo tuo vel omnino interuersa fuerit, vel deterior facta, nec inde emolumentum aliquid ad heredem tuum peruenerit, actione de positi non tenebitur. Et tamen depositum contractus est. Pœnales autẽ actiones (quas supra diximus in heredes nõ trãsmitti) si viuis principalibus contestata fuerint, citra impedimentum & inter heredes exercebuntur.

His quæ de Iudiciis dicta sunt, & illud necesse est addere. Si is quicum agitur, bonã fidem agnoscens actori satisfecerit, Id est, aut id quod debet, aut rẽ quæ ab eo petitur, reddiderit: nihil opus est eum propterea condemnari, quia cum eo contestata sit. Sed pudori eius ignoscimus & absolutione eum dignamur: quamuis accipiendi iudicij litisq; contestandę tempore in ea causa fuerit, vt damnari deberet. Et hoc illud scilicet est, quod vulgo iactatur: Omnia Iudicia esse absolutoria. Hoc est, permissum est Iudici ante cõdemnationem reum, qui bonam fidem agnoscat, ab actione liberatum dimittere.

DE EXCEPTIONIBVS.

Tit. XIII.

Quum dictũ sit de actionibus: Consequens est, vt & de exceptionibus dicamus, quæ defendendorum eorum gratia quibuscum agitur comparatę sunt. Et quid est exceptio? Est Iudicialis quędam

DE EXCEPTIONIBVS. 107

quędam allegatio reo competẽs, aduersus actionẽ quę Iure quidẽ Ciuili efficax sit, sed natura iniquas vires habeat. Veluti (vt rem exemplo ostendam) Metu tibi iniecto, curauit: vt promitteres mihi te daturũ centum aureos. Aut dolo aggressus, eõ te illectum perduxit, vt promitteres aliquid. Aut etiã per errorem quum debere te putares, promissũ ea mihi stipulanti, quę mihi credebas deberi. Quamuis stipulatio vim suam explicuerit, obligationẽq; verbor; pepererit, & actionẽ quę ex ea nascitur: vt ego iam efficacẽ tecũ habeam ex stipulatu actionẽ, aut etiã condictionem: tamen quia iniquum est, vt quod nõ debeas, id propter regulas Iuris solvere cogaris: Ideo mihi ex stipulatione agenti, exceptionem oppones: Si nõ per metum promisi. Aut, si non per errorem dare tibi sponondi. Ecce actio Iure Ciuili valebat: sed quoniam natura iniquum erat vt valeret, data est tibi exceptio, quateipsum iuuare possis. Hęc autem exceptio erroris, in factum dicitur: quia Διηρηματικὴς, id est, narrative opponitur.

Opponi solet exceptio & illa in specie. Centũ a me aureos mutuo rogabas, Promisi id facere. Tu igitur priusquam pecuniam exhiberem, literas stipulatiois mihi dedisti. Quibus acceptis, recepi me facturum, vt postredie tibi pecunia numeraretur: Nec feci tamen. Post hęc, temporis aliquantũ præterit. Ego quum scirem efficacem esse stipulationem, condictione tecum agere cœpi, velut ex stipulatione propter exactã strictamq; iuris rationem. Verũ quoniam iniquum est condemnari te, vt postea non sequuta numeratione: exceptio tibi dabitur, quam Iurifconsulti vocant pecunię nõ numeratę. Et olim quidem exceptio hęc vsq; ad quinquenniũ opponi poterat, sed hodie (vt supra lib. 3. diximus

Exceptio

Excep.
nõ numeratę
pecun:

*

LIB. III. INSTIT.

ximus Tit. xxi. quum de literarū obligatione ageremus) cōstitutio Imperatoris nostri ad biennium eam coangustauit. Atque ita si intra biennium agam, exceptio mihi obstat: eo verò elapso, exceptio reo non dabitur.

*Excep.
pacti in
Iurisd.*

Huic & illa species similis est. Centum tibi aureos mutuò dedi. Post tempus aliquod conuenit, ne quod mihi deberes, peterem. Pactum hoc ipso iure conditionem non perimit, quoniam stricti Iuris est actio. Sed adhuc Iure ciuili obligatus manes. Quoniam ergo & efficax mihi est cōdictio, rectè que intendo. Si apparet se dare oportere: Et tamen iura naturæ lædo, pactionibus meis aduersans, ac modò remittens, nunc iterum petens: Pacti exceptio mihi obstat.

*Iurifurca
21*

Centum mihi aliquis aureos debebat. Petere ab eo coepi quod mihi debebat. Negauit ille se quicquam debere. Iusturandū ei detuli. Iurauit se nihil debere. Nihilominus salua & efficax mihi est cōdictio. Quomodo enim pactū, ita & Iusturandum, actione ipso iure non extinguit. Verū, quoniam absurdū est, vt ego cum eo agendo, de periurio ipsius quæram, iurifurandi exceptio mihi obstat. Quoniam dicit is, quicum agetur. Si non iurauit, nihil me tibi debere. Non solum autem in actionibus in personam, sed & in actionibus in rem: exceptiones opponi possunt. Veluti, Tenebas rem, que ad me pertinet: Persequi eam abs te volui. Tu verò tuam esse asseuerabas. Iusturandū tibi detuli. Iurasti te esse dominum. Si deinde ego tecum in rem agere coepero, (Nam adhuc actio mihi competit, quoniam Iusturandum dominium meum non extinxit): ex æquitate naturali, exceptio Iurifurandi mihi obstat. Actio mihi aliqua tecum erat in rem

REI
Indicari

DE EXCEPTIONIBVS. 308

rem aut in personam. Agere hac institui. Et victus sum, siue quod Iudici obreptum fuerit, aut ego me nimia celeritate præcipitauerim, siue quod Iudex male pronunciauerit. Non est dubium, quin actiones mihi efficaces maneant: Si tamen iterum petere coepero, exceptione rei iudicatę submouebor.

Atque hæcenus quidem, Species quasdam & exempla enumerasse sufficiat, ex quibus exceptiones nascantur. Porro sunt & alia: multæ ac variaz causæ, quæ exceptiones admittant. Sed eas plenius perfectiusque ex digestis seu Pandectis discemus. Enimverò illud sciendum est, Exceptionum alias esse ex legibus, alias ex iis quæ legis vim obtinent introductas esse, vt ex S. C. aut principum constitutionibus. Alias item Prætores inuenisse.

Peremptoria

Omnium autem exceptionum, quædam perpetuæ sunt, quæ & peremptoriæ dicuntur: Aliæ temporales, siue dilatoriæ. Et peremptoriæ sunt, quæ in perpetuum obstant actori, & semper actionem perimunt, quia scilicet vires actionis resoluunt. Talis est doli exceptio, & quod metus causa, & pacti conuenti, quum ita conuenit ne vnquam a debitore, quod mihi deberet peterem.

Temporales

Temporales autem sunt, quæ ad certum tempus obstant: qualis est temporarij pacti exceptio, quum scilicet conuenit, ne vsque ad quinque annos debitum peterem: Quoniam intra tempus hoc, obstat mihi exceptio, sed eo elapso, extinguitur: Itaque si intra annum (vt dictum est) agere velim, obstat mihi prædicti pacti exceptio, aut alia queuis similis. Atque ideo actionem in quinquennijs differre debeo, & post tempus agere. Nam in de dilatoriæ dicuntur, quæ rem differant. Dilatio enim ab eo quod est differre, vocata est.

Quod

LIB. III. INSTIT.

Quod si intra tempora quinque annorum agere pergam, ita mecum in animo rationem subducens, si illum precipitem dare ante diem & Iudici obrepere potero, iam inde confestim, id quod mihi debetur, consequar. Sin vero temporarij illius pacti exceptio mihi obstabit, necesse erit omnino, ut post quinquennium consequi liceat. Qui apud sese huiusmodi cogitationem instruet, non recte sibi videtur consultum ire. Nam intra tempora submouebitur per exceptionem pacti, & post tempora, si pergat agere, habebit aduersum se exceptionem rei iudicatae, quoniam haec peremptoria est. Nam illud in vniuersum sciendum est, per exceptionem dilatoriam, quae semel opposita efficax fuerit, hoc est, actorem a iudicio repellere potuerit, peremptoriam exceptionem acquiri. Hunc igitur in modum totam litam actor amittit. Sed olim haec in usu fuerunt.

Hodie vero Imperator noster Sanctissimus tantumque huic subtilitati locum esse noluit. Sed constituit, ut qui aut ita stipulatus est, post quinquennium mihi dare spondes? aut qui mutuum dedit, & pactum deinde cum debitore fecit, ne intra quinque annos id ab eo peteret: si ante quinquennium vel stipulationi insertum, vel in pacto deductum agat: locum in eo haberet Zenonis constitutio, qua de iis edidit qui tempore plus peterent. Hac autem ita cauerit, ut qui tale aliquid deliquit, & ante triennium forte, quam quinquennium exiret, quod vel in stipulationem deductum vel pacto indultum fuerit, agit: nihil inde consequatur emolumenti, sed aduersus eum praescripta tempora duplicentur, & ipse sexennium expectare cogatur. Sed & ut qui agere peracto sexennio volet, ita suum actor recipiat, si impensas ac sumptus, quos is qui ante tempus conuentus erat fecerit, ei restituerit. Hoc enim modo prudens

DE EXCEPTIONIBVS. 209

prudenciores facti creditores, tempora ac inducias quas ipsi dederint, non tam facile contemnent.

Dilatoriarum autem exceptionum, aliae ex re, aliae ex persona nascuntur. Et ex re quidem, ut temporarij pacti exceptio. Ex persona vero, ut procuratoriae. Veluti si quis per militem aut foeminam agere velit, Exceptione enim submouebitur. Nam miles, quum totum se debeat armorum studio & exercitio dare, ne pro patre quidem aut matre, imo neque pro vxore, quamuis sacrum haberet rescriptum, procuratorio nomine agere potest. Pro se vero agere non prohibetur. Nam id legibus, quae de re militari late sunt, non repugnat.

Sunt & aliae dilatoriae exceptiones, quae ex personis nascuntur: earum procuratoribus ex causa infamiae opponi solent. Porro quid id sit, dicere operae pretium est. Tu vero haec habe in modum cuiusdam praeviae inspectionis. Si quis aut depositi aut iniuriarum condemnatus fuerit, infamis fit. Is autem cui infamiae nota iniusta est, multis afficitur poenis. Nam neque in Senatum allegi, neque Decurio creari, neque militiae nomen dare, neque advocatio- nes subire, neque procurator cuiusquam esse, neque si agat, procuratorem constituere potest: Suam tamen litam per se non prohibetur persequi.

His ita inspectis, vide nunc deinceps rem quam agimus. Volebam tecum agere. Infamem aliquem, procuratorem constitui, aut quum is intergre fame esset, ego infamis eram. Infamiae exceptio obstabit. Dicit enim is cum quo agetur. Si tu procurator non infamis es, aut certe non ab infami datus es. Et est haec exceptio dilatoria ex persona nascens. Facile est autem dilatorias has exceptiones effugere. Nam si dixerit reus infamem esse procuratorem

Et ratorum

Infamis
Infamis
poena

Infamiam
except
sublata
est

LIB. III. INSTIT.

ratores: possum eo submoto aliquem integræ famæ constituere, aut per meipsum litigare. Sin autem dixerit, Infamem esse qui procuratorem dederit: Id vitabo, si procuratorem missum faciam, & ipse in causam descendam. Nam qui infamia laborat, quamvis procuratorem non constituat, tamen per sese agere potest.

Quod si actor hac exceptione contempta, ita secum in animo suo cogitet, Sive se fellerō ac causam vicero, sive opposita exceptione illa, per meipsum egero, Omnino consequar id quod mihi debetur, seipsum planè decipit. Nam si deinde agere cœperit, peremptoria rei iudicatæ exceptione submouebitur. Idq; propter regulam iam tibi traditam, qua dicimus: Per exceptionem dilatoriam quæ semel opposita efficax fuerit, peremptoriam exceptionem acquiri. Verum hæc q; de infamia dicta sunt, olim procedebant: Sed hodie, quum hæc frequenter in Iudiciis non versentur: ne fieri quidem videtur posse, vt aliquid de infamia quæ procuratoribus obici posset, propter defuetudinē eius tractemus aut quæramus. Nam & illud absurdum esse visum est, dum de personarum conditione altercamur, ipsius negocij disceptationem longius differre.

DE REPLICATIONIBVS.

Tit. XIII.

Quæ admodum actionibus quæ Iure quidem Civili efficaces sunt, sed ex æquitate naturali iniquè nocēt, exceptiones opponi solēt: Ita & exceptionibus quæ reuera quidem valide sunt, sed ex æquitate iniquè putantur: allegatio quædam ab agentibus opponitur, quæ replicatio vocata est. Ac inde nomen habet, quod per eam replicatur ac resoluitur vis exceptionis: nempe ad

Replicatio
non exceptionis replicat & resoluit

DE REPLICATIONIBVS.

210

replicando. Prædicta autem tractari possint tali in specie. Pactum cum debitore meo feci, ne quod mihi deberet peterem. Post tempus aliqd quum debitor factus esset ditior, aut quum ego id exprobrassem vel alius quispiam, pactum mecum iniit, quod mihi permissum pristinum debitum petere. Si nunc ego post secutum hoc pactum, conditione aduersus illum ad ea quod mihi debetur experiar, atq; ille poenitentia ductus pacti exceptionem mihi opponat, sic dicendo: Si pactum amplius non petendi non fecisti: prima facie, pactum hoc multum videtur petitionem meam lædere. Nam reuera ita cõuenit, et nihilominus verum manet, * Nã per secundum pactum, prius ipso iure sublatum non est. Sed quum iniquum est, creditorem ex secundo pacto datur ei replicatio, in qua sic dicit: Si posterius inter nos pactum factum non est, quod mihi petendi facultas data sit. Porro quæadmodum exceptioni opponitur replicatio, ita et replicationi quæ prima facie iusta est, sed ex æquitate naturali iniquè nocet, alia quædam allegatio a reo opponitur, quæ duplicatio vocatur. Veluti pactum amplius non petendi tecum feci. Deinde posteriore pacto cõuenit vt petere possem. Tertium pactum sequutum est, quod debitum tibi iterum remisisti. Quod si & duplicatio aliquã ob causam iniuste noceat, alia rursus allegatione opus est actori, vt ea adiuetur, quæ dicitur triplicatio. Harum autem exceptionum usum & vltierius interdum quæ diximus, varietas negociorum producit. Nã & triplicatiõ, quadruplicatio opponi potest. Sed omnia hæc & alia facilius ex latioribus digestorum voluminibus cognosci poterunt.

Exceptiones autem, quibus principalis debitor vti potest, plerumque & fideiussor opponit. Merito, Quoniam quod a fideiussore petitur, id ab ipso non satis verum debito

* Sublatum non est) Græce est ἐπέγοσθε: quod mihi verbum est. Alij ergo legunt ἐπέγοσθε: ego uero οὐ γέγοσθε. Sic enim scribit Iulius Paulus in l. si vnus, de Pactis. Pactus ne peteret, postea cõuenit vt peteret. prius pactum per posterius eliditur, non quidem ipso iure &c. Quare uideat quid agat, quæ tamen temere eius studij libris manum admo uerit, in quo non satis uerum debito

LIB. III. INSTIT.

debitore peti videtur. Nam fideiussor quum solue-
rit, mandati actionem aduersus eum habebit. Qua
ratione, si cum debitore pactum fecerim ne ab eo
peterem: exceptio pacti conuenti & iis dabitur, q
pro ipso obligati sunt, perinde atque si expresse di-
xisssem, Ne a vobis quidem petam, quod mihi de-
betur. Sunt tamen exceptiones quedam que non
æque fideiussori ac debitori cōpetant. Veluti, Mu-
tuum dedi Primo, & Secundum fideiussorem acce-
pi. Primus quum nihil haberet, vnde ego meum
consequi possem, bonis suis cessit. Si cū eo velim
agere, habet is exceptionem quam mihi opponat,
sic dicendo: Si bonis non cessi, & ira me iudicio pos-
test excludere. Verum exceptio hæc, fideiussores ip-
sius non iuuabit: hac maximè de causa. Quoniam
qui fideiussorè a debitore suo accipit, eam ob rem
præcipue accipit, vt sibi rebusq; suis cōsulat, nem-
pe vt si contingat debitorem soluendo non esse, re-
gressum habeat ad eos qui pro illo fidem suam ob-
ligarunt. Quòd si & fideiussori dederimus exce-
ptionem cessionis, futurū est, vt nō admodū bene
rem meam gessisse videar accipiendū fideiussores.

DE INTERDICTIS.
Tit. XV.

QVI de Actionibus, Exceptionibusque &
Replicationibus disseruit, consequens est
vt & de Interdictis disserat, siue de actiōi-
bus quæ vice interdictorum exercentur.
Sed & is qui de Interdictis disputat, scire debet,
quando de possessione loquatur, & quādo de qua-
si possessione. Et possessio quidem est, Corporalis
rei detentio, Quasi verò possessio est, Incorporalis
rei

*fideiussore
cessionis bo-
non su-
principales
in libere*

DE INTERDICTIS.

rei vsus. Et corporalis quidem res est, veluti fune-
dus, ædes, & quæcunque iis similia sunt. Incorpo-
ralis verò, vt vsusfructus, seruitus, & si qua talia.

Quum igitur inter duos aliquos de possessione
aut quasi possessione controuersia est, Prætorum ad-
eunt, ac totam rem ei exponunt. Quoniam in hu-
iusmodi controuersis sæpe contingit & cædes fieri,
& vulnera infligi, & ad manus veniri. Rem ita-
que omnem Prætori ordine exponunt. At is quæ-
dam verba inter eos pronunciat, non litem diri-
mens, sed ad pedaneum Iudicem remittens, qui de
controuersia ipsorum cognoscat. Dicendum est
igitur omnibus in vnum collectis, Quid sit inter-
dictū. Interdictum ergo est, Enunciatum Prætoris
inter duos aliquos, qui de possessione vel quasi pos-
sessione contendunt emissum, facti quidē speciem
causamque non incidens, sed quomodo de ea iu-
dicandum sit, Iudicem informans. Hæc autem ver-
ba dicit Prætor, aut vt prohibens, aut vt iubens,
quid fieri. Porro Interdictis vel maxime locus est
in possessione. Ided autem dixi, Maximè, quoniam
interdum & de possessione quæstio non mouetur,
& interdictum tamen competit.

Summa Interdictorum diuisio est hæc. Quod
Interdictorum alia sint prohibitoria, alia exhibitio-
ria, & alia restitutoria. Et prohibitoria quidem
sunt, quibus aliquid fieri Prætor prohibet. Velu-
ti, Minas aliquis iactabat aduersum me, quasi in-
gressurus, & possessionem quam habebam turba-
turus. Ego Prætorum adij, & minas aduersarij ex-
posui, ac sine vitio me possidere dixi. Prætor ita-
que sic pronunciauit, Sine vitio possidenti vim fie-
ri veto. Sed & interdum aliquis mortuum, cuius
ad ipsum cura spectet, in locum aliquem quo ius
Ee 3 ei erat

LIB. III. INSTIT.

ei erat inferendi, inferre vult: huic ergo interdictum prohibitorium dabitur, aduersus eum qui prohibere id voluerit. Aut etiam in sacro loco, vel publico flumine ripave eius aliquis opus aliquod molitur, quod per flumen peior fiat navigatio: Nam & hic prohibitorium interdictum dabitur.

Restitutoria autem sunt, quibus restitui aliquid iubet. Veluti honorum possessori, ut reddat possessionem earum rerum, quas alius quam pro herede vel pro possessore possidet. Quid verò sit pro herede aut pro possessore possidere infra discemus. Aut quum possessionem fundi mihi restitui iubet, de qua vi deiectus sum. Exhibitoria autem sunt, per que quid iubet in medium proferri. Veluti fratrem meum apud te occultas, quod dicas eum seruum tuum esse: quum ego de libertate eius agere velim. Aut libertum meum apud te occultas, cui operas ego velim indicere. Aut filium meum (quod sæpe contingit) vel nepotem meum qui in potestate mea sint, apud te occultas, quos ego in medium adduci velim.

Sunt tamen qui dicant ea proprie interdicta vocari, quibus quid fieri prohibet. Ab interdicendo scilicet, quod denunciare & prohibere significat. Restitutoria verò & exhibitoria, decreta dici: nempe ab eo quod est decernere. Id enim statuere & censere est. Sed tamen obtinuit, ut omnia interdicta appellentur, propterea quod inter duos dicantur.

Altera interdictorum diuisio est hæc. Quod interdictorum Alia habeant vim adipiscendæ possessionis: Quoniam ea petimus, quum adipisci possessionem volumus: Alia retinendæ, Alia recuperandæ. Et adipiscendæ quidem vim habet interdictum Quorum honorum, quod honorum possessori accommodatur. Veluti in hac specie. Mortuus est cognatus

DE INTERDICTIS.

212

meus. In bonis huius patris bonorum possessio nem vnde cognati. Aliqua ex his bonis quidam tenebant. In eorum ego possessionem per interdictum Quorum honorum venire possum. Sed non omnino aduersus quemuis possessorem interdictum hoc mihi dabitur, verum aduersus duos duntaxat, nempe aduersus eum qui pro herede possidet, & aduersus eum qui pro possessore. Et quis pro herede possidet? Is qui se heredem putat. Cur autem sic vocetur, paulò latius dicendum est. Multæ sunt Acquisitionum rationes: Et quot sunt Acquisitionum rationes, totidem sunt & tituli. Titulus verò est possessionis causa. Veluti rogo te, vnde hæc rem possides? Et dicis, quoniam mihi donata est: Et titulus est, pro donato. Aut quoniam emi: Et titulus est, pro empto. Aut in dotem mihi data est: Et titulus est, pro dote. Aut legata mihi est: Et titulus est, pro legato. Et hic ergo, si quis rogetur, dicit: Quoniam heredem esse me puto, Et dicitur pro herede. Quis autem pro possessore possidet? Pro possessore possidet, & dicitur: qui vi rapuit aut abstulit: nec ullam possessionis iustam habet causam, Quique si rogetur vnde possideat, dicitur sit: Quoniam possideo, & interrogationem in responsum versurus. Hic igitur pro possessore possidere dicitur: Nec refert, totam hereditatem an rem aliquam possideat. Ideo autem in interdicto Quorum honorum, adipiscendæ possessionis potestas versatur, quia ei tantum utile est, qui nunc primum adipisci vult possessionem. Huiusmodi est & interdictum Saluianum, quod fundi domino datur aduersus colonum, qui ea que in fundum illata & inuecta essent, pignori futura mercedis nomine pepigit.

Nam si is cessarit in soluendo, aduersus quemuis

Et res co

LIB. III. INSTIT.

res coloni possidentem interdicto Saluiano dominus experiri poterit.

Si quis ergo nunc primum adipisci possessionem velit, necessaria sunt ei interdicta adipiscende possessionis. Sin verò semel adeptus eam amiserit, ad ea interdicta transeundum ei est, in quibus potestas recuperandę versatur.

Quum dictū sit de Interdictis adipiscende possessionis, dicamus & de Interdictis retinendę possessionis. Huiusmodi autem est interdictum Vti possidetis, & interdictum Vtrubi. Quę tali ferē in specie locum habent. Euēnit, vt ego seruum aliquem nāciscerer, idque pręsente te. Quum ego meum esse illum dicerem: Tu contrā, te eius esse dominum affirmabas. Atque ita vterq; nostrum ad se trahebat dominium serui. Ad extremum, ego sic loquutus sum. Si tu te dominum esse putas, En ego seruum possideo, In rem mecum agito: Et si probaris, habebis eum. Eadem & tu dicebas. Imò verò ego eum possideo: Et tu potius mecū in rem agito. Initio igitur controuersię coorto de serui proprietate, eò veniendum est, vt de possessione quaramus. Illud enim in primis discerni ac cognoscisci oportet, Vter reus sit, vter actor. Quoniam neque Ius Ciuile id recipit, neque naturalis ratio admittit, vt iudicium procedat, nisi nouerimus, quis petitor sit, & a quo petatur. Potior est autem res causā, quā actoris. Atque ideo plarunq; in gentes existunt contentiones de ipsa possessione, vtrius scilicet ea sit. Possessionis autem commodum in hoc est, quòd quamuis res, de qua agitur, possidentis non sit, interdum tamen causam obtineat, quum videlicet actor probare nō potest proprietatem ad se pertinere.

Quapro-

DE INTERDICTIS. 213

Quapropter quum incertum est, actor an reus dominus sit, pro reo fertur sententia. Semper enim quum actor in probatione deficit (Namq; is onus probandi sustinet) victoria reo paratur. Hęc igitur duo interdicta, retinendę possessionis sunt. Est tamen nonnihil inter ea differentia: Nam interdictum vti possidetis in rebus immobilibus veluti in fundo aut ædibus locum habet: Interdictum autem vtrubi, in rebus mobilibus.

Is porrò Interdicto vti possidetis vincit, qui eo tempore, quo Prætor interdicit, sine vitio fundum possidet. hoc est neq; vi inuatum, neq; clam arreptum, neq; precario concessum. Sed quamuis alteri vim fecerim vt possiderem, aut ab altero clam arripuerim, aut ab altero precario rogauerim possessionem: dum nihil aduersus te huiusmodi commiserim, Vincere te debeo in hoc interdicto. In interdicto autem vtrubi, is vincit, qui maiore parte eius anni (qui retrò legendus est) possedit. Veluti septem ego menses possedi, Tu quinque postremos. Ego te vincam. Deinceps ergo tu possessione mihi restituta, actor factus, onere probandi grauaberis. Et ita quidem olim hæc in vsu erant.

Sed hodie aliter ea obseruantur: nulla facta differentia inter vtrūq; interdictum, quantum attinet ad questionem possessionis. Is enim vincit siue res soli sit, siue mobilis, qui litis contestate tempore sine vitio possidet. Non amplius igitur querimus vter interdicti reddendi tempore possideat, neq; vter maiore parte anni possederit.

Possidemus autem non solum per nosmetipsos, aut eos quos in potestate habemus: verum etiā per alios, qui in potestate nostra non sunt. Quod genus est, qui fundum a nobis conduxit: ac inquit

Ee 5 linus

LIB. III. INSTIT.

linus, & is apud quē deposui, vel cui commodavi rem meam. Nā illis naturaliter possidentibus, ego civiliter possideo. Et hoc scilicet illud est, quod vulgo dicitur. Possessionem retinere me posse per alium qui nomine meo in possessione sit. Enim verò potest quis animo possessionē retinere, quāvis neque ipse, neque alius quisquam nomine eius in possessione rerum sit: nempe si non ea mente rem reliquit, quae ea aspernaretur, sed quum speraret fore, ut postea ad eam rediret. Nam & ita possessionem videtur retinere. Id autem maximè contingit in agris & praedijs suburbanis: Ab his enim sub hyemis tempore discedimus propter incommodam habitationem, sperantes fore, ut quum tempus inuitauerit eodē reuertamur. Iam primum verò possessionem adipisci solo animo non possumus. Veluti Praedia quaedam, quae in illa prouincia sita sunt, mihi vendidisti. Volebas ea mihi tradere. Ego nec accipere ea ex distante terrarum spacio possum: nec aliquem illuc mittere in animum induco, qui accipiat. Dico re ego tibi non potero. Discede à praedijs illis, Quoniam iam ego ea animo possideo. Nam id fieri non potest, ut solo animo iam primum possessionem nasciscar. Sed possessionē semel mihi corporaliter traditam, solo animo retinere possum. Qui autē sint, per quos acquiri possessio queat, plenè supra Lib. II. exposuimus.

Recuperandae possessionis est Interdictum unde de vi. Nam si quis vi de fundo aut edibus meis me deiecerit, opus mihi erit praedicto interdicto: quoniam possessionem mihi is restituere compelleret: quāuis ego iam ante vi eum expulerim, aut clam in possessionem venerim, vel eam precario ab eorum gauerim. Et haec quidem ita tradebat veteres: Sed hodie

DE INTERDICTIS.

214

hodie (ut diximus) Principum constitutionibus cauetur, ut si quis rem suam per vim occupauerit, dominio eius priuetur. Sin verò alienam, simul & eam restituat, & aestimationē eius dependat, ei cui vim fecerit. Porro qui aliquem, de possessione, in qua erat, deiecerit, non solum dicto interdicto tenetur, sed etiam in crimen legis Iuliae de vi priuata aut de vi publica incidit. Tunc autem locum habet lex de vi priuata, quum sine armis vis facta est. Si enim cum armis vi de possessione deiecit, lege Iulia de vi publica tenetur. Armorum autem appellatione non solum scuta & gladij & galeae intelliguntur, sed etiam fustes & lapides & omne instrumentū, quod nocere possit.

Diximus interdictorum alia esse prohibitoria alia restitutoria, & alia exhibitoria. Deinde fecimus & alteram diuisionem, quum dictum est, alia esse adipiscendae possessionis, alia retinendae, & alia recuperandae.

Dicatur nunc & tertia diuisio interdictorum. Quoniam alia simplicia sunt, & alia duplicia. Et simplicia quidem sunt: In quibus actor à reo discretus est. Qualia sunt omnia restitutoria & exhibitoria. Quoniam actor is est, qui aut restitui sibi vult possessionem, aut personam quae celatur, in medium adduci. Reus verò est is, qui aut restituere possessionem aut personam in medium adducere cogitur.

Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, & alia duplicia: Et simplicia quidem sunt, Veluti quum Praetor prohibet in loco sacro, aut flumine publico, ripae eius aliquid fieri. Is enim qui prohibet, Actor est, Qui verò prohibetur, Reus.

Duplicia

LIB. III. INSTIT.

Duplicia autem sunt, velut, vti possidetis & vtrubi. Porro ideo dicuntur duplicia, quia par vtriusque litigantium in his conditio est: neque quisquam eorum precipue vel actor vel reus videtur: sed vterque eorum & actoris & rei partes sustinet. Itaque & Prætor in interdicendo media quadam Enumeratione usus est, neque hunc neque illum ex verbis suis actorem faciens. Nam in Interdicto vti possidetis, in hæc verba loquitur. Vti possidetis, quomodo minus possideatis, vim fieri veto. Nec dixit, Vti possides: ne ad vnum, sermonem suum dirigere videatur. In interdicto quoque vtrubi, his verbis usus est. Vtrubi vestrum seruus ille de quo agitur, maiore parte huius anni fuerit, quomodo minus is eum ducat, vim fieri veto. Vide quomodo & hic dixerit vtrubi. i. apud vtrum, neque dixerit, apud te.

Enimvero de ordine & exitu Interdictorum superuacaneum est hodie dicere. Nam quoties extra ordinem Ius dicitur, qualia sunt omnia hodie iudicia, non est necesse interdictum reddi. Sed sine iis iudicia exercentur vtili actione loco interdictorum reddita. Sic igitur quisque intendere consuevit. Constituo aduersus te, vtilem actionem velut ex Interdicto Saluiano aut ex Interdicto vnde vi, aut alio quouis.

DE POENA TEMERE
relitigantium. Titulus. XVI.

Quoniam nobis olim iura constituerunt, & ordinem Iudiciorum inuenerunt: libidine eorum, qui facile ac temere ad litigandum procederent, reprimere voluerunt. Id quod & Imperator noster sibi studio esse dicit. Sæpe enim fieri posset, vt qui nullam aduersus me actionem haberet

DE POENA TEMERE LITIGAN. 215

haberet, iudicium tamen mihi diceret, hæc secum in animo suo reputans. Si contingit, vt iudici imponam nempe aduersarius mihi condemnabitur: Sin autem succumbo, nihil est in quo læsus videar. Et item alius quispiam quum deberet, ad negandum tamen linguam suam verteret: ita apud se cogitans Si impono iudici, absolutionem consequar. Sin id non possum, lædi non videbor, quum id soluam quod debeo. Veteres igitur has & alias actorum calumniationes & reorum fraudationes quum excidere cuperent: Varias poenas constituerunt, alias pecuniariam condemnationem, alias Iurifurandi religionem, alias infamiae metum iniicientes inferentesque. In primis enim omnibus quibuscumque agitur Iurifurandum ex constitutione Imperatoris nostri defertur. Nam non aliter suis allegationibus reus vitur, nisi prius iurarit, quod se putans bona conscientia actori contradicere, ad Iudicium veniens. Est igitur hæc maxima poena, quod simul & in perjurium cadat, & debitum tamen conuictus exoluat.

Præterea sunt quaedam actiones, quæ in duplum, aut in quadruplum condemnationem habent. In duplum veluti si damni ex lege Aquilia, aut legatorum nomine quæ piis locis relicta sunt agantur. Admonentur enim qui vna harum actiones tententur, vt confiteri velint: quoniam negantes duplum exoluent: alterum simplum præter id quod debetur, poenæ nomine præstantes. Sunt etiam quaedam actiones, quæ maiorem simplo condemnationem habeant, quamuis cum confesso agatur. In duplum quidem, vt actio furti, nec manifesti. In quadruplum vero, furti manifesti. Et hæc quidem sunt poenæ aduersus reos inuentæ.

Sunt

LIB. III. INSTIT.

Sunt & pœnæ quibus actorum calumniæ co-
 Æreantur. Nam & actor ex constitutione Impera-
 toris nostri initio litis iurare cogitur, se recta con-
 scientia, eam litem inferre. Est autem & alia eius-
 dem Imperatoris constitutio, quæ vtriusq; partis
 aduocatos iusturandum subire cogit. Hoc autem
 iusturandum Imperator noster, in locum & pro ve-
 teris calumniæ actione introduxit, quæ iam per de-
 suetudinem sublata est. Nam si cum aliquo quavis
 actione egissem, ac succubuissem, & inuentum fu-
 isset, calumniam reo à me paratam fuisse: habebat
 is regressum ad me & de calumnia mecum agere
 poterat. Quæ actio condemnationem in decimam
 eorum partem habebat, quæ ego in priorem litem
 deduxeram. Veluti, Conditione (verbi gratia) ad
 centum aureos egi, & succubui. Agi mecum pote-
 rat de calumnia in decem aureos. Quoniam igitur
 hæc actio de calumnia, in communi usu non erat,
 in locum eius introducta est dicti Iuristurandi præ-
 statio: & vt improbus litigator impensas & dam-
 na litis aduersario soluere cogatur, in quæ temerè li-
 tigando illum coniecit.

Præter iam relatas à nobis reorum pœnas, sunt
 & aliæ pœnæ. Sunt enim Iudicia quædam, quibus
 damnati ignominiosi fiunt. Ex delictis quidè fur-
 ti vi bonorum raptorum, iniuriarum, & de dolo. Ex
 contractibus vel quasi contractibus Tutelæ, man-
 dati, depositi, quum scilicet directis actionibus agi-
 tur, non item cum contrariis. Nam contrariæ actio-
 nes ignominiam non pariunt. Veluti contraria tu-
 telæ actio est, quam tutor aduersus pupillum hæ-
 bet, pro sumptibus & impèssis, quæ in eum remve
 eius fecerit. Contraria mandati est, veluti quum
 mihi mandatum est, vt pro te litigem, & impens-

Contraria no infamatur

DE POENA TEMERE LITIGAN. 216
 fas litis à te repeto. Contraria depositi est. Veluti
 seruum tuum apud me deposuisti. Is in aduersam
 valetudinem incidit, sumptus aliquos in valetudi-
 nem eius feci: hos ego contraria depositi actione à
 te repeto. Actio quoque pro socio, famosa est.
 Sed nihil est, cur hic contrariam actionem dicam?
 Quoniam ex vtroque latere directa est. Et quilibet
 ex socijs eo iudicio damnatus, infamia notatur.

Est autem hæc inter delicta, & contractus dif-
 ferentia, quod ex furto & quæ talia sunt, non so-
 lum damnatus ignominia notetur, sed etiam ex-
 tra iudicium factus. Nam veluti constituendam
 in sese pœnam redimere pecunia videtur: & depen-
 dendo, delictum suum fatetur. Ex contractibus
 verò, is tantum notetur, qui & damnatus est.
 Nam qui decedit, misericordia dignus iudican-
 dus est.

Omnium autem actionum instituendarum
 principium ab eo Prætoris titulo profiscitur,
 quo de in Ius vocando edicit. Qui enim cum ali-
 quo litigare vult, Iudicem in primis adire debet,
 & ita eum in Ius vocare.

Quod si aut aliquis qui è numero parentum
 sit, in Ius vocatur: aut Patronus à Liberto vel pa-
 rentes eius aut liberi, venia à Prætoze petenda est.
 Si enim sine venia ac permisso eius vocati fuerint:
 In factum aduersus vocatorem datur actio, & quin-
 quaginta aureorum sequitur condemnatio.

DE OFFICIO
 Iudicis. Titu-
 lus, XVII.

Reliquum

LIB. III. INSTIT.

Reliquum est, ut de officio Iudicis disputemus. Atque illud quidem in primis obseruare debet Iudex, ne in iure dicendo aliter iudicet, quam constitutionibus, aut legibus scriptis, aut eo iure quod a sapientibus receptum est, cauetur. Quapropter si noxali actione recti egero, & quod aduersus me commissum esse dico, probauero: Ita pronunciare debet Iudex. P. M. Titio L. Titio actori condemno: decem aureos soluere egerit, Iudex si contra actorem iudicat, reum debet absoluere. Sin minus habere iuris reum perspiciat, rem vna cum fructibus restituere iubebit. Quod si reus se neget in praesens rem posse restituere, neque id ab eo frustrationis causa dicatur: Conueniens est, ut Iudex ei inducias alicuius temporis concedat, intra quod rem actori restituat: ut tamen de litis aestimatione caueat cum fideiussoribus: nempe ut si intra tempus a Iudice statutum rem non restituerit, constitutam litis aestimationem praestet.

Quod si haereditatis petitione agatur: eadem circa fructus statuat Iudex, quae quum in rem agitur dicta sunt. Illorum autem fructuum nomine, quos culpa sua ex rebus haereditariis possessor non percepit, condemendus est, si mala fide haereditate possideret. Quae poene eadem obtinent, & circa specialem suae singularem in rem actionem. Nam & in ea, qui mala fide possessionem rei nactus fuerit, eorum quoque fructuum rationem reddet, quos culpa sua non percepit. Cur autem dixerim poene, tunc quum de Iudicis agemus, latius discemus. Sin autem bonae fidei possessor is fuerit, quicum agitur, nomine fructuum eorum, quorum causa litis contestationem praecedit, neque si fructus ab eo petuntur,

DE OFFICIO IUDICIS.

217

tur, quos consumpsit, neque si quos non percepit. Post litis autem contestationem, tam ad fructus perceptos quam consumptos iudex eum condemnat. Et haec in actione in rem, quae res singulares petuntur, dicta sunt. Eadem autem & in haereditatis petitione dicta credantur.

Quum vero ad exhibendum agitur, non satis est reo, ad evitandam condemnationem, si rem in medium adducat aut proferat: sed & causam rei prestare debet. Id est, ea omnia restituere actori, quae habiturus esset, si initio constituenda actionis, res ei fuisset exhibita. Atque ideo, si inter moras & dilationes Iudicij ad exhibendum, rem reus vsuceperit, nihilo minus condemnandus est, nec dicere poterit dominum se factum esse per vsucapionem, & ita condemnari se non posse, aut ad reddendum quod ipsius factum sit, cogi non debere. Quoniam eo tempore, quo lis ad exhibendum contestata, & iudicium acceptum est, nondum completa erat vsucapio, quamuis inter moras ac dilationes iudicij, tempus eius praeterierit.

Verum quoniam ad litis contestationem reus curri solet, quo tempore nondum vsucapta erat res: non immerito, perinde restituenda est, atque si rei facta non videretur esse per vsucapionem. Propterea quod (ut dictum est) Condemnationem retro trahamus ad hoc, ut similem sibi ac aequalem faciat litis contestationem. Sed & fructus medij temporis, Id est, eius quod inter litis contestationem & condemnationem est, reddendi sunt a reo. Quod si neget reus idque sine frustratione, rem a se restitui in praesens posse, forte quod alio in loco sit, tempus ei ad restituendum dabitur. Sic tamen ut eo nomine securum faciat actorem, quod rem restitutus

ff turus

LIB. III. INSTIT.

turus sit. Sin verò neq; confestim iussu iudicis rem exhibet, neq; se postea restitutum cauet, in id cõ demnabitur, quod actoris intererat rem sibi litis contestata tempore restitui.

Porro quum agitur familiar̃ heriscunda: Offi- cium Iudicis est, vt singulas res integras singulis heredibus adiudicet: & si cõtingat, vt id quod vni adiudicatum est, pluris valeat, q̃ quod alteri, inuis- cem hunc debet cogredi certa pecunia (sicut iã di- ctum est) condemnare: nimirum, vt æquam vterq; partem habeat. Veluti, Primo adiudicauit res ali- quas, quæ mille aureis valeant: Secundo alias, quæ octingentis. Primum Secundo in centum aureos condemnabit, vt ita vterq; nongentenos habeat. Quod si euēnit, vt vnus aliquis heredum solus ex rebus communibus fructus colligeret, aut vt rem hereditariã vel corrūperet, vel consumeret: (Quid enim si vinum fuerit, & id aliquis ebiberit?) & earum rerum gratiã cogredi condēnãdus est. Neq; verò hæc tantum, quum duo heredes sunt, sed etiã quum plures, locum habere debent.

Eadem dicemus & in comuni diuidendo iu- dicio: quum de multis rebus inter aliquos cõmu- nibus diuidendis agitur. Nam quum de vna re ve- luti fundo agitur: Tunc siquidẽ commodẽ, & vt id de quo agitur non lædatur, regionibus diuidi fundus possit, quoniã fortẽ & vineã habet & oli- uetũ: poterit Iudex vni vineã adiudicare, & alteri oliuetũ. Sic tamen, vt is qui potiorẽ partẽ accepit, alteri dare pecuniã condemnetur. Sin aut̃ res diuisi- onẽ cõmodẽ non admitat: Aut etiã seruus sit de quo agitur, aut mulus qui in iudicium deducitur: vni tota res adiudicanda est: Sic tamen vt is alteri certa pecunia condemnetur.

Quum

DE OFFICIO IUDICIS.

Quum aut̃ finium regundor̃ inter aliquos agi- tur: secũ æstimare debebit Iudex an in presenti spe- cie opus sit adiudicatione: quæ sanẽ vno casu neces- saria erit. Si enim euidentioribus finibus agros di- stingui melius sit, q̃ antea fuerint distincti: officiũ iudicis est, vt ex vnus agro partem aliquam alteri- us agri domino adiudicet, & ita certos in ea parte fines constituat. Quo casu consequens est, vt eum alteri certa pecunia condemnet. Quod si quis vicio- norum aliquid maliciosẽ circa fines commiserit, quoniã fortẽ (verbi gratiã) lapides, qui fines ostē- dunt furatus est, aut arbores, quæ fines dirimunt ex- cidit: & eius damni nomine aduersario condemnã- dus est. Interdum etiam is, qui contumaciter aut inobediēter iussis Iudicis non paret, poenas dat, & eius rei nomine hoc iudicio condemnatur. Ve- luti, Quum de finibus esset inter aliquos quæstio, Iussit Iudex vtrumq; agrum metiri: Id alter litis- gantium non est passus fieri, Is vt in iudicem con- tumax, sicut iam dictum est, condemnabitur.

Porro quod vno ex his Iudicijs, Id est, familiar̃ heriscunda, comuni diuidendo, aut finium re- gundorum alicui à Iudice adiudicatum fuerit, eius is statim dominus sit, cui adiudicatum est. Et hic ergo per adiudicationem acquirẽdi modus, in nu- merum eorum actuum per quos ciuilit̃ res sin- gulares acquirere solemus referri debet.

DE PVBLICIS IVDI- ciis. Titu. XVIII.

IN magna cura legibus sunt publica Iudicia. Por- rò hæc neque per ordinarias actiones exercen- tur, neq; quicquã simile inuenimus in his iudicijs

Ff a discuti

*Sua
cualis
modus
acq̃:
vtp do
minid*

LIB. III. INSTIT.

discutiendis, atq; in alijs ceteris. Magna enim inter ea differentia est, tum in instituendo, tum in exercendo. Nemo igitur, qui publico iudicio, quem postulabit, dicere poterit. Hac actione ago, Sed dicere debet. Hac lege postulo. Hic ergo videas. et tormeta decerni seu questiones haberi, & alias bona publicari, alias Ciuitate amitti, alias libertatem eripi, alias vitam adimi. Quae omnia a pecuniarijs iudicijs abhorret. Publica aut dicta sunt, quae cuius ex populo persecutio eorum plerumque detur. Dixi plerumque, quia quaedam personae sunt, quibus publico aliquo iudicio postulare permissum non est. Quae admodum in exactiore publicorum iudiciorum doctrina, latius & plenius tradetur. Publicorum iudiciorum alia capitalia sunt, quaedam non capitalia. Capitalia vocamus, quae ultimo supplicio reos afficiunt. Id est, animae amissione, vel aquae & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cetera vero quae publica sunt iudicia, & infamiam cum damno pecuniario irrogant, haec publica quidem putantur, non tamen capitalia.

Erunt autem operae precium enumerare publica iudicia. Est igitur lex Iulia maiestatis: quae in eos qui contra Imperatorem vel Rempublicam aliquid moliti sunt, coercet. Poena autem eius, animae amissionem sustinet: atque exercetur, ut supra initio lib. 3. diximus, etiam post mortem Tyranni.

Est & lex Iulia de adulterijs, quae non eos tantum punit, & capitali supplicio afficit, qui aliena matrimonia violant, sed etiam eos qui masculis miscetur. Eadem lex & stupri flagitium punit, quum quis sine vi virginem aut viduam honeste viuentem corrumpit: Poenaque in eum qui tale quid admisit, constituit talem, ut si honestior sit, pars dimidia bonorum eius publicetur.

ex hac
lib. hono

tolletur

q. Al. totum lib. i. in poena ad sup. in ita referri debet ut unde intelligatur per na sit stupri poena

DE PVBLICIS IVDICIIS.

cetur: si humilior, ut post corporis coercionem relegatur. Tertiò est lex Cornelia de Sicarijs: quae homicidas gladio punit, vel etiam eos qui hominis occidendi causa cum telo ambulat. *ἀκόντιον* id Graeci transferunt, sed melius Latine dicitur telum. Porro Gaius in ijs libris, quibus legem Duod. Tabu. interpretatus est, ita scriptum reliquit, Telum vulgo non solum *βέλος* significare, quod ab arcu mittitur, sed etiam omne, quod manu cuiuscumque iacitur. Itaque & lapis, & lignum & ferrum hoc nomine continetur. Dictum autem ab eo telum videtur, quod ex spacio, & in longinquum mittatur: a Graeca videlicet voce configuratum, *ὅτι τῷ τηλῷ* telum, atque hanc significationem & in Graeco nomine inuenire possimus. Quod enim Latini telum appellant, id Graeci *βέλος* nominant, *ὅτι τῷ βέλῳ*. Eius rei vel amplissimus testis est Xenophon hunc in modum scribens: *Ἐὰ βέλη ὁμοῦ ἐφέρετο, λόγχαι τοξεύματα, σφενδαίονα, πλάσιοι δὲ νεφελίδοι*. Id est Et tela simul afferebantur, lanceae, sagittae, fundae, ad haec & plurimi lapides. Nam quum *τῷ βέλῳ* i. telorum nomen praemisisset, & cetera deinde subiunxit. Haec autem lex dicitur, lex Cornelia de Sicarijs. Sicarij vero dicuntur homicidae, a sica, quo nomine ferreus culter significatur. Eadem lex & veneficos capitaliter punit, qui artibus odio dignis, & venenis, ac magicis susurris seu carminibus homines occidunt, vel letalia medicamenta publice vendunt.

Est & lex Pompeia de parricidijs, quae asperri- mum crimen noua persecuitur poena. Cauetur autem ea, ut si quis aut parentum suorum aliquem, aut filium vel aliquem liberorum eiusdem affectionis, & qui nomine

LIB. III. INSTIT.

nomine parricidij comprehendatur, siue clam siue
 palam occiderit: nec non is, cuius dolo id factum,
 aut qui conscius criminis fuerit, quamuis extrane
 us sit, poena parricidij puniatur. Neque tamē lex aut
 gladium minatur, aut ignibus tradit, neque alia vlla
 solemni poena eum afficit, sed in bubulum culeum
 eum iubet immitti, cum cane, & gallinaceo, & vi
 pera & simia, & ita culeo insui: ac angustē cum eius
 modi feris, latentem, secundum qualitatem regio
 nis in qua punitur, aut in proximum mare, aut si
 mare longius abest, in flumen projici: vt omnium
 elementorum vsu, & viuus & mortuus priuetur.
 Nam & viuus, cum culeo infusus sit, ac in aqua sus
 cetur, coeli siue aëris vsu caret: Et mortuus, terræ
 honorem non consequitur, quum huc atque illuc
 fluctus vndeque culeum ferant. Prædictæ autem be
 stiæ ideo vnâ insuuntur, quoniam similes ei mores
 habere videntur. Nam aliæ ex iis parentes occidit
 aliæ non se continent, quin & cum illis pugnant
 Quod si quis alios qui cognatione sibi, aut affinita
 te iungantur, occiderit: is legis Cornelie de Sica
 rijs poenam sustinebit.

Est item lex Cornelia de falsis, quæ & testamen
 tariam vocamus. Hac punitur, qui testamentum,
 vel aliud instrumentum falsum scripserit, aut recle
 tauerit, aut subiecerit: Vel qui signo adulterino sig
 nauerit, aut signum adulterinum dolo malo sculps
 erit. Est autem earum rerum poena, in seruos qui
 dem vltimum supplicium, quemadmodum & in
 Lege Cornelia de sicarijs ac veneficis. In libero
 verò, deportatio.

Sunt ad hæc & duæ leges Iulie, vna de vi
 publica, & altera de vi priuata: aduersus eos, qui
 vim vel armatam, vel sine armis committunt. Sed
 enim

DE PVBLICIS IVDICIIS. 110

enim, si quidem vis cum armis illata fuerit: depor
 tatio ei qui illam commisit, incumbit. Sin verò si
 ne armis, in tertiam partem bonorum publicatio
 imminet. Quod si quis per vim virginem, aut vi
 duam, aut Deo dedicatam, Id est, ascetiam aut dia
 conissam rapuerit, vnâ cum iis qui opem ei dede
 rint, capitalem poenam subibit. Quemadmodum
 Imperatoris nostri constitutione cauetur, ex qua
 omnia ea apertius cognosci poterunt.

Ascetia

Addatur his & Lex Iulia de peculatu, quæ
 eos punit, qui res vel pecunias publicas, aut sacras
 aut religiosas furati fuerint. Sed si quidem Iudic
 es aut Magistratus, eo tempore quo Iudices aut
 Magistratus erant, pecunias publicas substraxe
 rint: capitaliter in eos animaduertitur, vnâ cum
 iis qui ministerium illis ad hoc adhibuerint.

Ad hæc eandem poenam subeunt ii, qui res ab
 his furto subtractas scientes receperint. Si quis
 alius præter prædictos in hoc crimen inciderit, is
 deportationi subiicitur.

Inter publica Iudicia habetur & Lex Fa
 bia de Plagiarijs, quæ interdum ex Principum con
 stitutionibus capitalem poenam irrogat: Interdū
 etiam leuiorem, vt ex Codice & Constitutioni
 bus cognosci potest.

Sunt & alia publica Iudicia: Veluti Lex Iu
 lia de ambitu, quæ aduersus eos competit, qui pec
 uniam aliquibus dederint, vt Magistratum ali
 quem vel honorem consequerentur.

Et Lex Iulia repetundarum: quæ vigorem su
 um extendit aduersus Magistratus, aut Iudices,
 vel etiam assessores, qui aliquid ob rem iudican
 dam acceperint.

LIB. VIII. INSTIT.

Et lex Iulia de annonâ, quæ punit eos qui frumentum siue annonam quum ad regiam urbem cõportaretur, in alia loca auerterint. Et lex Iulia de re fiduis, qua in eum animaduertitur, qui quum publica pecuniæ administrationem habuerit, reliqua tamen non intulit. Atq; eæ leges & de alijs quibusdam capitulis loquuntur: ac animæ quidem nulla earum amissionem irrogat, sed alijs poenis subditur, qui præceptis earum neglectis, aliquid contra fecerint.

Sed de publicis Iudicijs hæcenus dixisse sufficiat, ut Iuuenes ea per compendiariam traditionem accipere, & summo digito gustare possint. Exactior enim diligentiorq; eorum cognitio, ex latiore digestorum seu Pandectarum doctrina, Deo propitio, legentibus contingeret.

INSTITUTIONVM IV.

ris Ciuilis à Theophilo Antecessore in Græcam Linguam translatarum Lib.

III. & vltimi

FINIS.

INDEX

TITVLORVM.

A.	
A Doptionibus	Lib. I. Tit. XI.
Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur	Lib. I. Tit. XX.
Authoritate tutorum	Lib. I. Tit. XXI.
Ademptione legatorum	Lib. II. Tit. XXI.
Assignatione libertorum	Lib. III. Tit. VIII.
Acquisitione per arrogationem	Lib. III. Tit. X.
Actionibus	Lib. III. Tit. VI.
B.	
BONORVM possessionibus	Lib. III. Tit. IX.
C.	
CAPITIS diminutione	Lib. I. Tit. XVI.
Curatoribus	Lib. I. Tit. XXIII.
Codicillis	Lib. II. Tit. XXV.
D.	
DONATIONIBVS	Lib. II. Tit. VII.
Quobus reis stipulandi & promittendi	Lib. III. Tit. XVI.
Diuisione stipulationum	Lib. III. Tit. XVIII.
E.	
EXCVSATIONIBVS tutorum vel curatorum	Lib. I. Tit. XXV.
Exheredatione liberorum	Lib. II. Tit. XIII.
Eo cui libertatis causa bona addicuntur.	Lib. III. Tit. XI.

I N D E X

Emptione & venditione Lib.III. Tit. XXIII.
 Exceptionibus Lib.III. Tit. XIII.

F.

FIDUCIARIA tutela Lib.I. Tit. XIX.
 Fideicommissariis hereditatibus Lib.II. Tit. XXIII.
 Fideiussoribus Lib.III. Tit. XX.

G.

GRADIBVS cognationum Lib.III. Tit. VI.

H.

HIS qui sunt sui vel alieni iuris Libro primo, Tit. VIII.
 Heredibus instituendis Lib.II. Tit. XIII.
 Hereditum qualitate & differentia, Lib.II. Tit. XIX.
 Hereditatibus quae ab intestato deferuntur Lib.III. Tit. I.
 His per quos agere possimus Lib.III. Tit. X.

I.

IVSTITIA & Iure Lib.I. Tit. I.
 Iure naturali, gentium, & Civili Lib.I. Tit. II.
 Iure personarum Lib.I. Tit. III.
 Ingenuis Lib.I. Tit. XIII.
 Inofficioso testamento Lib.II. Tit. XVIII.
 Inutilibus stipulationibus Lib.III. Tit. XIX.
 Iniuriis Lib.III. Tit. II.
 Interdictis Lib.III. Tit. XV.

L.

LIBERTINIS Lib.I. Tit. V.
 Lege Fusca Caninia Lib.I. Tit. VII.
 Legitima agnatorum tutela Lib.I. Tit. XV.
 Legitima

TITVLORVM.

Legitima patronorum tutela, Lib.I. Tit. XVII.
 Legitima parentum tutela Lib.I. Tit. XVIII.
 Legatis Lib.II. Tit. XX.
 Lege Falcidia Lib.II. Tit. XXII.
 Legitima agnatorum successione, Lib.III. Tit. II.
 Literarum obligatione Lib.III. Tit. XXI.
 Locatione & conductione Lib.III. Tit. XXIII.
 Lege Aquilia Lib.III. Tit. II.

M.

MILITARI testamento Lib.II. Tit. XI.
 Mandato Lib.III. Tit. XXVI.

N.

NOPTIIS Lib.I. Tit. X.
 Noxalibus actionibus Lib.III. Tit. VII.

O.

OBLIGATIONIBVS Lib.III. Tit. XIII.
 Obligationibus ex consensu Lib.III. Tit. XXII.
 Obligationibus quae quasi ex contractu nascuntur Lib.III. Tit. XXVII.
 Obligationibus quae ex delicto nascuntur Libro III. Tit. I.
 Obligationibus quae quasi ex delicto nascuntur Lib.III. Tit. V.
 Officio Iudicis Lib.III. Tit. XVII.

P.

PATRIA potestate Lib.I. Tit. IX.
 Per quas personas nobis acquiritur, Lib.II. Tit. IX.
 Pupillari substitutione Lib.II. Tit. XVI.
 Per quas personas nobis obligatio acquiritur Lib.III. Tit. XXVIII.
 Perpetuis

INDEX

Perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad
 hæredes & in hæredes transeunt Lib.III.
 Tit. XII.
 Poena temerè litigantium Lib.III. Tit.XVI.
 Publicis iudiciis Lib.III. Tit.XVIII.

Q.

QVIBVS ex causis manumittere non licet,
 Lib.I. Tit.VI.
 Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur,
 Lib.I. Tit.XII.
 Qui testamento tutores dari possunt Libro. I.
 Tit. XIII.
 Quibus modis tutela finitur Lib.I. Tit. XXII.
 Quibus alienare licet vel non Lib.II. Tit.VIII.
 Quibus non est permillum facere testamentum
 Lib.II. Tit. XII.
 Quibus modis testamenta infirmantur Lib.II.
 Tit. XVII.
 Quibus modis re contrahitur obligatio Lib.III.
 Tit. XIII.
 Quibus modis tollitur obligatio Lib.III.
 Tit. XXIX.
 Quod cū eo qui in aliena potestate est negotium
 gestum esse dicitur Lib. III. Tit.VII.

R.

RERVM diuisione & acquirendo ipsarum
 dominio Lib.II. Tit.I.
 Rebus corporalibus & Incorporalibus Lib.II.
 Tit.II.
 Replicationibus Lib.III. Tit.XIII.

TITVLORVM.

S.

SATISDATIONE tutorum vel curatorum,
 Lib.I. Tit. XXIII.
 Suspectis tutoribus vel curatoribus, Lib.I.
 Tit. XXVI.
 Seruitutibus Lib.II. Tit.III.
 Singulis rebus per fideicommissum relictiis
 Lib.II. Tit. XXIII.
 S.C. Tertulliano Lib.III. Tit.III.
 S.C. Orfitiano Lib.II. Tit.III.
 Successione cognatorum Lib.III. Tit.V.
 Successione libertorum Lib.II. Tit.vij.
 Successionibus sublatiis quæ sebant per bonorum
 venditiones & ex S.C. Claudio Lib. iij.
 Tit. xij.
 Stipulatione seruorum Lib.II. Tit. xvij.
 Societate Lib. iij. Tit. xxv.
 Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur Lib. iij.
 Tit. IX.
 Satisfactionibus Lib. iij. Tit. xi.

T.

TVTE LIS Lib.I. Tit. xij.
 Testamentis ordinandis Lib. ij. Tit. X.

V.

VSVFRVCTV Lib. ij. Tit. iij.
 Vsu & habitatione Lib. ij. Tit. V.
 Vscupationibus & longi temporis præscri-
 ptionibus Lib. ij. Tit. vi.
 Vulgari substitutione Lib. ij. Tit. xv.
 Verborum obligationibus Lib. ij. Tit. xv.
 Vi bonorum raptorum Lib. iij. Tit. ij.

Finis Indicis.

TYPOGRAPHVS LECTOR.

Quantuncūq; a nobis atq; operis nostris ad uigilatū ubiq; sit, ne quid errorū his libris immisceretur: excuso tamen iam opere, deprāhensimus quosdam nō indignos, quorū te admoneremus. Multos ex iis videas, quos ad eius negligentiam, cui Curtius ipse rem totam cōcrediderat, melius q̄ ad nostram referre possis. In ceteris quoq; qui leuiores sunt, adnotandis colligendisq; ideo diligentiores fuimus, ne boni adulescentes iam primum ad Iuris studium admoti, quibus hic labor potissimū datus est, facile vsquam hāerent. Id tu quicquid est, boni consule, ac vale. Ex officina nostra Typographica, Idib. Septemb.

Folio. 12. Facie. 1. Versu ult. dele PLÆRIQVE EVM, & pro CVIVS lege cuiusq; & in margine tolle asteriscum *. Fo. 13. fa. 1. ver. 26. pro Leuiter lege leuibus ex causis. Fo. 21. fa. 2. ver. 28. pro quum lege cum. Fo. 22. facie. 1. vers. 10. lege Nam forte. Fo. eodē, fa. 2. versu. 15. pro priore Neve, lege aut, & post secundū Neve, adde, ille. Ibidē, ver. 29. Adscribe hęc in margine. Paterni) Hoc loco aut addendū est vel materni, simileve quippiam, aut tollenda est dictio paterni. De utroque enim auo loquitur: qđ vitium & in grecis est. Fo. 33. fa. 2. vers. 14. pro possim, lege possum. Fo. 33. fa. 1. vers. 10. pro tutor, lege tutore. Fo. 34. fa. 2. v. 16. post Romę tolle punctum. Fo. 37. fa. 2. v. 22. sic lege: Curator sepe puberibus, interdū verō & impuberibus. Fo. 39. fa. 1. v. 9. lege cōtutor. Ibidē, vers. 13. pro vt vnus, lege quin vnus, & ascribe in margine asteriscū *. Fo. 45. fa. 2. v. 20. lege dominium. Fo. 50. fa. 2. vers. 23. pro sic, lege se. Fo. 52. fa. 1. v. 10. lege reliquas. Fo. 63. fa. 1. vers. 20. lege quereis, et post q̄sep. Fo. 68. fa. 1. v. 21. lege corradat. Fo. 73. fa. 1. v. 17. lege nullus. Fo. 83. fa. 2. v. 12. lege sue,

sue. Fo. 89. fa. 1. v. 14. lege q̄ si &. Fo. 96. fa. 1. v. 11. lege nascetur. Fo. 97. fa. 1. v. 10. lege testatore qui debitor. Fo. 101. fa. 2. v. 27. lege, vt si cū Titium. Fo. 102. fa. 2. v. 9. lege iura pro cura. Fo. 103. fa. 2. v. 14. pro quem lege quam. Fo. 105. fa. 1. v. 7. pro vbi lege vti. Ibidē, ver. 8. pro legaliter, lege legaliter. Fo. 108. fa. 2. ver. 5. lege Anoneio. Fo. 109. fa. 2. ver. vlt. p supplicia lege simplicia. Folio. 113. facie. 1. versu. 15. pro quum lege quem. Fo. 121. fa. 1. vers. 24. scribe in margine asteriscum *. Ibidē, vers. 25. lege amita mea deces. Fo. 125. fa. 2. v. 16. pro eum lege tum. Fo. 128. fa. 2. vers. 16. lege ascendentium. Fo. 129. fa. 1. versu. 1. lege δὲ α & post βεῖα. Fo. 131. fa. 2. v. 11. pro fieri lege ferri. Fo. 133. fa. 2. ver. 3. lege Dedititorum. Fo. 136. fa. 1. v. 5. lege liberive eorū. Fo. 139. fa. 2. v. 32. lege restitutus. Fo. 145. fa. 1. v. 27. pro inter, lege, ita. Fo. 145. fa. 2. vers. 10. pro erat, lege, erit. Fo. 147. fa. 1. v. 11. pro seruus, lege fundus. Fo. 156. fa. 2. vers. 23. lege cōsisteret ne talis. Fo. 157. fa. 1. ver. 31. lege οὐκ ἔστιν. Fo. 157. facie. 2. versu. 13. lege Κρονίδης. Fol. 158. fa. 2. v. 15. lege proxima est vend. Fol. 159. fa. 2. vers. 32. lege Venditio. ne Fo. 163. fa. 1. v. 8. pro mandatur, lege, consilium datur. Fo. 163. fa. 2. v. 10. pro q̄ lege qđ. Fo. 166. fa. 2. v. 16. lege repetitio. Fo. 168. fa. 1. vers. 16. lege Est autē diff. Fo. 170. fa. 2. v. 17. lege, per tulisset. Fo. 172. fa. 1. v. 4. lege, mihi. Ibidē, vers. 19. lege, Veteres furti actionem. Fo. 173. fa. 1. vers. 2. lege furtum. Fo. 176. fa. 2. vers. 17. pro enim lege tantum. Fo. 180. fa. 1. vers. 31. lege ἀσὶνικα. Fo. 182. fa. 1. v. 5. lege sue. Fo. 185. fa. 2. vers. 13. lege dominium. Fo. 186. fa. 1. ver. 6. lege aliquas. Ibidē, v. 7. lege dominium. Fo. 190. fa. 2. v. 12. lege prodita. Fo. 192. fa. 2. vers. 3. lege Hac pro hoc. Fo. 106. fa. 2. ver. 19. lege actori, si aliter habes. Fo. 107. fa. 1. vers. 24. Scribe in margine asteriscum *, si non habes. Fo. 56. fa. 1. v. 18. lege abibat. Cetera aut correctiora sunt, aut faciliora.

R IV

1935:1980

19